

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
VĒSTURES UN FILOZOFIJAS FAKULTĀTE
LATVIJAS UN AUSTRUMEIROPAS JAUNO UN JAUNĀKO LAIKU
VĒSTURES KATEDRA

Juris Ciganovs

Latvijas armijas intendantūras dienesti (1919.-1940.)

Promocijas darbs

Zinātniskais vadītājs:

Dr.hist., asoc.prof. Ēriks Jēkabsons

Rīga, 2013

Latvijas armijas intendantūras dienesti 1918.-1940.

Ievads..... 4.lpp.

Avotu un literatūras apskats.....10.lpp

1. Intendantūras dienestu raksturojums, Latvijas aizsardzības sistēma un Latvijas armija 1919.-1940.....27.lpp.

1.1. Intendantūras vieta un loma karaspēka organizācijas sistēmā.....27.lpp.

1.2. Latvijas aizsardzības sistēmas un Latvijas armijas raksturojums (1919.-1940.).....30.lpp.

1.2.1. Latvijas armijas karavīru dienesta pakāpes.....54.lpp.

1.2.2. Latvijas armijas aizsardzības plāni.....57.lpp.

2. Latvijas armijas intendantūras dienestu darbība Neatkarības kara laikā (1918. – 1921.).....63.lpp.

2.1. Latvijas karaspēka daļu intendantūras dienestu veidošanās un attīstība līdz 1919.gada 10.jūlijam.....63.lpp.

2.2. Latvijas armijas vienotas intendantūras sistēmas izveidošana 1919.-1920.g.....68.lpp.

2.3. Latvijas Republikas bruņoto spēku apgāde ar pārtiku Neatkarības kara (1918.-1919.) laikā.....72.lpp.

2.4. Intendantūras dienestu darbība armijas apgādē ar apģērbu un ekipējuma materiāliem Neatkarības kara (1918.-1920.) laikā.....88.lpp.

3. Latvijas armijas intendantūras dienesti pēc Neatkarības kara beigām, dienestu attīstība un organizācija 1921.-1933. g.....97.lpp.

3.1. Latvijas armijas apgādes sistēma pēc armijas pārejas uz miera laika stāvokli 1921. g.....97.lpp.

3.2. Latvijas armijas intendantūras dienestu darbība 1921.-1932. g....98.lpp.

3.2.1. Pārtikas apgāde.....98.lpp.

3.2.2. Apgāde ar apģērbu un ekipējuma priekšmetiem 1920.-1933.g.....107.lpp.

3.3. Intendantūras speciālistu sagatavošana.....116.lpp.

3.4. Armijas Ekonomiskais veikals.....123.lpp.

4. Latvijas armijas apgādes sistēmas un intendantūras dienestu reorganizācija 1933. gadā un darbība pēc reorganizācijas (1933-1939).....131.lpp.

4.1. Latvijas armijas apgādes sistēmas un intendantūras dienestu reorganizācija 1933. gadā.....131.lpp.

4.2. Latvijas armijas intendantūras dienestu darbība 1933.-1939. g....135.lpp.

4.2.1. Latvijas armijas apgāde ar pārtiku135.lpp.

4.2.2. Latvijas armijas apgāde ar apģērbu un ekipējuma priekšmetiem.....	140.lpp.
5. Izmaiņas Latvijas armijas apgādes sistēmas un intendantūras dienestu darbībā pēc 2.Pasaules kara sākuma Eiropā (1939.IX-1940.VIII).....	146.lpp.
5.1. Izmaiņas Latvijas armijas intendantūras dienestu darbībā 1939.gada rudenī – ziemā.....	146.lpp
5.2. Latvijas armijas un intendantūras dienestu likvidācija 1940. gada vasarā – rudenī	154.lpp.
Secinājumi.....	162.lpp.
Avotu un literatūras saraksts.....	168.lpp.
Pielikumi.....	175.lpp.
Personu radītājs.....	194.lpp.
Anotācija.....	198.lpp.
Anotation.....	199.lpp.

Ievads

Pēc I pasaules kara beigām, sabrūkot Eiropas lielajām impērijām – Krievijas un Vācijas, 1918. gada 18. novembrī Rīgā tika proklamēta Latvijas Republika. Latvijas demokrātiskās republikas proklamēšanai sekoja vairāku gadu garumā izvērstas valsts un tās pārvaldes iestāžu organizēšanas posms. Līdzās citām valsts institūcijām, sākās arī Latvijas Republikas bruņoto spēku veidošanas process. Neatkarības kara (1918.-1920.) rezultātā Latvijas bruņotie spēki bija izcīnījuši uzvaras pār visiem valsts iekšējiem un ārējiem ienaidniekiem un kļuvuši par ievērojamu militāru spēku.

Bruņotie spēki ir valsts izveidota militāra organizācija, kuras uzdevums ir valsts suverenitātes un teritoriālās neaizskaramības aizstāvēšana miera un kara laikā. Tajā pašā laikā bruņotie spēki var būt nozīmīgs instruments politiskās varas rokās, kā arī nozīmīgs valsts ekonomiskās dzīves subjekts. Bruņotie spēki to 20. gadsimta laika posmā starp diviem pasaules kariem interpretācijā sastāvēja no armijas jeb sauszemes spēkiem (arī šo spēku sastāvā ietilpstošās militārās aviācijas un tehniskajām vienībām) un jūras kara flotes. Bruņoto spēku uzdevumus, komplektēšanas principus, personālsastāva apmācības un audzināšanas sistēmu nosaka katras konkrētas valsts politiskā sistēma, valstiskā iekārta un sabiedrība, kā arī valsts mērogi, ģeogrāfiskā atrašanās vieta, vēsturiskās, sociālās un kultūras tradīcijas. Izšķirošā loma bruņoto spēku attīstībā vienmēr bijusi ekonomikai un varai.¹ Pirmajos gados pēc I pasaules kara beigām gandrīz visu Eiropas valstu armiju attīstību diktēja ekonomiskie apstākļi un sabiedrībā valdošais uzskats, ka nākotnē nekādi lielāki militārie konflikti vairs nav iespējami. Tomēr jau drīz kļuva skaidrs, ka jo vairāk valstis gribēja būt pasargātas no iespējamajām agresīvām darbībām, jo vairāk jārūpējas par savu nacionālo drošību. Bruņoto spēku stiprināšanā un attīstībā bija viens no šādiem veidiem.²

Starpkaru posmā valsts uzbūves sistēmā un Latvijas ārējās drošības jomā bruņotie spēki ieņēma nozīmīgu vietu. To uzturēšanai un attīstīšanai katru gadu no valsts budžeta tika izdalīti salīdzinoši lieli līdzekļi. Latvijas valsts bruņotos spēkus

¹ Keegan J. A History of Warfare – New York, 1993., - p. 233.

² Dupuy R.E., Dupuy T.N. The Harper's Encyclopedia of Military History – New York, 1993., - p.574.

uzturēja un gatavoja vienīgai valsts aizsardzībai, jo Latvija nevienu citu valsti neapdraudēja. Laika posmā starp abiem pasaules kariem Latvijas armija bija arī ievērojams faktors valsts iekšpolitiskajā, ekonomiskajā un sabiedriskajā dzīvē. Apsardzības ministrijas (no 1922. gada – Kara ministrijas) budžets starpkaru posmā svārstījās no 19% līdz 24% no Latvijas valsts budžeta kopapjoma. Šie diezgan ievērojamie budžeta līdzekļi ļāva Latvijas valstij apgādāt savus bruņotos spēkus ar nepieciešamajiem materiāli tehniskajiem līdzekļiem, ekipējumu un pārtiku. Latvijas aizsardzības resora institūcijas un armijas vadība iespēju robežās centās nodrošināt armiju ar nepieciešamo bruņojumu un karamateriāliem. Pateicoties Latvijas bruņoto spēku intendantūras dienestiem, armijas apgāde bija sekmīga. Armijas apgādes iestādes veica ievērojamu ieguldījumu Latvijas tautsaimniecībā, jo miera laikā visi pārtikas līdzekļi un lielākā daļa apģērbu un ekipējuma priekšmetu bija iepirkti uz vietas Latvijā.

Intendantūra – militāro struktūru jeb dienestu nozare, kura pārzina karaspēka daļu un iestāžu saimniecisko darbību un nodarbojas ar armijas apgādi ar pārtikas līdzekļiem, elpi, apģērbi, ekipējuma priekšmetiem, uzkabi, zirglietām, nodrošinot valsts regulārās armijas funkciju sekmīgu izpildi miera laikā, kā arī nodarbojas ar karaspēka stratēģisko pārtikas, apģērba un uzkabes priekšmetu rezervju sagatavošanu un uzglabāšanu kara gadījumā. Intendantūras iestādes izstrādā sistēmu karaspēka apgādei ar pārtiku, ekipējuma priekšmetiem, izstrādā karavīru dienas devas un apgādājamo mantu normas. Intendantūras nozare pārzina arī karaspēka vajadzībām iegādāto priekšmetu, materiālu un produktu pieņemšanu, glabāšanu un izdalīšanu karaspēka daļām, tāpat intendantūras nozares pārziņā ir karaspēka apgādes plāni mobilizācijas un kara laikam, rekvizīcijas, tirdzniecības un rūpniecības mobilizācijas intendantūras vajadzībām. Dažās armijās intendantūras nozare pārzina arī karaspēka daļu apgādi ar dzīvojamo platību.

Latvijas Republikas starpkaru posma bruņotajos spēkos un tālaika aizsardzības resora izpratnē intendantūra bija saistīta ar armijas apgādi ar pārtiku, elpi, apģērbi, uzkabi un ekipējuma priekšmetiem.³ Saskaņā ar Latvijas armijas pavēlniecības plāniem, intendantūras dienestu uzdevums miera laikā bija apgādāt armijas vienības ar tām nepieciešamajiem pārtikas līdzekļiem, elpi, apģērbiem un ekipējuma

³ Karaspēka daļu organizācija un dienesti (taktiskām mācībām, manevriem un karaspēlēm) – Rīga, 1939., - 23. lpp.; Latvijas Kara muzejs (turpmāk LKM) 4-29660/1074-10-11-DK, Kara ministra pavēle nr.11, 1.§., 1.pielikums, Rīgā, 1932. g.3.maijs

priekšmetiem, nodrošinot miera laika uzdevumu izpildi, kā arī veikt pārtikas līdzekļu un ekipējuma priekšmetu stratēģisko rezervju sagatavošanu, uzkrāšanu un uzglabāšanu eventuālajam lielāka daudzuma karavīru mobilizācijas gadījumam.⁴ Apgādei ar bruņojumu, munīciju, militāri tehniskajiem līdzekļiem, medicīnas līdzekļiem, kā arī apgādei ar dzīvojamo platību un aizsardzības resora pārziņā esošo ēku un būvniecības objektu pārvaldīšanai bija radītas citas institūcijas, kuras Latvijas armijā nepildīja intendantūras dienestu funkcijas.

Līdz šim Latvijas historiogrāfijā veiktie pētījumi par Latvijas bruņotajiem spēkiem pārsvarā koncentrē uzmanību uz armijas struktūras veidošanos un izmaiņām, Latvijas virsniecības institūcijas veidošanās vēsturi, atsevišķām militārpersonām un Latvijas armijas likvidēšanu 1940. gadā. Par Latvijas armijas saimniecisko darbību, apgādi, kā arī par intendantūras dienestu veidošanos un attīstību starpkaru posmā Latvijas historiogrāfijā pētījumi nav veikti. Tāpat nav pētīta Latvijas armijas militāri rūpnieciskā kompleksa attīstība un ieguldījums valsts tautsaimniecībā, kā arī nav pētīti padomju okupācijas režīma nodarītie zaudējumi Latvijas aizsardzības sektoram un šo zaudējumu proporcionālais lielums attiecībā pret Latvijas valstij nodarītajiem zaudējumiem sākoties padomju okupācijai 1940. gadā, kad Latvijas aizsardzības sistēma un bruņotie spēki bija vienas no pirmajām okupācijas varas likvidētajām neatkarīgās Latvijas valsts struktūrām.

Darba hronoloģiskās robežas ietver laika posmu no Latvijas Republikas proklamēšanas 1918. gada 18. novembrī, kad līdz ar citu valsts institūciju veidošanos aizsākās arī aizsardzības struktūru un pirmo Latvijas Republikas Pagaidu valdībai uzticīgo nacionālo bruņoto vienību formēšanās process, kas 1919. gada jūlijā pārauga vienotā Latvijas armijas organizēšanā. Darba otra hronoloģiskā robeža noslēdzas līdz ar valsts patstāvības zaudēšanu padomju okupācijas rezultātā 1940. gada vasarā – savukārt tas bija laiks, kad notika Latvijas aizsardzības sistēmas un armijas likvidācija.

Darba mērķis ir, balstoties un Latvijā pieejamajiem publicētajiem un npublicētajiem avotiem un materiāliem izpētīt un izanalizēt Latvijas armijas intendantūras dienestu veidošanos, attīstību, darbību un nozīmi laika posmā no Latvijas Republikas dibināšanas, nacionālo bruņoto vienību veidošanās sākuma un

⁴ Rozenšteins H. Divīzijas, pulka un bataljona organizācijas un darbības kara laikā – Rīga, 1937., - lpp.

vienotas Latvijas armijas izveidošanas 1919. gada jūlijā līdz Latvijas neatkarīgas valsts un Latvijas armijas likvidācijai padomju okupācijas rezultātā 1940. gada vasarā. Lai mērķi sasniegtu, izvirzīti vairāki uzdevumi, kuri tiks risināti katrs savā darba nodaļā:

Atbilstoši pētniecības uzdevumiem ir veidota promocijas darba struktūra. 1. nodaļā „Intendantūras dienestu raksturojums, Latvijas aizsardzības sistēma un Latvijas armija 1919.-1940.,” ir analizēta intendantūras nozares jēdzieniskā izpratne, vieta karaspēka attīstības un organizācijas kontekstā. Tāpat parādītā 20.gs.20.-30. gados dominējošās militārās teorijas atziņās attiecībā uz karaspēka apgādes jautājumiem un intendantūras dienestu organizāciju. Šeit pat sniegts ieskats pirmo Pagaidu valdībai pakļauto latviešu karaspēka vienību veidošanās procesos, parādīti apvienotās Latvijas armijas izveidošanās procesi un organizēšanās gaita Neatkarības kara (1918.-1920.) gaitā, raksturota armijas apgādes dienestu veidošanās un darbība šajā laikā posmā. Šajā promocijas darba nodaļā aplūkoti procesi sniedz ieskatu Latvijas aizsardzības sistēmas veidošanas pirmsākumos, izmantojot gan apkopojoša, gan specifiska rakstura literatūru un avotus, sniegts vispārējs ieskats Latvijas Republikas aizsardzības sistēmas un bruņoto spēku izveidošanā un attīstībā 20.gs.20.-30. gados

Šajā nodaļā sniegtā informācija ļauj sniegt kopainu par Latvijas bruņotajiem spēkiem, spēku veidiem, to veidošanos un attīstības galvenajiem posmiem.

2.nodaļā „Latvijas intendantūras dienestu veidošanās un attīstība Neatkarības kara laikā 1918.-1920.” aprakstīts Latvijas Republikas Pagaidu valdības pakļautībā esošo pirmo bruņoto vienību apgādes sistēmas veidošanās un attīstība no pirmo latviešu bruņoto vienību izveidošanai līdz vienotas Latvijas armijas un tās apgādes sistēmas organizācijai, izsekots Latvijas armijas apgādes ar pārtiku, apģērbu un ekipējuma priekšmetiem gaitai Neatkarības kara apstākļos.

Nodaļā parādītais ļauj gūt priekšstatu par pirmo Latvijas Pagaidu valdības pakļautībā esošo bruņoto karaspēka vienību apgādes veidošanos, problēmām ar apgādi, pāreju uz vienotu apgādes sistēmu līdz ar vienotas Latvijas armijas organizācijas izveidošanos.

3.nodaļā „Latvijas intendantūras dienesti pēc Neatkarības kara beigām, dienestu attīstība un organizācija līdz 1933. gadam” ir aprakstīta un analizēta

Latvijas armijas intendantūras dienestu darbība pēc Neatkarības kara beigām un Latvijas armijas pāreju uz miera laika štatu, līdz intendantūras dienestu reorganizācijai 1932.-1933.gadā, aplūkota Latvijas armijas apgādes sistēmas un intendantūras dienestu reorganizāciju 1932.-1933.gadā un raksturota šo dienestu darbība. Pēc 1933. gadā noslēgušās Latvijas armijas apgādes sistēmas reorganizācijas intendantūras dienesti sāka darboties pēc savādākiem organizatoriskajiem principiem, tāpēc šis gads ir izvēlēts kā nodaļas hronoloģijas robežšķirtne.

Nodaļā analizētais laika posms ļauj izsekot Latvijas bruņoto spēku apgādes sistēmas un intendantūras dienestu reorganizācijai un attīstībai pēc armijas pārejas uz miera laika štatu 1921. gada aprīlī, darbībai 1920. gadu beigu – 1930. gadu sākuma saimnieciskās krīzes apstākļos.

4.nodaļā „Latvijas armijas apgādes sistēmas un intendantūras dienestu reorganizācija 1933. gadā un darbība pēc reorganizācijas” parādītas izmaiņas Latvijas armijas apgādes sistēmā un intendantūras dienestu organizācijā 1932. gadā iecerēto un 1933. gadā īstenoto reorganizāciju rezultātā. Raksturota armijas intendantūras dienestu darbība pēc 1933. gada līdz 1939. gada rudenim.

5.nodaļā „Izmaiņas Latvijas armijas apgādes sistēmas un intendantūras dienestu darbība pēc 2.pasaules kara sākuma Eiropā (1939.-1940.)” analizētas izmaiņas Latvijas armijas apgādes sistēmas un intendantūras dienestu darbībā sakarā ar jaunizveidojušos politisko un militāro situāciju pēc PSRS Sarkanās armijas kontingenta ieviešanas un militāro bāzu iekārtošanas Latvijas Republikas teritorijā, parādīta gatavošanās Latvijas armijas pārejai uz kara laika stāvokli un intendantūras dienestu darbība šajā laika posmā. Tāpat šajā nodaļā parādīts Latvijas armijas intendantūras dienestu iznīcināšanas process pēc PSRS īstenotās Latvijas Republikas okupācijas un inkorporācijas 1940. gada vasarā – rudenī.

Darbā izmantotas vairākas izplatītākās pētīšanas metodes: hronoloģiskā, tematiskā, sistēmas - strukturēšanas un datu apkopošanas metode. Darba nodaļu izvietojums veidots pēc hronoloģiskā principa, dažviet izmantojot arī tematiskā apraksta principu, kas ļāva izvirzīt vairākas problēmas un veikt to analīzi konkrētā laika periodā.

Promocijas darba „Latvijas armijas intendantūras dienesti 1919.-1940.gadā” teorētiskā un praktiskā nozīme ir saistīta ar jaunu teorētisko atziņu un vēstures avotu ieviešanu zinātniskajā apritē, kā arī vienas no svarīgākajām Latvijas armijas darbības sfēras – apgādes sistēmas darbības izpēti, ierādot šai Latvijas vēstures svarīgai sastāvdaļai pienācīgu vietu mūsdienu vēstures zinātnē un sabiedrības vēstures apziņā.

Promocijas darbs ir tapis ar Eiropas Savienības Sociālā fonda atbalstu.

Avotu un literatūras apskats

Promocijas darba avotu bāzi veido nepublicētie un publicētie vēstures avoti. Promocijas darba izstrādē izmantotie nepublicētie avoti atrodas Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts Vēstures arhīvā (turpmāk tekstā LNA LVVA), tāpat izmantoti arī Krievijas Valsts Kara arhīvā esošie materiāli (Российский Государственный Военный архив, Rossijskij Gosudarstvennij Vojennij arhiv, turpmāk tekstā RGVA). Nozīmīgi vēstures avoti promocijas darbā ir publicētie avoti un atmiņas, kas atspoguļo starpkaru posma Latvijas Republikas Apsardzības (no 1922. gada – Kara) ministrijas darbību armijas intendantūras apgādes jomā. Minēto avotu grupu pārstāv Latvijas Republikas valdības rīkojumi un noteikumi, Apsardzības (Kara) ministra pavēles (atrodas Latvijas Kara muzeja krājumā), dažādas militāro speciālistu publikācijas apskatāmā vēstures posma specializētajā militārajā literatūrā, publikācijas presē.

Promocijas darbā izmantotās publicētās laikabiedru atmiņas un mūsdienu nacionālās historiogrāfijas akadēmiskās publikācijas ļauj papildināt kopainu par Latvijas Republikas drošības politikas un bruņoto spēku izveidošanas un attīstības galvenajām tendencēm, sniedzot ieskatu atsevišķās ar Latvijas armijas intendantūras dienestu saistītiem problēmjaudājumiem.

Nepublicētie avoti

Vēstures avoti par Latvijas armiju un Latvijas armijas apgādes, tai skaitā intendantūras dienestiem, atrodas vairākos LNA LVVA fondos. Nozīmīgākās šajā arhīvā atrodošās avotu grupas, kas atspoguļo promocijas darba tēmu, ir šādas: valsts pārvaldes centrālo iestāžu - Apsardzības (no 1922.gada – Kara) ministrijas sekretariāta, Apgādības ministrijas, Valsts kontroles materiāli; armijas vadības iestāžu – Armijas Virspavēlnieka štāba, armijas komandiera, Armijas štāba un Galvenā štāba materiāli; armijas apgādes iestāžu dokumenti; dažādu armijas vienību (divīziju, pulku, utt.) materiāli; militārās izglītības iestāžu materiāli, Kara ministrijas Kara vēstures komisijas materiāli, 1940.gada vasaras beigās izveidotās Tautas armijas likvidācijas komisijas materiāli.

Kopš Latvijas armijas izveidošanas politiskā vadību pār to un apgādes institūciju pārraudzīšana bija uzticēta Apsardzības (vēlāk Kara) ministrijai. Kara ministrijas

sekretariāta fondā⁵ un Kara ministrijas Juridiskā departamenta fondā⁶ nozīmīgs ir dokumentu klāsts par Apsardzības (Kara) ministrijas saraksti ar Latvijas Republikas likumdošanas institūciju – Satversmes sapulci un Saeimu par dažādiem ar armijas dzīvi saistīto likumdošanas jautājumu izstrādi un likumprojektu pieņemšanu. Kara ministrijas sekretariāta fondā atrodas ziņas par resora vadītāja (ministra) pavēles un šo pavēļu projekti, tai skaitā pavēles, attiecināmas uz intendantūras dienestu un apgādes jautājumiem. Tās ir pavēles par personālsastāva maiņu, par karaspēka vienību (tai skaitā intendantūras daļu) izveidošanu, likvidēšanu, pārveidošanu. Šī informācija ir svarīga promocijas darba kontekstā, jo ļauj precīzi fiksēt atsevišķu karaspēka vienību un kara iestāžu dibināšanas, reorganizācijas datumus, kā arī personāliju un štatu maiņu tajās. Šī informācija parāda ar armijas apgādi saistīto karaspēka daļu, iestāžu veidošanās un attīstības kopainu. Tāpat fondā atrodama Kara ministrijas amatpersonu sarakste ar intendantūras dienesta pārstāvjiem par ikgadējiem materiāli tehnisko līdzekļu iegādes jautājumiem un iepirkumiem armijas saimnieciskajām vajadzībām. Šajā fondā atrodami dokumenti par šiem jautājumiem ir pavēles un norādījumi zemākajām instancēm, bet bieži bez atskaitēm par izpildi. Atsevišķu bloku fondā ieņem Kara ministrijas Padomes materiāli. Šī padome bija konsultatīva rakstura institūcija, kas ieteica ministrijas vadībai optimālos risinājumus dažādos, tai skaitā arī saimnieciskos jautājumos. Padome tāpat analizēja projektējamo ar militāro jomu saistīto likumdošanu. Protokolos un padomes lēmumos var iegūt daudz informācijas par armijas saimnieciskās darbības projektiem, dažādu militāro saimniecisko iestāžu darbības uzsākšanas projektiem, taču, tā kā padomei bija tikai konsultatīvs raksturs, tad šie materiāli ir noteikti jāpapildina ar citu fondu dokumentiem. Kara ministrijas Juridiskā departamenta materiāli atspoguļo ar militārās likumdošanas jautājumu sagatavošanu saistītos procesus. Promocijas darbā izmantoti Kara ministrijas sekretariāta Juridiskā departamenta materiāli par likumdošanas bāzes sagatavošanu armijas saimnieciskajai darbībai (Saeimai un Ministru kabinetam iesniedzamie likumprojekti un noteikumu projekti par privātās infrastruktūras un materiāli tehnisko līdzekļu izmantošanu armijas vajadzībām, līgumu projekti par dažādu materiāli tehnisko līdzekļu iepirkšanu armijas vajadzībām, utt). Tāpat šeit atrodami materiāli par apgādes sistēmas reorganizācijas cēloņiem un gaitu 1920.-1930.gadu mijā. Darba

⁵ Latvijas Nacionālais arhīvs, Latvijas Valsts Vēstures arhīvs (turpmāk LNA LVVA), 1468.f., 1.apr. (Kara ministrijas sekretariāts)

⁶ LNA LVVA, 1486.f., 2.apr. (Kara ministrijas sekretariāts)

izstrādē nozīmīga bija informācija par pārtikas un intendantūras priekšmetu rezervju izveidošanu un izvietojumu iespējamam mobilizācijas gadījumam, par iespējamo tautsaimniecības uzņēmumu pārprofilēšanu militāro vajadzību realizēšanai – šāda veida informācija atrodama fondā esošajās kara ministra slepeno jeb neizpaužamo pavēļu norakstos. Lai arī nelielā apmērā, tomēr līdzīga rakstura informācija ir sastopama Valsts Prezidenta sekretariāta fondā⁷. Latvijas Republikas Ministru kabineta Valsts kancelejas fondā⁸ atrodas promocijas darbā izmantotā sarakste par dažādiem ar karaspēka reorganizāciju un mobilizācijas krājumu veidošanu saistītiem jautājumiem. Šie materiāli parāda karaspēka apgādes institūciju darbības galvenos virzienus un ļauj izsekot veidus, kādos notika armijas vienību apgādes plānošana un apgāde ar intendantūras priekšmetiem.

Promocijas darba tēma ir saistīta arī ar atsevišķu Kara ministrijas struktūrvienību un armijas apakšvienību izveidošanos un attīstību, šeit nozīmīgu informāciju apkopotā veidā par militārā resora dažādu apakšstruktūru vēsturi var iegūt pētot Kara vēstures komisijas fonda⁹ materiālus. Kara vēstures komisiju Latvijas armijas štāba paspārnē nodibināja, lai atzīmējot armijas dibināšanas 10.gadadienu varētu apkopot atsevišķo karaspēka daļu attīstību vēsturi, līdzīga rakstura apakškomisijas tika veidotas arī apakšvienībās, kas savu apkopoto informāciju sūtīja armijas štāba Kara vēstures komisijai. Attiecībā uz armijas apgādes un saimnieciskajām struktūrām fondā atrodas vairāki pārskati par šo daļu izveidošanos un darbību līdz 1929.gadam.¹⁰ Tomēr šiem dokumentiem piemīt kopējs trūkums – tajos sastopamajai informācijai ir vispārējs raksturs un sastādīti tie ir pavirši, bieži vien izlaižot veselus hronoloģiskus posmus, kas izskaidrojams ar to, ka vienu un to pašu dokumentu vai atskaiti ir sastādījušas personas, kuras nav piedalījušās pašā aprakstītajos notikumos vai šos pārskatus ir sastādījušās vairākas personas. Neraugoties uz to šajā fondā esošā informācija bija noderīga izsekojot intendantūras iestāžu organizācijas attīstību.

⁷ LNA LVVA, 1303.f. (LR Valsts Prezidenta sekretariāts)

⁸ LNA LVVA, 1307.f., 1.apr. (LR Ministru kabineta Valsts kanceleja)

⁹ LNA LVVA, 6033.f., 1.apr. (Kara vēstures komisija)

¹⁰ Piem. LNA LVVA, 6033.f., 1.apr., 2.-5.l. (Sarakste ar kara iestādēm un karaspēka daļām par vēsturisko dokumentu vākšanu un kara vēstures komisijas darba plāns), 282.l.(Pārskats par Kara saimniecības pārvaldes noorganizēšanu un darbību), 283.l. (Pārskats par Kara būvniecības pārvaldes darbību), 342.-346.l. (Ziņas par karaspēka daļu formēšanu, ieroču un munīcijas sastāvu)

Līdzīga rakstura dokumenti ir sastopami arī Latvijas Valsts Vēstures arhīva krājumā esošajā Kara muzeja fondā¹¹. Pēc Kara muzeja likvidācijas, viss muzejā savāktais dokumentu kopums tika atdots arhīvā, tai skaitā tur esošie karaspēka vienību kauju gaitu un vēlākās darbības apraksti, materiāli par kara trofeju vākšanu, sarakste ar karaspēka vienībām par dažādiem ar militārās vēstures fiksāciju saistītiem jautājumiem, militāro darbinieku personīgo atmiņu pieraksti. Kara muzeja fonda materiāli bieži dublējas ar Kara vēstures komisijas un Kara ministrijas sekretariāta materiāliem, vērtīgas ir muzeja savāktās laikabiedru atmiņas par dažādu ar armijas apgādes vienību veidošanos Neatkarības kara laikā, tomēr kā atmiņām šiem materiāliem ir jāpieiet kritiski, nepieciešams salīdzināt tās ar citiem avotiem.

Materiāli par dažādu ar armijas apgādes sistēmas iestāžu reorganizāciju, pārveidošanu, par izmaiņām likumdošanā un par dažādiem ar armijas apgādi saistītiem normatīvajiem aktiem atrodama Armijas štāba fondā.¹² Šie materiāli izmantoti analizējot Latvijas armijas intendantūras dienestu attīstību un reorganizāciju 1930.gadu sākumā, kā arī parādot ar apgādes jautājumiem saistītos procesus 1930.gadu beigās.

Neatkarības kara laikā (1918-1920) ar armijas vienību apgādi saistītos jautājumus risināja Apgādības ministrija¹³, kuras fonda materiāli tāpat izmantoti promocijas darba izstrādē. Šajā fondā atrodas ministrijas pārtikas un mantu apgādes departamenta sarakste ar Apsardzības ministrijas struktūrvienībām un karaspēka daļām par apgādi ar dažādiem intendantūras priekšmetiem, par šo priekšmetu savākšanu rekvizīciju vai iepirkumu veidā, par ministrijas pārraudzībā esošo rekvizīcijas komisiju darbību un armijas vajadzībām rekvizēto mantu saraksti. Tāpat Apgādības ministrijas fondā atrodas ziņojumi un sarakste par Neatkarības kara laikā Latvijas teritorijā esošo Igaunijas un Polijas karaspēka vienību apgādi, kā arī ziņas par Igaunijas karaspēka nodarījumiem zaudējumiem Latvijas tautsaimniecībai. Jāsecina, ka šajā fondā esošie materiāli tomēr nesniedz kopainu par Apgādības ministrijas darbību Latvijas bruņoto spēku apgādes nodrošināšanā, jo daudz maz regulāra dokumentu aprīte (tāpat kā pašas ministrijas darbība) uzsākās tikai 1919.gada jūlijā, daudzi dokumenti ir bez datējuma un nepersonificēti (bez paraksta). Tomēr fondā esošā

¹¹ LNA LVVA, 5434.f., 1.,2.,3.apr. (Kara muzejs)

¹² LNA LVVA, 1474.f., 1.apr. (Armijas štābs)

¹³ LNA LVVA, 1302.f., 1.apr. (LR Apgādības ministrija)

informācija ļauj izsekot ar karaspēka apgādi saistītiem procesiem Neatkarības kara laikā.

Kara ministrijas Galvenās intendantūras pārvaldes fondā¹⁴ atrodas dokumentācija un informācija par armijas kopumā un atsevišķu vienību karavīru, munīcijas un ieroču sastāvu, apgādes ar kara materiāliem stāvokli, karaspēka vienībām nepieciešamo kara materiālu pieprasījumi, līgumi un sarakste ar ārzemju firmām par dažādu karamateriālu eventuālo iepirkšanu un piegādi. Fondā tāpat atrodas pārskati par pārvaldes pārraudzībā esošo vienību organizatorisko veidošanos, materiāli par šo iestāžu štatiem, to izmaiņām, par šo saimniecisko iestāžu darbību, kas izmantoti promocijas darbā, lai aprakstītu katras konkrētas iestādes vai karaspēka daļas izveidošanos un attīstību. Šajā fondā atrodamā informācija izmantota promocijas darbā aprakstot un analizējot informāciju par armijas apgādi ar rezerves krājumiem mobilizācijas gadījumā, kā arī karaspēka daļu pieprasījumiem pēc intendantūras materiāliem. Katras iestādes darbības šāda apraksta pilnīgums ir dažāds, kas bija atkarīgs no cilvēki, kas šos pārskatus sastādīja. Fondā esošie dokumenti sniedz priekšstatu par Intendantūras pārvaldes (dažādos laikos šī iestāde saucās savādāk) darbību kopumā, kā arī pārvaldes atsevišķo iestāžu un ar apgādi saistīto karaspēka vienību veidošanos un attīstību. Ziņas ir atrodamas līdz 1932. gadam, kad Intendantūras pārvaldi pārveidoja un iekļāva vienotā Apgādes pārvaldē.

Pēc 1933. gada reorganizācijas armijas apgādi ar intendantūras priekšmetiem uzņēmās apvienotā Apgādes pārvalde. Promocijas darba izstrādē izmantoti šīs pārvaldes fondā¹⁵ atrodamie materiāli: instrukcijas un pārskati par armijas un tās atsevišķo vienību apgādi ar pārtiku, apģērbu un citiem intendantūras materiāliem un to daudzumu, pārskati par rezerves krājumu izveidi mobilizācijas gadījumā, pārskati par Apgādes pārvaldes Intendantūras daļas vienību darbību – šādi pārskati bija ikgadējie un sniedz ieskatu ar apgādi saistīto karaspēka vienību darbībā un paveiktajā armijas vienību apgādes jomā. Tāpat šajā fondā atrodamas ziņas par dažādu ar intendantūras nozari saistīto militāro profesiju (saimniecības virsnieku, pavāru, mantziņu) pārstāvju kvalifikācijas celšanas kursu organizēšanu un norisi. Šeit atrodami dokumenti par Latvijas armijas un tās apgādes dienestu mēģinājumiem izveidot rezerves krājumus eventuālā kara gadījumam un šo krājumu izvietošanu nākamo karaspēka daļu dislokāciju vietās. Fondā pieejamie materiāli izmantoti

¹⁴ LNA LVVA, 3606.f. , 1.-2.apr.(Galvenās intendantūras pārvalde)

¹⁵ LNA LVVA, 1469.f., 1.apr. (Apgādes pārvalde)

analizējot armijas apgādes procesus 1930.gadu otrajā pusē un aprakstot izmaiņas intendantūras dienestu darbībā pēc 2.pasaules kara sākuma Eiropā un padomju armijas apakšvienību izvietojanas Latvijas teritorijā 1939. gada oktobrī.

Ziņas par bruņotajiem spēkiem nepieciešamo saimniecības virsnieku sagatavošanu, apmācības programmām un apmācības gaitu Latvijas Universitātē atrodas Augstākās kara skolas fondā¹⁶. Šeit atrodas arī apmācībām norīkoto virsnieku saraksti un viņu atestācijas rezultāti. Promocijas darba izstrādē izmantotie fonda materiāli sniedz kopainu par Latvijas armijas intendantūras virsnieku apmācības procesu, kas saistīta ar augstākās izglītības iegūšana ar armijas apgādi saistītajās nozarēs.

Armijas struktūrvienību saimnieciskā darbība atspoguļojas arī Kara ministrijas Armijas Ekonomiskā veikala fondā¹⁷: šai Latvijas aizsardzības sistēmas struktūrvienībai ar savam laikam plašo un moderno veikalu tīklu visā valsts teritorijā bija nozīmīga loma tautsaimniecības attīstībā. Fondā atrodas pārskati par veikalu darbību, pārskati par preču sortimentu, par karavīru apgādi ar apģērbiem un uzkabes priekšmetiem, kā arī saimniecisko darbību konkrētā valsts reģionā. Pēc fonda materiāliem var izsekot Armijas Ekonomiskā veikala un tā filiāļu darbību, preču apgrozības dinamiku un izdarīt secinājumus par veikala lomu karaspēka daļu un katras pilsētas, kur atradās veikali, apgādē ar pārtiku un materiāli tehniskajiem līdzekļiem.

Pārskats par Armijas Ekonomiskā veikala 15 gadu darbību ar īsu veikala izveidošanas un attīstības vēsturi, kā arī statistiku pa gadiem par finanšu apgrozījuma lielumu atrodas Latvijas Kara muzeja krājumā.¹⁸ Šie materiāli dublējas ar iepriekš minētā Armijas Ekonomiskā veikala fondā esošo informāciju un izmantota datu salīdzināšanai.

Nozīmīga informācija par armijas vienību apgādi ar pārtiku, elpi, apģērbu, ekipējuma priekšmetiem un citām intendantūras mantām atrodas bruņoto spēku intendantūras dienestu tiešās pakļautības iestāžu: noliktavu, mantu darbnīcu, remonta vienību fondos¹⁹. Šeit atrodamas ziņas par šajās noliktavās un mantu darbnīcās esošo

¹⁶ LNA LVVA, 1470.f., 1.apr.(Augstākā kara skola)

¹⁷ LNA LVVA, 1483.f., 1.apr. (Armijas Ekonomiskais veikals)

¹⁸ Īss pārskats par Armijas Ekonomiskā veikala darbību 15 gados (nepublicēts manuskripts, atrodas Latvijas Kara muzejā)

¹⁹ LNA LVVA, 1486.f., 1.apr. (Armijas 11.noliktava); 1485.f., 1.apr. (Armijas 12.noliktava); 1486.f.,1.apr. (Armijas 13.noliktava); 1487.f., 1.apr. (Armijas 41.noliktava), 5317.f., 1.apr.(Liepājas mantu un apģērbu noliktava)

pārtikas un mantu krājumu daudzumu, karaspēka daļu pieprasījumi pēc pārtikas un apgādes priekšmetiem, ziņas par rezerves krājumu veidošanu, instrukcijas un ziņas par pārtikas preču un apģērbu iepirkšanu, pārskati un kalkulācija par konkrētajām armijas vienībām nepieciešamo pārtiku un elpi. Kā būtiska problēma analizējot šo fondu materiālus, jāmin apstākļi, ka šajās iestādēs normāla dokumentu aprīte sākās tikai pēc Neatkarības kara beigām un armijas pārejas uz miera laiku štatū, savukārt Neatkarības kara laika dokumentācija tika vesta neregulāri un bez lielas rūpības, līdz ar to informācija par intendantūras dienestu darbu šajās vienībās ir nepilnīga. Tā kā minētās intendantūras iestādes dibinājās un organizējās pirmajās Latvijas bruņoto spēku vienībās, tad būtiska informācija par armijas vienību apgādi Neatkarības kara laikā atrodama Latvijas armijas divīziju pārvalžu fondos²⁰. Tāpat divīziju pārvalžu fondos atrodas materiāli par izmaiņām intendantūras dienestu darbībā 1939.gada rudenī un 1940.gada sākumā, jaunu karaspēka vienību veidošanos saskaņā ar iespējamo 5.mobilizācijas plānu un šo vienību apgādes plānošanu, kā arī šo plānu realizāciju. Šajos fondos esošie materiāli promocijas darbā izmantoti analizējot izmaiņas intendantūras dienestu darbībā pēc 2.pasaules kara sākuma 1939.gada septembrī un jaunu mobilizācijas, kā arī aizsardzības plānu pieņemšanas 1939.gada rudenī – 1940.gada sākumā.

Sarakste par pārbaudēm dažādu iepirkumu procesu kontrolēšanā atrodama Valsts kontroles fondā²¹. Starpkaru periodā Latvijas valdība veica vairākus lielus ieroču iepirkumus, kuri izraisīja pastiprinātu Valsts kontroles uzmanību. Šajā fondā atrodami pārskata dokumenti par Kara ministrijā veiktajām revīzijām, kā arī Valsts kontroles rakstītie ieteikumi Valsts prezidenta kancelejai, Saeimai un kara ministrijas sekretariātam par aizsardzības resora darbības optimizēšanu un organizatoriskās struktūras racionalizēšanu. Tāpat Valsts kontroles fondā atrodas atskaites par šīs institūcijas veiktajām pārbaudēm karaspēka vienībās, tai skaitā intendantūras dienestu darbības pārbaudes. Šajā fondā atrodas arī Saeimas budžeta komisijas protokoli par kara ministrijas budžeta apspriešanu, kuros minēti jautājumi par kara ministrijas veicamajiem intendantūras preču iepirkumiem, taču šādi protokoli nav hronoloģiski sagrupēti un tiem ir fragmentārs raksturs. Fonda materiāli sniedz nozīmīgu informāciju par apgādes sistēmas reorganizāciju 1932.un 1933.gadā, šeit atrodas

²⁰ LNA LVVA, 1515.f. (Kurzemes divīzija), 1516.f. (Latgales divīzija), 1526.f. (Vidzemes divīzija), 1527.f. (Zemgales divīzija), 3401.f. (Tehniskās divīzijas štābs)

²¹ LNA LVVA, 1312.f., 1.apr. (Valsts kontrole)

Valsts kontroles ziņojumi gan Latvijas Republikas Saeimai, gan kara resoram par nepilnībām apgādes sistēmas organizatoriskajā struktūrā un nepieciešamību optimizēt Kara ministrijas struktūru saimnieciskās krīzes apstākļos.

Līdzīga rakstura informācija par Latvijas armijas personālsastāvu un materiāli tehnisko līdzekļu sastāvu atrodama Latvijas armijas likvidācijas komisijas fondā²². Fonda materiāli galvenokārt sastāv no jaukto Latvijas armijas un Padomju Savienības Sarkanās armijas pārstāvju izveidoto bruņojuma un mantu pieņemšanas – nodošanas komisiju pārņemšanas aktiem. Šeit jāpiezīmē, ka bieži vien pieņemšanas – nodošanas akti izpildīti pavirši un formāli, dažkārt padomju puses dokumenti nav parakstīti. Šie materiāli sniedz kopainu par 1940.gada vasarā Latvijas armijas rīcībā esošajiem bruņojuma un apgādes materiāliem, kā arī materiāli tehnisko bāzi.

Latvijas armijas štāba personīgo lietu kolekcijas²³ fondā atrodas visu Latvijas armijas virsnieku, ierēdņu, instruktoru un virsdienesta karavīru dienesta gaitu saraksti. Katram virsniekam, militārajam ierēdnim, instruktoram un virsdienesta karavīriem iesākot dienesta gaitas Latvijā tika iesākta šāda lieta, kura papildinājās, sekojot karavīra dienesta gaitām bruņotajos spēkos. Dienesta gaitu sarakstā ir minēti biogrāfiskie dati, karjeras gaita bruņotajos spēkos, izglītība un tālākā apmācība, komandieru atsauksmes, aizrādījumi, apbalvojumi un sodi. Dienesta gaitu dokumenti tiks izmantoti atbilstoši katras militārpersonas lomai promocijas darbā uzstādīto jautājumu atspoguļošanā. Militārpersonu dienesta gaitas promocijas darbā atspoguļojas runājot par konkrētu cilvēku veikumu intendantūras dienesta attīstībā.

Promocijas darba apakšnodaļas par Armijas Ekonomiskā veikala darbību izstādē izmantots Latvijas Kara muzeja krājumā esošs npublicēts manuskripts par šī veikala darbības 15 gadiem. Šajā manuskriptā savākta informācija par veikala darbības statistikas rādītājiem: atskaite par veikala darbību pa gadiem, kas atspoguļojas tikai skaitļos, bez sīkākas analīzes, kā arī pārskats par veikala un tā filiāļu veidošanos Neatkarības kara laikā un pirmajos gados pēc armijas pārejas uz miera laika štatu.²⁴

No pieejamiem ārzemju arhīviem ir jāatzīmē Krievijas Valsts Kara arhīvā (Российский Государственный Военный архив – РГВА) esošie dokumenti. Šā arhīva Sarkanās armijas Baltijas Īpašā kara apgabala fondā (РГВА, ф.37848, оп.1) atrodas dokumenti par Latvijas armijas bruņojuma pārņemšanu 1940.gada rudenī un

²² LNA LVVA, 1528.f., 1.apr. (Tautas armijas likvidācijas komisija)

²³ LVVA, 5601.f., 1.,2.,3.apr. (Armijas štāba personisko lietu kolekcija)

²⁴ Npublicētais manuskripts par Armijas Ekonomiskā veikala darbību, atrodas Latvijas Kara muzejā

Latvijas militāro iestāžu likvidēšanu 1940.gada beigās un 1941.gada sākumā, sakarā ar Sarkanās armijas 24.teritoriālā strēlnieku korpusa izveidošanu. Šie materiāli papildina kopainu par Latvijas armijas rīcībā esošajiem materiāli tehniskajiem līdzekļiem un intendantūras materiāliem.

Publicētie avoti

Promocijas darba tēmas izpētei nozīmīga avotu grupa bija starpkaru periodā Saeimā un Ministru kabinetā pieņemtie likumi un noteikumi, kuri regulēja dažādas ar bruņoto spēku apgādi un intendantūras dienestu saistītās jomas: karavīru apgādes normas, apgādes struktūras organizācijas uzbūvi, regulēja valsts un pašvaldību institūciju līdzdalību armijas apgādāšanas procesā, noteica eventuālo valsts līdzdalību bruņoto spēku apgādē iespējamā kara gadījumā. Šāda informācija ir apkopota „Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājumos” – šādi krājumi iznāca katru gadu un tajos ievietoti visi Latvijas Republikas Saeimā pieņemtie likumi un Ministru kabinetā pieņemtie noteikumi, no kuru vidus promocijas darbā izmantoti ar armijas apgādi saistītie likumi un noteikumi. Šajos krājumos ievietotā informācija ir bez paskaidrojumiem un komentāriem, norādīts tikai likumu un noteikumu teksts, kā arī to spēkā stāšanās laiks un vēlākie labojumi.

Nozīmīgs avots tēmas izpētei ir Latvijas Republikas apsardzības ministra, no 1922.gada – kara ministra pavēles. Šīs pavēles publicētā veidā tikušas izdotas katru gadu un tās bija paredzētas izplatīšanai karaspēka daļās un militārajās iestādēs. Promocijas darba izstrādē izmantotas Latvijas Kara muzeja krājumā esošie pavēļu izdevumi.²⁵ Pavēlēs atrodama informācija par karaspēka daļu un militāro iestāžu izveidošanas un likvidēšanas datumiem, par šo Apsardzības (no 1922.gada – Kara) ministrijas struktūrvienību nosaukumu maiņu un organizācijas struktūras izmaiņām, par militārpersonu iecelšanu un atcelšanu no amatiem, paaugstināšanu dienesta pakāpēs. Ministra pavēlēs atrodas arī apsardzības un kara ministra apstiprinātie noteikumi par dažādu ar intendantūras nozari saistītu materiālu nomenklatūru, šo

²⁵ Latvijas Kara muzejs (Turpmāk – LKM) 4-2966/1076 - dk (Apsardzības ministra pavēles, 1918.-1919.), LKM 3-2796/187-dk (Apsardzības ministra pavēles,1920), LKM 4-29660/1074-(1-3)-dk (Apsardzības, Kara ministra pavēles, 1921.-1922.), LKM 4-29960/1074-(4-5)-dk (Kara ministra pavēles, 1923.-1925.), LKM 4-29960/1074-(6-9)-dk (Kara ministra pavēles, 1926.-1929.), LKM 4-29660/1074-(10-11)-dk (Kara ministra pavēles, 1930.-1932.), LKM 4-29660/1074-(12-15)-dk (Kara ministra pavēles, 1933.-1936.), LKM 4-29660/1074-(16-19)-dk (Kara ministra pavēles, 1937.-1940.)

priekšmetu izgatavošanas un lietošanas kārtību, noteikumi par ar karavīru pārtikas apgādi un uztura normām saistītiem jautājumiem.

Kā avots promocijas darba izstrādē izmantoti Latvijas armijas štāba izdotie metodiskie mācību līdzekļi, kuros parādīta karaspēka vienību organizatoriskā uzbūve, darbība, apgādes sistēma, saimniecības vienību uzbūve un darbības principi, atsevišķu karaspēka vienību un kareivju apgādes normas patstāvīgās dislokācijas vietās, mācību un karadarbības gadījumos.²⁶

Pie publicēto avotu grupas pieskaitāma militārā periodika. Latvijas Republikā starpkaru posmā iznāca virkne laikrakstu un žurnālu ar militāru un militāri vēsturisku ievirzi. Militārajā periodikā bieži publicējās Latvijas armijas militārpersonas, šajās publikācijās parādījās dažāda līmeņa un ranga karavīru teorētiskie uzskati par dažādām, ar valsts aizsardzības spēju stiprināšanu saistītām problēmām, tai skaitā runājot par armijas apgādes jautājumiem, kā arī par apgādes lomu iespējamajā karadarbībā nākotnē. Teorētiskais militārais žurnāls „Militārais apskats”, kuru izdeva Militārās literatūras apgādes fonds²⁷, sāka iznākt 1932.gadā, apvienojoties diviem citiem izdevumiem „Artilērijas apskatam” un „Militārajam apskatam”, kuri, savukārt, iznāca kopš 1920.gadu vidus. Šis mēnešraksts bija rakstu krājums, kur publicēja Latvijas militārpersonu sagatavotos rakstus par dažādām militārajām nozarēm: ballistiku, inženierzinātnēm, militāro vēsturi, arī par bruņošanās un apgādes jautājumiem. Promocijas darbā izmantoti vairāku Latvijas militārpersonu publikācijas šajos žurnālos, kas bija saistītas ar armijas apgādes jautājumiem miera un kara apstākļos, kā arī aplūkoja apgādi un intendantūras jautājumus citu valstu armijās. Intendantūras speciālisti R.Dambītis, A.Dālbergs un E.Mednis savās publikācijās uzvēruši nepieciešamību eventuālā kara gadījumā pāriet uz apgādi tikai no Latvijā ražotajiem pārtikas līdzekļiem un apgādes priekšmetiem, tāpat norādījuši, ka šādi iespējai jāgatavojas jau laikus²⁸. Līdzīga rakstura Latvijas situācijas analīzi salīdzinājumā ar citām Eiropas valstīm, izmantojot pieejamos tautsaimniecības

²⁶ Taktika. Kara skolas kurss/ Sast. Linders, Karlsons, Spandegs – Rīga, 1922., 74.lpp.; Rozenšteins H. Divīzijas, pulka un bataljona vadības organizācija un darbība kara laikā – Rīga, 1937., 75.lpp.; Karaspēku daļu organizācija un dienesti (taktiskām mācībām, manevriem un karaspēlēm) – Rīga, 1939.

²⁷ Žurnāla faktiskais izdevējs bija Armijas štābs.

²⁸ Dambītis R. Kā jānoorganizē armijas apgāde ar uzturu?//Militārais Apskats, 1933., nr.5., 794.-799.lpp.; Mednis E. Kara saimniecība jaunāko atziņu gaismā// Militārais Apskats, 1936., nr.9., 1730.-1737.lpp. ; Dālbergs A. Ko mums varētu dot imports kara laikā? // Militārais Apskats, 1933., nr.10., 1772.-1780.lpp.; Dālbergs A. Intendantūras apgādes nodrošināšana kara laikā ar mūsu rūpniecību un importu// Militārais Apskats, 1933., nr.9., 1616.-1621.lpp.

statistikas datus, savā publikācijā bija veicis O.Lapiņš.²⁹ Tomēr jāpiezīmē, ka šīm atziņām ir vairāk teorētisks, nevis praktisks raksturs. Tāpat promocijas darba izstrādē izmantotas jau minētā E.Medņa³⁰, kā arī K.Sostes³¹, K.Tentera³², A.Apsīša³³ un R.Baloža³⁴, E.Rinkoviča³⁵, A.Brunnera³⁶ publikācijas par dažādiem ar karavīru uztura kvalitātes, zirgu apgādes, intendantūras nozares darbinieku kvalifikācijas paaugstināšanas un citiem jautājumiem, kā arī aplūkoja apgādes jautājumus un aprakstīja intendantūras darbību citu valstu armijās balstoties uz ārvalstu preses materiāliem un salīdzinot to ar Latvijas situāciju.

1921.gada beigās Latvijas valdības oficiālais laikraksts „Valdības Vēstnesis” publicēja apjomīgus pārskatus par visu Latvija Pagaidu valdību ministriju darbību kopš to izveidošanas 1918.un 1919.gados. Līdzās citām ministrijām šajā laikrakstā publicēta detalizēta atskaite par Apsardzības ministrijas darbību 1919.un 1920.gados, tai skaitā par ministrijas pakļautībā esošajām armijas apgādes struktūrām³⁷. Informācija, kas atrodas šajā publicētajā atskaitē promocijas darba ietvaros ļauj papildināt kopainu par intendantūru dienestu darbību Neatkarības kara laikā.

Oficiāla informācija par armijas dzīvi, likumdošanas izmaiņām militārajā jomā, atsevišķas aizsardzības resora vadītāja, armijas komandiera un štāba priekšnieka pavēles atrodamas oficiālajā laikrakstā „Valdības Vēstnesis”, kas iznāca Rīgā no 1920.gada.

Dienas laikraksts „Latvijas Kareivis” – sāka iznākt 1920.gada 1.februārī un iznāca sešas reizes nedēļā. Līdz 1921.gada aprīlim izdevējs bija Armijas Virspavēlnieka štābs, pēc tā likvidācijas – Armijas Inspektora (vēlāk armijas komandiera) štāba Operatīvā daļa. „Latvijas Kareivis” bija domāts plašai auditorijai, uzsvars tika likts uz ikdienas notikumu atspoguļošanu gan Latvijas valstī, gan citās zemēs. Publikācijas par vispārējiem teorētiskiem jautājumiem par armijas disciplīnu,

²⁹ Lapiņš O. Valsts kara saimniecība pasaules kara pētījumu prizmā// Militārais Apskats, 1938., nr.1., 23.-34.lpp.

³⁰ Mednis E. Kā padarīt vēl veselīgāku karavīra uzturu? // Militārais Apskats, 1938., nr.6., 1147.-1153.lpp.;

³¹ Soste K. Elpes jaunās devas//Militārais apskats, 1936., nr.4., 636.- 643.lpp.

³² Tenteris K. Daži novērojumi kareivju ēdināšanā//Militārais Apskats, 1937., Nr.5., 884.-888.lpp.

³³ Apsītis A. Kā virsniekus sagatavo intendantūras dienestam// Militārais apskats, 1932., nr.4., 667. – 672.lpp.

³⁴ Balodis R. Daži armijas apgādes jautājumi saimnieciskās krīzes laikmetā//Militārais Apskats, 1932., nr.5., 882.-884.lpp.

³⁵ Rinkovičs E. Kara doktrīna // Militārais apskats, 1937. , Nr.9. – 1548. – 1549.lpp.

³⁶ Brunners A. Minējumi par nākošā kara operācijām // Militārais Apskats, 1940., Nr.6., 826.–827.lpp.

³⁷ Apsardzības ministrijas darbība//Valdības vēstnesis, 1921., nr.261 (17.novembris), pielik.nr.1., 7.- 8.lpp.

par armijas virsnieku sagatavošanu, patriotisko audzināšanu un armijas apgādi bija retas, jo laikraksts bija domāts plašai auditorijai un intendantūras dienesta darbības atspoguļojums neietilpa redakcijas prioritārajos uzdevumos. No laikrakstā ievietotajām publikācijām var iegūt vispārēju informāciju par Latvijas armijas apakšvienību vēsturi, daudz tika publicētas arī laikabiedru atmiņas par nozīmīgiem ar valsts tapšanu un Neatkarības karu saistītiem notikumiem. Tāpat laikrakstā publicēta informācija par jaunu, ar armijas apgādi saistītu iestāžu, ēku un citu objektu būvniecību, kā arī publicēta informācija par jaunumiem karavīru apgādē ar intendantūras priekšmetiem.³⁸

Nozīmīgākā izmantotā dokumentu publikācija ir vairāki Latvijā izdoti dokumentu krājumi, kuros ievietoti dokumenti par Latvijas armijas tapšanas procesu Neatkarības kara laikā³⁹ un par notikumiem 1939.un 1940. gadā⁴⁰.

Literatūra

Promocijas darba izstrādē izmantoti arī vairāk nekā 90 dažādos laika periodos izdotie dažāda apjoma un nozīmes izdevumi un zinātniskās publikācijas.

Starpkaru periodā par Latvijas bruņotajiem spēkiem iznāca samērā plaša literatūra, tomēr par konkrētiem bruņoto spēku veidiem un apgādes sistēmu kopumā atsevišķu publicētu darbu nebija. Informācija par armijas apgādes sistēmas veidošanos publicētajos darbos bija nepilnīga un fragmentāra. Par Dienvidlatvijas armijas grupas un Ziemeļlatvijas brigādes apgādes sistēmas veidošanos vispārīgu informāciju var iegūt no II šķiras kara ierēdņa Pētera Bērziņa 1928.gadā publicētā izdevuma „Latvijas Brīvības cīņas”.⁴¹ Šajā grāmatā līdzās Neatkarības kara militārajām operācijām nedaudz ieskicēta pirmo Latvijas Pagaidu valdībai pakļauto karaspēka vienību apgādes sistēmas izveide, minētas pirmās pārtikas apgādes normas, kā arī aprakstīta Ziemeļlatvijas brigādes intendantūras izveidošana un sadarbība ar Igaunijas

³⁸ Armijas pārtikas glabātuve//Latvijas Kareivis, 1927., nr.12., 16.janv., 3.lpp.; Jaunie noteikumi par karaspēka daļu iekšējo saimniecību// Latvijas Kareivis, 1923., Nr.234, 15.oktobris, 1.lpp.; Nr.236., 17.oktobris, 2.lpp.; Mūsu armijas apgāde//Latvijas Kareivis, 1923., Nr.265., 23.nov., 1.-2.lpp; Pulkvedis Zviedris par armijas apgādi//Latvijas Kareivis, 1924., Nr.263., 21.nov., 4.lpp.; Kā izveidojies Armijas Ekonomiskais veikals//Latvijas Kareivis, 1930., Nr.246., 20.oktobris, 1.lpp.

³⁹ Dokumenti stāsta. Latvijas buržuāzijas nākšana pie varas/ Sast. Bērziņš V. – Rīga, 1988.

⁴⁰ Latvijas okupācija un aneksija 1939-1940. Dokumenti un materiāli/ Sast.Grava-Kreituse I., Feldmanis I., Goldmanis J., Stranga A. – Rīga, 1995.

⁴¹ Bērziņš P. Latvijas Brīvības cīņas 1918.-1920. – Rīga, 1928., - 101.-113.lpp.

armijas apgādes iestādēm. Līdzīga rakstura informācija atrodas arī minētā autora darbos par karaspēku apgādes sistēmu vēsturisko attīstību. Šajos darbos Latvijas armijas apgādes sistēmas izveidošanai Neatkarības kara laikā veltītas nelielas apkopojošas informācijas nodaļas.⁴² No militārās vēstures viedokļa dziļi analītisks ir P.Radziņa darbs „Latvijas atbrīvošanās karš”, kurā skarta arī armijas apgādes problēma Bermontiādes un Latgales operācijas laikā, taču šī darba viens no galvenajiem trūkumiem ir autora klātesamība un aktīva līdzdalība aprakstītajos notikumos, līdz ar to kaitējot maksimālai objektivitātei.⁴³ Šis trūkums piemīt arī citu autoru publicētajām atmiņām.

Apkopojoša rakstura informācija par Latvijas armijas apgādes sistēmas veidošanos un organizāciju, kā arī par intendantūras dienestu attīstību starpkaru posmā atrodama ģenerāļa H.Rozenšteina rediģētajā izdevumā „Latvijas armija 20 gados”⁴⁴. Šajā izdevumā nodaļas sakārtotas hronoloģiskajā secībā (Neatkarības kara laiks, laika posms līdz 1934.gadam un laika posms pēc K.Ulmaņa autoritārā režīma nodibināšanās), katras nodaļas beigās dodot nelielu konspektīvu apskatu par konkrētajā laika posmā notiekošajiem procesiem armijas komplektēšanas, bruņojuma apgādes, patriotiskās audzināšanās jomā, kā arī tai skaitā armijas apgādes un intendantūras dienestu organizācijas attīstību. Izdevumā ievietotajai informācijai ir vispārējs raksturs un tā sniedz kopēju ieskatu Latvijas armijas intendantūras dienestu darbībā starpkaru posmā. Starp starpkaru perioda izdevumiem un publikācijām jāatzīmē grāmatas „Mūsu armija tapšanā, valsts izcīnīšanā un tagadējos sasniegumos”⁴⁵, „Latvijas iekšējās drošības nostiprināšanas vēsture”⁴⁶, „Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados”⁴⁷, kurās sniegta vispārēja rakstura informācija par armijas intendantūras dienestu veidošanos un armijas apgādi Neatkarības kara laikā.

Jau tūlīt pēc Neatkarības kara beigām un armijas pārejas uz miera laika stāvokli, Latvijas armijas vadība izdarīja mēģinājumus sākt dokumentēt nesenos notikumus un apkopot armijas vienību vēsturi. Ar tādu nolūku 1921.gadā Armijas štāba pārraudzība izveidoja kara vēstures komisiju. Komisija savā darba gaitā vairākkārt lūdza armijas

⁴² Bērziņš P. Karaspēka īsa saimniecības vēsture – Rīga, 1924., - 214.-223.lpp.; Bērziņš P. Mobilizācija. Vēsture un teorija – Rīga, 1925., - 118.-123.lpp.

⁴³ Radziņš P. Latvijas atbrīvošanas karš – Rīga, 1922, 148.pp.

⁴⁴ Latvijas armija 20.gados/ Atb.red. Rozenšteins H. – Rīga, 1940., 453.lpp.

⁴⁵ Mūsu armija tapšanā, valsts izcīnīšanā un tagadējos sasniegumos – Rīga, 1929., 178.lpp.

⁴⁶ Latvijas iekšējās drošības nostiprināšanas vēsture, 1918.-1925. – Rīga, 1925., 259.lpp.

⁴⁷ Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados – Rīga, 1928., 805.lpp.

vienības sūtīt materiālus par atsevišķu vienību vēsturi, taču ne visas karaspēka daļas to izdarīja. Rezultātā apkoptas vēstures izdotas ne visām Latvijas armijas vienībā, kā arī lielākā daļa no izdevumiem aptver tikai Neatkarības kara laiku un šajās vienību vēsturēs apkopota informācija galvenokārt par konkrētās vienības karadarbību 1919. un 1920. gadā. Promocijas darba izstrādē atsevišķu Latvijas armijas vienību izdotās vēstures izmantotas analizēto kopainu par intendantūras dienestiem, aplūkotu atsevišķu ar armijas intendantūras dienestu izveidošanos un tālāku organizēšanos saistītos jautājumus.⁴⁸ Tāpat īsas karaspēka daļu, tai skaitā ar apmijas apgādi saistīto vienību vēstures apkopotas 1936. gada izdevumā „Īsas karaspēka daļu vēstures”⁴⁹. Atsevišķa fragmentāra informācija par armijas vienību apgādi un intendantūras dienestu veidošanos Latvijas ziemeļu apgabalos atrodas vēlākā Latvijas armijas komandiera ģenerāļa K. Berķa atmiņās⁵⁰. Atmiņas par Atsevišķās latviešu brigādes veidošanos atstājis J. Kīselis, kur atrodama fragmentāra informācija par šīs vienības apgādes sistēmas veidošanos⁵¹.

Padomju okupācijas laikā par Latvijas Republikas bruņotajiem spēkiem netika sniegta gandrīz nekāda informācija. Daudz publikāciju par Latvijas armiju, galvenokārt apkopotu un individuālu atmiņu veidā tika laistas klajā latviešu emigrācijas sabiedrībā Rietumos pēc 2. Pasaules kara. Atmiņas par dienesta gaitām Latvijas armijā, kā arī Neatkarības kara dalībnieku atmiņas par nozīmīgākajām kaujām un citiem vēsturiskajiem notikumiem publicētās regulāri trimdā iznākušajos žurnālos „Daugavas Vanagu mēnešraksts”, „Kara invalīds”, „Latviešu strēlnieks”, „Lāčplēsis”, almanahā „Ziemeļnieki”. Kā plašākais un reizē nopietnākais publicējums par Latvijas armiju jāmin E. Andersona darbs „Latvijas bruņotie spēki un to rašanās priekšvēsture”⁵². Šajā grāmatā ir daudz informācijas par dažādu karaspēka veidu un militāro nozaru (apgāde, bruņošana, militārā izglītība uc.) attīstību Latvijā līdz 1940. gadam, tomēr autors objektīvu apstākļu dēļ nav varējis izmantot Latvijas arhīvu materiālus un balstījies galvenokārt uz laikabiedru atmiņām. Tas skaidrojams ar

⁴⁸ 1. Liepājās kājnieku pulka tapšanas un pārbaudīšanas gadi (1919.-1922.) – Rīga, 1926., 220. lpp.; 2. Ventspils kājnieku pulks – Liepāja, 1936., 422. lpp.; 3. Jelgavas kājnieku pulks – Jelgava, 1929., 265. lpp.; 6. Rīgas kājnieku pulka vēsture 1919-1929. – Rīga, 1929., 250. lpp.; 8. Dauvgavpils kājnieku pulka vēsture – Cēsis, 1930.; 9. Rēzeknes kājnieku pulka gaitas – Rīga, 1923.; Vidzemes artilērijas pulka vēsture – Rīga, 1938., 327. lpp.

⁴⁹ Īsas karaspēka daļu vēstures – Rīga, 1936.

⁵⁰ Berķis K. Kā ziemeļnieki devās cīņā par savu dzimteni//Latvju varoņu gaitas – Rīga, 1938., - 73.-79. lpp.

⁵¹ Kīselis J. Cīņā par dzimteni – Rīga, 1936., 91. lpp.

⁵² Andersons E. Latvijas bruņotie spēki un to priekšvēsture – Toronto, 1983., 832. lpp.

Latvijas avotu nepieejamību, līdz ko šajā darbā ir daudz faktoloģisko, skaitlisko neprecizitāšu un izdarot secinājumus balstīties uz šo izdevumu var tikai kompleksā ar citiem avotiem un literatūru.

Promocijas darba tēmas izpētē nozīmīgu vietu ieņēma bijušo valsts amatpersonu, militārpersonu un ar intendantūras nozari saistīto speciālistu atmiņas, kuras laikā pēc 2.Pasaules kara beigām publicētas Rietumos. Bijušā Apgādības ministrijas ierēdņa H.Lāča atmiņās par Latvijas valsts pastāvēšanas pirmajiem gadiem aprakstīta situācija Ziemeļlatvijā 1919.gadā⁵³. Bijušais armijas Apgādes pārvaldes Mantu darbnīcas vadītājs E.Puķe apraksta darbnīcas veidošanos un darbību, kā arī pēc padomju okupācijas sākuma un mantu darbnīcas likvidāciju⁵⁴. Promocijas darba izstrādē izmantoti arī Rietumos iznākušie atsevišķu Latvijas armijas vienību bijušo karavīru atmiņu kopojumi, kuros līdzās citam publicētas laikabiedru atmiņas par apgādes stāvokli armijā un konkrētā vienībā.⁵⁵

Pēc neatkarības atjaunošanas vairāki vēsturnieki nopietni pievēršas Latvijas armijas tēmas izpētei. 1991.gadā iznāk A.Bambala un V.Bērziņa kopdarbs „Latvijas armija”⁵⁶, kas šobrīd ir vienīgais visu Latvijas armijas vēsturi aprakstošs izdevums mūsdienu Latvijas historiogrāfijā. Autori izdarīja mēģinājumu īsumā aprakstīt Latvijas bruņoto spēku veidošanos un attīstības procesus, taču šīs ziņas ir fragmentāras un dažviet faktoloģiski neprecīzas. Par intendantūras dienesta attīstību minēta paša vispārēja informācija, kas izstrādājot promocijas darbu gandrīz nav izmantojama, taču šo izdevumu minēt ir nepieciešams, jo jau minēts iepriekš mūsdienu historiogrāfijā tas ir pirmais un diemžēl vienīgais apkopojošais darbs par Latvijas armijas vēsturi.

1993.gadā tika publicēti zinātniski praktiskās konferences „Latvijas armija vēstures griežos” materiāli⁵⁷. Šos materiālus ir izdevusi Nacionālā Aizsardzības akadēmija un izdevuma redaktori nav pievērsuši uzmanību zinātniskā aparāta pienācīgai noformēšanai, bet aprobežojušies ar konferencē nolasīto priekšlasījumu atreferēšanu. Apgādes un intendantūras dienesta attīstībai rakstu krājuma autori

⁵³ Lācis H. Toreiz, kad Latvijas valsts tapa – [b.v.], 1954., 208.lpp.

⁵⁴ Puķe E.Mūsu mantu darbnīcas// Daugavas Vanagu mēnešraksts, 1970., Nr.6., 30.-33.lpp.; 1971., Nr.2., 30.-31.lpp.

⁵⁵ Cēsu pulks atmiņās – [b.v.], 1986., 163.lpp.; 1.Jātnieku pulks. Dievs, Tēvija, Pulks – USA, 1980., 344.lpp.; Latvijas kara skola – Linkolna, Nebraska, 1979., 348.lpp.; Lavenieks J.Bruņoto vilcienu pulks – Linkolna, Nebraska, 1971., 186.lpp.; Siguldas pulka piemiņai – Linkolna, Nebraska, 1959., 231.lpp.

⁵⁶ Bērziņš V., Bambals A. Latvijas armija – Rīga, 1991., 109.lpp.

⁵⁷ Latvijas armija vēstures griežos – Rīga, 1993., 103.lpp.

pievērsušies tikai pastarpināti, runājot par citām problēmām (piem. A.Pētersons savā publikācijā par Latvijas armijas aizsardzības sistēmas plānošanu, taču šis autors ignorē zinātniskā aparāta vajadzību). Tāpat, ņemot vērā izdevuma iznākšanas gadu, daudzi Latvijas armijas vēstures npublicētie avoti vēl bija skatīti nepilnīgi, līdz ar to arī šajā izdevumā ir daudz faktoloģisko neprecizitāšu. Atsevišķi zinātniski raksti par eventuālā promocijas darba tematiku publicēti zinātniskajā periodikā, šeit var minēt, V.Bērziņa⁵⁸ publikācijas žurnālā „Latvijas Vēstures institūta žurnāls”, kā arī dažas publikācijas žurnālā „Militārais apskats” un „Latvijas vēsture”⁵⁹.

Citiem ar Latvijas armijas vēsturi saistītiem jautājumiem pievērsušies vēsturnieki vairāki Latvijas vēsturnieki. No šiem autoriem par armijas apgādes problēmām ir rakstījis vēsturnieks E.Gelderiņš. savā monogrāfijā „Latvijas armijas karavīru ietērps, atšķirības zīmes un noteikumi to nēsāšanai 1918-1940”⁶⁰, rakstot par armijas mantu apgādes dienesta izveidošanos un karavīru apgādi ar formas tērpiem un uzkabes priekšmetiem. Viena no grāmatas nodaļām veltīta apgādes sistēmas raksturošanai Runājot par armijas apgādes problēmās E.Gelderiņš balstās uz oficiālajām pavēlēm un atskaitēm, taču daudzviet neanalizē faktisko situāciju karaspēka vienības, līdz ar to radot nepilnīgu ainu par reālo situāciju uz vietām. Apgādes problemātiku, tiesa, minot tikai atsevišķus skaitliskos rādītājus (armijas rīcībā esošu atsevišķu intendatūras priekšmetu skaitu), savos darbos min arī T.Jundzis⁶¹ un Ē.Tilgass⁶². Par atsevišķām ar armijas apgādi saistītām problēmām, karaspēkam gatavojoties īstenot 5.mobilizācijas plānu 1939.gada nogalē un 1940.gada sākumā raksta vēsturnieks V.Kuzmins⁶³. Vēsturnieka Ē.Jēkabsona publikācijas izmantotas aprakstot 1918.gada situāciju⁶⁴, sadarbību ar Polijas armiju Neatkarības

⁵⁸ Bērziņš V. Valsts aizsardzības problēmu risinājums Latvijas pirmajā Saeimā// Latvijas Vēstures institūta žurnāls, 2006., nr.3., 61.-76.lpp.

⁵⁹ Ciganovs J. Bruņotie spēki, karavīri un politika: 1920.-1934.// Latvijas vēsture, 1999., nr.2., 63.-70.lpp.

⁶⁰ Gelderiņš E. Latvijas armijas karavīru ietērps, atšķirības zīmes un noteikumi to nēsāšanai. 1918-1940 – Rīga, 2007., 154.lpp.

⁶¹ Jundzis T. Latvijas drošība un aizsardzība – Rīga, 1995., 573.lpp.

⁶² Tilgass Ē. Krievijas intereses Baltijā gadsimtu gaitā// Latvija – PSRS karabāze. 1939.-1998: materiāli un dokumenti par Padomju armijas atrašanos Latvijā un tās izvešanu – Rīga, 2009., - 17.44.lpp.

⁶³ Kuzmins V. Latvijas bruņoto spēku mobilizācijas plāni 1939.gada beigās – 1940.gada sākumā// Otrais pasaules karš un Latvija: notikumi un sekas. 20.gadsimta 40.-60.gadi. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 27.sēj. – Rīga, 2011., 269.-286.lpp.

⁶⁴ Jēkabsons Ē. Latgale vācu okupācijas laikā un pulkveža M.Afanasjeva partizānu nodaļas darbība Latvijā 1918.gadā//Latvijas vēstures institūta žurnāls, 1996., nr.1., 42.-60.lpp.

kara laikā⁶⁵ un analizējot Latvijas armijas organizācijas attīstību starpkaru posmā⁶⁶. Tāpat promocijas darba sadaļā par Latvijas bruņoto spēku veidošanos un attīstību izmantotas A.Bambala⁶⁷, R.Larionova⁶⁸, B.Ekmanes⁶⁹, šī darba autora⁷⁰ publikācijas. Runājot par Latvijas armijas aizsardzības plāniem cita starpā izmantoti arī bijušā Latvijas armijas ģenerāļa un kara ministra R.Bangerska atmiņu izdevums⁷¹ un I.Feldmaņa, A.Strangas un M. Virša izdevums „Latvijas ārpolitika un starptautiskais stāvoklis”⁷²,

Atsevišķi gribētos izcelt biogrāfisko vārdnīcu „Latvijas armijas augstākie virsnieki 1918-1940”, kur atrodamas konkrētas ziņas par visiem Latvijas armijas virsniekiem, kas bija sasnieguši vismaz pulkveža – leitnanta dienesta pakāpi, kā arī atrodamas ziņas par virsnieku korpusa izveidošanos Latvijas armijā, tā sastāvu un šo virsnieku likteņiem.⁷³ Promocijas darbā biogrāfiskajā vārdnīcā publicētā informācija izmantota aprakstot pārmaiņas intendatūras dienestu vadībā un atsevišķu militārpersonu ieņemamajos amatos apgādes iestāšu administratīvajās struktūrās.

⁶⁵ Jēkabsons Ē. Piesardzīgā draudzība: Latvijas un Polijas attiecības 1919.un 1920.gadā – Rīga, 2007., 244.lpp.; Jēkabsons Ē. Dienvidlatgales atbrīvošana 1920.gadā. Militārās operācijas norise// Latvijas Zinātņu akadēmijas vēstis, 2000., Nr.1./2., 28.-39.lpp.

⁶⁶ Jēkabsons Ē. Latvijas armijas jātnieku vienības 1919.-1921.gadā// Latvijas Kara muzeja Gadagrāmata V – Rīga, 2004., - 67.-106.lpp.

⁶⁷ Bambals A. Apsardzības ministrijas pirmie soļi latviešu nacionālā karaspēka veidošanā// Latvijas Arhīvi, 1998., Nr.1., - 48.-51.lpp.; Bambals A. 123.gada Karaklausības likums //Militārais Apskats, 1997., Nr.1., - 65.-68.lpp.

⁶⁸ Larionovs R. Diskusijas Latvijas sabiedrībā par karaklausības jautājumu līdz likuma pieņemšanai 1923.gadā// Latvijas Kara muzeja Gadagrāmata IV – Rīga, 2003., - 135.-142.lpp.

⁶⁹ Ekmane B. No Latvijas Pagaidu valdības 1918.-1919.gada sēžu protokoliem: ar valsts aizsardzību saistītie jautājumi// Latvijas Kara muzeja Gadagrāmata XIII – Rīga, 2012., - 167.-184.lpp.

⁷⁰ Ciganovs J. Bruņotie spēki, karavīri un politika: 1920.-1934.//Latvijas Vēsture, 1999., Nr.2., 63.-70.lpp.; Ciganovs J. Krievu Rietumu brīvprātīgo armijas veidošanās. 1919.gada vasara – rudens// Latvijas Zinātņu akadēmijas vēstis, 2000., Nr.1./2., - 13.-22.lpp.; Ciganovs J. Latvijas armijas intendatūras dienestu likvidācija. 1940.-1941.gads// Latvijas vēsturnieku komisijas raksti. 27.sējums. Otrais pasaules karš un Latvija: notikumi un sekas 20.gadsimta 40.-60.gadi – Rīga, 2011., - 250.-256.lpp.

⁷¹ Bangerskis R. Mana mūža atmiņas.2.sēj. – Kopenhāgena, 1958.–103.- 104.lpp

⁷² Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika un starptautiskais stāvoklis – Rīga, 1993., - 6.–78.lpp.

⁷³ Latvijas armijas augstākie virsnieki . Biogrāfiska vārdnīca/ Sast. Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V. – Rīga, 1998., 527.lpp.

1. Intendantūras dienestu raksturojums, Latvijas aizsardzības sistēma un Latvijas armija 1919.-1940., Latvijas armijas intendantūras dienestu veidošanās un attīstība Neatkarības kara laikā 1918.-1920.

1.1. Intendantūras vieta un loma karaspēka organizācijas sistēmā

20.gadsimta militārajos konfliktos kaujas darbības un karojošo karaspēku kaujas spēju nodrošināšanai pieauga aizmugures apgādes dienestu, tai skaitā intendantūras, loma. Intendantūras dienestu darbība līdzās taktiski operatīvo plānu izstrādei, kā arī apgādei ar ieročiem un speciālajiem tehniskajiem līdzekļiem ir viens no svarīgākajiem komponentiem karaspēka kaujas darbības sekmīgā nodrošināšanā. Karaspēka aizmugures apgādes funkciju īstenošana ir vesels pasākumu komplekss, kuru parasti nodrošina vairāki aizmugures apgādes dienesti: materiālās, inženiertehniskās, bruņojuma un munīcijas, medicīnas, veterinārmedicīnas, kā arī intendantūras dienesti. Ar intendantūras dienestiem kopš 20. gadsimta sākuma militārā terminoloģijā saprot iestādes un dienestus, kuri atbild par karaspēka apgādi ar pārtiku, elpi, apģērbu, nepieciešamajiem apģērba uzkabes un ekipējuma priekšmetiem. Intendantūras vēsture aizsākās Senajā Romā, bet par intendantūru darbību mūsdienu izpratnē var sākt runāt ar laiku, kad Eiropā algotņu karaspēku nomainīja regulārās armijas – 17. gadsimta otrā puse un sāka veidoties karaspēku apgādes centralizētas sistēmas.⁷⁴

Šajā laikā sāka veidoties armiju apgādes noliktavu sistēma – kad karaspēka daļu apgādei ar pārtikas produktiem aizmugurē sāka veidot speciālas noliktavas, kurās savāca un pēc tam karavīriem izsniedza maizi un citus produktus. 18. gadsimtā Eiropas valstu bruņotie spēki apgādē ar pārtiku un elpi pielietoja t.s. „piecu pārgājiena principu”, kas paredzēja pārtikas noliktavas veidot ar tādu aprēķinu, lai karaspēka vienības no tām nebūtu vairāk kā piecu pārgājiena dienu attālumā. Šāds karaspēka apgādes princips Eiropas valstu armijās pastāvēja līdz 18.gadsimta beigām, kad revolucionārās Francijas armijas ietekmē karaspēks kļuva mobilāks,

⁷⁴ Military Logistics: a Brief History. Piejams: http://www.historyofwar.org/articles/concepts_logistics.html (skatīts 2013.gada 5.maijā)

pārgājienu temps pieauga un noliktavas nevarēja šim tempam tikt līdz. Izveidojās rekvizīciju sistēma – karaspēka vienības pārtiku ieguva kaujas darbības rajonos. 19. gadsimta vidū armijas apgādē ar pārtiku Eiropas valstu armijas sāka pielietot gan noliktavas, gan rekvizīcijas. Līdz ar moderno tehnoloģiju, pirmkārt, dzelzceļu, attīstību palielinājās arī karaspēka apgādes iespējas un mobilitāte.⁷⁵

1.pasaules karš bija principiāli jaunas kvalitātes militārais konflikts, kurā bija izmēģinātas ne tikai jaunas kara vešanas tehnoloģijas un stratēģijas, bet tas bija arī karš, kurā cīņa norisinājās divos līmeņos: frontē - kā divu vai vairāku armiju sadursmē un aizmugurē – kā intensīvs karaspēka apgādes darbs, kuru veica gan armijas intendantūras iestādes, gan valsts iedzīvotāji, pakārtojot valsts ekonomiskos resursus armijas vajadzībām. Šis bruņotais konflikts tālaika karamākslas teorijā ieviesa atziņu, ka moderno militāro konfliktu iznākums nebūs tikai skaitliskā sastāva, ieroču un moderno tehnoloģiju pārākuma dēļ, bet arī pamatosies uz katras valsts spējām nodrošināt savam karaspēkam pārtikas un materiāli tehnisko līdzekļu piegādi maksimāli iespējamā daudzumā maksimāli ilgā laika posmā, turklāt daļu no šiem līdzekļiem būtu jānovirza valsts civilo iedzīvotāju vajadzībām.⁷⁶ Tāpat 1.pasaules karam sekoja atziņa, ka uz uzvaru militārajā konfliktā var cerēt tikai tad, kad valsts spēj koncentrēt visus ekonomiskos un cilvēku resursus karaspēka kaujas spēju nodrošināšanai. „Gandrīz visas tautas saimniecības nozares būs spiestas sastrēdzināties un upurēties kara vajadzībām. Nākotnes karā visi cīņu līdzekļi tiks izmantoti līdz galējai iespējamībai”.⁷⁷

Beidzoties 1.pasaules karam, uz miera laika stāvokli pārgājušo karaspēku apgādes kvalitātes prasības palika iepriekšējās: visu, ko valsts saimniecības dažādās nozares spēj dot armijas vajadzību apmierināšanai, nepieciešams nodot speciālu militārā resora iestāžu rīcībā. Katra no šādām militārajām iestādēm atbild par savu specifisku apgādes nozari, no kurā viena ir intendantūras apgāde, kura savukārt dalās divās savstarpēji maz saistītās apgādes grupās – pārtikas un apģērba (ekipējuma priekšmetu) apgādē.⁷⁸

⁷⁵ Bērziņš P. Karaspēka īsa saimniecības vēsture – Rīga, 1924., 14.-23.lpp.

⁷⁶ Dālbergs A. Intendantūras apgādes nodrošināšana kara laikā ar mūsu rūpniecību un importu// Militārais apskats, 1933., nr.9., 1616.lpp.

⁷⁷ Mednis E. Kara saimniecība jaunāko atziņu gaismā// Militārais Apskats, 1936., nr.9., 1730.lpp.

⁷⁸ Dālbergs A. Intendantūras apgādes nodrošināšana kara laikā ar mūsu rūpniecību un importu, 1617.lp.

Starpkaru posmā tika aktualizēts jautājums par to, kāds būs nākotnes iespējamais karš. Neraugoties uz to, ka tikai nupat bija beidzies līdz tam visplašākais militārais konflikts cilvēces vēsturē, jau 1920. gadu sākumā militārajā literatūrā kara mākslas teorētiķi sāka apcerēt iespējamās eventuālās jaunas karadarbības aspektus. Bija skaidrs, ka nākamajā militārajā konfliktā ļoti ievērojama loma būs armijas aizmugures dienestu darbībai. Karojošā valsts būtībā būs sadalīta divās lielās vienībās – armija un armijas aizmugure. Abi šie elementi būs ļoti svarīgas kaujas spēju uzturēšanai, tomēr bez kārtīgi noorganizētas aizmugures dienestu darbības armijas panākumi nebūs iespējami.⁷⁹ Tika uzskatīts, ka nākotnes karš būs totāls ne tikai pēc saviem apmēriem, bet arī pēc sekām un tajā tiks iesaistīta visa valsts ekonomika un visas valsts rūpniecības un ražošanas nozares.⁸⁰

Latvijas armijas vadība negatavojās karam svešās teritorijās, karaspēka uzdevums iespējamā kara gadījumā bija aizstāvēt savas valsts robežas un nacionālo suverenitāti. Latvijas karaspēka intendantūrai bija jārisina divi uzdevumi, līdzīgi kā citu Eiropas valstu armijās: pirmkārt, bija nepieciešams apgādāt miera laika karaspēka daļas ar nepieciešamo pārtiku un ietērpa priekšmetiem, otrkārt – pamatojoties uz armijas vadības izstrādātajiem mobilizācijas plāniem pārtikas un apģērba stratēģisko rezervju sagādāšanai un sagatavot rezerves. Tāpat Latvijas armijas intendantūras uzdevums bija plānot vajadzības gadījumā armijas apgādē iesaistīt valsts rūpnieciskos, lauksaimnieciskos un cilvēku resursus, gatavojoties armijas apgādi balstīt tikai uz vietējiem resursiem, jo potenciālā uzbrukuma gadījumā Latvijas valsts varēja rēķināties ar savas teritorijas blokādi un neiespējamību nepieciešamās izejvielas pievest no ārzemēm. Lielākā daļa no Eiropas valstu bruņoto spēku pavēlniecībām starpkaru posmā, plānojot savu armiju darbību kara laikā balstījās pieņēmumā, ka karaspēka apgādi ar pārtiku un ietērpa priekšmetiem ir jāveic, izmantojot tikai vietējos resursus, jo plānveidīga pārtikas piegāde no ārzemēm karadarbības gadījumā var būt traucēta. Tāpat tika plānota visa rūpnieciskā un lauksaimnieciskā potenciāla mobilizācija armijas vajadzībām. Metodes, kā, to plānoja izdarīt Eiropas valstīs bija atšķirīgas.⁸¹

⁷⁹ Zaiončkovskis A. Pervaja mirovaja voina – St.Peterburg, 2000. – str.834

⁸⁰ N.B. Apbruņotā Eiropa un nākotnes karš// Militārais Apskats, 1937., nr.7/8., 1341.lpp.

⁸¹ Lapiņš O.Valsts kara saimniecība pasaules kara pētījumu prizmā// Militārais apskats, 1938., nr.1., 23.-35.lpp.

1.2. Latvijas aizsardzības sistēmas un Latvijas armijas raksturojums (1919.-1940.)

1918. gada 18. novembrī Rīgas pilsētas 2.teātrī (tag.Nacionālais teātris) proklamēja Latvijas Republiku un apstiprināja Pagaidu valdību. Neatkarīgas Latvijas idejas sludinātāja Latvijas Tautas padome, kas bija dibināta dienu pirms valsts proklamēšanas - 1918. gada 17. novembrī, tobrīd vismazāk domāja par jaunās valsts aizsardzību. 17. novembra tautas padomes sēdē pieņemtās politiskās platformas 6.punktā "Valsts aizsardzība" bija teikts: "Latvijas tautas milicija (apsardzības spēks) dibināma uz iesaukšanas pamatiem, neizslēdzot brīvprātīgu pieteikšanos. Milicija (tautas apsardzības spēks) stāv Pagaidu valdības tiešā pārziņā, kura organizē tautas aizsardzību"⁸². Tūlīt pēc Latvijas proklamēšanas pagaidu valdība vilcinājās izveidot savas nacionālās karaspēka vienības, tomēr to nepieciešamību diktēja svarīgi iekšpolitiskie un ārpolitiskie apstākļi. Latvija bija vācu okupācijas varā un faktiskais noteicējs bija Vācijas valdības 15. novembrī ieceltais pilnvarotais pārstāvis Augusts Vinnigs. Saskaņā ar 1918. gada 11.novembra Kompjēnas pamiera noteikumiem pēc Sabiedroto prasības Austrumu frontē esošajam vācu karaspēkam vajadzēja palikt Baltijā, esot par drošības garantu pret eventuālo lielinieku uzbrukumu rietumu virzienā⁸³. Līdz ar to mainījās šeit atrodošā Vācijas karaspēka statuss – no okupācijas armijas tas, vismaz formāli, transformējās par kārtības uzturēšanas garantu, lai gan reālā situācija bija tāla no vēlamās.

Taču Latvijas teritorijā dislocēto vācu 8.armiju pēc Novembra revolūcijas jau bija skārusi demoralizēšanās – armijas personālsastāvs sāka vēlēt zaldātu komitejas, pieprasīja sūtīt tos mājās, u.t.t. Parādījās visas tās pazīmes, kas sagrāva Krievijas armiju pēc 1917.gada revolūcijas. Tas viss piespieda 8.armijas štāba priekšnieku par spīti saņemtajiem priekšrakstiem 1918.gada 25.novembrī izdot pavēli par karaspēka daļu izvešanas kārtību, no sākuma evakuējot vecāka gadagājuma kareivjus, pēdējos izvedot kaujas spējīgākās daļas⁸⁴. Tomēr neskatoties uz to vācu 8. armija palika galvenais militārais spēks Latvijā, jo K.Ulmaņa Pagaidu valdībai nebija ko likt tam pretī. Sākumā Pagaidu valdībā pat nebija paredzēts apsardzības (kara) ministra postenis. Kara lietu padotība Pagaidu valdības iekšlietu ministram (latviešu

⁸² Freivalds O. Latvijas politiskās partijas 60 gados – Kopenhāgena, 1961., - 61.lpp.

⁸³ Bambals A. Apsardzības ministrijas pirmie soļi latviešu nacionālā karaspēka veidošanā // Latvijas arhīvi, 1998., nr.1., 51.lpp.

⁸⁴ Dokumenti stāsta. Latvijas buržuāzijas nākšana pie varas / sast. Bērziņš V. – Rīga, 1988., - 63.lpp.

bruņoto spēku formēšana tika uzticēta šīs ministrijas apsardzības nodaļai) ātri izrādījās par neefektīgu un 1918. gada 22.novembrī tika izveidota atsevišķa Apsardzības ministrija, par kuras pagaidu pārvaldītāju iecēla apakšpulkvēdi (pulkvēdi – leitnantu) Robertu Dambīti, 6.decembrī ministra amatam nominējot Jāni Zālīti, savulaik vienu no strēlnieku bataljonu organizētājiem un bijušo Krievijas valsts domnieku⁸⁵.

Šajā laikā jau kļuva reālas Padomju Krievijas Sarkanās armijas iebrukuma draudi. Šis uzbrukums sākās 25. novembrī. Bija skaidrs, ka Pagaidu valdība, kuras rīcībā nebija ne dzīvā spēka, ne materiālo resursu, pati nespēs tikt galā ar karaspēka formēšanu, tāpēc neatlika nekas cits, kā griezties pie vācu varas pārstāvjiem. 2.decembrī Tautas padomes sēdē, runādams par Pagaidu valdības apsardzības programmu K.Ulmanis atzina, ka "acumirkli viens no svarīgākajiem jautājumiem ir ārējās apsardzības jautājums. valstij trūkst ieroču un munīcijas, un pat apsardzības nodaļu organizēšanā valdībai ir bijis jāatdurās uz okupācijas (t.i. vācu) varas celtiem šķēršļiem, kura neļauj patstāvīgas armijas dibināšanu, kamēr zemē nav ienācis cits karaspēks"⁸⁶. Vienlaicīgi Tautas padome tika arī informēta, ka līgums ar vācu varas pārstāvi Vinnigu jau gandrīz gatavs un K.Ulmanis stādīja priekšā šo "provizorisko līgumu". Lielākā daļa klātesošo Tautas padomes locekļu šo ideju atbalstīja, kategoriski pret esot Latvju Kareivju Nacionālās savienības (LKNS) locekļiem, jo šajās debatēs nekas netika teikts par Latvijas karaspēka organizēšanu⁸⁷.

Stratēģiskā situācija aizvien pasliktinājās, Latgali jau bija ieņēmusi Sarkanā armija, bet vācu karaspēks to vienkārši pameta⁸⁸. 7. decembrī apsardzības ministrs J.Zālītis Latvijas Pagaidu valdības vārdā noslēdza līgumu ar Vācijas valdības ģenerālpilnvaroto A.Vinnigu par Landesvēra (*landeswehr* – latv.val. zemessardze) - īpaša karaspēka dibināšanu un sastāvu⁸⁹. Saskaņā ar līgumu bija Landesvērā paredzēts izveidot 26 kājnieku rotas un 6 artilērijas baterijas, kuras būtu komplektētas pēc nacionālā principa, t.i. 18 latviešu, 7 vācu un 1 krievu kājnieku rotas, 3 latviešu un 1 vācu artilērijas baterija. Bija plānots savākt karaspēku ar 6000 brīvprātīgo. Landesvēra komandu un pavēļu valoda būtu atbilstoša tautībām – latviešu, vācu un

⁸⁵ LNA LVVA, 1468.f., 1.apr., 1.l., 1.lp.

⁸⁶ Latvijas Tautas padomes stenogrammas, 1918., 1.d., - 18. – 21.lpp., Bambals A. Apsardzības ministrijas pirmie soļi latviešu nacionālā karaspēka., 52.lpp.

⁸⁷ turpat.

⁸⁸ LNA LVVA, 1899.f., 2.apr., 268.l., 30. – 32.lp.

⁸⁹ turpat, 278.l., 10. – 14.lp.

krievu. Vienošanās paredzēja, ka vācu vienībās varēja stāties vietējie vācbaltieši, kuri bija Vācijas pavalstnieki un līdz tam dienēja Vācijas armijā⁹⁰. Par jaunizveidotā karaspēka, kuru oficiāli nosauca par Baltijas landesvēru, komandieri plānoja iecelt neitrālas valsts – Zviedrijas virsnieku, tomēr beigās par Landesvēra komandieri kļuva vācu armijas majors Oskars Šaiberts⁹¹.

Brīvprātīgo vervēšanai visa Latvija tika sadalīta četros apsardzības apgabalos: Rīgas, Vidzemes, Kurzemes un Latgales. Par Rīgas apgabala priekšnieku bija paredzēts iecelt vācieti, par viņa palīgu – latvieti. Vidzemes un Kurzemes apgabalos bija paredzēta pretēja kārtība: priekšnieki – latvieši, palīgi – vācieši. Latgales apgabalā vadība tiktu uzticēta tikai latviešiem. Apbruņojumu un ietēru pret vēlāku samaksu apņēmas sagādāt vācu okupācijas vara. Vācu rotām norādīja garnizona vietas – trīs rotas Rīgā, pa vienai Jelgavā, Liepājā, Alūksnē un Vecgulbenē⁹².

Latviešu karaspēka vienību formēšanās noritēja ļoti neapmierinoši, lai gan Apsardzības ministrija tūlīt stājās pie vienību formēšanas. 3.decembrī ar J.Zāliša pavēli sāka formēt Instruktoru rezervi⁹³. Jēdziens "Instruktoru rezerve" tobrīd tika attiecināts uz virsniekiem un instruktoriem, kuri bija brīvprātīgi pieteikušies topošajās Latviešu karaspēka vienībās. Par Instruktoru rezerves komandieri iecēla kapteini Jāni Balodi. Sastāvā bija ap 260 – 300 vīru, gandrīz visi brīvprātīgie. Šī pirmā latviešu karaspēka vienība saglabāja savu struktūru arī pēc Rīgas atstāšanas 1919.gada janvāra sākumā un vēlāk veidoja topošā latviešu karaspēka kodolu.

Tūlīt pēc stāšanās amatā Vidzemes apsardzības apgabala priekšnieks pulkvedis J.Apinis 8.decembrī Cēsīs izdeva pirmo pavēli apgabalam, pavēlot formēt 4 apsardzības rotas – Valkā, Valmierā, Cēsīs un Limbažos. Tomēr ienaidnieka tuvošanos lielā mērā paralizēja rotu komplektēšanu. Daudzmaz organizēti formējās tikai Cēsu rota. Neskatoties uz to, ka ļoti īsā laikā brīvprātīgi pieteicās ap 300 vīru, tie visi, aizbildinoties ar nevaļu un lauku darbiem, devās mājās. Decembra vidū Cēsu rotas sastāvā bija ap 60 – 70 vīru. Cēsu rota bija pirmā nacionālā karaspēka vienība,

⁹⁰ turpat.

⁹¹ Bērziņš V., Bambals A. Latvijas armija – Rīga., 1991., - 8.lpp.

⁹² Mūsu armija tapšanā, valsts izcīnīšanā un tagadējos sasniegumos – Rīga, 1929., - 23.lpp.

⁹³ LNA LVVA, 1468.f., 1.apr., 1.l., 15.lp.

kurai nācās piedzīvot bruņoto sadursmi ar lieliniekiem: 1918.gada 23.decembrī rotas izlūkvienība uzsāka kauju ar 1.latviešu sarkano strēlnieku pulka avangarda grupu⁹⁴.

1918.gada 20. novembrī Rīgā apsardzības ministrs J.Zālītis izdeva pavēli Nr.13., saskaņā ar kuru nozīmēja kapteini N.Grundmani par Atsevišķās (Studentu) rotas komandieri⁹⁵. Vēlāk, pateicoties 17.–19.decembrī notikušajai mobilizācijai, vēl Rīgā saformēja Latgales virsnieku rotu un Latgales apakšvirsnieku rotu. Abās rotās sākotnēji bija ap 250 vīru. Vēl 20.decembrī bija apstiprināti trīs Rīgas apsardzības rotu štati⁹⁶. Šajās apsardzības rotās ietilpa galvenokārt strādnieki un viņu vidū aktīvu aģitāciju izvērsa lielinieku propagandisti⁹⁷.

1918.gada 24.decembrī Pagaidu valdība Rīgā un tās apriņķī izsludināja virsnieku un apakšvirsnieku mobilizāciju, bet vēlāk izšķīrās arī par 20 – 30 gadu veco vīriešu vispārēju iesaukšanu. Šās mobilizācijas sākums bija paredzēts 1919.gada 3.janvārī, taču tad jau bija par vēlu. Kopā 1918.gada beigās Landesvēra latviešu vienību karavīru kopskaits tiek lēsts ap 1050 vīru⁹⁸. Taču reālais karot gribošu un varošu karavīru skaits bija vēl mazāks. Latviešu tauta vēl neticēja savas valsts idejai, uzskatot latviešu karaspēka vienības par vācu pakalpiņiem.

29.decembrī lielinieku saaģitētas, sadumpojās Rīgas 1. un 3. apsardzības rotas. Vācu zemessargi 1.rotu atbruņoja un izformēja, bet 3.rotā apcietināja politiski neuzticamos karavīrus. Desmit dumpja iniciatori tika sodīti ar nāvi, bet 146 vīrus ieslodzīja Citadelē⁹⁹. Neilgi pirms lielinieku ienākšanas Rīgā naktī uz 1919.gada 3.janvāri sadumpojās arī 2.Rīgas apsardzības rota¹⁰⁰.

Nesalīdzināmi labāk ar karaspēka vienību formēšanos veicās vācbaltiešiem. Vācu okupācijas vara pret vietējo vāciešu militārajiem formējumiem izturējās iecietīgāk. Vācu rotu veidošanos sekmēja 1918.gada novembra sākumā izveidotā Valsts Padome, kura nolēma zemes apsardzībai dibināt savu karaspēku¹⁰¹. Pirmo Landesvēra vācu vienību – 1.Rīgas rotu – saformēja jau 12.novembrī. Līdz 17.novembrim bija saformēta Landesvēra triecienvienība hauptmaņa (kapteiņa)

⁹⁴ 2.Ventspils kājnieku pulks – Liepāja, 1936. – 26.lpp.

⁹⁵ Apsardzības ministra pavēles – 1918.g., Nr.13.

⁹⁶ Latvijas brīvības kara vēsture kā mācības priekšmets Kara skolā – Rīga, 1936.- 17.lpp.

⁹⁷ Bērziņš V., Bambals A. Latvijas armija, 9.lpp.

⁹⁸ Bambals A. Apsardzības ministrijas pirmie soļi latviešu nacionālā karaspēka., 55.lpp.

⁹⁹ 2.Ventspils kājnieku pulks, 35.lpp.

¹⁰⁰ turpat

¹⁰¹ Dokumenti stāsta. Latvijas buržuāzijas nākšana pie varas /Dok. krājums. Sast.Bērziņš V.- Rīga., 1988.,-47.-48.lpp.; Dzimtenes ziņas – 1918., 23.okt., 1.lpp.

H.Manteifeļa vadībā. Novembra beigās izveidojās 2.un 3.Rīgas rotas, Jelgavā – t,s, Rādena rota¹⁰². Atšķirībā no latviešu vienībām šīs vācbaltiešu vienības varēja uzskatīt par kaujas spējīgām. Taču tās nespēja apturēt straujo lielinieku iebrukumu. Ar Landesvēra daļu un vācu Dzelzbrigādes sakāvi pie Inčukalna 1918./1919.gadu mijā Rīgas liktenis bija izšķirts. Pagaidu valdība 1.janvārī pieņēma lēmumu atstāt Rīgu. Tuvojoties lieliniekiem, aizvien vairāk pastiprinājās nedrošības sajūta latviešu karavīros. Kļuva biežāki neierašanās un dezertēšanas gadījumi. 3.janvārī no Rīgas uz Jelgavu atkāpās arī Pagaidu valdībai vēl uzticīgās nacionālā karaspēka vienības, kopā ap trīssimt vīru.

5.janvāra vakarā Pagaidu valdības pārstāvji – apsardzības ministrs J.Zālītis un iekšlietu ministrs M.Valters kopā ar Atsevišķo (Studentu) rotu vilcienā atstāja Jelgavu, braucot uz Liepāju. Šajā laikā Atsevišķo (Studentu) rotu piedalīja Pagaidu valdībai kā apsardzes vienību. Pārējās latviešu vienības nolēma apvienot lielākā karaspēka daļā. 5.janvārī apsardzības ministrs ar atsevišķu priekšrakstu nr.55 dibināja 1.Atsevišķo Latviešu bataljonu, par kura komandieri iecēla pulkvedi Oskaru Kalpaku. Bataljonā iekļāva Instruktoru rezerves, Cēsu, Latgales apakšvirsnieku un virsnieku, kā arī Rīgas apsardzības rotu atlikušos vīrus. Bataljons kā atsevišķa struktūrvienība ietilpa Baltijas landesvērā un bija pakļauts tā vadības (Oberštāba) rīkojumiem¹⁰³.

1.pasaules kara laikā Latvijas teritorijā dislocējās Vācijas 8.armija. Pēc 1918.gada Novembra revolūcijas Vācijā armijas vadība savas pusizirušās vienības pakāpeniski sāka aizstāt ar t.s. "freikorpiem" jeb brīvkorpusiem- brīvprātīgo vienībām, kuras formējās gan pašā Vācijā, gan Latvijas teritorijā un kurās iestājās arī daļa 8.armijas karavīru. Lielinieku neokupētajā Latvijas daļā (t.i. Liepājā un tās tuvākajā apkārtnē) 1919.gada sākumā "freikorpi" tika apvienoti vācu armijas 6.rezerves korpusā.

1919.gada 1.februārī Liepājā ieradās vācu ģenerālis Rīdigers grāfs fon der Golcs. Viņa vadībā bija apvienots Kurzemē dislocētais 6. rezerves korpusu, no vācu brīvprātīgajiem saformētā Dzels brigāde, kuru vēlāk pārveidoja par divīziju (šī vienība organizatoriski neietilpa ne landesvērā, ne 6.rezerves korpusā) un Baltijas landesvērs, kura sastāvā cīnījās arī 1.Atsevišķais latviešu bataljons. Pagaidu valdība Liepājā un tuvākajos pagastos bija izsludinājusi vairākas mobilizācijas un 1.martā

¹⁰² 2.Venstpils kājnieku pulks, 37.lpp.

¹⁰³ LNA LVVA, 1515.f., 1.apr., 48.l.,1.lp

bataljonā jau bija 600 vīru. 3.martā sākās Landesvēra kopīgais uzbrukums lielinieku frontē. Pavasara uzbrukuma rezultātā tika atbrīvota visa Kurzeme un lielākā daļa Zemgales. 22.maijā lieliniekus padzina arī no Rīgas¹⁰⁴.

Tomēr, neraugoties uz to, ka sākumā vācbaltiešu karaspēka vienības cīnījās kopā ar latviešu karavīriem, abu pušu tālākie mērķi atšķīrās. Pat neraugoties uz to, ka Pagaidu valdības un Tautas padomes darbībā iesaistījās vairāki vācbaltiešu politiķi, šīs minoritātes pārstāvji centās veidot, un realizēt savu izpratni par to kādai jābūt Latvijas valstij. Īsumā vairuma vācbaltiešu politiķu idejas var raksturot šādi – mērķis bija pēc iespējas saglabāt līdzšinējās privilēģijas, vācu kultūras un valodas dominanti, nodrošināt aristokrātijai un etniskajiem vācbaltiešiem nesamērīgi plašu, pat noteicošu pārstāvniecību valsts likteņa lemsnā. Lai realizētu šos mērķus, 1919.gada 16.aprīlī Liepājā notika vācu militāristu inspirēts pučs. Galvenais militārais spēks Liepājā tanī brīdī bija no frontes it kā atpūtai atvestā Hansa Manteifeļa komandētā Landesvēra trieciennodaļa un Hermaņa Pfeifera "freikorps", kas sastāvēja no Rietumu frontē savervētajiem karavīriem.¹⁰⁵

Puča rezultātā K.Ulmaņa Pagaidu valdība bija spiesta meklēt patvērumu britu kara kuģu aizsardzībā uz Liepājas ostas reidā stāvošā tvaikoņa "Saratov". K.Ulmaņa vadītās Pagaidu valdības vietā pēc vairākiem nesekmīgiem mēģinājumiem izveidot militāru direktoriju vācieši iecēla sev paklausīgu marionešu valdību, ko vadīja pazīstamais mācītājs, rakstnieks un publicists Andrievs Niedra.

Jau 1918.gada decembra otrajā pusē par Latvijas Pagaidu valdības pārstāvi Tallinā tika iecelts mācītājs Jānis Ramans. 1919.gada 7.janvārī no Liepājas uz Tallinu izbrauca kapteinis Jorģis Zemitāns kā Pagaidu valdības militārais pārstāvis un 20.janvārī tika panākta vienošanās ar Igaunijas Pagaidu valdību par paš aizsardzības rotu formēšanu no Igaunijas teritorijā esošajiem Latvijas pilsoņiem¹⁰⁶.

Galvenās Igaunijas armijas cīņas pret lieliniekiem Latvijas teritorijā norisinājās Vidzemē. Karadarbība pret Sarkanu armiju Igaunijā izvērsās sekmīga. Padzinis lieliniekus no Tallinas pievārtes, Igaunijas karaspēks sāka ofensīvu dienvidu virzienā. Igaņu 2.divīzijas (divīzijas komandieris – pulkvedis V.Puskars (*Puskar*)) daļas 8.janvārī ieņēma Moisakulu un Torvu, nonākot tiešā Latvijas robežas tuvumā.

¹⁰⁴ Mūsu armija tapšanā, valsts izcīnīšanā un tagadējos sasniegumos, - 65.lpp.

¹⁰⁵ LNA LVVA, 5192.f., 1.apr., 43.l., 18.lp.

¹⁰⁶ LNA LVVA, 1468.f., 1.apr., 13.l., 88.lp.

19.janvārī tika atbrīvota Rūjiena, 1.februāri – Valka. 4.februārī ieņemot Pečorus, igauņu rokās nonāca arī stratēģiski svarīgais Valkas – Pečoru dzelzceļš, kas lielā mērā atvieglāja Dienvidigaunijas galīgo atbrīvošanu no lieliniekiem. Nākamajās dienās Igaunijas armijas 2.divīzija turpināja uzbrukumu, nolūkā sasniegt Ainažu, Sedas upes, Strenču dzelzceļa stacijas, Apes dzelzceļa stacijas, Izborskas līniju, bet tas izdevās tikai daļēji, ienaidnieka sīvās pretestības un pretuzbrukumu dēļ. Tā kā ar samērā nelieliem Igaunijas armijas spēkiem nebija iespējams ieņemt nepārtrauktu fronti, tad visu februāri šeit norisinājās manevrēšanas karš ar mainīgām sekmēm.¹⁰⁷

Tā kā no lieliniekiem atbrīvotajos Ziemeļlatvijas apgabalos dibinājās K.Ulmaņa Pagaidu valdības jurisdikcija, tad bija nepieciešams noskaidrot attiecības ar Igaunijas militārajām iestādēm, sadalot atbildību latviešu apdzīvotajā Vidzemes daļā. Attiecības regulējoša dokumenta parakstīšanu paātrināja arī Latvijas pārstāvju lūgums pēc Igaunijas atbalsta savu karaspēka vienību veidošanā. 18.februārī J.Ramans un J.Zemitāns Latvijas Pagaidu valdības vārdā parakstīja līgumu ar Igaunijas valdību. Līgumā bez vienošanās par latviešu bruņoto formējumu uzstādīšanu, apbruņošanu un apgādi, bija leģitimitēta Igaunijas bruņoto spēku atrašanās Latvijas Republikas teritorijā.¹⁰⁸ Līgumu Latvijas Pagaidu valdība vēlāk neatzina, kā argumentu izmantojot atrunu, ka J.Ramanam un J.Zemitānam nebija pilnvaru slēgt līgumu uz Latvijas teritorijas rēķina, jo šis līgums paredzēja iespēju Igaunijai nākotnē pretendēt uz daļu no Latvijas teritorijas¹⁰⁹.

Igaunijas karaspēka operatīvā darbība Latvijas teritorijā tika eskalēta 1919.gada maijā. Tiesa, lielinieki 25.aprīlī atkārtoti ieņēma Rūjienu un igauņiem izdevās to atgūt tikai 1.maijā. 24.maijā tika ieņemta Izborska, 25.maijā – Ainaži, 26.maijā Igaunijas armijas 3.divīzija ģenerālmajora Ernesta Pēdera (*Pödder*) vadībā ieņēma Valmieru, Strenčus un Salacgrīvu. Maija beigās Igaunijas karaspēks un tā sastāvā operējošās Ziemeļlatvijas brigādes vienības sasniedza Gaujas lejteci. Lielinieku Padomju Latvijas armija bija spiesta atkāpties uz Latgali, kur tā beidza pastāvēt.

Igaunijas armijas turpmākās cīņas saistās ar Cēsu kaujām pret Baltijas landesvēru un Dzelzs brigādi. Kamēr igauņu vienības un latviešu 2.Cēsu kājnieku pulks piedalījās kaujās pie Cēsīm, igauņu 3.divīzijas 9.kājnieku pulks cīnījās Limbažu

¹⁰⁷ Vidzemes Artilērijas pulka vēsture – Rīga, 1938., - 12.lpp.

¹⁰⁸ 4.Valmieras kājnieku pulka vēsture. 1919.- 1929. – Rīga, 1929., - 14.-15.lpp.

¹⁰⁹ LNA LVVA, 2574.f., 3.apr., 31.l., 81.- 82.lp.

apriņķī. Tas uzbruka Lēdurgas muižai, pēc tam devās Vidrižu virzienā, tādējādi apdraudot vācu spēku aizmuguri. 22.jūnijā 9.pulks ieņēma Vidrižus, kā arī Lēdurgas un Bīriņu muižas. 1919.gada 21.jūlijā Rīgā starp Latvijas un Igaunijas Pagaidu valdībām tika noslēgts jauns līgums par Igaunijas armijas izvietojumu Latvijas teritorijā un par kara materiālu atlīdzināšanu igauņu pusei sakarā ar Ziemeļlatvijas brigādes uzstādīšanu. Saskaņā ar šo līgumu Igaunijas armija ieņēma frontes līniju pret lieliniekiem uz ziemeļiem no Lubānas ezera līdz Alūksnes ezeram. Igaunijas armijas virspavēlniecības lietošanā palika arī igauņu ieņemtās frontes aizmugures teritorijā esošās dzelzceļa līnijas, taču šo dzelzceļu ekspluatācijas izdevumi nu jau gūlās uz Latvijas puses pleciem.¹¹⁰ Šis 21.jūlija līgums, kuru parakstīja: no igauņu puses J.Tenisons un J.Rinks, bet no Latvijas – Pagaidu valdības ministru prezidents K.Ulmanis (tātad atšķirībā no iepriekšējā, t.i. 18.februāra līguma, šo mūsu valdība atzina), oficiāli noteica Igaunijas armijas statusu Latvijas teritorijā – uzraudzība par vienu sektoru pretlielinieciskajā frontē, līdz pat tās igauņu armijas izvešanai no Latvijas 1919.gada beigās, kas notika pēc Igaunijas armijas komandiera J.Laidonera rīkojuma sakarā ar nopietno stratēģisko stāvokli pie Narvas.¹¹¹

3.jūnijā Strazdumuižā (Rīgas nomalē pie Juglas ezera) tika parakstīts pamiera līgums starp karojošajām pusēm. Vācu karaspēkam saskaņā ar līgumu līdz 5.jūlijam bija jāatstāj Rīga un jāpārdislocējās uz Kurzemi, ko vācieši arī izdarīja. Vēl pēc pamiera līguma nosacījumiem vācu karaspēkam bija pēc iespējas ātrāk jāatstāj Latvijas teritorija un līdz tam brīdim tas nedrīkstēja uzsākt nekādas uzbrukuma akcijas, izņemot tādas, kas vērstas pret lielinieku karaspēku.¹¹²

1919.gada 10.jūlijā latviešu bruņotās vienības apvienojās Latvijas armijā, par pirmo armijas virspavēlnieku iecēla ģenerāli Dāvidu Sīmansonu. Armija pagaidām sastāvēja no divām divīzijām – Kurzemes un Vidzemes, Rīgā sāka formēt vēl trešo – Latgales divīziju.¹¹³ Latvijas armijas sastāvā iekļāva arī par Vācu zemessargiem pārdēvēto Baltijas landesvēru, kuru saglabāja Sabiedroto lielvalstu militāro misiju spiediena rezultātā.¹¹⁴ Vācu zemessargus atbrīvoja no valstsvāciešiem, atstājot dienestā tikai vietējos vācbaltiešus. Vācu zemessargu skaitliskais sastāvs bija 5000

¹¹⁰ Советская Латвия в 1919 году /Сборник док. – Рига,1960., 2.т.,- стр.187. – 189.

¹¹¹ Bērziņš V., Bambals A. Latvijas armija, lpp.

¹¹² Radziņš P.Latvijas Atbrīvošanās karš – Rīga, 1990., - 7.lpp

¹¹³ Bērziņš V., Bambals A. Latvijas vēsture.1914. – 1920., 506.lpp.

¹¹⁴ Andersons E. Latvijas vēsture. 1914.- 1920., 506.lpp.; Dokumenti stāsta. Latvijas buržuāzijas nākšana pie varas, 204.lpp.

vīru (no tiem 3700 kaujas sastāva), bruņojumā bija 11 lielgabalu, 106 automātisko ieroču un trīs mīnmetēji. Bijušais Landesvērs tika pārformēts sekojošās vienībās: fon Manteifeļa nodaļa, Barta nodaļa, fon Hāna nodaļa, fon Engelharda nodaļa – visas kājnieku vienības, fon Zehromberga sapieru nodaļa, Gaisa lidotāju un automobiļu nodaļa, Saimniecības rota, Sanitārais transports un lazarete, Vezumnieku un etapu nodaļa, kā arī Intendatūra.¹¹⁵

Par Vācu zemessargu komandieri iecēla citas valsts virsnieku (kā jau bija paredzēts 1918.gada decembrī) – britu armijas pulkvedi Heroldu Aleksanderu, nākamo feldmaršalu. H.Aleksanders nepārvaldīja ne vācu, ne latviešu valodu, nepārzināja vietējos apstākļus, tādēļ par Vācu zemessargu faktisko komandieri varēja uzskatīt štāba priekšnieku baronu Georgu Taubi.¹¹⁶ Jūlija sākumā Vācu zemesargus izvietoja Tukuma apkārtnē, taču mēneša beigās Latvijas armijas vadība sāka tos pārvietot uz pretlieliniecisko fronti Latgalē. Par iemeslu šādai pārvietošanai bija gan politiski, gan tīri pragmatiski apsvērumi: bija bažas, ka vācu karaspēka tuvuma iedrošinātie vācbaltiešu zemessargi vārētu sākt jaunu konfrontāciju ar Latvijas armiju, bez tam pretlielinieciskajā frontē Latgalē ļoti trūka pieredzējuša, kaujasspējīga karaspēka.¹¹⁷

Vācu spēku pavēlnieks ģenerālis fon der Golcs ar sava karaspēka evakuāciju tomēr nesteidzās, aizbildinādamies ar Latvijas un Lietuvas dzelzsceļu slikto stāvokli, kā arī ar to, ka latviešu karaspēks it kā ar pastāvīgiem uzbrukumiem traucējot vācu armijas izvākšanos. Lai nedotu iemeslu sūdzībām par “latviešu uzbrukumiem”, Sabiedroto militārās misijas Baltijā priekšnieks britu ģenerālis Hjūberts Gofs 25.jūlijā starp vācu un latviešu spēkiem noteica neitrālu joslu, kurā uzturēties netika atļauts nevienai karaspēka vienībai no konfrontējošajām pusēm. Šo joslu bija paredzēts pakāpeniski pārnest uz dienvidiem, lai tādā veidā Golcam pakļautos spēkus izspiestu no Kurzemes un Zemgales.¹¹⁸

Jau 1919.gada aprīļa sākumā Vācijas teritorijā sākās krievu baltgvardu vienību izveide no krievu armijas karagūstekņu noietnēs savervētajiem brīvprātīgajiem, paredzot, ka šīs vācu paspārnē organizētās un apgādātās vienības varētu izmantot saviem mērķiem. Daļu no šādi saorganizētajām vienībām sūtīja uz Kurzemi. Vācu

¹¹⁵ LNA LVVA, 5192.f., 1.apr., 336.l., 12.-14.lp.

¹¹⁶ turpat, 2.apr., 5.l., 2.lp.

¹¹⁷ Radziņš P. Latvijas Atbrīvošanas karš, 12.-13.lpp.

¹¹⁸ LNA LVVA, 3591.f., 2.apr., 15.l., 210.lp.

armijas vadība nodibināja sakarus ar bijušo cariskās Krievijas armijas virsnieku Pāvelu Bermontu, kurš bija izveidojis no karagūstekņu nometnēs esošajiem krievu karavīriem nelielu nodaļu. Bermonts, kurš uzdevās par pulkvedi, piekrita sadarboties ar vāciešiem. Rezultātā viņam pakļāva visas Vācijā izveidotās krievu karaspēka vienības, kaut arī to skaitliskais sastāvs 1919.gada vasarā bija neliels – ap 4000 cilvēku.¹¹⁹

No 30.maija līdz 14.jūnijam visu Bermonta grupu nosūtīja uz Jelgavu, pats Bermonts ieradās Jelgavā 12.jūnijā un tūlīt stājās sakaros ar fon der Golcu. Ar vācu gādību Bermonts sāka formēt armiju, kuru vēlāk nosauca par "Rietumu Brīvprātīgo" armiju, skaļi deklarējot tās it kā galveno uzdevumu – cīņa pret lieliniekiem un monarhijas atjaunošana Krievijā. Ar fon der Golca gādību šajā armijā iestājās veselas vācu karaspēka daļas: gan Dzelzsdivīzija, gan daudzie t.s. "brīvkorpusu" karotāji. Pāreja "krievu dienestā" būtībā aprobežojās ar zīmotņu un t.m.l. atribūtikas nomaiņu. Bieži vācu kareivji, kuriem pēc kļūšanas par "bermontiešiem" uz formas tērpa piedurknes bija jāuzšuj pareizticīgo krusts, izdarīja to nepareizi, jo nezināja kāds tas izskatās.¹²⁰

Jau tas vien, ka bermontiešu vidū vāciešu bija četrreiz vairāk nekā krievu karavīru, bet štābā grozījās daudzi vācbaltiešu baroni, lika Latvijas Pagaidu valdībai būt sevišķi uzmanīgi. 1919.gada 27.augustā Dienvidu frontes pavēlnieks un Rīgas apsardzības priekšnieks pulkvedis Jorģis Zemitāns izdeva pavēli par Rīgas aizstāvības sagatavošanu pret iespējamo bermontiešu uzbrukumu.

Sakarā ar Sabiedroto iejaukšanos, Vācijas valdība nolēma ģenerāli Golcu atsaukt. Golcs no Latvijas aizbrauca 26.septembrī. Šinī laikā jau bija panākta vienošanās ar Bermontu par vācu karaspēka pāriešanu krievu dienestā, un kad Vācijas kara ministrs 5.oktobrī aizliedza vācu karavīriem šādu pāreju, tas jau bija noticis fakts. Tādā veidā Rietumu Brīvprātīgo armijas personālsastāvs ievērojami palielinājās. Pats Bermonts vērtēja savus spēkus ap 51 – 52 000 vīru.¹²¹ Latvijas armijas Virspavēlnieka štāba Operatīvās (Izlūkošanas) daļas ziņojumos šāds skaitlis tika uzskatīts par pārspīlētu. Reālos bermontiešu spēkus rēķināja līdz 15 000 kaujas sastāva ar 65 lielgabaliem, 24

¹¹⁹ Sīkāk sk. Ciganovs J. Krievu Rietumu brīvprātīgo armijas veidošanās. 1919.gada vasara – rudens//Latvijas Zinātņu akadēmijas vēstis, 2000., nr.1./2., 13.-23.lpp.

¹²⁰ LNA LVVA, 3301.f.(Rietumu brīvprātīgo armijas komandieris P.Bermonts), 1.apr., 6.l., 172.lp.

¹²¹ Avalov P. V borbe s bolshevizmom, - Hamburg, 1925.,- s.220.

lidmašīnām, diviem bruņuvilcieniem.¹²² Latvijas armijas daļas, kuras atradās pret bermontiešiem izvērsta frontē no Vecdubultiem līdz Ķekavai, bija 11 300 vīru ar 9 lielgabaliem, 23 smagajiem ložmetējiem, 43 patšautenēm, bruņuvilcieniem, trijiem bruņotajiem auto un pāris lidmašīnām.¹²³ Bermontiešu pārsvars izpaudās ne tik daudz skaitliskajā, cik militāri tehniskajā pārsvarā.

1919.gada 1.oktobrī P.Bermonts Jelgavā sasauca slepenu apspriedi, kurā pieņēma lēmumu gāzt Latvijas Pagaidu valdību.. 3.oktobrī P.Bermonts pieprasīja izlaist viņa karaspēku cauri Latvijas armijas pozīcijām, lai it kā dotos uz Petrogradu cīnīties pret lieliniekiem. Īstais mērķis bija sakaut Latvijas armiju.

7.oktobrī izveidoja t.s. "Latvijas novada pašpārvaldi", kura sastāvēja no diviem latviešiem (A.Niedras un J.Kampes) un viena vācbaltieša (fon Baha). Šai pašpārvaldei nebija nekādu tiesisku pilnvaru, arī Latvijai bija paredzēta tikai iluzora autonomija nākotnes Krievijā.

P.Bermonta karaspēka uzbrukums Rīgas virzienā sākās 8.oktobrī. Latvijas armijas vairākums daļu atradās formēšanas stadijā, kaujās varēja piedalīties nepietiekoši sagatavotas vienības. Nepilnīgais apbruņojums, it īpaši nelielais lielgabalu skaits, kas bija izvietots 32 km garā frontē pret ienaidnieku, lika rēķināties ar iespējamajiem pārrāvumiem dažādās vietās. Vakarpusē Latvijas armijas daļas tika atspiestas līdz Rīgas robežai, tomēr izrādot sīvu pretestību un izdarot dažus pretuzbrukumus, Latvijas karaspēka vienības spēja aizkavēt ienaidnieka ielaušanos Pārdaugavā. Neskatoties uz to, situācija bija kritiska. Latvijas Pagaidu valdība izbrauca uz Cēsīm, pirms tam pa telegrāfu lūdzot Igaunijas valdību sniegt palīdzību. Vidzemes divīzijas komandieris un Dienvidu frontes pavēlnieks pulkvedis J.Zemitāns deva pārsteidzīgu pavēli karaspēkam atstāt Rīgu un atiet uz Juglas pozīcijām. Par laimi pavēle netika izpildīta. Aizsardzībai steigšus gatavoja Rīgas tiltus. Likās, ka bermontieši tūlīt ieies galvaspilsētā. Lielbritānijas laikraksts "The Times" pasteidzās paziņot par Rīgas krišanu. Taču tas nenotika. Latvijas armijas karavīru pašreizējā ievērojami aizkavēja bermontiešu uzbrukuma attīstību. Uz Daugavas labējo krastu Latvijas karaspēka daļas atkāpās pilnīgā kaujas kārtībā. Kad pretinieks sasniedza tiltus

¹²² LNA LVVA, 3601.f.(Armijas virspavēlnieka štābs), 1.apr., 466.l., 4.lp.

¹²³ Radziņš P. Latvijas atbrīvošanas karš, 14.lpp.

pāri Daugavai, pilsētas centrālās daļas aizstāvībai bija savilkti visi iespējamie spēki. Bermontieši tālākus panākumus neguva.¹²⁴

P.Bermonts 10.oktobrī pa radio griezās pie Latvijas valdības ar ierosinājumu uzsākt pamiera sarunas. Ierosinājums palika bez atbildes.¹²⁵ Kārtējā mobilizācija Latvijas armijā oktobra mēnesī palielināja Latvijas armiju par 8 000, bet vispār cīņu laikā pret bermontiešiem armijas skaitliskais sastāvs sasniedza 50 000 cilvēku. 10.oktobrī palīgā Rīgas aizstāvjiem ieradās divi igauņu bruņuvilcieni. Latvijas armijas virspavēlniecība sāka gatavot prettriecienu ienaidniekam. Uzbrukumam bija jānotiek Daugavgrīvas rajonā forsējot Daugavu, šeit bija vieglāk pārsviest spēkus, radīt pārsvaru. Nodrošinājās arī ar Sabiedroto (angļu un franču) kara kuģu artilērijas atbalstu, kuru arī bija vieglāk to izmantot Latvijas armijas karaspēka vienību desantoperācijas atbalstīšanai. 15.oktobrī Sabiedroto karakuģi sāka intensīvu Daugavgrīvas, Bolderājas, kā arī P.Bermonta armijas aizmugures apšaudi. Pārejot uzbrukumā, tajā pašā dienā Latvijas armijas daļas atguva Daugavgrīvu. Daugavgrīvā un Bolderājā saņēma vairāk nekā 300 gūstekņu, ieguva kā trofejas lielgabalus, ložmetējus, daudz patronu, lādiņu, kā arī radiostaciju, zirgus, ratus, u.c. Lai atvieglotu desantoperāciju Daugavgrīvas rajonā, naktī no 14.uz 15.oktobra 8.Daugavpils kājnieku pulka divas izlases rotas izdarīja demonstrācijas uzbrukumu pāri Daugavas tiltiem. Uzbrukuma uzdevums bija radīt iespaidu, ka aiz šīm divām rotām sekos plašāks latviešu vienību uzbrukums. Latviešu karavīri pārgāja tiltus un iebruka vācu ierakumos, taču pārspēka mākti bija spiesti atkāpties. 16.oktobrī par Latvijas armijas virspavēlnieku ģenerāļa Dāvida Sīmonsona vadībā iecēla pulkvedi Jāni Balodi, bet mēneša beigās par Virspavēlnieka štāba priekšnieku – pulkvedi Pēteri Radziņu. Izšķirošie notikumi risinājās novembrī. Sabiedroto karakuģu artilērijas uguns aizsegā 3.novembrī uz priekšu devās jaunformētās Latgales divīzijas daļas. Latvijas armijas uzbrukuma panākumus nodrošināja Latgales un Vidzemes divīzijas pulku veiksmīgā sadarbība. Pret bermontiešiem efektīvi izrādījās viņu pašu taktiskie paņēmieni Latvijas karaspēka daļu izpildījumā: pēc triecieniem abos flangos sekoja trieciens centrā. Pēc nedēļas Latvijas armija padzina bermontiešus no Torņakalna, bet 11.novembrī Rīgas atbrīvošanas operācija bija noslēgusies. 4.novembrī bermontieši sāka uzbrukumu Liepājai. Lielāko kauju Liepājas 1400 vīru lielais garnizons pulkveža

¹²⁴ Bērziņš V.,Bambals A. Latvijas armija, 28.lpp.

¹²⁵ Peniķis M. Zemgales un Jelgavas atbrīvošana 1919.gada novembrī// Latvijas vēstures institūta žurnāls, 1938., Nr.4., 549.lpp.

– leitnanta Oskara Dankera vadībā izcīnīja 14.novembrī. Neskatoties uz visām pūlēm, ieņemt pilsētu bermontieši nespēja.¹²⁶

Pēc pretinieka padzīšanas no Rīgas Latvijas armija turpināja to vajāt, nedodot iespēju pārkārtoties un organizēt pretošanos. Bermontieši turpināja saņemt papildspēkus un kara tehniku, tāpēc nedrīkstēja kavēties ar tālāku uzbrukumu. Turklāt Latvijas Pagaidu valdībai kļuva zināms, ka gaidāma franču ģenerāļa A.Nisela vadītās Sabiedroto misijas ierašanās, lai vienotos par bermontiešu evakuāciju no Latvijas teritorijas. Latvijas armijai tuvojoties Jelgavai, vācu ģenerālis M.Eberhards, kas bija nomainījis uz Vāciju aizbēgušo P.Bermontu, griezās ar ierosinājumu naktī no 19. uz 20.novembri pārtraukt karadarbību un sākt pamiera sarunas. Pagaidu valdība uz šo ierosinājumu neatbildēja. Latvijas armijas virspavēlniecība nolēma pasteigties ar uzbrukumu un satriekt pretinieku, kamēr nebija iejaukušās Sabiedroto militārās misijas.¹²⁷

Turpinot uzbrukumu, 21.novembrī Latvijas karaspēks ieņēma Jelgavu, pēc pāris dienām – Tukumu. Novembra beigās atbrīvota tika visa Kurzeme un sasniegta Latvijas robeža, neļaujot Sabiedrotajiem pasargāt bermontiešu armijas paliekas no sagrāves. 3.decembrī Latvijas armija saskaņā ar savas vadības pavēli pārtrauca tālāko virzīšanos. Ienaidnieks bija padzīts. Saskaņā ar aptuvenām ziņām bermontiešu zaudējumi bija ap 5000 kritušo, Latvijas armija šajās kaujās zaudēja apmēram 2000 vīru. Abās pusēs bija daudz ievainoto un sakropļoto. Mūsu karaspēks ieguva bagātīgas trofejas, to skaitā daudz ložmetēju, 32 lielgabalus, 10 lidmašīnas, ap 20 000 artilērijas lādiņu, u.c. kara piederumus.¹²⁸ Kaujās Latvijas karavīri daudzos gadījumos parādīja lielu pašaieliedzību un varonību, auga arī karavīru karot prasme un meistarība, jo pirms šīm cīņām daudziem vispār nebija nekādas militāras pieredzes un zināšanu.

Latvijas armijas vadībai 1919.gada oktobrī – novembrī vajadzēja galvenos spēkus sakoncentrēt cīņai pret Bermontu, tādēļ Latgales frontē atradās tikai Kurzemes divīzija, Latgales partizānu pulks un Latvijas vācu zemessargi (bij.Landesvērs). Gatavojoties padzīt lielniekus no Latgales, bija paredzēts šos spēkus ievērojami pastiprināt, uz Latvijas austrumdaļu pārvietojot armijas pārējo divīziju pulkus.

¹²⁶ Radziņš P.Latvijas atbrīvošanas karš , 33.lpp.

¹²⁷ Bērziņš V., Bambals A. Latvijas armija, 31.lpp.

¹²⁸ LNA LVVA, 3601.f., 1.apr., 220.l., 13.lp.

1919.gada decembrī Latvijas armijas Virspavēlnieka štābā sāka plānot Latgales atbrīvošanas operāciju. To vajadzēja veikt pēc iespējas ātrāk, kamēr Padomju Krievijas spēki šeit nebija pārformējušies un saņēmuši lielākus papildinājumus. Īpašu Latgales atbrīvošanas steidzamību noteica tas, ka Igaunijas valdība 1919.gada beigās sāka sarunu ar Padomju Krieviju noslēguma fāzi. Ja starp šīm valstīm tiktu noslēgts miera līgums, tad Krievija varētu lielākus spēkus cīņai pret Latvijas armiju. Izstrādātajā plānā tika paredzēti vienlaicīgi spēcīgi triecieni abos Latgales frontes flangos. Sakarā ar to, ka Sarkanās armijas spēki Latgalē vēl bija diezgan ievērojami un tehniski tie bija pārāki par Latvijas armiju (1919.gada 25.decembrī lielinieku 15.armijā pēc saraksta bija 26 000 durkļu, 600 zobenu un 180 lielgabalu¹²⁹), bija nepieciešams sabiedrotais, t.i. kāda no kaimiņzemju armijām. Igaunija jau bija uzsākusi miera sarunas ar Padomju Krieviju un tamdēļ nevarēja piedalīties kaujas darbībā. Lietuvas armija nelikās pietiekoši spēcīga, turklāt šai kaimiņvalstij bija nopietnas teritoriālas pretenzijas uz Daugavpili un Dienvidlatgali. Trešais iespējamais sabiedrotais bija Polija, kurai bija spēcīga armija un kas pati izrādīja gatavību sniegt militāra rakstura palīdzību. Turklāt atšķirībā no Lietuvas valdības, Polija pret Latviju izturējās ārkārtīgi labvēlīgi.

1919.gada 30.decembrī Rīgā pēc slepenām sarunām parakstīja līgumu starp Latvijas un Polijas armijas vadībām par kopīgu uzbrukumu Latgalē. Šī vienošanās deva iespēju operācijā iesaistīt Kurzemes un Latgales divīzijas, Vidzemes divīziju atstājot katram gadījumam Latvijas dienviddaļas nodrošināšanai. Saskaņā ar noslēgto līgumu 1920.gada 3.janvārī bija paredzēts sākt uzbrukumu Krāslavas – Višķu – Dubnas upes iecirknī. Kaujas darbībā vajadzēja iesaistīties 10 000 latviešu un 30 000 poļu karavīru ģenerāļa E.Ridza – Smiglija vadībā. Praktiski tomēr Latvijas armija norādīto karavīru skaitu uzstādīt nespēja un latviešu karavīru skaits Dienvidlatgalē bija mazāks. Polija par šo palīdzību nekādu kompensāciju neprasīja, kā tikai poļu karaspēka apgādi ar pārtiku un jāpiezīmē, ka šis nosacījums arī netika izpildīts. Uzbrukumu Ziemeļlatgalē plānoja sākt 9.janvārī. 3.janvāra agrā rītā poļu un latviešu karaspēks sāka uzbrukumu Daugavpilij. Jau ap pusdienas laiku poļu karavīri ielauzās pilsētā un pēc neilgām ielu kaujām to ieņēma. Turpinot uzbrukumu, poļi sasniedza Višķu rajonu. Dubnas upes līniju pārgāja 9.Rēzeknes un 3.Jelgavas kājnieku pulks. Uzbrukums padomju 15.armijas pavēlniecību pārsteidza. Atguvusies no apjukuma, šīs

¹²⁹ Bērziņš V., Bambals A. Latvijas armija, 32.lpp.

armijas vadība laikā no 7. līdz 10. janvārim Višķu rajonā sāka pretuzbrukumu sēriju, iesaistot kaujās saņemtos papildspēkus. Bija laiks sākt kaujas operācijas Ziemeļlatgalē. Padomju 15.armijas pavēlniecība visiem spēkiem centās noturēt svarīgo Pitalovas dzelzceļa mezglu, un samērā plašā apvidū dziļā sniegā un stindzinošā salā izraisījās sīvas kaujas. Uzbrukuma grupējumā Ziemeļlatgalē Latvijas armijas vadība iekļāva 8 500 vīru ar 14 lielgabaliem. 14.janvārī Pitalova no lieliniekiem tika atbrīvota. Neraugoties uz Polijas un Latvijas armijas gūtajiem panākumiem, padomju 15.armija gatavoja prettriecienu Rēzeknes – Krustpils virzienā, taču no tā nācās atteikties, jo, neskatoties uz Sarkanās armijas virspavēlniecības direktīvu sākt uzbrukumu, lielākus spēkus lieliniekiem sakoncentrēt neizdevās.¹³⁰

13.janvārī P.Stučkas vadītā Latvijas Sociālistiskās Padomju republikas valdība paziņoja par savas darbības izbeigšanu¹³¹. Šajā pat dienā Latvijas un Polijas armijas pārgāja vispārējā uzbrukumā, kas ilga nedēļu. Uzbrukuma rezultātā 21.janvārī tika ieņemta Rēzekne un visa centrālā Latgale. Pasliktinoties metereoloģiskajiem apstākļiem (termometra stabiņš noslīdēja līdz - 30°C), karadarbība uz vairākām tika pārtraukta lai pēc tam atsāktos ar jaunu sparū. 26.janvārī 2.Ventspils kājnieku pulks iegāja Ludzā, vēl četras dienas vēlāk 9.Rēzeknes kājnieku pulks ieņēma Zilupi. Kaujās par Latgali bija pagājis mēnesis, Latvijas armija bija sasnieguši vislielākos apmērus: apgādē skaitījās 76 394 cilvēki.¹³²

Poļu karaspēks Latgali sāka atstāt 1920.gada martā. Pagāja turpat mēnesis, kamēr evakuējās visas poļu daļas un 22.aprīlī Latvijas Preses birojs paziņoja, ka visas Polijas armijas daļas Latvijas teritoriju ir atstājušas.¹³³

Vēl Latgales atbrīvošanas cīņu laikā 1920.gada 11.janvārī Maskavā sākās Latvijas un Padomju Krievijas pamiera sarunas. Pamieru parakstīja 30.janvārī, tas stājās spēkā 1.februārī plkst. 12, taču Latvijas armija virzīšanos uz priekšu pārtrauca 4.februārī, kad tika sasniegta paredzētā robežlīnija. Pamiers pēc Latvijas armijas Virspavēlniecības rīkojuma bija slepens. "Karaspēka daļām un priekšniecībai, neizslēdzot arī divīzijas komandierus, netika itin nekas darīts zināms par pamiera

¹³⁰ Sīkāk skat. Jēkabsons Ē. Piesardzīgā draudzība: Latvijas un Polijas attiecības 1919.un 1920.gadā – Rīga, 2007., - 71.-149.lpp.

¹³¹ Sovetskaja Latvija v 1919.godu. Dokumenty i materialy. II tom – Rīga, 1960., - str.272.

¹³² Bērziņš V., Bambals A. Latvijas armija, 34.lpp.

¹³³ Jēkabsons Ē. Piesardzīgā draudzība, 154.lpp.

noslēgšanu. Tika dota pavēle: pēc norādītā līnijas ieņemšanas [...] izvēlēties izdevīgas pozīcijas", rakstīja savos memuāros P.Radziņš.¹³⁴

1920.gada pavasarī un vasarā abas puses Latgales frontē ieņēma nogaidošas pozīcijas. Latvijas armijas vienības atradās ierakumos kaujas gatavībā. Armijas pilnveidošanās turpinājās arī šajā laikā. Ievērojami pastiprinājās tehniskās vienības. 1920.gada 15.augustā Latvijas armijā pēc saraksta skaitījās 2468 virsnieki, 708 kara ierēdņi, 8651 instruktors, 38 566 kareivji, 2547 brīva līguma darbinieki – kopā 50 940 cilvēku. Armijas pabruņojumā bija 38 386 šautenes, 659 mašīnpistoles, 867 ložmetēji, 138 lielgabali, 62 mīnmetēji, 4 bruņotie vilcieni, 6 bruņotie automobiļi, 23 lidmašīnas, 8 dažādu modeļu tanki.¹³⁵

1920.gada 16.aprīlī sākās Latvijas un Padomju Krievijas miera sarunas, un 1920.gada 11.augustā Rīgā tika parakstīts miera līgums. Abas puses līgumu ratificēja tā paša gada septembrī. Neatkarības karš bija noslēdzies.

Līdz ar Latvijas – Padomju Krievijas miera līguma noslēgšanu 1920.gada 11.augustā beidzas Neatkarības karš, kura rezultātā Latvijas armija bija atbrīvojusi visu valsts teritoriju no naidīgajiem karaspēkiem. 12.augusta ārkārtas sēdē Latvijas Republikas Ministru kabinets pieņēma lēmumu paildzināt karastāvokli visā valsts teritorijā, izņemot sešus Kurzemes apriņķus, kuros noteica pastiprinātas apsardzības stāvokli.¹³⁶ 1920.gada 20.augustā Latvijas armijā pēc saraksta skaitījās 2468 virsnieki, 708 kara ierēdņi, 8651 instruktors, 38 566 kareivji un 2547 brīva līguma darbinieki, kopā – 52 940 cilvēku.¹³⁷ Tobrīd armija strukturāli sastāvēja no četrām kājnieku divīzijām (Kurzemes, Vidzemes, Latgales un Zemgales), organizatoriski nevienā no četrām divīzijām neietilpstošā Latgales partizānu pulka, Tanku divizionā, Bruņoto vilcienu divizionā, Bruņoto automobiļu divizionā, Auto – motociklu rotas, Atsevišķās traktoru baterijas, Aviācijas parka, Armijas radiotelegrāfa, Jūras nodaļas un aizmugures karaspēka daļām. Līdz 1920.gada oktobrim – novembrim kājnieku daļas cita citu periodiski nomainot pildīja Latvijas robežu sedzējvienību funkcijas. Robežas apsardzi veica Robežsargu divīzija. 1920.gada novembrī sākās kājnieku divīziju pakāpeniska pārvietošana uz plānotajām miera laiku dislokācijas vietām. Būtībā no 1920.gada rudens līdz

¹³⁴ Radziņš P.Latvijas atbrīvošanas karš, 243.lpp.

¹³⁵ LNA LVVA, 5192.f., 1.apr., 710.l., 1.lp.

¹³⁶ Latvijas Kareivis, 1920. gada 13. augusts, 1.lpp.

¹³⁷ LNA LVVA, 5192.f., 1.apr., 710.l., 1.lp.

1921.gada 1.aprīlim notika armijas pāreja uz miera laika štatū saskaņā Apsardzības ministrijas izstrādātajiem plāniem.

1921. gada jūnijā ar armijas inspektora ģenerāļa M.Peniņa pavēli tika noteikts Latvijas armijas divīziju izvietojuma rajoni, kas pamatā sakrita ar vietām, kur divīziju apakšvienības jau bija dislocētas. Karaspēka izvietojuma rajoni bija sekojošie: Kurzemes divīzijai – Liepājas, Ventspils, Jelgavas, Bauskas, Tukuma, Talsu, Aizputes un Kuldīgas apriņķi; Vidzemes divīzijai – Rīgas, Cēsu un Valmieras apriņķi; Latgales divīzijai – Valkas, Rēzeknes un Ludzas apriņķi; Zemgales divīzijai – Daugavpils, Ilūkstes un Jaunjelgavas apriņķi.¹³⁸ Šāds armijas vienību izvietojums atbilda mobilizācijas plāniem un ar nelielām izmaiņām pastāvēja līdz 1939.gada rudenim. Karaspēka reorganizācijas gaitā 1922.gada 10.martā izformēja Latgales partizānu pulku un 13.Tukuma kājnieku pulku (bij.Latvijas vācu landesvēru).¹³⁹

1921.gada 5.martā tika izdota pavēle par visu divīziju sastāvā ietilpstošo kavalērijas vienību apvienošanu Jātnieku pulkā.¹⁴⁰ Šo vienību izvietoja Daugavpilī, tā atradās Zemgales divīzijas komandiera pārraudzībā, tas sastāvēja no pieciem kaujas eskadroniem, viena instruktoru eskadrona, remonta eskadrona (dislocējās Svētē, pēc tam Jelgavā), sakaru un saimniecības komandām.

Tika reorganizētas arī Latvijas armijas tehnisko vienību organizācijas struktūra un pakļautība. Visas tehniskās daļas un vienības pēc 1922.gada 16.janvāra apvienoja Tehniskajā divīzijā, par kuras komandieri iecēla ģenerāli Jāni Kureli. Divīzijā iekļāva par jaunu izveidotās karaspēka daļas Sapieru bataljonu, Autotanku divizionu, Aviācijas divizionu (kuru izveidoja Aviācijas parka vietā), Elektrotehnisko divizionu, Bruņoto vilcienu divizionu un Daugavgrīvas artilēriju.¹⁴¹ Sakarā ar karakuģu trūkumu 1921.gada 1.maijā likvidēja pie armijas Virspavēlnieka štāba dibināto Jūras pārvaldi.¹⁴² Jūras pārvaldes bijušais priekšnieks jūras kapteinis Arčibalds Keizerlings tika pārcelts par sevišķu uzdevumu virsnieku jūras lietās pie

¹³⁸ Turpat, 192.l., 25.lp.

¹³⁹ Turpat, 79.lp.

¹⁴⁰ Sīkāk skat. Jēkabsons Ē. Latvijas armijas jātnieku vienības 1919.-1921. gadā// Latvijas Kara muzeja Gadagrāmata V – Rīga, 2004., - 67.-106.lpp.

¹⁴¹ Bērziņš V., Bambals A. Latvijas armija, 46.lpp.

¹⁴² LKM 4-29660/1074-1-3-dk. Apsardzības ministra pavēle nr. 17., 1.§. Rīga, 1921.gada 15.aprīlis.

Galvenā štāba priekšnieka, bet nedaudzie kuģi, kas atradās Latvijas armijas rīcībā nokļuva Apsardzības ministrijas Tehniskās pārvaldes priekšnieka pārraudzībā.¹⁴³

Vienlaikus sākās arī karaspēka cilvēku sastāva samazināšana. Jau pēc Bermonta karaspēka padzīšanas no armijas tika atvaļināti karavīri, kas bija jaunāki par 18 gadiem un vecāki par 35 gadiem. Pēc 1920.gada 11.augusta miera līguma noslēgšanas sākās citu karavīru kategoriju atvaļināšana. Izpildot Ministru kabineta rīkojumu, vasaras beigās ar armijas Virspavēlnieka štāba un apsardzības ministra ziņu no armijas atvaļināja vairāku gadagājumu karavīrus, kas bija vecāki par 30 gadiem un jaunāki par 19 gadiem.¹⁴⁴ 1921.gada 11.janvārī apsardzības ministrs Jānis Goldmanis no armijas atvaļināja visus augstskolu studentus, kuri aktīvajā karadienestā bija nodienējuši vismaz pusotru gadu.¹⁴⁵

Tajā pašā laikā līdztekus demobilizācijas procesam noritēja to pilsoņu iesaukšana karadienestā, kuri dažādu iemeslu dēļ nebija dienējuši. Tā kā tobrīd ar militāro jomu saistītā likumdošana Latvijas Republikā vēl nebija sakārtota, tad iesaukšanu armijā līdz pat 1923.gada 17.jūnijam - laikam, kad tika pieņemts Latvijas karaklausības likums, noteica vairāki normatīvie akti: 1921.gada Krievijas karaklausības likums ar vēlākajiem papildinājumiem, 1919.gada 25.augusta Instrukcija pieņemšanas komisijām un apsardzības priekšniekiem, 1919.gada 2.septembra Noteikumi par mobilizācijas iestāžu darbību un papildinājumi pie šiem noteikumiem.¹⁴⁶

Sakarā ar minētajiem pārkārtojumiem un izmaiņām Latvijas armijas skaitliskie rādītāji šajā pārejas posmā ir svārstīgi, tomēr tiem ir tendence uz samazināšanos: 1920.gada 1.decembrī pēc saraksta Latvijas armijā skaitījās 54 755 cilvēku, 1920.gada 15. decembrī – 56 415 cilvēku, 1921.gada 15.maijā – 27 075 cilvēku, 1921.gada 1.augustā – 25 658 cilvēku.¹⁴⁷ Pēc sastāva šis skaitlis bija vēl mazāks.

Kā tas redzams no iepriekš minētajiem skaitliskajiem rādītājiem, armijas samazināšanās jeb pāreja uz miera laika štatu kļuva daudz straujāka pēc tam, kad 1921.gada janvārī un februārī Latvija bija panākusi valsts starptautisku atzīšanu „de

¹⁴³ Turpat, Apsardzības ministra pavēle nr.19., 3. §. Rīga, 1921.gada 21.aprīlis.

¹⁴⁴ Turpat, 2.1., 43.lp.

¹⁴⁵ LKM 4-29660/1074-1-3-dk. Apsardzības ministra pavēle nr.3., 1. §. Rīgā, 1921.gada 11.janvārī.

¹⁴⁶ Bambals A. 1923.gada Karaklausības likums// Militārais Apskats, 1997., nr.1., 68.lpp.; Larionovs R. Diskusijas Latvijas sabiedrībā par karaklausības jautājumu līdz likuma pieņemšanai 1923.gadā// Latvijas Kara muzeja Gadagrāmata IV – Rīga, 2003., - 135.lpp.

¹⁴⁷ Bērziņš V., Bambals A. Latvijas armija, 41.-42.lpp.

iure". 21.februārī un 18.martā no armijas atvaļināja vēl vairāku gadagājumu karavīrus, izņemot medicīnas un veterinārspeciālistus, telegrāfistus, radiotelefonistus, burtličus un mašīnistus.¹⁴⁸ Saskaņā ar Ministra kabineta tā paša gada 28.februāra lēmumu tika likvidēts armijas virspavēlnieka amats, jo miera laikā tāds nebija paredzēts un virspavēlniekam padotais štābs 31.martā izbeidza darbību.¹⁴⁹

1921.gada 1.aprīlī armija pārgāja miera laika stāvoklī Apsardzības ministrijas pārvaldībā.¹⁵⁰ Pārejot uz miera laika štatu tika reorganizēta armijas struktūra. Armijas Virspavēlnieka štāba funkcijas pārņēma Galvenais štābs. Sākotnēji armijas komandiera postenis miera laika karaspēkā netika paredzēts un viņa pienākumus daļēji pildīja nodibinātais armijas inspektora amats Šo amatu vienlaicīgi pildīja Galvenā štāba priekšnieks (no 1920.gada 13.augusta līdz 1928.gada 25.aprīlim ģenerālis Mārtiņš Peniķis). Armijas inspektors pārzināja karaspēka organizāciju, komplektēšanu, apgādi, apmācību, dislokāciju un mobilizāciju.

1924.gada 23.februārī ar Valsts prezidenta pavēli tika apstiprināts armijas komandiera postenis un likvidēts armijas inspektora amats. Par armijas komandieri iecēla ģenerāli Pēteri Radziņu. Armijas komandiera štāba priekšnieks pārņēma Galvenā štāba pirmā palīga pārziņā esošās karaspēka operatīvās un apmācību lietas. Par jaunizveidotā armijas komandiera štāba priekšnieku iecēla ģenerāli Jāni Buividu. Armijas vadības struktūras reorganizācija faktiski notika līdz pat 1940.gada vasarai, būtiskākie pavērsieni struktūras reorganizācijā iezīmējās 1929.gadā, kad Galveno štābu apvienoja ar Armijas komandiera štābu, apvienoto struktūru sauca par Armijas štābu.¹⁵¹ Armijas komandieris pārzināja karaspēka sagatavošanas militāros jautājumus, mobilizācijas un operatīvos plānus, bet Kara ministrija (1922.gadā Latvijas Republikas Apsardzības ministriju pārdēvēja par Kara ministriju, attiecīgi apsardzības ministru – par kara ministru) pārraudzīja armijas saimnieciskos aspektus.

Kārtējā nopietnā reorganizācija Latvijas armiju skāra 1926.gadā, kad pamatīgu organizatorisko pārbūvi piedzīvoja Latvijas armijas tehniskās vienības. Tā

¹⁴⁸ LKM 4-29660/1074-1-3-dk. Apsardzības ministra pavēle nr.8. Rīga, 1921.gada 21.februāris; Apsardzības ministra pavēle nr.13. Rīga, 1921.gada 19.marts.

¹⁴⁹ LNA LVVA, 5192.f., 1.apr., 110.l., 24.lp.

¹⁵⁰ LKM 4-29660/1074-1-3-dk. Apsardzības ministra pavēle nr. 15., 1.§. Rīga, 1921.gada 1.aprīlis.

¹⁵¹ Bērziņš V., Bambals A. Latvijas armija, 46.lpp.

Tehniskajā divīzijā ietilpstošo Sapieru bataljonu, Autotanku divizionu, Aviācijas divizionu, Smagās artilērijas divizionu un Bruņuvilcienu divizionu pārveidoja par pulkiem.

Armijai pārejot uz miera laika štatū, aktualizējās jautājums par turpmāko armijas komplektēšanas kārtību. 1923.gada 17.jūlijā Latvijas Republikas Saeima pieņēma Karaklausības likumu, kas turpmāk regulēja iesaukšanas kārtību obligātajā militārajā dienestā un noteica armijas rezervju mobilizācijas kārtību. Saskaņā ar likumu miera laikā valsts bruņotos spēkus veidoja: 1.- Pēc obligātā militārā dienesta principa veidotais aktīvais karaspēks; 2. - Līdz turpmākajam rīkojumam atvaļinātie, šajā kategorijā ietilpa visi karadienestu izgājušie pilsoņi līdz 25 gadu vecumam; 3. - Rezervisti – karadienestam pakļautie pilsoņi 17 – 21 un 25 - 40 gadu vecumā; 4. - Zemessargi – karadienestam pakļautie pilsoņi 40 – 50 gadu vecumā. Aktīvajā dienestā iesauca 21 gadu vecumu sasniegušos karaklausībai pakļautos pilsoņus. Karadienestā varēja pieteikties brīvprātīgi no 17 gadu vecuma. Karadienesta ilgums 18 mēneši, 1930.gadā to samazināja līdz 12 mēnešiem kājnieku vienībās, citām ieroču šķirām – līdz 15 mēnešiem. 1931.gadā saimnieciskās krīzes apstākļos karadienesta ilgums bija vēl samazināts: 10,5 mēneši kājnieku vienībās un 12,5 mēneši citās ieroču šķirņu vienībās.¹⁵²

Runājot par armijas skaitlisko sastāvu, jāatzīmē, kas tas bija ļoti mainīgs sakarā ar notiekošajām karavīru iesaukšanām obligātajā dienestā un atvaļināšanu no dienesta. Būtībā armijas skaitliskais sastāvs mainījās katru mēnesi. Tā 1924.gada 1.janvārī armijas skaitliskais sastāvs pēc saraksta bija 18 933 cilvēki (kopā ar brīvā līguma darbiniekiem)¹⁵³, bet pēc diviem mēnešiem, 1924.gada 1.martā – 16 567 cilvēki¹⁵⁴. Vidējais armijas skaitliskais lielums laikā līdz 1939.gada septembrim svārstījās no 16 000 līdz 20 000 vīru.¹⁵⁵

Latvijas bruņoto spēku attīstību un iespējas noteica valsts aizsardzības izdevumiem budžetā paredzētie līdzekļi. Militārais resors varēja izmantot tikai budžetā noteiktos līdzekļus, nekādi papildus ienākumi armijas vajadzībām nebija paredzēti. Pirmajā gadā pēc armijas pārejas uz miera laika štatū,

¹⁵² Sīkāk skat. Larionovs R. Diskusijas Latvijas sabiedrībā par karaklausības jautājumu līdz likuma pieņemšanai 1923.gadā// Latvijas Kara muzeja gadagrāmata. IV – Rīga, 2003.,-135.-147.lpp.

¹⁵³ LNA LVVA, 1474.f., 1.apr., 1624.l., 29.lp.

¹⁵⁴ Turpat, 34.lp.

¹⁵⁵ Berziņš V., Bambals A. Latvijas armija, 59.lpp.

1921./1922.saimnieciskajā gadā valsts budžetā aizsardzības izdevumiem bija izdalīti 20 438 000 Ls jeb 30,7 % no valsts budžeta kopapjoma. Nākamajos gados aizsardzības budžets skaitliskā ziņā pieauga, bet samazinājās procentuāli valsts budžeta kopapjomā. Periodā līdz armijas likvidācijai 1940.gadā vislielākos apjomus aizsardzības budžets sasniedza 1924./1925. saimnieciskajā gadā, kad tas bija 45 046 Ls jeb 30,6% no budžeta kopapjoma un 1925./1926.saimnieciskajā gadā, attiecīgi – 44 858 LS jeb 29,6 % no budžeta kopapjoma.¹⁵⁶ Budžeta palielinājums šajos gados saistīts ar Latvijas bruņoto spēku vadības īstenoto kara flotes būvprogrammu. Vēlākajos gados aizsardzības izdevumi samazinājās, līdz 1940.gadam tie bija ap 20 – 22 % no valsts budžeta kopapjoma (skat. pielikumu nr.1.).

Jūras spēki Latvijā sāka veidoties 1924. gadā, kad ar Saeimas un valdības ziņu tika pieņemta kara flotes attīstības programma, kurā paredzēja laikā līdz 1928. gadam uzbūvēt divas zemūdenes, divus mīnu tralerus un 500 jūras mīnas.¹⁵⁷ 1924.gada 25.oktobrī Kara ministrija parakstīja līgumu ar Francijas kuģu būvētavām par divu zemūdeņu un divu mīnu traleru būvniecību. Šīs kara flotes vienības Latvijā nonāca 1926.gadā.¹⁵⁸ Taktiskajā un operatīvajā ziņā jūras kara flotes vadība pakļāvās Armijas komandierim, taču organizatoriskajā ziņā stāvēja savrup. 1924.gada 27.jūnijā tika izveidota Jūras krastu apsardzības eskadra ar tās komandieri jūras kapteini A.Keizerlingu priekšgalā.¹⁵⁹ Eskadra pastāvēja līdz 1938.gada 22.decembri, kad to pārdēvēja par Kara floti.¹⁶⁰ Būtiskas izmaiņas šāda pārdēvēšana nenesa, jo flotes tehniskais potenciāls, apbruņojums, skaitliskais sastāvs un uzdevumi palika iepriekšējie. Kara flote līdz 1939.gada rudenim dislocējās Liepājā, Kara ostā.

Nākamā nozīmīgā reorganizācija Latvijas armiju skāra 1938.gadā, kad sākās Tehniskās divīzijas izformēšana, divīzijas vienības pakļaujot jaunizveidotajām attiecīgajām pārvaldēm (pēc apbruņojuma veidiem un nozarēm), kā arī uzsākot Tehniskās divīzijas vienību pārveidošanu pēc brigāžu uzbūves principiem.¹⁶¹ Līdz 1940.gada vasarai gan izdevās izveidot tikai vienu – Autotanku brigādi.

¹⁵⁶ Turpat, 99.lpp.

¹⁵⁷ Latvijas Republikas 1.Saeimas stenogrammas: 4.sesija, 16.sēde 1924.gada 11.martā – Rīga, 1924., 543.-546.lpp.

¹⁵⁸ Priedītis Ē. Latvijas jūras kara flote. 1919.-1940. – Rīga, 2004., - 35.lpp.

¹⁵⁹ Turpat, 38.lpp.

¹⁶⁰ Turpat, 105.lpp.

¹⁶¹ Bērziņš V., Bambals A.Latvijas armija, 74.lpp.

Situācija kardināli mainījās 1939.gada 1.septembrī, kad ar Vācijas uzbruku Polijai Eiropā sākās 2.pasaules kara darbība. Sākoties 2.pasaules karam Latvija pasludināja savu neitralitāti. 2.septembrī Ministru kabinets pieņēma Paziņojumu par Latvijas neitralitāti un Likumu par Latvijas teritoriālajiem ūdeņiem.¹⁶² Likumā par teritoriālajiem ūdeņiem noteica, ka tādi atrodas 4 jūdžu attālumā no tuvākā krasta punkta. Latvijas bruņoto spēku vadība tāpat nolēma īstenot veselu virkni organizatorisku pasākumu, lai paaugstinātu karaspēka kaujas spējās. 1.septembrī armijas štāba priekšnieks ģenerālis Mārtiņš Hartmanis izsūtīja armijas komandiera ģenerāļa Krišjāņa Berķa pavēli nekavējoties pārtraukt visus atvaļinājumus un komandējumus, karavīriem steidzīgi atgriezties savās dienesta vietās. Aktīvajā karadienestā iesauca trīs gadu gājuma rezervistus jeb „līdz turpmākajam rīkojumam atvaļinātos”. Saskaņā ar karaklausības likumu šāds formulējums nozīmēja, ka aktīvajā dienestā varēja iesaukt bez speciāli izsludinātas mobilizācijas. Iesauca arī 33 dažādu kategoriju speciālistus.¹⁶³ Precīzs iesaukto karavīru skaits nav zināms, literatūrā minēts fakts, ka iesauca apmēram trešdaļu no iespējamā rezervistu skaita, kas būtu ap 10 000 cilvēku.¹⁶⁴

Turpmāko notikumu gaitu diktēja izmaiņas starptautiskajā politiskajā situācijā un ģeopolitiskajā situācijā Baltijas reģionā. 1939.gada 23.augustā Padomju Savienība un Vācija noslēdza neuzbrukšanas līgumu, kam sekoja slepena papildvienošanās, kurā tika noteikts šo abu valstu „interesu sfēru” sadalījums Austrumeiropā. Latvija līdz ar pārējām Baltijas valstīm Lietuvu un Igauniju nonāca Padomju Savienības interešu sfērā. Septembrī Padomju Savienība sāka sarunas ar Igauniju par padomju karaspēka izvietošanu šajā valstī, motivējot to ar nepieciešamību aizstāvēties pret varbūtēju trešās valsts agresiju. Sarunas beidzās ar padomju bāzu tajā dislocētā padomju Sarkanā armijas kontingenta, kas bija lielāks par Igaunija armiju, izvietošanu Igaunijas teritorijā. Līdzīgi līgumi tika uzspiesti arī Lietuvai un Latvijai. Rezultātā 1939.gada rudenī trijās Baltijas valstīs tika izvietotas padomju bāzes, kurās 1940.gada vasaras sākumā Sarkanā armijas kontingenta kopējais skaitliskais lielums bija 67 000 vīru, bruņojums – 1065 tanki, 150 bruņumašīnu, 1630 lielgabalu un mīnmetēju, 526 lidmašīnu (šinī skaitā neietilpst kalkulācija par Padomju Savienības Baltijas jūras kara flotes skaitlisko lielumu

¹⁶² Valdības Vēstnesis, 1939.g., 2.sept., 1.lpp.

¹⁶³ LNA LVVA, 1515.f., 1.apr., 270.l., 138.lp.

¹⁶⁴ Andersons E. Latvijas vēsture. 1920-1940. Ārpolitika – Stocholm, 1984. – 2.sēj. – 166.lpp.

Igaunijā un Latvijā).¹⁶⁵ Baltijas valstīs izvietotā Sarkanās armijas kontingenta skaitliskais lielums aptuveni atbilda triju Baltijas valstu armiju skaitliskajam kopskaitam, bet bruņotās tehnikas ziņā bija pārāks pār tām. Padomju bāzes Igaunijā izvietojās pārsvarā salās, Lietuvā – gar Lietuvas – Vācijas jauno robežlīniju, bet Latvijā: Liepājā izvietojās Latvijā dislocētā padomju dislocētā karaspēka štābs, speciālo dienestu pārvaldes, artilērija un aviācija, Ēdolē – kājnieku vienības, Isriedē, Bunkā, Paplakā – tanku daļas, Ilmājās stacijā – remonta vilciens, Priekulē – apgādes vienības, Vainodē – aviācija, Ezerē – motorizētās vienības un aviācija. Ventspils un Liepāja kļuva par padomju flotes bāzēm. Padomju Savienība pagaidām vēl neveidoja vienotu operatīvo vadību visiem Baltijas valstīm izvietotajiem Sarkanās armijas kontingentiem. Igaunijā izvietotie spēki bija pakļauti Ļeņingradas kara apgabala pavēlniecībai, Latvijā – Kaļiņinas Kara apgabala pavēlniecībai, bet Lietuvā – attiecīgi Baltkrievijas Īpašā Kara apgabala pavēlniecībai.¹⁶⁶

Pēc Sarkanās armijas daļu izvietošanas Latvijas armijas vadība 1939.gada 1.novembrī izdeva rīkojumu par iesaukto rezervistu atvaļināšanu.¹⁶⁷ Vienlaicīgi sākās to Latvijas armijas apakšvienību pārvietošana, kuras atradās Sarkanā armijas kontingenta ieņemtajos rajonos. Faktiski tika pārdislocēta gandrīz visas Kurzemes divīzijas vienības un visa Latvijas Kara flote. Jaunās karaspēka daļu dislocēšanas vietas atbilda Latvijas armijas mobilizācijas plāna izkārtojumam.¹⁶⁸

1940.gada 17.junijā Latvijas robežu šķērsoja Padomju Savienības Sarkanās armijas palielināts karaspēka kontingents, uzsākot Latvijas teritorijas okupāciju. Latvijas neatkarība bija likvidēta, sekoja neatkarīgās Latvijas varas institūciju varmācīga demontāža un Latvijas sabiedriski politiskās dzīves pārveidošana pēc padomju valsts parauga. Pārmaiņas skāra arī Latvijas armiju.

Vēl pirms Latvijas oficiālās inkorporācijas Padomju Savienībā okupācijas vara 1940.gada 11.jūlijā ar PSRS Aizsardzības tautas komisāra pavēli nr.0141 trīs

¹⁶⁵ Rossijskij Gossudarstvennij Vojennij arhiv (Krievijas Valsts Kara arhīvs – turpmāk RGVA), Ļeņingradas Kara apgabala fonds, f.29.-op.73., d. 19. – ll.137-141 ; turpat, Kaļiņinas Kara apgabala fonds, f.33988.-op.3., d. 368. – l. 144; turpat, Baltkrievijas Īpašā Kara apgabala fonds, f.3797.-op.1., d. 595. – ll.193-205.

¹⁶⁶ LKM 4-346-dk/p. 19-24.lpp. (Protokols par vienošanos starp sarkanās armijas un Latvijas armijas vadības pārstāvjiem par Sarkanās armijas vienību izvietošanu Latvijas Republikas teritorijā. 1939.gada 23.oktorbris, Rīga.)

¹⁶⁷ LNA LVVA, 1515.f., 1.apr., 270.l., 227.l.

¹⁶⁸ Sīkāk skat. Kuzmins V.Latvijas bruņoto spēku mobilizācijas plāni 1939.gada beigās – 1940.gada sākumā// Otrais pasaules karš un Latvija: notikumi un sekas. 20.gadsimta 40.-60.gadi. Latvijas vēsturnieku komisijas raksti, 27.sēj. – Rīga, 2011., - 269-286.lpp.

formāli vēl neatkarīgo Baltijas valstu teritorijā izveidoja savu militāro struktūru – Baltijas Īpašo kara apgabalu.¹⁶⁹ 1940.gada 20.augustā Baltijas Īpašā kara apgabala pavēlnieks ģenerālpulkvedis Aleksandrs Laktionovs pamatojoties uz PSRS Tautas aizsardzības komisāra 1940.gada 17.augusta direktīvu, izdeva pavēli par to, ka visas trīs okupēto Baltijas valstu armijas pārveidojamas par teritoriālajiem strēlnieku korpusiem, konkrēti Latvijas armija – par Sarkanās armijas 24.teritoriālo strēlnieku korpusu pēc Sarkanajā armijā pastāvošajiem šāda veida vienību štatiem.¹⁷⁰

1940.gada 27.augustā ar Latvijas PSR Tautas komisāru padomes lēmumu tika izveidota Latvijas armijas likvidācijas komisija (oficiālais komisijas nosaukums – „Latvijas PSR Tautas armijas likvidācijas komisija”), kuras sastāvā ietilpa: priekšsēdētājs – finanšu tautas komisārs Arnolds Tabaks, komisijas locekļi – kara ministrs, ģenerālis Roberts Dambītis, Valsts kontroles tautas komisārs Bronislavs Trubiņš, LKP pārstāvis Kārlis Pugo un Kara ministrijas pārstāvis, administratīvais pulkvedis–leitnants Viktors Saulītis.¹⁷¹ Likvidācijas komisijas deklarētie mērķi bija: „1.Atrisināt visus jautājumus, kas saistīti ar Tautas armijas (tā pēc padomju karaspēka veiktās Latvijas teritorijas okupācijas sāka dēvēt Latvijas armiju, lai gan nekāda oficiālā pārdēvēšana notikusi nebija) pārveidošanu teritoriālajā strēlnieku korpusā; 2.Nodot Sarkanās armijas Baltijas Īpašā Kara apgabala rīcībā visu Tautas armijas personālo un materiālo sastāvu; 3. Vadīt Tautas armijas karaspēka daļu un iestāžu likvidāciju; 4.Veikt visu bijušo Kara ministrijas lietu pabeigšanu.”¹⁷²

1940.gada 27.septembrī komisija likvidēja Kara ministra amatu un visas kara ministra tiesības un pienākumus pārņēma likvidācijas komisija. Par likvidācijas komisijas pilnvaroto iecēla komisijas locekli, bija Kara ministru ģenerāli R.Dambīti.¹⁷³ 1940.gada 1.oktobrī likvidēja visas flotes daļas.¹⁷⁴ Turpinoties Latvijas bruņoto spēku iznīcināšanas procesam 1940.gadā 27. likvidēja Armijas komandiera amatu.¹⁷⁵ 1940.gada 27.oktobrī likvidēja visas bijušās Kara ministrijas centrālās iestādes: kara ministrijas sekretariāts, Armijas štābs, kā arī Apgādes

¹⁶⁹ Latvijas okupācija un aneksija 1939-1940. Dokumenti un materiāli /Sast. Grava – Kreituse I., Feldmanis I., Goldmanis J., Stranga A. – Rīga, 1995., - 461.-462.lpp.

¹⁷⁰ RGVA, f.37848, op.1., d.8., l.2

¹⁷¹ LNA LVVA, 1528.f., 1.apr., 9.l., 1.,2.lp.

¹⁷² Turpat.

¹⁷³ Turpat.

¹⁷⁴ Turpat, 153.l., 3.lp.

¹⁷⁵ Turpat, 7.l.,18.lp.

pārvalde kopā ar padotības iestādēm Armijas virsnieku klubu un armijas kareivju klubu. Līdz ar armijas komandiera amata likvidēšanu nodibināja likvidācijas komisijas biroju. Ar 1940.gada 1.novembri likvidētas visas divīzijas un divīziju komandieri atbrīvoti no amatiem. Atsevišķās karaspēka daļās atstāti tikai likvidatori, kuri bija tieši pakļauti likvidācijas komisijai. 16.novembrī Latvijas PSR Ministru padome, atsaucoties uz Baltijas īpašā kara apgabala pavēlnieka rīkojumu, paziņoja, ka pārtrauc visu bijušās Latvijas armijas pārņemto karaspēka daļu un iestāžu finansēšanu no LPSR budžeta.¹⁷⁶ Ar 1941.gada 1.janvāri likvidācijas komisijas birojā atstāja tikai 30 brīvā līguma strādniekus Kara ministrijas likvidācijas darbu pabeigšanai.¹⁷⁷ Līdz tam laikam praktiski visas Latvijas armijas vienības jau skaitījās likvidētas.

1.2.1. Latvijas armijas karavīru dienesta pakāpes.

1918.gada beigās virsnieki dienestā latviešu vienības tika uzņemti ar Krievijas armijas dienesta pakāpēm. 1918.gada beigās un 1919.gada sākumā apsardzības ministrijas dokumentācijā visas militārpersonas bija atzīmētas bez pakāpēm, tikai ar uzvārdiem. Pirmo vienoto jauno dienesta pakāpju sistēmu ieviesa 1919.gada 28.februārī (apsardzības ministra pavēle Nr.13).¹⁷⁸ Saskaņā ar pavēli apģērbam bija jā sastāv no mēteļa, frenča, cepures, biksēm un apaviem. Kā atšķirības zīmes dienesta pakāpēm izvēlējās pie apkakles nēsājamas zīmotnes. Zīmotnēm par pamatu ņēma Latvijas karoga sarkano krāsu ar diagonāli uzšūtu baltu svītru. Dienesta pakāpes atzīmējās ar svītrām, mazām (piecstaru) zvaigznītēm, un lielām (četrstaru) zvaigznēm – rombiem.

Saskaņā ar 28.februāra pavēli ieviesa virsnieku dienesta pakāpes: leitnants (bij.praporščiks), virsleitnants (bij.podporučiks un poručiks), kapteinis (bij.štabskapitāns un kapitāns), neilgi saglabājās arī bijušajās kavalērijas daļās iegūtā virsleitnantam atbilstošā korneta un kapteinim atbilstošā rotmistra pakāpe, kopvedis (bij.apakšpalkavnieks), pulkvedis (bij.palkavnieks), ģenerālis.

¹⁷⁶ Turpat, 52.lp.

¹⁷⁷ Turpat, 9.l., 1.-2.lp.

¹⁷⁸ LKM 4-29660/1074 – dk. Apsardzības ministra pavēle nr.13.,2. §., Liepāja, 1919.gada 28.februāris.

Nākošo soli dienesta pakāpju sistēmas izveidē spēra 1919.gada 7.augustā, kad bija izsludināti pagaidu noteikumi par karaspēku.¹⁷⁹ Šie noteikumi noteica, ka visas militārpersonas ir karavīri, kuri savukārt dalījās kareivjos, instruktoros (apakšvirsniekos) un virsniekos. Virsnieku dienesta pakāpes un tām atbilstošos amatus noteica šādus: leitnanti un virsleitnanti – vadu komandieri un rotu komandieru vietu izpildītāji, kapteiņi – rotu komandieri, pulkveži-leitnanti (tā saskaņā ar apsardzības ministra pavēli sāka saukt kopvežus) – bataljona komandieri, pulkveži – pulku komandieri un tiem pielīdzinātu karaspēka daļu, kā arī iestāžu komandieri; ģenerālmajori, ģenerālleitnanti un ģenerālvirsaiši – divīziju un augstāku karaspēka daļu komandieri. Drīz pēc tam minētais ģenerāļu pakāpju iedalījums tika atcelts, un palika vienkārši "ģenerālis".¹⁸⁰

1921.gada 10.oktobrī izsludināja Apsardzības ministrijas "Noteikumus par dienesta gaitu karaspēkā". Tie sakrita ar 1919.gadā pieņemtajiem noteikumiem, sadalot visus karavīrus kareivjos, instruktoros un virsniekos. Jaunums bija tas, ka pie virsniekiem pieskaitīja arī sanitārvirsniekus un kara ierēdņus. Kara ierēdņus sadalīja sešās šķirās, 5.šķiru pielīdzinot leitnantam, bet 1.šķiras kara ierēdņi – pulkvedim, kaut vēlāk vispārpieņemts bija 6.šķiras kara ierēdņi pielīdzināt leitnanta, bet 1.šķiras kara ierēdņi – ģenerāļa pakāpei.¹⁸¹

Jūras virsnieku dienesta pakāpes ievērojami atšķīrās no sauszemes karaspēka daļās pieņemtajām pakāpēm. Pamatojoties uz apsardzības ministra pavēli 1919.gada 25.martā, tika ieviestas pirmās flotes dienesta pakāpes (kaut gan pati flote bija tikai drosmīgāko ideālistu sapņos). 1920.gadā, kad armijā jau reāli pastāvēja jūras karaspēka daļas, ieviesa, un 1922.gada 20.februārī apstiprināja sekojošas jūras spēku dienesta pakāpes: deķleitnants (bijušie Krievijas jūras praporščiki, mičmaņi un podporučiki), vakstleitnants (leitnants), komandleitnants (vecākais leitnants), komandkapteinis (II ranga kapteinis), jūras kapteinis (I ranga kapteinis), admirālis (admirālis). 1927.gada decembrī deķleitnantus pārdēvēja par leitnantiem, vakstleitnantus – par virsleitnantiem, bet komandkapteiņus – par kapteiņiem. 1922.gada 20.februārī apsardzības ministrs izsludināja „Karavīru dienesta pakāpju

¹⁷⁹ Armijas Virspavēlnieka pavēle nr.20, 6.§. Rīga, 1919.gada 7.augusts.

¹⁸⁰ Latvijas armijas augstākie virsnieki.1918.-1940./ Biogrāfiska vārdnīca. Sast.Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V. – Rīga, 1998., - 22.- 23.lpp.

¹⁸¹ Turpat, 30.lpp.

salīdzinājuma tabeli”, kurā noteica Krievijas karaspēka dienesta pakāpju pielīdzināšanu Latvijas armijā esošajām dienesta pakāpēm.¹⁸²

1930.gada decembrī izsludināja "Likumu par dienesta gaitu armijā un flotē", kas regulēja visus dienesta jautājumus. Likums apstiprināja pastāvošo aktīvā dienesta karavīru sadalījumu un dienesta pakāpes. Saskaņā ar likumu kara ierēdņus pārdēvēja par administratīvajiem virsniekiem. Paaugstināšanā nākamajā dienesta pakāpē (līdz ar arī paaugstināšana amatā) notika pēc izdienas laika beigšanās: par virsleitnantiem – pēc 4 gadu izdienas leitnanta pakāpē, par kapteiņiem –pēc 4 gadu izdienas virsleitnanta pakāpē, par pulkvežiem-leitnantiem – pēc 4 gadu izdienas kapteiņa pakāpē, par pulkvežiem – pēc 4 gadu izdienas pulkveža – leitnanta pakāpē, par ģenerāļiem – pēc 6 gadu izdienas pulkveža pakāpē. Jāpiezīmē, ka nākamo dienesta pakāpi piešķīra tikai tad, ja pretendents bija iecelts attiecīgās dienesta pakāpes kandidātu sarakstā un beidzis noteiktu apmācības ciklu (rotas komandieru kursi – kapteiņiem, bataljonu komandieru kursi – pulkvežiem-leitnantiem, vecāko virsnieku kursi – pulkvežiem). Savukārt virsnieki, kuriem nebija pilnas izglītības, nākamajās pakāpēs saskaņā ar likumu bija paaugstināmi tikai līdz kapteinim, pēc 6 gadu izdienas katrā dienesta pakāpē.¹⁸³

Taču nelielā rotas komandieru štata vietu skaita dēļ virsleitnantiem uz iecelšanu šajā amatā bija jāgaida vairāk kā 10 gadu. 1932.gadā armijā bija apmēram 260 virsleitnantu, kuriem uz paaugstināšanu bija jāgaida vēl gadiem. Sakarā ar to 1933.gada novembrī tika ieviesta kapteiņa – leitnanta dienesta pakāpe, kas ierindas daļās atbilda rotas (baterijas) komandiera palīga amatam. Kapteiņa – leitnanta zīmognēs bija trīs zvaigznītes uz diagonālās svītras, no kurām vidēja ietverta aplī. Šajā gadā kapteiņa – leitnanta dienesta pakāpe tika piešķirta vairāk nekā 350 virsniekiem, nākamajos gados to piešķīra vēl dažiem, un šis process beidzās 1936gadā.¹⁸⁴

¹⁸² LKM 4-29660/1074 – 1-3- DK . Apsardzības ministra pavēle nr 70, Rīgā, 1922., 20.februāris

¹⁸³ Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums. 1930.gads – Rīga, 1931. – 149.-192.lpp.

¹⁸⁴ Sīkāk par Latvijas armijas karavīru dienesta pakāpēm skat. Latvijas armijas augstākie virsnieki.1918.-1940./ Biogrāfiska vārdnīca. Sast.Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V. – Rīga, 1998., 5.-53.lpp.

1.2.2. Latvijas armijas aizsardzības plāni

Latvijas militārā doktrīna balstījās uz aizstāvēšanās kara ideju. To noteica Latvijas, kā nelielas valsts īpatnības – maza teritorija, salīdzinoši blīva, sazarots iekšzemes dzelzceļu un sauszemes ceļu tīkls, arī valsts attīstības agrārais raksturs un atrašanās nedrošā ģeopolitiskā telpā, t.i. naidīgu lielvalstu ielenkumā¹⁸⁵. Aizstāvēšanās kara ideju pamatoja viens no redzamākajiem Latvijas militārajiem speciālistiem ģenerālis Hugo Rozenšteins 1932.gada publicētajā "Latvijas kara ģeogrāfijā" : ja Latvija ierobežoto materiālo līdzekļu dēļ nevar sev nodrošināt pietiekami modernu militāri tehnisko aizsardzību, tad akcents jāliek uz karavīru taktisko iemaņu attīstību, fizisko un morālo sagatavotību. Pret eventuālā ienaidnieka iespējamo pārāko kaujas tehniku – tankiem, lidmašīnām, jāizmanto pietiekami efektīvāka un lētāka aizstāvēšanas tehnika – prettanku ieroči un zenīartilērija, kā arī nepieciešams mobilizēt visus, gan fiziskos, gan saimnieciskos, gan morālos spēkus¹⁸⁶. Neraugoties uz to, ka militārie teorētiķi aktīvi proponēja šo domu, atsaucība no valdības puses nāca pārāk vēlu.

Konceptuāli Latvijas armijas vadība paredzēja pretoties iespējamajam agresoram jebkurā gadījumā¹⁸⁷. Latvijas teritoriju bija plānots aizstāvēt tik ilgi, kamēr kāda Latvijas neatkarībā ieinteresēta lielvalsts, vai vairākas lielvalstis steigtos palīgā mūsu zemei¹⁸⁸. Šis jautājums saistīts ar Latvijas ārpolitiskajām aktivitātēm un pasākumiem kolektīvās drošības variantu meklēšanā¹⁸⁹.

Eventuālā kara gadījumā plānoja visu iespējamo spēku mobilizāciju un to sadalījumu. Līdz 1939.gadam bija izstrādāti četri mobilizācijas plāni. Saskaņā ar 1938.gadā spēkā stājušos ceturto mobilizācijas plānu kājnieku divīziju skaitu plānoja palielināt līdz septiņām, kurās kopā būtu 21 kājnieku pulks esošo 12 vietā, kā arī izveidot papildus tehnisko spēku vienības¹⁹⁰. Laika ziņā pilnīgai mobilizācijai paredzēja 72 stundas jeb trīs diennaktis. Ārzemju novērotāji rēķināja, ka kara gadījumā Latvijā varētu savākt maksimāli ap 180 000 – 200 000 militāri apmācītu

¹⁸⁵ Rinkovičs E. Kara doktrīna // Militārais apskats, 1937., Nr.9. – 1548. – 1549.lpp.

¹⁸⁶ turpat

¹⁸⁷ Brunners A. Minējumi par nākošā kara operācijām // Militārais Apskats, 1940., Nr.6., 826.– 827.lpp.

¹⁸⁸ Jundzis T. Latvijas drošība un aizsardzība – Rīga, 1995., - 100.lpp.

¹⁸⁹ Sīkāk sk. Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika un starptautiskais stāvoklis – Rīga, 1993., - 6.–78.lpp.

¹⁹⁰ turpat, 1481.f., 1.apr., 312.lpp., 9.lpp.

vīru, ieskaitot 17 000 rezerves instruktorus un 1000 rezerves virsniekus¹⁹¹. Faktiski Armijas štāba Operatīvā daļa paredzēja tikai 130 000 – 135 000 vīru kara laika armiju¹⁹².

Latvijas vadošie militārie speciālisti par galveno iespējamo ienaidnieku uzskatīja Padomju Savienību, kaut gan 1930.gadu beigās nopietnas bažas sāka radīt arī Vācijas pieaugošās agresīvās tieksmes. 1937.gadā izstrādātais valsts aizsardzības plāns paredzēja trīs variantus: A – aizsardzībai no austrumiem pret Padomju Savienības uzbrukumu; D – aizsardzībai no dienvidrietumiem Vācijas uzbrukuma gadījumā, K – aizsardzībai pret abiem iespējamiem agresoriem¹⁹³. Tolaik Latvijas austrumu robežas tuvumā bija novietotas divas divīzijas: Latgales un Zemgales. Zemgales divīzijas dislokācijas vieta bija Daugavpils, tur atradās arī Jātnieku pulks, kā arī Aviācijas pulka un Auto-tanku brigādes atsevišķas apakšvienības. Rīgā atradās visa Vidzemes divīzija, Auto-tanku brigāde, Smagās artilērijas, Zenīrtartilērijas un Aviācijas pulks, Sakaru bataljons, kā arī kara flotes Mīnu divīzions ar kara kuģiem "Virsaitis", "Imanta" un "Viesturs" priekšgalā. Kurzemes divīzijas apakšvienības, izņemot 3.Jelgavas kājnieku pulku, bija izvietotas Liepājā, turpat atradās arī kara flotes zemūdenes "Ronis", "Spīdola", kā arī bāzes kuģos "Varonis" un 8.jūras aviācijas eskadriļa. Latvijas armijas dislokācija liecināja, ka naidīgu uzbrukumu valsts īpaši sagaida no tās austrumu kaimiņa – Padomju Savienības, kaut arī ar zināmām aizdomām bruņoto spēku vadība raudzījās uz Vācijas pusi.

Armijas izvietojumu savās atmiņās kritizēja ģenerālis R. Bangerskis. Viņš rakstīja, ka taupības nolūkos vairākas divīzijas bija sakoncentrētas trijās pilsētās (Rīgā, Liepājā un Daugavpilī) un sablīvētas nedaudzās kazarmās¹⁹⁴. Sevišķi bīstamā situācijā atradās Zemgales divīzija un Jātnieku pulks, kuri bija izvietoti šaurajā un neērtajā Daugavpils cietoksnī, kuram bija tikai divas izejas. Visai aplams solis bija arī visas Latvijas armijas artilērijas vienību koncentrēšana vasaras mācību laikā Stropu poligonā pie Daugavpils. Pēkšņas mobilizācijas gadījumā artilērijas pulkiem vajadzētu doties uz savām izvietojuma vietām – Kurzemes artilērijas pulkam uz Liepāju, Vidzemes, Daugavgrīvas artilērijas, Smagās un Bruņoto vilcienu pulkam

¹⁹¹ Latvija i jejo armija, - Moskva, 1938., - c.60.; Bērziņš V., Bambals A. Latvijas armija, 74.lpp.

¹⁹² LNA LVVA, 1481.f., 1.apr., 21.l., 18.–27.lp.; 1474.f., 1.apr., 1821.l., 2. – 7.lp.

¹⁹³ Jundzis T. Latvijas drošība un aizsardzība., 602.–620.lpp.

¹⁹⁴ Bangerskis R. Mana mūža atmiņas.2.sēj. – Kopenhāgena, 1958.–103.- 104.lpp.

uz Rīgu, Latgales artilērijas pulkam uz Krustpili, bet Zemgales artilērijas pulks paliktu Daugavpilī. Rezultātā rastos neiedomājams juceklis. Bez tam Stropu poligonā (.t.i. tiešā robežu tuvumā) līdz 1930.gadu vidum atradās lielākā daļa artilērijas munīcijas noliktavu, respektīvi, viena veiksmīga aviācijas uzlidojuma rezultātā varētu izvest no ierindas visu Latvijas artilēriju, kā arī Daugavpils cietoksnī ieslēgto Zemgales divīziju. Stāvoklis sāka mainīties 1930.gadu vidū, kad artilērijas munīcija rezervi sāka pārvest uz jaunceļamajām Cekules noliktavām.¹⁹⁵

1939.gada 23. augustā starp Padomju Savienību un Vāciju tika noslēgts pakts, kurā starp šīm divām lielvalstīm tika sadalīta Austrumeiropa. Baltijas valstī nācās parakstīt ar Padomju Savienību "Savstarpējās palīdzības paktu", kas tās faktiski nostādīja padomju protektorāta lomā. Latvija līgumu parakstīja 1939.gada 5.oktobrī. Pēc līguma Padomju Savienība ieguva tiesības ievest Latvijas teritorijā 25 000 vīru lielu Sarkanās armijas kontingentu, un izvietot tos bāzēs Kurzemē.

Pēc Sarkanās armijas daļu izvietojanas Latvijas armijas vadība atcēla septembra sākumā karaspēkā izziņoto paaugstināto kaujas gatavību un 1.novembrī pēc kara ministra rīkojuma no dienesta tika atvaļināti iesauktie rezervisti¹⁹⁶. Tomēr pēc Latvijas armijas vadība apzinājās, ka agri vai vēl karadarbība var skart valsts teritoriju. Padomju karabāzu izveide Kurzemē prasīja armija vienību pārdislocēšanos un mobilizācijas plānu pārstrādāšanu. Kurzemes divīziju sadalīja: 1.Liepājas kājnieku pulku izvietoja Saldū (vienu bataljonu izskata pēc atstāja Liepājā), 2.Ventspils kājnieku pulku – Talsos un Kuldīgas apriņķī. Kurzemes artilērijas pulku – Tukumā un Jelgavā. Pārvietotas tika arī atsevišķas Vidzemes divīzijas daļas (uz Madonu un Pļaviņām), un Zemgales divīzijas 12.Bauskas kājnieku un Zemgales artilērijas pulka lielāko daļu izvietoja Pļaviņu – Krustpils - Jēkabpils rajonā.

Lielā slepenībā tika izstrādāti valsts aizsardzības plāni, slepenotas un pārkodētas karaspēka daļas¹⁹⁷. Iepriekšējais mobilizācijas plāns bija nederīgs, jo nevarēja nodrošināt tā izpildi rajonos, kurus jau kontrolēja Sarkanā armija. 1939.gada oktobrī – novembrī sāka izstrādāt jaunu 5.mobilizācijas plānu. Tas paredzēja tādu armijas daļu dislokāciju, kas iespējamā kara gadījumā sekmētu kā

¹⁹⁵ LNA LVVA, 1481.f., 1.apr., 123.l., 117.lpp.

¹⁹⁶ turpat, 1515.f., 1.apr., 270.l., 227.lp.

¹⁹⁷ turpat, 24.l., 20.lp.

Ventas, tā Pededzes – Aiviekstes – Lubānas līnijas ieņemšanu, stājoties pretī padomju karaspēka garnizoniem Kurzemē un padomju pamatspēkiem uz Latvijas – PSRS robežas¹⁹⁸. Šis plāns paredzēja saformēt 3 jaunas kājnieku divīzijas ar 9 kājnieku pulkiem, 3 artilērijas pulkiem, 2 papildus pulkiem un 3 velosipēdistu bataljoniem. Mobilizējamo skaitu lēsa ap 130 000-135 000 vīru, turklāt bija paredzēts, ka austrumu pierobežas rajonus noturēt neizdosies ilgi, jo sedzejvienību un robežsargu skaits tur bija nepietiekošs, tāpēc mobilizāciju dažviet var nepaspēt izvest.

Līdz ar Sarkanās armijas karabāzu izvietošanu Latvijā, Rietumkurzemē, Latvijas armijas manevrēšanas spējas kļuva ierobežotāks, tāpēc taktiskajos plānos īpašu vietu ieņēma Aiviekstes līnija. Sakarā ar to kara ministrs J.Balodis nosūtīja lūgumrakstu finanšu ministram atbalstīt aizsprosta būvi uz Aiviekstes un asignēt šiem mērķiem 110 00 Ls¹⁹⁹. Appludinot Lubānas klānus šis rajons būtu nepārvarams. 1940. gada 22. februārī Ministru kabinets aktīvā dienesta ilgumu pagarināja līdz 18 mēnešiem (agrāko 12-15 mēnešu vietā). 1940. gada 15. maijā tika izsludināts „Par valsts aizsardzību”, kas iekļāva vienotā valsts aizsardzības sistēmā visas pašvaldību iestādes, civiliestādes kameras, organizācijas, uzņēmumus, kā arī visus pilsoņus un Latvijas bruņotos spēkus (līdz tam šāds termins nebija pieņemts)²⁰⁰. Saskaņā ar Likumu par valsts aizsardzību bruņotajos spēkos ietilpa: armija, kurā iekļauti sauszemes, gaisa spēki un kara flote (pakļauta kara ministram); Robežsargu brigāde (pakļauta iekšlietu ministram) un Latvijas Aizsargu organizācija (pakļauta sabiedrisko lietu ministram). Par bruņoto spēku virspavēlnieku, kā arī par valsts aizsardzības vadītāju kļuva Valsts un Ministru prezidents K.Ulmanis. 1940. gada 1. jūnijā Latvijas armijas sastāvā bija 2013 virsnieki, sanitārvirsnieki un administratīvie virsnieki, 27 555 virsnieku vietnieki, instruktori un kareivji, kopā 29 568 vīri. Klāt pieskaitot 1275 brīvā līguma darbinieku, armijas kopskaits bija 30 843 vīru.²⁰¹

¹⁹⁸ Sīkāk skat. Kuzmins V. Latvijas bruņoto spēku mobilizācijas plāni 1939.gada beigās – 1940.gada sākumā// Otrais pasaules karš un Latvija: notikumi un sekas. 20.gadsimta 40.-60.gadi. Latvijas vēsturnieku komisijas raksti. 27.sēj. – Rīga, 2011., - 267.-285.lpp.

¹⁹⁹ LNA LVVA, 1474.f., 1.apr., 1316.l., 9. – 18.lp.

²⁰⁰ Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums., 1940., 8.burtnīca., 71. (Likums par valsts aizsardzību)

²⁰¹ LNA LVVA, 1474.f., 1.apr., 1924.l., 2.lp.

Latvijas vadītāji vairāk cerēja uz starptautisko garantiju un savas neitralitātes politiku. Paļaujoties Rietumeiropas lielvalstīm, mūsu vadoņi diezgan vieglprātīgi izturējās pret valsts aizsardzības stiprināšanu. Realitātē izrādījās, ka Rietumu valstis bija pārāk tālu aiz jūrām un Latvijas neatkarības sargāšana nebija šo valstu ārpolitikas prioritāte. Loģisks būtu pieņēmums, ka visas trīs Baltijas valstis kopīgi darbotos savu valstu aizsardzības stiprināšanai, tādejādi veidojot vērā ņemamu stratēģisku spēku.

Teorētiski trīs Baltijas valstu 5 600 000 iedzīvotāju kopskaits pieļāva 650 000 vīru lielu armiju mobilizāciju, kaut gan reāli šis skaits būtu 360 000 vīru (100 000 Igaunijā, 130 000 Latvijā, 130 000 Lietuvā)²⁰². Tas būtu ļoti vērā ņemams spēks. Salīdzinājumam, 3 500 000 lielā somu tauta iesaistīja 1939.–1940. gada Ziemas karā pret Padomju Savienību 295 000 vīru. Baltijas valstu un Somijas armijas bruņojums, kā arī tehniskais potenciāls bija aptuveni vienāds. Taču nekādu kopīgu aizsardzības plānu Latvijai, Lietuvai un Igaunijai nebija. To papildināja Baltijas valstu autoritāro līderu personiskā nepatika vienam pret otru. Tikai Latvija un Igaunija noslēdza militāro savienību (1921.g., 1932.g., 1934.g. līgumi), kura gan palika uz papīra.

Latvijas armija ieņēma nozīmīgu lomu valsts uzbūves sistēmā un bija viens no Latvijas ārējās drošības garantiem. Neapšaubāmi nozīmīga loma Latvijai bija Neatkarības karā (1918-1920), kad pateicoties armijas uzvarām, tika nodrošināta Latvijas Republikas pastāvēšana. Latvijas Republikas Pagaidu valdībai uzticīgās karaspēka sākumā nelielās vienības sāka veidoties jau neilgi pēc valsts proklamēšanas. 1919.gada pavasarī izveidojās pirmās lielākās latviešu bruņoto spēku vienības: 1.Latviešu atsevišķā brigāde un Ziemeļlatvijas brigāde, kuras 1919.gada 10.jūlijā apvienojās vienotā Latvijai armijā. Šajā laikā sāka veidoties vienota bruņoto spēku organizācijas struktūra. Neatkarības kara beigās Latvijai armijā pēc saraksta skaitījās ap 75 000 cilvēku.

Pēc 1921.gada 1.aprīļa Latvijas armija sāka pāriet uz miera štatu, kas paredzēja armijas skaitlisko lielumi samazināt līdz 19 000 – 24 000 cilvēkiem. Laika posmā no Neatkarības kara beigām līdz Padomju Savienības 1940.gadā realizētajai Latvijas

²⁰² Andersons E. Bruņotie spēki un to priekšvēsture, 650.lpp

Republikas okupācijai bruņoto spēku uzturēšanai un attīstīšanai tika izdalīti salīdzinoši lieli valsts budžeta līdzekļi. Bruņotos spēkus uzturēja un gatavoja tikai valsts aizsardzībai, jo Latvijas valsts nevienu citu neapdraudēja, centās visus strīdīgos starpvalstu jautājumus nokārtot mierīgā ceļā, bez bruņotas konfrontācijas.

2. Latvijas armijas intendantūras dienestu darbība Neatkarības kara laikā (1919. – 1921.)

2.1. Latvijas karaspēka daļu intendantūras dienestu veidošanās un attīstība līdz 1919.gada 10.jūlijam

Pēc Latvijas Republikas pasludināšanas karavīru apzināšanas un reģistrēšanas galvenā uzmanība bija pievērsta pirmo Pagaidu valdībai uzticīgo karaspēka vienību izveidošanai, ko diktēja sarežģītā militāri politiskā situācija valstī. Par šo pirmo Pagaidu valdībai uzticīgo karaspēka vienību saimniecisko apgādi pagaidām vēl netika nopietni domāts. Arī pēc Apsardzības ministrijas izveidošanas 1918.gada 22.novembrī par vienotu apgādes struktūras radīšanu runāts netika. Katra tobrīd izveidotā latviešu karaspēka vienība savu apgādi ar pārtiku un karamateriāliem centās risināt pašu spēkiem. 7.decembrī noslēgtais Latvijas Pagaidu valdības un Vācijas valdības ģenerālpilnvarotā A.Vinnīga noslēgtais līgums par Landesvēra izveidošanu paredzēja, ka Vācijas okupācijas varas iestādes apgādā topošo Pagaidu valdības karaspēku ar bezmaksas pārtiku no Vācijas 8.armijas intendantūras noliktavām, kā arī ar ieročiem, ekipējumu un karamateriāliem par vēlāk noteiktu samaksu.²⁰³

Sarežģītās militārās un politiskās situācijas dēļ Pagaidu valdībai uzticamu karaspēka vienību veidošanās ritēja ļoti lēni un neapmierinoši. Šo vienību apgādes lietas tobrīd centās risināt gan Pagaidu valdība, gan 11.decembrī pie Apsardzības ministrijas dibinātais Galvenais štābs.²⁰⁴ Tomēr šajā laikā steigā dibināto latviešu karaspēka vienību apgāde ar pārtiku, apģērbu un karamateriāliem notika pašiniciatīvas ceļā un bez jebkādas sistēmas. Karaspēka intendantūras struktūru veidošanā aizmetņi sākās tikai pēc tam, kad Pagaidu valdība kopā ar sev vēl uzticīgajām karaspēka vienībām uzbrūkošo lielinieku militāra spiediena rezultātā bija spiestas atstāt Rīgu.

1919.gada 5.janvārī Jelgavā no tur esošajām latviešu karaspēka daļām izveidoja pirmo lielāko Pagaidu valdības kontrolē esošu vienību – 1.Latviešu atsevišķo bataljonu ar O.Kalpaku kā komandieri. Līdzās divām kauja sastāva rotām

²⁰³ LNA LVVA, 6033.f., 1.apr., 35.l.,59.-61.lp.; Dokumenti stāsta, 81.lpp.

²⁰⁴ LKM 4-29660/1074-dk. Apsardzības ministra pavēle nr.6., 1.§. Rīga, 1918.gada 11.decembris

bataljonā tika izveidota Saimniecības nodaļa, kuras steidzamākais uzdevums uzreiz pēc izveidošanas bija nekavējoši uzsākt bataljona transporta formēšanu, šim nolūkam izmantojot dažus iepriekš rekvizētus zirgus un pajūgus.²⁰⁵ Sakarā ar to, ka turpinājās bataljona atkāpšanās sākumā Saldus, vēlāk – tālāk Liepājas virzienā, tad Saimniecības daļai nekādi neizdevās īstenot vēl vienu savu uzdevumu, proti, dibināt sakarus ar Vācijas 8.armijas intendantūras dienesta vadību Liepājā, lai varētu uzsākt normalizēt bataljona apgādi ar pārtiku un karamateriāliem. Bataljona saimniecību izdevās kaut cik normalizēt tikai 1919.gada janvāra beigās, pēc tam, kad bataljona štābs apmetās Rudbāržu muižā, bet saimniecības nodaļa – Plānes muižā. Šajā laikā tika nodibināti sakari ar Landesvēra Virsštāba intendantūru, kura bija cieši saistīta ar Vācijas 8.armijas saimniecības dienestiem.

Laikā, kad O.Kalpaka komandētais bataljons atradās Rudbāržos, tika veikta virkne pasākumu saimniecības dienestu organizācijas uzlabošanai. Jau 1919.gada janvārī bataljona sakariem ar Liepāju nodibinātā Durbes etapa komandantūra izveidoja pirmo militāro drēbnieku darbnīcu ar 17 amatniekiem, kurpnieku darbnīcu un ādu ģērētavu 1.Latviešu atsevišķā bataljona apgādei.²⁰⁶ Durbes etapa komandantūra ierīkoja Dunalkas muižā arī sienu sagatavošanas punktu, kas lielā mērā atviegloja sienu piegādi latviešu karaspēka vienībām.²⁰⁷

29.martā apsardzības ministrs izdeva pavēli par „Apsardzības ministrijas apģērbu un kara piederumu darbnīcas” formēšanu Liepājā. Par darbnīcas priekšnieku iecēla pulkvedi Kārli Šancbergu.²⁰⁸

Līdz ar 1.Latviešu atsevišķā bataljona skaitliskā un kauja sastāva papildināšanu un pārtapšanu par brigādi organizatoriskās izmaiņas piedzīvoja arī vienības saimnieciskās struktūras. 1919.gada 1.aprīlī izveidoja 1.Latviešu atsevišķās brigādes intendantūru, kuras priekšgalā atradās kapteinis Kārlis Rubulis. Intendantūras izvietojuma vieta bija Saldus muiža. Intendantūras darbības sfēras palika iepriekšējās – galvenais uzdevums bija nodrošināt frontē atrodošās brigādes kaujas daļas ar pārtiku, elpi un nepieciešamajiem ekipējuma priekšmetiem. Sarežģījumi intendantūras darbībā sākās pēc 1919.gada 16.aprīļa notikumiem Liepājā, kad notika vācu militāro varas iestāžu atbalstīts mēģinājums gāzt

²⁰⁵ Latvijas armija 20.gados, 257.lpp.

²⁰⁶ 1.Liepājas kājnieku pulka tapšanas un pārbaudīšanas gadi (1919.-1922.) – Rīga, 1926., - 24.lpp.

²⁰⁷ Latvijas armija 20.gados, 258.lpp.

²⁰⁸ LKM 4-29660/1074-dk. Apsardzības ministra pavēles nr.24, 6. §, Liepāja, 1919.gada 29.marts

K.Ulmaņa pagaidu valdību. Aizmugurē iekārtotās komandantūras kopa ar Galvenās rekvizīcijas komisijas nodaļām savu darbu veica teicami un latviešu karaspēka daļu apgāde ar pārtiku bija krietni uzlabojusies. Pēc Liepājas puča situācija krietni pasliktinājās. Bieži kļuva latviešu komandantūru karavīru atbrūošanas un aresta gadījumi, līdz ar to pārtikas sagāde un nosūtīšana uz fronti bija apdraudēta.²⁰⁹ Par to 16.aprīļa notikumi Liepājā uz laiku apturēja, bet nepārtrauca savākšanas punktu darbību. Visvairāk cieta Durbes komandantūras noliktava, kuru vācu karavīri izlaupīja.²¹⁰

1.Latviešu atsevišķās brigādes intendantūra savu darbību nepārtrauca, lai gan pēc puča sakarā ar minētajiem apgādes traucējumiem bija problēmas nodrošināt kaujas daļas ar pārtiku un karamateriāliem. Pēc vācu okupācijas varas inspirētā 16.aprīļa puča Liepājā pučisti vismaz formāli nomainīja ministrijas vadību, kura par vienu no saviem uzdevumiem stādīja ar savu karspēku piedalīties kopīgajā uzbrukumā Rīgai. Par kara ministru – tagad šo posteni dēvēja tieši tā, kļuva A.Niedras valdības loceklis Teodors Vankins. Tūlīt pēc savas tapšanas par kara ministru viņš izdeva pavēli, kura kopējā 1919.gada apsardzības ministra pavēļu klāstā ir atrodamā ar numuru 26, bet kurai nav hronoloģiskā datējuma un kurā kara ministrs pavēl izveidot Latvijas Aizmugures apsardzības priekšnieka amatu. Pa šī amata izpildītāju T.Vankins iecēla virsleitnantu Otto Sprinci, kuram pakļāva visus aizmugures dienestus, tai skaitā saimnieciskos, kā arī visas Latvijas karaspēka daļas, kuras atradās frontes aizmugurē.²¹¹ 1919.gada 18.maijā par Galvenā štāba apgādības nodaļas jeb Saimniecības daļas (pavēlēs ir vērojama nekonsekvence apzīmējumos) priekšnieku iecelts kara laika ierēdnis Jēkabs Buks.²¹²

1919.gada 31.maijā Aizmugures spēku, Saimniecības daļas un citu nodaļu priekšnieki saņēma apsardzības ministra vietas izpildītāja Georga Seskova pavēli sākt gatavoties pārcelties uz Rīgu.²¹³

1919.gada 2.jūnijā kara ministrs izdeva pavēli visiem Galvenā štāba ierēdņiem nekavējoties pārbraukt uz Rīgu un izvietoties Kara ministrijas ēkā Basteja bulvārī

²⁰⁹ Bērziņš P. Latvijas Brīvības cīņas, 26.lpp.

²¹⁰ Turpat.

²¹¹ LKM 4-29660/1074-3-DK. Apsardzības ministra pavēle nr.26., 2 §. [b.g.]

²¹² LLM . 4-29660/1074-3-DK. Apsardzības ministra pavēle nr.31. 10 §. 1919.gada 27.maijs

²¹³ LKM, 4-29660/1074-3-DK. Apsardzības ministra pavēle nr.34. 1. §. 1919.gada 31.maijs.

7.²¹⁴ Vismaz uz papīra, pavēļu formā, T.Vankins izvērta aktīvu darbību. Gandrīz katrā viņa pavēlē ir minēti jauni karaspēka veidojumi ar skaļiem nosaukumiem (piem. Latvijas Gvardijas bataljons, Brīvprātīgo bataljons, uc.) kuri būtu jādibina un jāattīsta kā Latvijas armijas sastāvdaļas. Spriežot pēc visa šo karaspēka daļu, tālāka attīstība beidzās ar formālu komandieru nozīmēšanu tajos. Tāpat neīstenojās T.Vankina pavēle par J.Baloža komandētās 1.Latviešu atsevišķās brigādes steidzīgu pārformēšanu par diviem strēlnieku pulkiem.²¹⁵ 1919.gada 11.jūnijā T.Vankins izdeva pavēli par kāda virsleitnanta Doktora iecelšanu par Kara ministrijas intendantu un pavēlēja līdzšinējam Saimniecības daļas priekšniekam kara ierēdnim Bukam nodot lietas jaunajam intendantam.²¹⁶

Pēc Cēsu kaujā un apvienoto igauņu – latviešu karaspēku uzvaras pār vācu Landesvēru un Dzelzdivīziju šie pārkārtojumi vairs nebija aktuāli. 3. jūlijā noslēgtais Strazdumuižas pamiers noteica Niedras valdības tālāko likteni. 26. jūnijā T.Vankins kopā ar diviem adjutantiem Tāļvaldi Sandersu un Kundziņu aizbrauca uz Jelgavu un Kara ministrija atkal pārtapa par Apsardzības ministriju.

Laika posmā no 1919.gada 16.aprīļa līdz 3.jūlijam K.Ulmaņa Pagaidu valdības apsardzības ministram J.Zālītim nebija nekādu iespēju ietekmēt notiekošo 1.Latviešu atsevišķajā brigādē un arī brigādes komandierim J.Balodim apgādes jautājumos bija pilnībā jāpaļaujas uz vācu armijas un Landesvēra intendantūras dienestiem. Brigādes apgādība ar pārtiku, elpi un karamateriāliem lielā mērā bija atkarīga no vāciešiem. Tas bija viens no iemesliem kādēļ brigāde nenostājās atklātā konfrontācijā pret vācu varas iestādēm un A.Niedru, kaut gan privātā sarunā ar viņu J.Balodis bija izrādījis savu lojalitāti K.Ulmaņa valdībai un Latvijas Tautas padomei.²¹⁷

1919.gada 20.jūnijā 1.Latviešu atsevišķās brigādes intendantūra tika pārdēvēta par 1.Latviešu brigādes intendantūru, bet 30.jūnijā – par Latvijas Dienvidarmijas intendantūru ar kapteini K.Rubuli kā galveno intendantu. Viņa pakļautībā bez savākšanas punktiem, pārtikas un elpes noliktavām un darbnīcām atradās arī brigādes sapieru rota un brigādes transporta munīcijas noliktava.

²¹⁴ LKM, 4-29660/1074-3-DK. Apsardzības ministra pavēle nr.36., 1. §. 1919.gada 2.jūnijs

²¹⁵ LKM, 4-29660/1074-3-DK. Apsardzības ministra pavēle nr.45., 2. §. 1919.gada 18.jūnijs.

²¹⁶ LKM, 4-29660/1074-3-DK. Apsardzības ministra pavēle nr.41., 3. §. 1919.gada 10.jūnijs.

²¹⁷ Niedra A. Tautas nodevēja atmiņas – Rīga, 1998., - 195.lpp.

Igaunijā un Ziemeļlatvijā veidotajiem Pagaidu valdības bruņotajiem formējumiem sākumā apgāde ar pārtiku un karamateriāliem nāca no Igaunijas armijas intendantūras noliktavām, kā tas bija paredzēts 1919. gada 18.februārī Tallinā noslēgtajā līgumā ar Igaunijas valdību, kuru Latvijas Pagaidu valdības vārdā parakstīja J.Zemitāns un J.Ramanis.²¹⁸ Līgums paredzēja, ka Igaunijas armijas Virspavēlniecības pakļautībā esošie spēki Latvijas atbrīvotajā teritorijā veic pārtikas produktu rekvizīcijas par ko maksā pēc Igaunijas valdības noteiktajām cenām. Šim nolūkam pie pilsētu un apdzīvotu vietu komandantūrām radīja speciālas rekvizīcijas komisijas sastāvošas no igauņu un latviešu karaspēka vienību pārstāvjiem.²¹⁹ Savākto pārtiku nodeva Igaunijas armijai, kura to tālāk sadalīja. Tā kā uzturu jaunformējamās latviešu karaspēka daļas saņēma tieši no Igaunijas armijas noliktavām, tad tobrīd savas apgādes struktūras vēl neveidojās.²²⁰ Situācija mainījās, kad 1919. gada 25.aprīlī Ziemeļlatvijā operējošā karaspēka apgādes uzlabošanai Tartu pilsētā tika nodibināta Ziemeļlatvijas brigādes intendantūra. Pirmās iestādes, ko saformēja Ziemeļlatvijas brigādes intendantūra, bija brigādes noliktava un remonta darbnīca. Intendantūras noliktava sāka savu darbu Tartu 15. maijā, bet remonta darbnīcu ierīkoja Valkā, pārņemot to no akciju sabiedrības „Konsums”.²²¹ Vēlāk remonta darbnīca pārcēlās uz Valmieru. Jau pēc Cēsu kaujām, 1919. gada 25.jūnijā Ziemeļlatvijas brigādes komandieris pulkvedis J.Zemitāns apstiprināja jaunās brigādes intendantūras štatus, saskaņā ar kuriem intendantūrā ietilpa remonta darbnīca Valmierā, maizes ceptuve Rūjienā, kafijas dedzinātava Valmierā, ziepju vārītava, lopu un zirgu rezervju transporti. Līdz 25. jūnijam Ziemeļlatvijas brigādes intendantūras apgādē nebija 1.Valmieras kājnieku pulka ar tam piedalītajām karaspēka daļām, jo šis pulks bija noorganizējis savu saimniecības apgādi, tā kā 1.Valmieras kājnieku pulks uzbrukuma operāciju rezultātā bija nonācis Latvijas austrumos (Alūksnes apkārtnē) un attāluma dēļ vairs nevarēja saņemt pārtiku no brigādes intendantūras iestādēm Rūjienā un Valmierā. Līdzīgi kā Kurzemē operējošajās Latvijas Pagaidu valdības karaspēka vienībās, arī Igaunijā un Ziemeļlatvijā formējamajās latviešu karaspēka vienībās intendantūras iestādes veidojās pēc kaujas sastāva nokomplektēšanas. Ziemeļlatvijas brigādes

²¹⁸ Valmieras kājnieku pulka vēsture.1919.-1929., 14.-15.lpp.

²¹⁹ LNA LVVA, 3584.f., 1.apr., 401.l., 54.lp.

²²⁰ Pajurs A. Par Landesvēra kara ietekmi Igaunijā un Latvijā//Cēsu kaujas vēsturnieku skatījumā – Cēsis, 2004., - 30.lpp.

²²¹ Latvijas armija 20 gados, 258.lpp.

intendantūrai bija pakļauta arī 1919.gada jūnija sākumā izveidotā Kara satiksmes pārvalde ar būvniecības nodaļu, kurai bija jāpārziņa dzelzceļa un etapu komandantūras.²²²

2.2.Latvijas armijas vienotas intendantūras sistēmas izveidošana 1919.-1920.g.

Pēc Strazdumuižās pamiera noslēgšanās 1919.gada 3.jūlijā radās iespēja abas Latvijas Pagaidu valdības bruņotā karaspēka grupas sākt apvienot vienotā armijā. Tas attiecas ne tikai uz vienotas armijas kaujas vienību organizatorisko struktūru izveidošanu, bet arī uz vienotas apgādes sistēmas jeb intendantūras dienestu izveidošanu. Tā kā bija izveidojušās divas atsevišķas, viena no otras neatkarīgas karaspēka struktūras, bija nepieciešamība šos divus veidojumus transformēt vienotā bruņotā spēkā, ar vienotu organizācijas uzbūvi, vienotu vadību un vienotu apgādes sistēmu. Dienvidlatvijas armijas grupa un Ziemeļlatvijas brigāde sāka pāriet uz vienotu organizācijas štatu. 1919.gada 16.jūlijā apvienojot abu brigāžu intendantūras, ar armijas Virspavēlnieka un apsardzības ministra pavēli nodibināja Armijas apgādības pārvaldi. Par pārvaldes priekšnieku iecēla pulkvedi–leitnantu Augustu Stieبری.²²³

Šīs struktūras galvenais uzdevums bija no divām organizācijas ziņā dažādām intendantūrā izveidot vienotu armijas apgādes sistēmu, kā arī nodrošināt armiju ar nepieciešamajiem apgādes priekšmetiem un pārkārtot armijas aizmuguri, pārveidojot to atbilstoši kara apstākļiem.²²⁴

Pirmais pārvaldes uzdevums bija apvienot abu latviešu karaspēka brigāžu apgādes daļas vienā struktūrā un zem vienas vadības. Kā galvenie pārvaldes uzdevumi tika definēti norādītie „Noteikumos par karaspēku pārvaldību kara laikā”:
1.Pilnīgi pārkārtot armijas aizmuguri; 2. Organizēt armijai vajadzīgo apgādību, atsvabinot no lieku uzdevumu izpildīšanas; 3. Izdot rīkojumus un noteikumus par karaspēka vajadzībām uztura, elpes, apavu, apģērbu, munīcijas un citu karaspēka piederumu savākšanu un izgatavošanu uz vietas; 4.Izzināt veidus kā piegādāt no

²²² LNA LVVA, 3606.f., 2.apr., 21.l., 7.lp.

²²³ Turpat, 3.lp.

²²⁴ Turpat., 1.lp.

ārvalstīm tos kara piederumus, kurus nebūtu iespējams iegādāties Latvijā: 6.Pārzināt to armijas budžeta un finanšu daļu, kas attiecas uz minētajiem karamateriāliem; 6. Rīkojumu un noteikumu veidā regulēt civilo iedzīvotāju attiecības ar karaspēku armijas aizmugurē. Līdz pārvaldes nodibināšanai Latvijas karaspēku vienību saimniecības iestāžu funkcijas netika skaidri noteiktas, piemēram, Ziemeļlatvijas brigādes intendantūras pakļautībā esošās Kara satiksmes pārvaldes uzdevumi neietilpa intendantūras parasti veicamo uzdevumu kategorijā, tāpat Latvijas Dienvidarmijas intendantūras esošās sapieru rotas un munīcijas noliktavas uzdevumi nebija saistīti ar klasisko intendantūras iestāžu uzdevumiem. Armijas vadība centās šīs abu brigāžu dažādo apgāžu sistēmu organizatoriskās uzbūves sistēmas vienkāršot, izveidojot pie nu jau vienotās Latvijas armijas Apgādības pārvaldes vairākas apakšstruktūras. Ar Armijas Virspavēlnieka 1919.gada 15.jūlija pavēli pie Pārvaldes noorganizēja sekojošas iestādes: Armijas Saimniecības pārvaldi (priekšnieks-leitnants Kārlis Ķēviets); Artilērijas pārvaldi (priekšnieks – pulkvedis-leitnants Jēkabs Ruškevičs), Etapu un rajonu komandantūru pārvaldi (priekšnieks – pulkvedis-leitnants Pēteris Silenieks), kara satiksmes pārvaldi (priekšnieks – kapteinis Pēteris Ozols), Tehnisko pārvaldi (priekšnieks – kapteinis Arturs Aparnieks). Armijas apgādības pārvaldes pārziņā nonāca arī 1919.gada 19.jūlijā dibinātā Armijas Sanitārā pārvalde (priekšnieks – ārsts-pulkvedis Pēteris Sņikers) un 1919.gada 29.jūlijā dibinātā Armijas veterinārā pārvalde (priekšnieka v.i. – Augusts Kirhenšteins, no 10.septembra- Andrejs Egle).²²⁵

1919.gada augusta beigās pārvaldes jau ir noorganizējušas savus štatus tiktāl, ka varēja uzsākt darbību. Sāka darboties darbnīcas pie Saimniecības, Artilērijas un Tehniskajām pārvaldēm, tika atvērtas noliktavas. Kara satiksmes pārvalde atklāja lauka pasta kantorus Rīgā, Mārcienā, Stukmaņos un Valmierā. Lauka pasts darbojās arī Kurzemē, bet tur tā darbību apgrūtināja P.Bermonta Rietumu brīvprātīgo armijas vienību pretdarbība. Liepājā tika noorganizēta Liepājas Kara apgādības pārvalde, kura būtībā darbojas autonomi no Armijas saimniecības pārvaldes, jo attālums un P.Bermonta armijas klātbūtne Kurzemē un Zemgalē apgrūtināja sakarus ar Rīgu.²²⁶

Kā redzams, tad Armijas apgādības pārvaldes struktūrā bija iekļautas iestādes arī ar karaspēka apgādību nesaistītiem uzdevumiem, kas kā izrādījās vēlākā laika

²²⁵ Turpat.

²²⁶ Turpat.

gaitā, krietni sarežģīja pārvaldes darba organizāciju, padarot to smagnēju un lēmumu pieņemšanu pārāk sarežģītu. To atzina armijas vadība un jau 1919.gada 10.septembrī Kara satiksmes pārvalde tika padota tieši armijas Virspavēlniekam.²²⁷ 1919.gada 20.septembrī Apsardzības ministrijas tiešā pārraudzībā pārgāja Armijas apgādības pārvaldes dzīvokļu nodaļa, kas darbojās Saimniecības pārvaldes pārraudzībā.²²⁸

Līdz ar Armijas apgādības pārvaldes izveidošanu notika mēģinājums organizatoriski sakārtot armijas vienību apgādi ar finanšu līdzekļiem. Līdz vienotas armijas struktūras izveidei karaspēka vienību finanšu apgādes jomā valdīja haoss. Katra karaspēka daļa šajā jomā darbojas autonomi, mēģinot saviem spēkiem iegūt finansējuma avotus ikdienas norēķiniem. Nebija izstrādātas grāmatvedības vešana kārtība, nebija vienotas atalgojuma sistēmas, nebija reglamentēta karaspēka vienību naudas pieprasījumu kārtība. Finanšu jautājuma sakārtošanai Armijas apgādāšanas pārvaldes pakļautībā esošajā Armijas saimniecības pārvaldē 1919.gada 31.augustā izveidoja finanšu - budžeta nodaļu, kurā katrai karaspēka daļai bija jāiesniedz savi budžeta pieprasījumi. Tomēr arī šīs nodaļas pakļautība drīz mainījās. 1919.gada 2.oktobrī Armijas apgādības pārvaldes priekšnieka tiešā pakļautībā tika nodibināta Budžeta un naudas nodaļa, kura pārņēma visas Armijas saimniecības pārvaldes finanšu – budžeta nodaļas funkcijas. Pati nodaļa tika likvidēta. Šāda pakļautības un organizācijas struktūras maiņa laikā, kad dažādu pārvažu iestādes vēl atradās formēšanās stadijā kļuva par vienu no iemesliem faktiskajam haosam, kas valdīja Latvijas armijas kaujas vienību aizmugurē 1919.gada 8.-11.oktobrī – P.Bermonta komandētās Krievijas Rietumu brīvprātīgo armijas uzbrukumu pirmajās dienās. Tomēr arī Bermontiādes laikā turpinājās Latvijas armijas aizmugures iestāžu organizācijas optimizācijas process. 1919.gada 13.novembrī no armijas apgādības pārvaldes padotības izņēma Armijas artilērijas pārvaldi, kuru pakļāva Virspavēlnieka štāba priekšniekam. Armijas apgādības pārvaldes priekšnieka pakļautībā tika nodota no Armijas artilērijas pārvaldes izdalītā Artilērijas apgādības pārvalde. 15.novembrī Armijas tehniskā pārvalde tika pakļauta Armijas štāba

²²⁷ Turpat, 6.lp.

²²⁸ Turpat.

priekšniekam, bet no Armijas tehniskās pārvaldes tika izdalīta Apgādības daļa, kura, savukārt, palika Armijas apgādības pārvaldes priekšnieka pārziņā.²²⁹

Rezultātā radās dīvaina organizatoriskā struktūra, kurā Armijas apgādības pārvaldei pakļautībā bija tikai daļa no divu pārvalžu struktūrām. Šāda situācija traucēja īstenot abu minēto pārvalžu – Tehniskās un Artilērijas, uzdevumus, jo pārvalžu iestādēm līdz galam nebija skaidrs kādus jautājumus savas kompetences ietvaros var risināt viena vai otra pārraudzītāja institūcija.²³⁰ 1920.gada septembrī tika likvidēta Liepājas Kara apgādības pārvalde.²³¹ Šajā laikā Armijas apgādības pārvaldes Budžeta un naudas nodaļa pāriet Apsardzības ministrijas tiešā pārraudzībā. 2.oktobrī Armijas veterināro pārvaldi nodeva Armijas sanitārās pārvaldes pārraudzībā.²³² Šajā laikā, sakarā ar darbības funkciju sašaurināšanos un vairāku iestāžu padotības maiņu, armijas virspavēlniecība pakāpeniski nodeva visas ar armijas apgādi saistītās funkcijas Armijas apgādības pārvaldes pakļautībā esošajai Armijas saimniecība pārvaldei.

1920.gada 15.novembrī Armijas apgādības pārvaldi likvidēja un tās vietā nodibināja atsevišķu Armijas saimniecības pārvaldi.²³³ Par pārvaldes priekšnieku iecēla pulkvedi R.Dambīti.²³⁴ Dibināšanas brīdī pārvaldes štatā bija vairākas, ar pārvaldes galveno uzdevumu – armijas vienību apgādi ar pārtiku, elpi un apģērbu, saistītās nodaļas: pārtikas un furāžas nodaļa, apavu un apģērbu nodaļa, transporta nodaļa, saimniecības pasākumu nodaļa, naudas (finanšu) nodaļa jeb grāmatvedība un kanceleja.²³⁵ Pārvaldes pakļautībā atradās vairākas 1920.gadā izveidotās dažādu mantu izgatavošanas un remonta darbnīcas: apavu darbnīca, apģērbu darbnīca, transporta līdzekļu remontdarbnīca, zirglietu darbnīca, kā arī maizes ceptuvi Rīgā, kafijas dedzinātava Rīgā (atradās alus brūža „Livonia” telpās), ziepju fabrika Rīgā (pastāvēja līdz 1922.gadam)²³⁶, kā arī saimniecības mantu noliktavas Rīgā, Valmierā, Daugavpilī, Vecgulbenē, Liepājā, pārtikas un elpes galvenā noliktava Rīgā, armijas saimniecības darba bataljons.²³⁷

²²⁹ Turpat, 6.,9.lp

²³⁰ Turpat, 12.lp.

²³¹ Turpat, 14.lp.

²³² Turpat, 6033.f., 1.apr., 285.l., 23.lp.

²³³ Turpat, 282.l.,1.lp.

²³⁴ Latvijas armijas augstākie virsnieki, 139.lpp.

²³⁵ LNA LVVA, 3606.f., 1.apr., 180.l., 95.lp.

²³⁶ Turpat, 282.l., 2.lp.

²³⁷ Turpat, 181.l., 12.-13.lp.

2.3. Latvijas Republikas bruņoto spēku apgāde ar pārtiku Neatkarības kara (1918.-1920.) laikā

Pirmie soļi pēc Apsardzības ministrijas izveidošanas 1918. gada 22. novembrī aprobežojās ar iekšējās iekārtas un darbības noorganizēšanu, darbinieku ieskaitīšanu dienestā un štatu izstrādāšanu.²³⁸ Tobrīd formēšanās stadijā esošās nelielās Latvijas Pagaidu valdības kontrolē esošās bruņotās karaspēka vienības apgādāt apsardzības resoram nebija iespējams finanšu trūkuma un apgādes materiālu neesamības dēļ. „Saimnieciskais posts ir tik liels, un bada briesmas tik draudošas, ka līdztekus kara darbībai jā sākas arī saimnieciskajai jaunbūvei. Bet šis darbs ir tikpat grūts kā atbrīvošanas cīņas. Astoņpadsmitā novembrī 1918.gadā valsts kasē nav nevienas kapeikas, vēl vairāk – nav pašas valsts kases, nav pārvaldes aparāta, nav absolūti nekādas valsts varas”, tā 1923.gadā raksta vēlākais Latvijas Bankas padomes priekšsēdētājs Ādolfs Klīve.²³⁹ Pirmos finanšu līdzekļus Latvijas valstij kā ziedojumus deva atsevišķas privātpersonas un Rīgas kredītiestādes.²⁴⁰ Par šīm finansēm, tai skaitā, tika uzturētas pirmās karaspēka vienības – Studentu rota un Virsnieku rezerve.²⁴¹ Uztura līdzekļus pirmajām latviešu karaspēka vienībām, acīmredzot uz mutiskas vienošanās pamata, izsniedza Rīgas pilsētās pārtikas nodaļa. Pilsētu iedzīvotāju un savu karaspēka vienību apgādes nodrošināšanai ar pārtiku un pirmās nepieciešamības pirmajā Latvijas Republikas Pagaidu valdībā bija izveidots apgādības ministra postenis, kuru pagaidām ieņēma ministru prezidents K.Ulmanis. Tomēr Apgādības ministrija kā atsevišķs resors savu darbību varēja izvērst tikai 1919.gada pavasarī.

Saskaņā ar 1918. gada 7. decembrī noslēgto līgumu starp Latvijas Pagaidu valdību un Vācijas valdības ģenerālpilnvaroto A.Vinnigu par īpaša karaspēka – Landesvēra dibināšanu, šī bruņotā formējuma latviešu vienībām nepieciešamie apgādes priekšmeti bija jāsaņem no Vācijas 8.armijas intendantūras noliktavām, tomēr sarežģītā militārā un politiskā situācija kavēja latviešu vienību veidošanas procesus. Realitātē šāda sistēma nedarbojās, jo sarežģītā militārajā un politiskajā

²³⁸ Bērziņš P. Latvijas brīvības cīņas 1918-1920, 5.lpp.

²³⁹ Klīve Ā. Valsts kredīts lauksaimniekiem// Valsts pieci gadi 1918-1923 – Rīga, 1923. – 43.lpp.

²⁴⁰ Aizsilnieks A. Latvijas saimniecības vēsture, 1914-1945 – Stocholm, 1968. – 110.lpp.

²⁴¹ Bērziņš P. Latvijas brīvības cīņas 1918-1920, 10.lpp.

situācijā latviešu vienību komandieriem pašiem nācās rūpēties par iespējam apgādāt savas komandētās daļas ar pārtiku un karamateriāliem.²⁴²

Pēc Rīgas atstāšanas 1919. gada 3. janvārī un 1.Latviešu atsevišķā bataljona izveidošanas 5.janvārī Jelgavā, bataljona komandieris O.Kalpaks izdeva pavēli bataljona saimniecības pārzinim K.Rubulim par bataljona karavīriem izsniedzamo pārtikas devu, kas sastāvēja no 1,5 mārciņām maizes, $\frac{3}{4}$ mārciņām gaļas, $\frac{1}{4}$ mārciņas putraimu, 1 mārciņas kartupeļu vai kāpostu, 2,5 gramu sāls, 8,5 gramu sīpolu un 125 gramu marmelādes. Konservus bija atļauts izsniegt tikai pa vienai kārbai uz diviem cilvēkiem vienreiz dienā, turklāt tikai karavīriem, kas tika sūtīti izlūkošanā.²⁴³ Bataljona izveidošanas brīdī nekādu pārtikas krājumu bataljona saimniecība nebija un atlika paļauties uz vācu karaspēka vienību intendantūru piegādēm. Situācija pasliktinājās pēc bataljona aiziešanas no Jelgavas 8.janvārī, jo līdz pat 12.janvārim nebija nekādu sakaru ar Latvijas Pagaidu valdību un Apsardzības ministriju. Apgāde ar pārtiku daudz maz uzlabojās janvāra beigās, kad 1.Latviešu atsevišķā bataljona štābs izvietojās Rudbāržu muižā, bet saimniecības nodaļa – Plānes muižā. Šajā laikā apgāde ar pārtiku noritēja gan caur vācu karaspēka vienību pārtikas noliktavām, gan arī rekvizīciju ceļā Kurzemes lielinieku neieņemtajā teritorijā.

Lai pilnīgi nodrošinātu 1.Latviešu atsevišķā bataljona apgādi ar pārtiku un ietērpu, tā komandieris O.Kalpaks uzdeva īpašai, tobrīd vēl personālijās nenosauktai komisijai izstrādāt armijas intendantūras iekārtas projektu.²⁴⁴

1919.gada 2.februārī Apsardzības ministrija pieņēma „Operējošā karaspēka apgādības plānu”, kas paredzēja kārtību kādā Pagaidu valdības pakļautībā esošā bruņotā spēka vienības tiek apgādātas ar pārtiku, ekipējumu un nepieciešamajiem materiāliem. Bez tobrīd ļoti vajadzīgām, bet neregulāri saņemamajām pārtikas un apģērba partijām no Vācijas armijas noliktavām, plāns paredzēja, ka nepieciešams izbeigt patvarīgās pārtikas produktu, elpes un apģērba rekvizīcijas, kuras izveda gandrīz visas lielinieku neieņemtajā Latvijas teritorijā esošās karaspēka vienības (kā vācu, tā latviešu), piekomandējot Landesvēra vācu vienību un Dzelzsdivīzijas štābiem Galvenās Rekvizīcijas komisijas pilnvarniekus. Turpmāk rekvizīcijas varēja

²⁴² 2.Ventspils kājnieku pulks, 32.lpp.

²⁴³ Latvijas armija 20 gados, 257.lpp.

²⁴⁴ Turpat, 258.lpp.

veikt tikai ar šī nodibinājuma – Iekšlietu ministrijas pārraudzībā esošās Galvenās rekvizīcijas komisijas ziņu un to veica pie latviešu komandantūrām esošie Galvenās rekvizīcijas komisijas nodaļas.²⁴⁵ Galveno rekvizīcijas komisiju nodibināja ar nolūku atbrīvot aktīvo karaspēku no rekvizīciju pienākumiem, jo šādas darbības varēja sabojāt Pagaidu valdības karaspēka attiecības ar vietējiem iedzīvotājiem.²⁴⁶ Kurzemē Galvenā rekvizīcijas komisija sekmīgi darbojās līdz 1919.gada 16.aprīlim. 1919.gada 7.februārī apsardzības ministrs savā pavēlē apstiprināja Galvenās rekvizīcijas komisijas priekšsēdētāja J.Blumberga noteiktās obligātās cenas, kādas jāmaksā iedzīvotājiem par rekvizējamajiem pārtikas produktiem, malku, zirgiem un aizjūgiem.²⁴⁷ Iepirkuma cenas bijā šādas - labība graudos: rudzi – 10 rbļ.pudā, kvieši – 11 rbļ.pudā, mieži – 8 rbļ.pudā, auzas– 6 rbļ.pudā, zirņi – 10 rbļ.pudā, miežu putrami – 12 rbļ.pudā, rudzu maize – 30 kapeikas mārciņā; sakņaugiem: kartupeļi – 4 rbļ.pudā, kāļi – 3 rbļ.pudā, bietes (runkuļi) – 3 rbļ.pudā, burkāni – 4 rbļ.pudā, sīpoli – 20 rbļ.pudā, skābi kāposti – 5 rbļ.pudā; gaļas produkti: lielopi dzīvsvārā – 20 rbļ.pudā, aitas dzīvsvārā – 15 rbļ.pudā, cūkas dzīvsvārā– 40 rbļ.pudā, liellopu gaļa – 40 rbļ.pudā, svaiga cūkas gaļa – 60 rbļ.pudā, žāvēta cūkas gaļa – 80 rbļ.pudā, svaigu cūkas tauki – 2,50 rbļ.mārciņā, kausēti cūkas tauki – 3 rbļ.mārciņā, svaigi liellopu tauki – 2 rbļ.mārciņā, sviests – 3 rbļ.mārciņā, olas – 20 kap.gabalā, svaigs piens – 30 kap.stops; koloniālpreces: sāls – 4 rbļ.pudā, smalkais cukurs – 2 rbļ.mārciņā, graudu cukurs – 2,50 – 3 rbļ.mārciņā; rupjā lopbarība: āboliņš vai timotiņš – 1,80 rbļ.pudā, labu pļavu siens – 1,60 rbļ.pudā, purvainu pļavu siens – 1,40 kap.pudā, vasarāja salmi – 1,20 rbļ.pudā, ziemāju salmi – 80 kap.gabalā, par neapmierinošu kvalitāti šiem produktiem cena bija nosakāma par 20 % mazāka nekā norādītā. Malkas cenas: par septiņpēdu kubikasi mežā atrodošas uzcirstas skuju koku malkas – 40 rbļ, bet par līdzīga daudzuma bērza malkas – 50 rbļ. Zirgu cenas: vezumnieku zirgi – 400- 500 rbļ., artilērijas zirgi – 500-700 rbļ., kavalērijas – 700 – 1000 rbļ.²⁴⁸ Visus pieprasījumus pēc vajadzīgajiem produktiem Galvenajai rekvizīcijas komisijai varēja iesniegt tikai caur Apsardzības ministriju.²⁴⁹

²⁴⁵ LNA LVVA, 1302.f., 1.apr., 1311.l., 2.lp.

²⁴⁶ Latvijas Pagaidu valdības rīkojumu krājums, 1919.g.nr.3., 42.(Rīkojums par Galveno rekvizīcijas komisiju, Liepāja, 1919.gada 4.februārī)

²⁴⁷ LKM 4-29660/1074 – dk. Apsardzības ministra pavēle nr.7., 1.§. Liepāja, 1919.gada 7.februāris

²⁴⁸ Turpat.

²⁴⁹ LNA LVVA, 1515.f., 1.apr., 1683.l., 22.lp.

Tā kā latviešu karaspēka vienības apgādes materiāli šajā laikā lielāko tiesu saņēma no Vācijas armijas intendantūru noliktavām, tad 12.februāra pavēlē apsardzības ministrs noteica frontē esošajām Latvijas Pagaidu valdībai pakļautajām armijas daļām tādu pašu pārtikas dienas devu kā visā Baltijas landesvērā. Uztura norma vienai dienai: maize – 750 gramu, gaļa – 200 gramu svaigas jeb 100 gramu žāvētas, sviests – 55 gramu vai marmelāde – 50 gramu vai desas – 90 gramu, rīsu jeb makaronu – 200 gramu, pākšaugu (zirņu) – 250 gramu, kaltētu sakņu – 60 gramu, sālītu sakņu – 400 gramu, skābu kāpostu – 450 gramu, ja izsniedz kartupeļu pilnu normu (750 gramus), tad pie tās pienākas puse no minētās sakņu normas. No dzērieniem dienas devā ietilpa: 15 gramu iesala kafijas un 6 gramu cigoriņu, pie dienas devas pienācās arī 2 cigaretes jeb 20 gramu tabakas.²⁵⁰ Šajā pašā pavēlē minēts, ka pārtikas produktu rekvizīcijas var veikt tikai tad, ja zināms, ka nevarēs saņemt paredzēto uztura normu no Vācijas armijas vai landesvēra noliktavām.²⁵¹ 1919.gada 17.februārī apsardzības ministrs apstiprināja Kurzemē operējošā Pagaidu valdības kontrolē esošā karaspēka apgādes plānu.²⁵² Lai sekmētu karaspēka vienību apgādi ar uzturu un ietērpu, ar 1.Latviešu atsevišķā bataljona komandiera O.Kalpaka pavēlēm par armijas intendantūras krājumu sagatavošanu un operējošā karaspēka apgādes plānu 1919.gada februārī Durbē, Gaviezē, Priekulē, Aizputē un Kuldīgā tika organizēti minēto materiālu savākšanas punkti, kuru pārziņiem tika deleģētas iecirkņa komandantu tiesības un kuriem uzdeva iekārtot intendantūras noliktavas Durbē, Aizputē un Kuldīgā.²⁵³ Pēc pakāpeniskas citu Latvijas apgabalu atbrīvošanas no lieliniekiem šādi savākšanas punkti tika nodibināti Vaiņodē, Rudbāržos, Saldū, Ezerē un Ventspilī.²⁵⁴ Savākšanas punktu pārziņiem bija jāpieliek lielas pūles savu dienesta pienākumu veikšanā, jo faktiski viņi atradās patstāvīgā konfrontācijā ar vietējām Vācijas armijas komandantūrām, kuras centās visādi traucēt latviešu karaspēka aizmugures iestāžu darbību.²⁵⁵ Sarunā ar Apsardzības ministrijas Apgādības daļas priekšnieku R.Dambīti Vācijas armijas intendantūras darbinieks ieminējās (saruna notika Liepājā, 1919.gada 17.februārī), ka vāciešiem dots rīkojums apgādāt ar pārtiku tikai tās karaspēka daļas, kuras ir tieši pakļautas ģenerālim R.fon der Golcam, t.i. 1.Latviešu atsevišķo bataljonu un tam padotās

²⁵⁰ LKM4-29660/1074 – dk. Apsardzības ministra pavēle nr.9. , 1.§. Liepāja, 1919.gada 12.februāris.

²⁵¹ Turpat, 2.§.

²⁵² LNA LVVA, 1515.f., 1.apr., 1683.l., 175.lp.

²⁵³ Turpat.

²⁵⁴ 1.Liepājās kājnieku pulka tapšanas un pārbaudīšanas gadi (1919.-1922.), 25.lpp.

²⁵⁵ Latvijas armija 20 gados, 258.lpp.

aizmugures vienības.²⁵⁶ Vācieši pat piedāvājuši visas latviešu karaspēka vienības pakļaut R.fon der Golca tiešai virsvadībai, jo tad varēšot viņa štābā izdalīt atsevišķu nodaļu tieši Baltijas Landesvēra latviešu vienību apgādei ar pārtiku, tomēr ne apsardzības ministrs J.Zālītis, ne R.Dambītis tam nepiekrita.²⁵⁷ Tomēr kopumā līdz pat 1919.gada 16.aprīlim latviešu karaspēka vienību apgāde ar pārtikas līdzekļiem noritēja normāli un vienības neizjuta apgādības trūkumu.²⁵⁸

Pēc 16.aprīļa notikumiem Liepājā latviešu karaspēka vienību Kurzemē un Zemgalē apgāde ar pārtiku kļuva sliktāka. Rekvizētos pārtikas līdzekļus vācieši bieži vien atņēma. Tomēr saviem spēkiem un līdzekļiem 1.Latviešu atsevišķās brigādes saimniecības daļai izdevās noorganizēt savu maizes ceptuvi Saldū un produktu noliktavu Durbē.²⁵⁹ Kurzemē frontē un aizmugurē esošajās karaspēka vienībās izlietoto pārtikas produktu daudzuma saraksti netika vesti, līdz ar to nevar noskaidrot, kādu daudzumu pārtikas līdzekļu 1.Latviešu atsevišķā latviešu brigāde bija izlietojusi līdz brīdim, kad izveidojās vienota Latvijas armijas struktūra. 1919.gada 12.aprīlī brigādes komandieris pulkvedis J.Balodis instrukcijā aizmugures komandantūru priekšniekiem norādīja, ka viņu pienākums ir visos iespējamajos veidos atbalstīt vietējo rekvizīcijas komisiju darbu, jo tieši no komandantiem bieži esot atkarīga pārtikas produktu sekmīga savākšana attiecīgajā novadā.²⁶⁰

Igaunijā un Ziemeļlatvijā formējamās karaspēka vienības saskaņā ar noslēgto līgumu saņēma uzturu pa tiešo no Igaunijas armijas intendantūras noliktavām Pēc tam, kad 1919.gada 25.aprīlī Tērbatā nodibinājās Ziemeļlatvijas brigādes intendantūra, mainījās apgādes kārtība. Brigādes intendantūra saņēma no Igaunijas armijas noliktavām un pēc tam izdalīja brigādes karaspēka vienībām. Ar pārtikas produktu savākšanu atbrīvotajos Ziemeļlatvijas apgabalos nodarbojās Iekšlietu ministrijas Galvenās rekvizīcijas komisijas speciāli norīkotie ierēdņi, kurus vadīja Pagaidu valdības ieceltais Galvenās rekvizīcijas komisijas pilnvarnieks Ziemeļlatvijā agronoms V.Gulbis.²⁶¹ Katrā apriņķī darbojās sava rekvizīcijas komisija, katrs apriņķis bija iedalīts iecirkņos, kuros darbojās savs iecirkņa pārzinis.

²⁵⁶ LNA LVVA, 1515.f., 1.apr., 1683.l., 10.lp.

²⁵⁷ Turpat, 11.lp.

²⁵⁸ Turpat.

²⁵⁹ Bērziņš P.Latvijas Brīvības cīņas. 1918-1920, 105.lpp.

²⁶⁰ LNA LVVA, 1515.f., 1.apr., 1683.l., 16.lp.

²⁶¹ Valmieras kājnieku pulka vēsture, 12.lpp.

Katra rekvizīcijas iecirkņa pārziņa rīcībā bija sava noliktava, no kuras rekvizītie produkti nonāca Igaunijas armijas un Ziemeļlatvijas brigādes intendantūras noliktavās. 1.Valmieras kājnieku pulks saņēma pārtikas produktus tieši no Igaunijas 2.divīzijas intendantūras, jo atradās frontē Alūksnes apkaimē – samērā tālu no Ziemeļlatvijas brigādes intendantūras novietnes Rūjienā.²⁶²

Turklāt 1919.gada 18.februārī noslēgtais līgums paredzēja, ka Igaunijas armijas virspavēlniecības pakļautībā esošie spēki Latvijas teritorijā rekvizīciju veidā tiek apgādāti ar pārtiku, par to maksājot pēc Igaunijas valdības noteiktajām iepirkuma cenām. Paralēli Latvijas Galvenajās rekvizīcijas komisijas pilnvarniekiem, Igaunijas karaspēka apgādei pie pilsētu un apdzīvoto vietu komandantūrām izveidoja speciālas rekvizīciju komisijas, kas sastāvēja no latviešu un igauņu karaspēka vienību pārstāvjiem.²⁶³ Kaut gan rekvizīcijas komisijas centās pildīt savus pienākumus pēc labākās sirdsapziņas, tomēr no lieliniekiem atbrīvotajos Latvijas apgabalos pārtikas produktu bija pārāk maz, lai pilnībā apgādātu šeit dislocēto Igaunijas karaspēku. Laika posmā līdz 1919.gada 25.martam no atbrīvotajiem Valmieras apriņķa četriem pagastiem Igaunijas armijas 2.divīzijas intendantam tika nodots: rudzu – 1525 pudi, auzu – 3000 pudu, miežu – 1330 pudu, cūkgaļas – 75 pudi, liellopu gaļas – 60 pudi, kartupeļu – 700 pudi, kāpostu – 42 pudi.²⁶⁴ Vienlaikus, Igaunijas armijas karavīri bieži veica patvarīgas pārtikas produktu piesavināšanās akcijas. 1919.gada 28.martā Valmieras apriņķa latviešu komandants nosūtīja raportu Igaunijas armijas 2.divīzijas komandierim, kurā tiek minēts, ka Rūjienas miestā un tā apkārtnē patvarīgu igauņu karaspēka vienību rekvizīciju veidā savākti un uz Pērnavu nosūtīti 200 pudu graudu, 1000 pudu auzu un liels daudzums citu produktu.²⁶⁵ Tāpat Igaunijas armijas 2.divīzijas intendantam tika ziņots par Kuperjanova partizānu bataljona dažu virsnieku rīcību, kuri, piedraudot ar nošaušanu, Rūjienas apkārtnē bija atņēmuši lauksaimniekiem pārtikas produktus un elpi, pretī izsniedzot igauņu valodā rakstītas aizskaroša satura zīmītes.²⁶⁶ Šādi gadījumi nebija retums, par spīti tam, ka Igaunijas armijas 2.divīzijas komandieris bija izdevis pavēli, ka rekvizīcijas var veikt tikai atbilstoša apgabala, pagasta vai komandantūras rekvizīcijas komisija.

²⁶² Bērziņš P.Latvijas brīvības cīņas, 105.lp.

²⁶³ LNA LVVA, 3584.f., 3.apr., 3.l., 81.-82.lp.

²⁶⁴ Turpat, 1468.f., 1.apr., 131.l., 88.lp.

²⁶⁵ Turpat, 3584.f., 1.apr., 40.l., 54.-55.lp.

²⁶⁶ 2.Ventspils kājnieku pulks, 54.-55.lpp.

Ziemeļlatvijas karaspēka daļām pārtiku izsniedza saskaņā ar Igaunijas karaspēka Apgādes pārvaldes priekšnieka noteiktām dienas devas normām: maize – 1 ½ mārciņas (½ mārciņas baltmaizes un 1 mārciņa rupjmaizes), putraimi - ¼ mārciņas, kartupeļi – 1 ½ mārciņas, liellopu gaļa - ½ mārciņas, sāls – apm.11 grami, kviešu milti – apm.35 grami, sviests vai tauki – apm. 45 grami, cukurs – apm. 25 grami, tēja – apm.3 grami.²⁶⁷ Produktus izsniedza vajadzīgā apjomā un tie bija labas kvalitātes, tikai maizes kvalitāte dažreiz bija slikta, jo maizi necepa no tīriem rudzu miltiem, bet sajauca ar auzām vai citiem produktiem.²⁶⁸

Brigādes maizes ceptuve tika noorganizēta tikai pēc intendantūras pārvietošanas uz Rūjienu, kad brigādes karaspēka daļas jau varēja sākt izmantot vietējos pārtikas produktus.²⁶⁹ Apgādājamā karaspēka lielums strauji pieauga, brigādes intendantūrai nonākot Rūjienā, 1919.gada 21.maijā intendantūras uzturā skaitījās 1100 karavīru un 220 zirgu; 10.jūnijā – 4500 karavīru un 300 zirgu; 16.jūnijā – 6326 karavīru un 424 zirgu; 29.jūnijā – 7800 karavīru un 700 zirgu; 24.jūlijā – 8000 karavīru un 1045 – zirgu.²⁷⁰ Šajā skaitā neietilpa 1.Valmieras kājnieku pulks ar tam pakļautībā esošajām karaspēka daļām, kuras neskaitījās brigādes intendantūras uzturā. Pulks bija noorganizējis savu saimniecības apgādi, kurs uzturā 1919.gada 11.jūlijā skaitījās 8471 karavīrs un 1398 zirgi. 1.Valmieras pulka saimniecības daļa bez savām apakšvienībām 1919.gada jūnijā vēl apgādāja ar pārtiku citas tuvumā dislocētās karaspēka daļas, kuras nevarēja saņemt apgādi no savām intendantūrām un Ziemeļlatvijas brigādes intendantūras: rezerves bataljonu, artilērijas bateriju, Jēkabmiesta un Borhu komandantūru, Ziemeļlatvijas partizānu pulku, I kavalērijas divizionu, I un II bruņoto vilcienu, III Atsevišķo bataljonu, II Cēsu bataljonu, Vecgulbenes slimnīcu, Vecgulbenes rajona komandantūru, Latgales partizānu pulku, 1.Latviešu atsevišķās brigādes transportu, I Latvijas Neatkarības bataljonu, Balvu rajona komandantūru, ložmetēju mācību komandu un Austrumu frontes rezerves bataljonu.²⁷¹ 1.Valmieras kājnieku pulks saviem spēkiem iekārtoja pulka maizes ceptuvi, lopkautuvi un pārtikas noliktavu. 1919.gada maijā pulka

²⁶⁷ Kopitin I.Očerki ob istoriji estonskoi armiji 1918.-1940. – Tallin, 2011. – str.20.-21.

²⁶⁸ 1.Valmieras pulka vēsture, 24.lpp.

²⁶⁹ Berķis K. Kā ziemeļnieki devās cīņā par savu dzimteni//Latvju varoņu gaitas – Rīga, 1938., - 79.lpp.

²⁷⁰ Bērziņš P.Latvijas Brīvības cīņas. 1918-1920, 105.lpp

²⁷¹ Turpat.

maizes ceptuve bija saražojusi 1150 pudu maizes, jūnijā – 2747 pudus, bet jūlijā – 6938 pudus.²⁷²

1919.gada jūnijā un jūlijā Ziemeļlatvijas brigādes intendantūra karaspēka uzturam bija izsniegusi produktus (pudos): rudzu – 1965, miežu – 4094, kartupeļu – 6687, putraimu – 2501, rudzu miltu – 8226, kviešu miltu – 1071, liellopu gaļas – 1759, sāls – 313, sviesta – 1071, auzu – 9802, siena 1453, salmu – 451, miežu miltu – 890.²⁷³

1919.gada 20.jūnijā Igaunijas armijas intendantūra pārtrauca pārtikas un elpes izsniegšanu latviešu karaspēka vienībām, līdz ar to turpmāk Ziemeļlatvijas brigādes intendantūra pilnībā sāka apgādāt savas karaspēka daļas ar pārtiku. Igaunijas armijas noliktavās gan turpināja nonākt tās darbības rajonā rekvizīciju ceļā ievāktā pārtika.

Sakarā ar abu brigāžu apvienošanos un pāreju uz vienotas Latvijas armijas štatu, mainījās karaspēka daļu apgādes ar pārtiku kārtība. Jaunizveidotās Armijas saimniecības pārvaldes uzdevums bija apgādāt armiju ar pārtiku. Šajā laikā pilnvērtīgu darbību izvērša Apgādības ministrija. 1919.gada 1.augustā ar Latvijas Tautas padomes rīkojumu tika noteiktas Apgādības ministrijas funkcijas un tiesības veicot karaspēka apgādi ar nepieciešamajiem karamateriāliem: uzlikt lauksaimniekiem obligātās labības, gaļas, piena, olu, citu pārtikas produktu un lopbarības nodevas; ārkārtējos gadījumos veikt pārtikas produktu un pirmās nepieciešamības preču rekvizīcijas; mobilizēt karaspēkam nepieciešamos zirgus (līdz tam ar zirgu rekvizēšanu nodarbojās katra karaspēka vienība atsevišķi), turpmāk visas rekvizīcijas veikt varēja tikai Apgādības ministrijas ierēdņi.²⁷⁴ 1919.gada 30.augustā Latvijas Tautas padomes pieņemtie precizētie noteikumu par Apgādības ministrijas darbību noteica, ka lauksaimniekiem ir obligātā kārtā jānodod daļu no saviem saražotajiem pārtikas produktiem karaspēka vajadzībām un šo daudzumu katrā individuālajā gadījumā nosaka Apgādības ministrijas pilnvarotās personas. Tāpat apgādības ministrija varēja armijas vajadzībām - pret noteiktu samaksu - saņemt ceturto daļu (25 %) no visām importējamajām precēm, ja tas būtu

²⁷² 1.Valmieras pulka vēsture,

²⁷³ LNA LVVA, 6033.f., 1.apr., 282.l., 11.lp.

²⁷⁴ Latvijas Pagaidu valdības likumu un rīkojumu krājums, 1919.gads nr.7., 113. (Rīkojums par Apgādības ministrijas tiesībām).

karaspēka apgādes interesēs.²⁷⁵ Lauksaimniekiem par šo noteikumu nepildīšanu bija paredzēts sods ar ievietošanu cietumā vai naudas sods 10 000 rubļu apmērā.²⁷⁶ Apgādības ministrijas pārziņā bija arī līgumu slēgšana par pārtikas piegādēm karaspēka vajadzībām. Pakāpeniski Latvijas armija virzoties uz priekšu, visā valsts atbrīvotajā teritorijā Apgādības ministrija dibināja apgādības iecirkņus. Katru iecirkni vadīja Apgādības ministrijas pilnvarnieks, kurš saziņā ar diviem vietējiem lauksaimniekiem saņēma pašvaldību iestāžu no lauksaimniekiem rekvizētos pārtikas produktus. Līdz 1919.gada beigām visā valsts teritorijā (izņemot lielinieku kontrolē esošo Latgali) bija izveidoti 40 apgādības iecirkņi.²⁷⁷

Apgādības ministrijas pilnvarotie ierēdņi savākto pārtiku nodeva armijas saimniecības pārvaldes noliktavās, no kurām, savukārt, tika apgādātas karaspēka daļas un kara iestādes. Šāda kārtība pārtikas apgādē pastāvēja līdz 1921.gada aprīļa beigām.

Tabula nr.1. Apgādības ministrija obligāto nodevu veidā no lauksaimniekiem no 1919. gada jūlija līdz 1921. gada 31. martam ievāca sekojošu produktu daudzumu :²⁷⁸

Pārtikas produktu veids	1919-1921 (mērvienība – pudos ²⁷⁹)	Cena (rubļos par pudu) 1919- 1920.09.	1920.09.- 1921. (rubļos par pudu)
Rudzi	1.001.880	8,-	80,-
Mieži	711.380	7,-	70,-
Kvieši	82.844	9,-	90,-
Rudzu milti	393 698	11,-	80,-
Miežu milti	40 673	8,-	70,-
Kviešu milti	36 051	12,-	90,-
Putraimi	97 353	12,-	65,-
Zirņi	99 681	8	80

²⁷⁵ Latvijas Pagaidu valdības likumu un rīkojumu krājums, 1919.gads, nr.11., 134. (Pagaidu noteikumi par Apgādības ministrijai piešķirtām sevišķām tiesībām)

²⁷⁶ Turpat.

²⁷⁷ Bērziņš P.Karaspēka īsa saimniecības vēsture – Rīga, 1924., - 149.-150.lpp.

²⁷⁸ Tabula sastādīta pēc LNA LVVA, 6033.f., 1.apr., 283.l. (Pārskats par apsardzības ministrijas ievāktajām obligātajām nodevām)

²⁷⁹ 1 puds – 16., 38 kg.

Pupas	127	8	80
Kartupeļi	1 538 956	3	20
Saknes	31 431	7	30
Liellopi dzīvsvārā	228 152	30	60
Liellopi gaļa	32 689	60	120
Aitas dzīvsvars	107 291	20	30
Aitas gaļa	4 517	40	60
Teļi, dzīvsvars	12 816	30	50
Teļi gaļa	1 458	60	100
Cūkas dzīvsvars	3 464	60	120
Cūkas gaļa	111 956	140	200
Tauki	2 296	150	600
Sviests	59 111	160	700
Olas, gab.	836 380	0,30	0,60
Auzas	1 722 982	6	60
Āboliņš, siens	2 148 813	1,80	8
Salmi	254 108	1	5
Biezpiens	811	32	45

No Sabiedroto sūtījumiem nākusī pārtika varēja tikt izlietota tikai frontes vienību apgādei, aizmugures iestāžu darbinieki (telefonisti, mašīnrakstītāji, šķūtnieki, citi brīva līguma darbinieki) šāda veida pārtiku saņemt nevarēja.²⁸⁰

Pēc 1919.gada 11.jūlija Latvijas teritorijā operējošais Igaunijas karaspēks daļēji uzturu sāka saņemt no Latvijas armijas pārtikas noliktavām, jo Igaunijas armijas intendantūras iestādes pārcēla savu darbību uz Igaunijas teritoriju. Lai arī Latvijas varas iestādes centās nodrošināt Igaunijas armijas apakšvienības ar tām nepieciešamo pārtiku un elpi, tomēr bieži bija Igaunijas karavīru patvarīgi realizēto

²⁸⁰ LNA LVVA, 1468.f, 1.apr., 48.l., 37.lpp.

rekvizīciju gadījumi. 1919.gada 2.septembrī Apgādības ministrijas Vecgulbenes apgādības pilnvarnieks Hugo Lācis ziņoja ministrijas Iekšējam departamenta; „Griežos pie Jums ar lūgumu spert vajadzīgos soļus un darīt iespaidu uz vajadzīgām iestādēm, lai nekavējoši tiktu nokārtota igauņu karaspēka apgādāšanas lieta un reizē ar to sperti soļi viņu patvarību novēršanai. Patvarības no igauņu karaspēka ir pieņēmušas kolosālus apmērus. Sevišķi tas attiecināms uz sienu un kartupeļiem, pēc Alūksnes iecirkņa pārziņa pēdējā ziņojuma stāvoklis tur arī ir izmisuma pilns”.²⁸¹ Savās atmiņās H.Lācis vēlāk rakstīja, ka Igaunijas armijas Ziemeļlatvijā vadība bija saņēmusi valdības norādījumu „ieņemtajās teritorijās stāties pie kara laupījuma savākšanas”, t.i. rekvizēt lopus, pārtikas krājumus pēc saviem ieskatiem, maksājot neadekvāti zemas cenas vai nu bij.Krievijas impērijas valūtā vai Vācijas okupācijas administrācijas izdotajās ostmarkās.²⁸² Savukārt Iekšlietu ministrijas Galvenās rekvizīcijas komisijas pilnvarnieks Ziemeļvidzemē leitnants Herberts Celmiņš 1919.gada augustā ziņoja, ka „igauņu prasības pēc karaspēka apgādāšanas ir stipri pieaugušas un ir neadekvātas, ja tās salīdzina ar augošā latviešu karaspēka prasībām, tas viss rada neapmierinātību iedzīvotāju vidū un neapmierinātību ar valdību, kura pabalstot „igauņu okupācijas plānus””.²⁸³

Igaunijas karaspēkam laika posmā no 1919.gada jūlija līdz 1919.gada 31.decembrim tika izsniegti pārtikas produkti un zirgu elpe 28 707, 94 Latvijas rubļu vērtībā. Latvijas teritorijā esošā Igaunijas karaspēka apgāde turpinājās arī 1920.gadā: janvārī tam izsniedza produktus un elpi 10 150,27 Latvijas rubļu vērtībā, februārī – 12 007, 32 Latvijas rubļu vērtībā, bet martā – 5 510, 61 Latvijas rubļu vērtībā, kas kopēja summā ar pārrēķinu sastādīja 56 376,14 Latvijas rubļus.²⁸⁴

Tomēr galvenais Kara saimniecības pārvaldes uzdevums bija Latvijas armijas vienību apgāde ar pārtiku. Lai nodrošinātu nepārtrauktu apgādi ar nepieciešamajiem pārtikas produktiem Austrumu (Latgales) frontē esošās Latvijas armijas vienības 1919.gada 31.jūlijā Stukmaņos tika ierīkota Kara saimniecības pārvaldes Austrumu frontes galvenā pārtikas noliktava. Turpmāk ar pārtikas pieprasījumiem visas Austrumu frontē esošās daļas un aizmugurē izveidotās komandantūras un etapi

²⁸¹ LNA LVVA, 1302.f., 1.apr., 3493.l., 79.lp.

²⁸² Lācis H. Toreiz, kad Latvijas valsts tapa – [b.v.], 1954. – 84.,85.lpp.

²⁸³ Turpat, 87.lp.

²⁸⁴ LNA LVVA, 3606.f., 1.apr., 1477.l., 23.lp.

griezās minētajā noliktavā.²⁸⁵ Par noliktavas priekšnieku iecēla leitnantu Jūliju Rumpi.²⁸⁶ Apgādības ministrijai un Kara saimniecības pārvaldei izdevās nokārtot Austrumu frontē esošā karaspēka apgādi ar pārtiku. 1919.gada 5.oktobrī apgādības ministrijas ierēdnis Aleksandrs Maliņš savā ziņojumā Kara saimniecības pārvaldes priekšniekam rakstīja: „Karaspēks Austrumu frontē ar ēdamo apgādāts ne tikai pietiekoši, bet arī bagātīgi, tikai trūkst putrainu, bet tā kā miežu savākšana jau iesākta, tad šis jautājums pats par sevi ir atrisinājies. Neraugoties uz apstākli, ka ražas ievākšana ir nokavējusies. Kad apjautājos lauksaimniekiem, kāpēc lauku darbi laikā netiek veikti, tie man atbildēja, ka reta esot tā diena, kad neesot jābrauc šķūtīs, vai jāved nodevas, kamdēļ lauku darbus darīt vienkārši neesot laika. Bez tam lauksaimnieki žēlojas, ka produktu pārņemšana ar šķūtīm esot ļoti neproduktīva, jo bieži vien gluži nevajadzīgi esot dzenāti zirgi.”²⁸⁷ Bieži neērtības radīja pārtikas izsniegšanas sistēma. Austrumu frontē pozīcijās esošās Kurzemes divīzijas saimniecības pārzinis kapteinis K.Rubulis atzina, ka šajā laikā joprojām pastāv nepilnības armijas apgādē ar pārtiku, jo bieži esot situācijas, kad visas apkārtnes pārtiku savāc vienā vietā (konkrētajā gadījumā – Cēsvainē) un „tad sanākot vest to atpakaļ uz karaspēka vienībām, kas bieži atrodas tajās vietās, no kurienes pārtika savākta”.²⁸⁸

1919.gada 8.oktobrī sākās P.Bermonta komandētās Rietumu brīvprātīgo armijas uzbrukums Rīgai. Līdz uzbrukuma sākumam vācu – krievu Rietumu brīvprātīgo armijas kontrolē faktiski bija nonākusi lielākā daļa Kurzemes un Zemgales. Ņemot vērā, ka Latgale joprojām atradās lielinieku kontrolē, P.Bermonta armijas uzbrukums Rīgai būtiski traucēja Latvijas armijas apgādes iestāžu darbību. 1919.gada oktobra sākumā bermontieši vairākas reizes izlaupīja Latvijas armijas Galveno militāro noliktavu Jelgavā, nolaupot visus tur glabājušos pārtikas produktus un apģērbu.²⁸⁹ 8.novembra rītā noliktavas priekšnieks virsleitnants Jānis Medens gāja uz dienesta vietu, kad pieejot pie noliktavas sētas viņš redzējis, ka „pie noliktavas rīkojas apbruņoti krievu un vācu kareivji, nesot prom noliktavas mantas. Kaimiņos dzīvojošā meitene ieraugot mani brīdināja, lai es uz noliktavu neejot, jo

²⁸⁵ LNA LVVA, 1468.f., 1.apr., 48., 37.lp.

²⁸⁶ Turpat.

²⁸⁷ LNA LVVA, 3606.f., 1.apr., 953.l., 88.-89.lp.

²⁸⁸ Turpat, 101.lp.

²⁸⁹ LNA LVVA, 3606.f., 1.apr., 954.l., 12.-13.lp.

tur visus arestējot un laupot”.²⁹⁰ Oktobrī un novembrī Kurzemē un Zemgalē praktiski nedarbojās Apgādības ministrijas apgādības iecirkņi, tāpat bija traucēts Galvenās rekvizīcijas komisijas darbs. Šajos divos mēnešos armijas apgādi ar pārtiku varēja realizēt tikai no trijiem Vidzemes apriņķiem (Cēsu, Valmieras un Valkas).²⁹¹

Bermontiešu uzbrukuma divās pirmajās dienās Latvijas armijas aizmugurē valdošā haosa un pretrunīgi doto pavēļu dēļ faktiski pārtūka karaspēka vienību apgāde ar pārtiku. Latvijas armijas vienības atkāpās, nebija zināmas to precīzas atrašanās vietas, nebija iespējas pievest lauku virtuves, bet pārtikas rezervju šīm vienībām nebija.²⁹² Naktī uz 9.oktobri sakarā ar P.Bermonta armijas tuvošanos Rīgai Armijas saimniecības pārvaldes priekšnieks izdeva pavēli visām apgāde iestādēm, noliktavām un nodaļām steidzīgi gatavoties evakuācijai.²⁹³ 9.oktobra agrā rītā sākās pārtikas noliktavu evakuācija no Rīgas. Armijas saimniecības pārvaldes Galvenā noliktava, Rīgas pārtikas produktu noliktava, Furāžas noliktava un armijas maizes ceptuve pārtrauca darbu, pārbrauca sākumā uz Siguldu, bet 10.oktobra rītā Rīgas pārtikas noliktava un Furāžas noliktava ar inventāru un pārtikas krājumiem nokļuva līdz Ropažiem. No Rīgas izbraukušajiem 14 vagoniem ar noliktavas mantu līdz Ropažiem nokļuva tikai desmit. Četri vagoni ar kartupeļiem un reņģēm noklīda kaut kur ceļā un tā arī netika atrasti.²⁹⁴ Galvenā pārtikas noliktava nonāca Ieriķos, kur steigā ierīkoja Ieriķu aizmugures bāzi. Galvenā pārtikas noliktava pārstāja eksistēt, kaut oficiāli likvidēta nebija.²⁹⁵ 10.oktobrī jau kļuva skaidrs, ka fronte Rīgā stabilizējas un P.Bermonta karaspēks tiltus pāri Daugavai nešķērsoja, vairākām iestādēm deva rīkojumu atgriezties Rīgā, taču ne visi šo rīkojumu izpildīja. Zīmīgs ir Budžeta un naudas nodaļas piemērs, kas raksturo nestabilo situāciju armijas aizmugurē. 9.oktobrī nodaļa darbiniekiem pavēlēja gatavoties evakuācijai no Rīgas nenorādot galamērķi. 10.oktobrī nodaļas darbinieki kopā ar inventāru, lietvedību un nodaļas kasi, kurā bija vairāki simti tūkstošu rubļu, atstāja Rīgu un devās uz Ropažiem, zinot, ka tur ir nonākušas lielākā daļa no Armijas saimniecības pārvaldes iestādēm. Ropažos viņi nonāca tās pašas dienas vakarā un tur uzzināja, ka Rīgu

²⁹⁰ Turpat, 81.lp.

²⁹¹ Bērziņš P. Karaspēka īsa saimniecības vēsture, 150.lpp.

²⁹² LNA LVVA, 6033.f., 1.apr., 375.l., 13.lp.

²⁹³ LNA LVVA, 3606.f., 1.apr., 874.l., 4.lp.

²⁹⁴ Turpat.

²⁹⁵ Turpat, 180.l., 387.lp.

Latvijas armija neatstās. Nodaļas priekšnieks saņēma rīkojumu atgriezties Rīgā. Atskaitē Armijas apgādāšanas pārvaldes vadībai kāds vārdā nenosaukts Budžeta un naudas nodaļas ierēdnis pēc Bermontiādes beigām raksta: „No agra 11.oktobra rīta ar visu naudu un dokumentiem devāmies atpakaļ ceļā uz Rīgu, bet nobraukuši līdz Juglai apstājāmies. Tur tika pateikts, ka Rīgā iebraukt nevarot. Divas stundas tika nogaidīts pie Juglas tilta, ka varbūt būs iespējams iekļūt Rīgā, bet tas neizdevās. Pat maksājumi tika izdarīti uz ceļa. Pēcpusdienā tika saņemta pavēle no Saimniecības priekšnieka (acīmredzot no Armijas apgādības pārvaldes priekšnieka – J.C.), kurš visu laiku atradās Rīgā, braukt ar visu naudu un dokumentiem uz Rīgu, kas arī tika izdarīts. Zīmīgi, ka visas iestādes: gan kara, gan civilās, vēl atradās kaut kur Ropažos, Inčukalnā vai pat Valmierā. Pat divīziju un pulku transporti stāvēja kaut kur pie Ropažiem”.²⁹⁶

Latvijas armijas vienību Rīgas frontē esošo armijas vienību apgāde ar pārtikas produktiem atsākās 11.un 12.oktobrī, kad sāka darboties Ieriķu aizmugures bāze un paplašinātā Rīgas pārtikas noliktava, kura pagaidām vēl atradās Ropažos.²⁹⁷ 1919.gada novembra sākumā Ieriķos sāka darboties maizes ceptuve, kas apgādāja ar maizi pret Bermonta armiju operējošās karaspēka vienības Pierīgā.²⁹⁸

P.Bermonta armijas uzbrukuma laikā un oktobra – novembra Rīgas kauju laikā karavīru apgādē ar pārtiku liela nozīme bija 1919.gada 22.septembrī dibinātajam Latviešu sieviešu palīdzības korpusam – sabiedriska organizācija, kura par savu mērķi stādīja atbalstīt karaspēka aizmugures dienestu darbību. 8.oktobrī Latviešu sieviešu palīdzības korpusa atvēra kareivju ēdināšanas punktu Rīgā, nākamajā dienā atvēra otro ēdināšanas punktu. Pirmajās dienās, kad Rīgā esošo karaspēka daļu apgāde ar pārtiku faktiski nenotika šajos ēdināšanas punktos apkalpoja tos karavīrus, kuri atradās pilsētā pārgrupēšanās nolūkos un tās karaspēka vienības, kuras atradās pozīcijās Rīgas centrā. Dažās dienās apmeklētāju skaits bija ap 7000.²⁹⁹ Vēlāk – 9.novembrī, korpusa iekārtoja vēl vienu ēdināšanas punktu un vairākas tējnīcas karavīriem tiešā pozīciju tuvumā Rīgas centrā. Maizes ceptuvē

²⁹⁶ LNA LVVA, 3606.f., 1.apr., 874.l., 9.lp.

²⁹⁷ Turpat, 180.l., 387.lp.

²⁹⁸ Turpat, 875.l., 96.lp.

²⁹⁹ LNA LVVA, 2498.f., 1.apr., 24.l., 176.-178.lp.

darbojās astoņas maizes cepšanas krāsni, kurās dienā izcepa 700- 800 pudu maizes.³⁰⁰

Pēc 11.novembra, kad Rīga bija atbrīvota no P.Bermonta armijas, Latvijas armija virzījās Jelgavas un tālāk Latvijas dienvidu robežu virzienā, armijas noliktavas un apgādes iestādes sāka atgriezties iepriekšējā novietošanas vietās. No bermontiešiem atbrīvotajos rajonos atkal pilnā apjomā darbu uzsāka Apgādības ministrijas iecirkņu pilnvarnieki, tomēr līdz gada beigām neizdevās savākt iepriekš paredzēto pārtikas produktu daudzumu. Daudzi lauksaimnieki bija cietuši lielus zaudējumus P.Bermonta armijas karavīru izdarīto patvarīgo rekvizīciju laikā. Šīs pārtikas apgādes problēmas Latvijas armijas vienībās bija jūtamas 1919.gada beigās un 1920.gada sākumā, kad sākās gatavošanās Latgales atbrīvošanas kaujas operācijai.

Saskaņā ar 1919.gada 30.decembrī noslēgto līgumu starp Latvijas armijas virspavēlniecību un Polijas noslēgto vienošanos par Latgales atbrīvošanas operācijas gaitu Latvijas pusei uzbrukuma sākumā bija jāapgādā Polijas armijas vienības ar zirgu barību, bet sākot no uzbrukuma operācijas septītās dienas poļu karavīri jānodrošina ar pārtiku. Tomēr Latvijas armijas vadība nevarēja izpildīt šos nosacījumus, jo tās rīcībā nebija pietiekošu pārtikas rezervju. Vēlāk vienojās, ka Latvijas armija sāks Polijas karaspēka apgādi ar pārtiku no desmitās kaujas operācijas dienas. Polijas armijai bija pārtikas rezerves trim dienām, tātad viņi sāka kaujas operāciju ar zināmām pārtikas rezervēm.³⁰¹ P.Radziņš savās atmiņās rakstīja: „Ņemot vērā mūsu trūcīgos apstākļus, mums, zināms, nebija viegli piegādāt uzturu poļiem, bet, ja mēs to bijām apņēmušies, tad vajadzēja to pildīt”.³⁰² 7.janvārī Polijas karaspēka vadība Latvijas armijas saimniecības pārvaldei pieprasīja nekavējoties piegādāt 10 000 pudus rudzu miltu, 15 pudus auzu un 2 000 pudu gaļas un turpmāk ik dienas piegādāt 500 pudus gaļas, norādot, ka ar pārējiem produktiem viņi (Polijas armija) ir apgādāti līdz 20.janvārim. 12.janvārī Daugavpilī Kara saimniecības pārvalde noorganizēja noliktavu Polijas armijas karavīru apgādei, bet pārtika no Rīgas sāka pienākt tikai 14.janvārī. Vienlaicīgi Latvijas Kara saimniecības pārvalde panāca, ka Polijas armijas štābs piekrita par ceturto daļu samazināt karavīra dienas gaļas devu, kas Polijas armijā bija lielāka, savukārt Latvijas armijas saimniecības

³⁰⁰ LNA LVVA, 2498.f., 1.apr., 24.l., 180.lp.

³⁰¹ Jēkabsons Ē. Piesardzīgā draudzība – Rīga, 2007. – 95.lpp.

³⁰² Radziņš P. Latvijas atbrīvošanas karš, 79.-80.lpp.

iestādes iespēju robežās solīja poļiem gaļas vietā piegādāt zivis, lūdza Polijas armijas intendantūru sagādāt cukuru, taukvielas, marmelādi un speķi no Polijas, vēlāk par to samaksājot.³⁰³

Laika posmā no 1920.gada 14.janvāra līdz 1920.gada 31.martam Polijas karaspēkam izsniegti pārtikas produkti un elpe 6 593 421,50 Latvijas rubļu vērtībā. Pie šīs summas veica uzrēķinu 656 342,15 rubļu apmērā un kopējā summa sastādīja 7252 763,15 Latvijas rubļu.³⁰⁴

Lai arī Latvijas armijas apgāde ar pārtikas līdzekļiem bija Apgādības ministrijas uzdevums, tomēr Kara saimniecības pārvalde centās savu iespējamo finanšu iespēju robežās papildināt karaspēka pārtikas rezerves. 1920.gadā un 1921.gadā (līdz jūlija mēnesim) Kara saimniecības pārvalde izsoļu ceļā no dažādam vietējam firmām un uzņēmējiem bija iepirkusi apmēram 75 000 pudu dažādus pārtikas produktus – galvenokārt konservus un koloniālpreces, t.i. tos produktus, kurus nevarēja ievākt no vietējiem lauksaimniekiem obligāto nodevu veidā. 1920.gada rudenī Kara saimniecības pārvalde pēc savas iniciatīvas iepirka lielāku daudzumu cūkgaļas, no kuras bija saražoti 40 000 pudu sālīta speķa. Pateicoties šim iepirkumam nākamajos divos gados armija bijusi apgādāta ar sālītu cūkgaļu, kuru armijas tūlītējam vajadzībām divos gados vairs neiepirka.

1920.gada sākumā bez Armijas saimniecības pārvaldes noliktavas Rīgā vēl bija intendantūras pārtikas noliktavas Valmierā, Vecgulbenē, Stukmaņos, Jelgavā, Liepājā, Daugavpilī un maizes ceptuve Ieriķos. Šīm noliktavām 1920.gadās sākumā mēnesī piegādāja noteiktu produktu daudzumu, kuru šīs noliktavas izsniedza apgādājamajām karaspēka vienībām: Valmieras noliktava – 10 000 pudu maizes miltu, 10 000 putraimu, 10 000 pudu kartupeļu, 1000 pudu auzu; maizes ceptuvei Ieriķos – 24 000 pudu maizes miltu; Vecgulbenes noliktavai – 15 000 pudu maizes miltu, 6 000 putraimu, 20 000 pudu kartupeļu, 46 000 pudu auzu; Stukmaņu noliktava – 17 000 pudu maizes miltu, 7 000 pudu putraimu, 19 000 pudu kartupeļu, 46 000 pudu auzu; Jelgavas noliktava: 5 000 pudu maizes miltu, 2 000 pudu putraimu, 5 000 pudu kartupeļu, 2 000 pudu auzu; Liepājas noliktava: 15 000 pudu maizes miltu, 5 000 pudu putraimu, 20 000 kartupeļu, 10 000 pudu auzu. Rīgas noliktavai produktus sūtīja no Talsu, Tukuma un Ventspils apgabaliem, mēnesī šo

³⁰³ Jēkabsons Ē. Piesardzīgā draudzība, 95.lpp.

³⁰⁴ LNA LVVA, 3606.f., 1.apr., 1477.l., 30.lp.

produktu daudzums bija: 44 000 pudu maizes miltu, 13 000 pudu kartupeļu, 10 000 putraimu, 30 000 pudu auzu.³⁰⁵

1920.gada pavasarī Kara saimniecības pārvalde pie karaspēka daļu saimniecībām sāka ierīkot sakņu dārzus, jo apgāde ar saknēm un svaigiem dārzeņiem iepriekšējā laika periodā bija slikta. Sakņu dārzu ierīkošana bija saistīta ar lielām grūtībām, jo trūka sēklas materiāla. Iepriekšējais gads bija neražas gads un savākto sakņaugu lielākā daļa bija novirzīta karaspēka daļu apgādei. Liela problēma bija siena un salmu sagāde. Tomēr 1920.gadā Kara saimniecības daļai izdevās apstrādāt 780 pūrvietas³⁰⁶ aramzemes (tai skaitā karaspēka vienību izvietojuma vietās iekārtotie sakņu dārzi), no kuriem rudenī novāca: kartupeļu 21 060 pudu, kāpostu – 22 000 pudu, citu sakņu – 17 970 pudu, auzu – 1700 pudu, siena – 6500 pudu. Salīdzinot ar līdzīgu iepirkto produktu tirgus cenām, šādi saražotie produkti armijai izmaksāja apmēram uz pusi lētāk. Nākamajā 1921.gadā Kara saimniecības pārvaldes ierīkoto sakņu lauku un pļavu kopapjoms pieauga – šajā gadā ierīkoja 2176 pūrvietas aramzemes sakņu dārziem un 5678 pūrvietas pļavu un ganību.³⁰⁷ Sakņu dārzu apstrādāšanai nodarbināja brīva līguma strādnieku un karagūstekņus. Pēc 1921.gada armija vadība atzina, ka sakņu dārzu kultivēšana tik lielos apmēros nav racionāla, pie karaspēka vienībā esošie sakņu dārzu un pļavu skaits ir jāsamazina, paturot atsevišķas platības karaspēka ikdienas uztura bagātināšanai nelielus sakņu dārzus pie pašām karaspēka vienībām. Pļavas un ganības atzina par vēlamām, bet tikai tiešā karaspēka vienību izvietojuma tuvumā.³⁰⁸

2.4 Intendantūras dienestu darbība armijas apgādē ar apģērbu un ekipējuma materiāliem Neatkarības kara (1918.-1920.) laikā.

Tūlīt pēc valsts proklamēšanas Pagaidu valdība centās veikt vairākus pasākumus jaunformējamo karaspēka vienību apgādei ar apģērbu. 1918.gada 6.decembrī Latvijas Tautas padome izsludināja 5% lielu Latvijas neatkarības aizņēmumu ar sākotnējo summu 10 miljonu Krievijas rubļu, noteica arī ārkārtējo

³⁰⁵ LNA LVVA, 1484.f., 1.apr., 86.l., 4.,5.lp.

³⁰⁶ 1 pūrvietā – 0,36 ha

³⁰⁷ Apsardzības ministrijas darbība//Valdības vēstnesis, 1921., nr.261 (17.novembris), pielik.nr.1., 7.-8.lpp.

³⁰⁸ LNA LVVA, 6033.f., 1.apr., 282.l., 4.lp.

kara peļņas nodokli 10 miljonu Krievijas rubļu apjomā.³⁰⁹ Latvijas pilsoņi bija aicināti ziedot karavīriem ziemā nepieciešamo silto veļu, cimdus, zeķes, u.c. Tomēr Rīgas pilsoniskā sabiedrība pret valdības aicinājumu izturējās rezervēti: decembrī vienīgais ziedojums bija seši pāri cimdu, tikpat daudz zeķu un divi dvieļi. Apsardzības ministrija mēģināja nepieciešamos apavus un apģērbus iegūt, tos nopērkot no dažādām personām, galvenokārt no vācu karavīriem. Šādi tika iegādāti daži simti zābaku pāri un vairāki apģērba komplekti.³¹⁰

1918.gada 7.decembrī noslēgtais līgums par Baltijas Landesvēra izveidošanu paredzēja, ka jaunformējamās latviešu karaspēka vienības apģērbu, ieročus un pārējos karaspēkam nepieciešamos apgādes priekšmetus saņems no Vācijas 8.armijas krājumiem, par ko Latvijas valdība apņēms Vācijai samaksāt.³¹¹ Vācijas armijas intendantūras iestādes latviešu karaspēka vienības apgādāja nepietiekoši, tomēr ar līdzīga rakstura grūtībām saistībā ar nepietiekošo apgādi no Vācijas 8.armijas noliktavām saskārās arī Landesvēra vācbaltiešu vienības. Vācijas armijas intendantūra saņēma pieprasījumus pēc apģērba un ekipējuma priekšmetiem, bet tos neizsniedza un daudzi Landesvēra karavīri ilgu laiku palika ģērbti tajā apģērbā ar kuru bija iestājušies dienestā.³¹² 1919.gada 20.februārī kapteinis Kārlis Švīders ziņoja Apsardzības ministrijas Apgādības daļas priekšniekam pulkvedim-leitnantam R.Dambītim, ka izpildot pēdējā pavēli bijis pie Landesvēra štāba priekšnieka un cita starpā lūdzis viņam latviešu karaspēka vienībām izsniegt 800 apģērba komplektu, taču saņēmis atteikumi, jo tāda skaita apģērba komplektu Landesvēra rīcībā neesot, jo Landesvērs saņemot tikai trešo daļu no tā ko piešķir Vācijas armijas intendantūra.³¹³

1919.gada 28.februāra pavēlē apsardzības ministrs J.Zālītis izsludināja latviešu karavīru pagaidu formas tērpu, kas sastāvēja no mēteļa, frenča, cepures un biksēm – no pelēkas latviešu vadmalas parauga.³¹⁴

Daļa karavīru pēc dienesta Krievijas armijas vienībās bija saglabājuši atsevišķus formas tērpu priekšmetus – cepures, šineļus, frenčus,utt. Neliels skaits

³⁰⁹ Aizsilnieks A.Latvijas saimniecības vēsture, 1914-1945., 110.lpp.

³¹⁰ Bērziņš P. Latvijas brīvības cīņas 1918-1920, 4.lpp.

³¹¹ Turpat, 8.lpp.

³¹² Gelderiņš E. Latvijas armijas karavīru ietērps, atšķirības zīmes un noteikumi to nēsāšanai 1918-1940 – Rīga, 2007. – 30.lpp.

³¹³ LNA LVVA, 1515.f, 1.apr., 1683.l., 9.lp.

³¹⁴ LKM 4-29660/1074 – dk. Apsardzības ministra pavēle nr.13., 1.§. Liepāja, 1919.gada 28.februāris.

bijušās Krievijas armijas formas tērpu bija saglabājušies Rīgas muitas noliktavās, arī tie nonāca Latvijas Pagaidu valdības veidoto vienību karavīru lietošanā. Dažreiz apģērbs, uzkabe un ieroči tika pirkti no vācu karavīriem. Notika arī ieroču un apģērba rekvizīcijas, jo izplatījās ziņas, ka vairākos dzīvokļos tiek slēpts daudz no Krievijas armijas Pirmā pasaules kara laika noliktavām patvarīgi paņemto apģērbu.³¹⁵ Karavīru rīcība, viņiem cenšoties iegūt nepieciešamo ietērpu, uzkabi un ieročus, ne vienmēr bija likumīga, jo tika ekspropriēti Rīgas iedzīvotāji, kas dažādā ceļā bija sagādājuši lielāku daudzumu apģērbu un citas karavīriem noderīgas mantas. Vairākkārt tika izņemti kara materiāli arī no vāji apsargātajām vācu 8.armijas noliktavām, ko vācu intendantūras vēl nebija izvedušas. Tādejādi latviešu karavīru apgāde notika pašiniciatīvas ceļā un bez jebkādas sistēmas.³¹⁶

Vairākās vietās Kurzemē organizējās darbnīcas, kurās sāka izgatavot militāros formas tērpus, labot un izgatavot jaunus apavus. Pirmā militāro drēbnieku darbnīca ar 17 amatniekiem izveidoja Durbes komandantūra 1919. gada sākumā 1. Latviešu atsevišķā bataljona karavīru apgādei.³¹⁷ 1919. gada 29. martā Liepājas Kara ostas teritorijā nodibināja Apsardzības ministrijas apģērba un kara piederumu darbnīcu.³¹⁸ Šajā darbnīcā strādāja galvenokārt drēbnieki un kurpnieki, kam no privātajām drēbēm vajadzēja izgatavot vai pārtaisīt formas tērpus 1.Latviešu atsevišķās brigādes karavīru lietošanai.³¹⁹ 1919. gada 16. aprīlī vācu karavīri darbnīcu izlaupīja, taču pēc tam – jau 28. aprīlī darbnīca atsākusi savu darbību. Pēc darbības atsākšanas maijā darbnīcā tika izgatavoti 20 formas tērpa svārki, 18 formas tērpa bikses, 12 cepures, bet jūnijā darbnīca galvenokārt izgatavoja Latvijas karavīru zīmotnes.³²⁰

Igaunijā un Ziemeļlatvijā formēto latviešu karaspēka daļu apgāde līdz 1919. gada 15. maijam – Ziemeļlatvijas brigādes intendantūras izveidošanai, notika no Igaunijas armijas intendantūras iestādēm. No Igaunijas armijas noliktavām Ziemeļlatvijas brigāde saņēma apģērbu un ekipējuma priekšmetus. Daļa no šiem priekšmetiem ienāca arī no Valmieras un Valkas rekvizīcijas komisijām, tomēr tas

³¹⁵ Kļīselis J. Cīņā par dzimteni – Rīga, 1936. – 19.lpp.

³¹⁶ Gelderiņš E. Latvijas armijas karavīru ietērps, atšķirības zīmes un noteikumi to nēsāšanai 1918-1940, 31.lpp.

³¹⁷ 1.Liepājās kājnieku pulka tapšanas un pārbaudīšanas gadi (1919.-1922.), 24.lpp.

³¹⁸ Apsardzības ministra pavēle nr.24., 6.§. Liepāja, 1919.gada 29.marts.

³¹⁹ Gelderiņš E. Latvijas armijas karavīru ietērps, atšķirības zīmes un noteikumi to nēsāšanai 1918-1940, 37.lpp.

³²⁰ LNA LVVA, 5317.f. (Apsardzības ministrijas mantu darbnīca Liepājā), 1.apr., 1.l., 9.-18.lp.

viss brigādes daļām bija ļoti nepietiekoši. Sevišķi aktuāls bija piemērotu apavu trūkums, jo no rekvizīcijas komisijām apavi neienāca. Aprīlī un maijā Ziemeļlatvijas brigāde no Igaunijas armijas saņēma 1000 apavu pāru, kas bija nepietiekoši pieaugošajiem latviešu karaspēka formējumiem. Vēl 1000 zābaku pāru ar Pagaidu valdības starpniecību izdevās iepirkt Somijā. Brigādes intendantūra savā rīcībā pārņēma dažas ādas ģērētavas un iekārtoja savu apavu darbnīcu Valmierā. Neskatoties uz to apavu trūkums bija ļoti jūtams. Tāpat ļoti jūtams bija veļas trūkums, jo mobilizētajiem bija 1-2 veļas pāri, kas ātri nonēsājās. No Igaunijas intendantūras izsniegtā auduma Valkas Sarkanā Krusta biedrība uzņēmas pret samaksu izgatavot kareivju veļu. Maijā biedrība nodeva 375 kreklus un 250 apakšbikses, jūnijā – 500 veļas komplektus, jūlijā – 950 veļas komplektus.³²¹ Veļa ienācās arī no rekvizīcijas komisijām.

Kamēr vēl nebija nodibinājusies Ziemeļlatvijas brigādes intendantūra, 1.Valmieras kājnieku pulks par savu karavīru apgādi rūpējās autonomi. 1919.gada aprīļa sākumā pulks saviem spēkiem iekārtoja drēbnieku darbnīcu, kur līdz 1919.gada 1.maijam no pašu sagādātā materiāla bija izgatavoti 28 kažoki, 164 frenči, 1010 virsbikses, 150 krekli, 172 patronu somas, citi sīkāki priekšmeti. Rekvizēto vilnu pulks nodeva Korvas vilnas kāršanas fabrikai pārstrādāšanai un līdz 1.maijam pulks no turienes saņēma 2025 aršinas vadmalas. Bez tam pulkam bija sava apavu darbnīca, kurā līdz 1.maijam bija izgatavoti 160 pāri zābaku un kur veica apavu remontu. Bija ierīkota seglinieku darbnīca, kurā pārstrādāja rekvizēto ādu.³²²

Pēc Armijas apgādības pārvaldes izveidošanas visas apvienotās Latvijas armijas apgādi ar intendantūras apgādes priekšmetiem pārņēma šīs pārvaldes pakļautībā esošā Kara saimniecības pārvalde. Kara saimniecības pārvaldes Apavu un apģērbu nodaļa pārzināja armijas apģērbu, apavu, veļas un kaujas tērpu piederumu krājumus, kā arī organizēja atbilstošas darbnīcas, cenšoties apgādāt tās ar nepieciešamajiem materiāliem, darbarīkiem un iekārtām. Apavu un apģērbu nodaļa bija atbildīga par karavīru apgādi ar ietērpu, uzkabes priekšmetiem un vienādām atšķirības zīmēm. Nodaļai darbību uzsākot, nebija nekādu mantu uzkrājumu, tos vajadzēja izveidot. Noderīgo mantu savākšanu Rīgā veica Kara saimniecības

³²¹ Bērziņš P. Latvijas brīvības cīņas 1918-1920, 109.lpp.

³²² Valmieras pulka vēsture, 18.lpp.

pārvaldes darbinieki un Apgādības ministrijas ierēdņi.³²³ Apģērbu un apavu rekvizīcijas tāpat veica Apgādības ministrija.. 1919.gada 1.augustā Apgādības ministrija Rīgā izsludināja apavu rekvizīciju. Kaut gan iegūtais apavu skaits bija diezgan liels – 8123 pāri dažādu apavu, tomēr tie nebija piemēroti karavīru vajadzībām, ātri nolietojās un plīsa.³²⁴ Valsts izsludinātā rekvizīcijas deva ļoti maz noderīga karamateriāla, jo vērtīgāko jau iepriekš bija savākušas Landesvērs un Padomju Latvijas armijas. Nelielu daudzumu vajadzīgo priekšmetu deva komandantūru un Iekšlietu ministrijas Galvenās rekvizīcijas komisijas veiktās rekvizīcijas lauku apvidos. Lai papildinātu krājumus no Rīgas pilsētas lombarda, tika pārņemti visi vīriešu apģērbi un audumi.³²⁵

Tomēr Latvijas armijas apgāde ar apģērbu, apaviem un ekipējuma priekšmetiem joprojām prasīja uzlabojumus. Tādēļ 1919.gada jūlija beigās un augusta sākumā Rīgā atvēra vairākas darbnīcas – apģērbu darbnīca, apavu darbnīca, linu austuve, seglinieku un uzkabes priekšmetu darbnīca. Tas bija drošākais veids, kā iegūt nepieciešamo ekipējumu, tādēļ armijas darbnīcas šajā situācijā kļuva par ļoti svarīgiem uzņēmumiem. Sākumā darbnīcu galvenais uzdevums bija veco apģērbu labošana un pārtaisīšana, jo trūka izejmateriālu. Gatavo izstrādājumu izsniegšana karaspēka daļām notika centralizēti Rīgā, Rūpniecības ielā 32. Augustā Rīgā noorganizētās apavu un apģērbu darbnīcas jau septembrī sāka piesūtīt karaspēka daļām savu pirmo produkciju. Līdz oktobra sākumam armijas vajadzībām darbnīcās tika izgatavoti 0,4 % mēteļu, lietusmēteļu un kažoku, 9 % bikšu, svārku un virskreklu, 1,2% apavu. Tobrīd privātās firmas un privātpersonas armijas vajadzībām nedeva neko. Līdz 1919.gada 5.oktobrim no 49 740 Latvijas armijas karavīriem 40,5% bija apgādāti ar mēteļiem un pusmēteļiem, 35,4% - ar formas svārkiem, civilsvārkiem un virskrekliem, 20,1% - ar virsbiksēm, 20,8% - ar galvassegām, 37,8% - ar apaviem.³²⁶ Pārējais apģērbs bija katra personīgais, no mājām paņemtais.³²⁷ Ģenerālis P.Radziņš savās atmiņās raksturojis Latvijas armijas materiālās nodrošināšanas problēmas 1919.gada rudenī: „Karaspēka organizēšana bija ļoti grūta, jo nebija itin nekādu līdzekļu: trūka apģērbu, trūka ieroču, trūka

³²³ Gelderiņš E. Latvijas armijas karavīru ietērps, atšķirības zīmes un noteikumi to nēsāšanai 1918-1940, 47.lpp.

³²⁴ Berziņš P. Latvijas brīvības cīņas 1918-1920, 110.lpp.

³²⁵ Latvijas armija 20 gados, 260.lpp.

³²⁶ LNA LVVA, 6033.f. , 1.apr., 282.l., 12.lp.

³²⁷ Gelderiņš E. Latvijas armijas karavīru ietērps, atšķirības zīmes un noteikumi to nēsāšanai 1918-1940, 48.lpp.

munīcijas. Kareivji staigāja kailām kājām, liela daļa no tiem bija apģērbti savās privātajās drēbēs”.³²⁸ Par smago situāciju apgādē ar ekipējumu 1919.gada 15.jūlijā ziņoja arī Kurzemes divīzijas komandieris pulkvedis J.Balodis, raksturojot situāciju ar apģērbu un apaviem frontē kā „šausminošu” un lūdza Apsardzības ministrijai steidzīgi noorganizēt apavu sūtīšanu uz fronti, jo inspekcijas braucienā Krustpīlī viņš bija redzējis karavīrus pildot dienesta pienākumus kailām kājām.³²⁹

1919.gada septembra beigās un oktobra sākumā pienāca lielāks britu formas tērpu, apavu, veļas un kaujas piederumu sūtījums. No Sabiedrotajiem tika saņemti 63,3% no mēteļiem un kažokiem, 17,8 % bikšu, svārku kreklu, 47,6% apavu un 69% ekipējuma priekšmetu no citā veidā sagādātā apģērba un uzkabes. Kopā Neatkarības kara gados Lielbritānijā bija iepirkti un Latvijā nogādāti: mēteļi – 24 805 (lietoti), frenči – 18 943 (lietoti), virsbikses – 19 943 (lietotas), ādas vestes – 7 433 (lietotas), sporta bikses – 5 000 (lietotas), cepures – 11 500 (vairumā jaunas), šņorzābaki – 32 568 (vairumā lietoti), apakškrekli – 48 355 (lietoti), apakšbikses – 22 930 (lietotas), zeķes – 39 500 (lietotas), dvieļi – 8 360 (lietoti), segas – 29 837 (lietotas), kā arī dažādus uzkabes priekšmetus. Par šiem piegādātajiem karamateriāliem, vēlāk – 1923.gadā Lielbritānijas valdība Latvijas pusei piestādīja rēķinu 2 019 099,00 sterliņu mārciņu apmērā.³³⁰

Tomēr 1919.gada rudenī, Bermontiādes laikā, tikai apmēram 30 % no karavīriem bija apgādāti ar armijas apģērbu, pārējie karavīri nēsāja civilajā dzīvē lietotus apģērbus un apavus. Apģērbu un apavu izsniegšanu karavīriem regulēja 1919.gada 10.decembrī izdotā Armijas Virspavēlnieka noteikumi nr.51, kas paredzēja, ka zemāko pakāpju karavīriem apģērbs tiek izsniegts par brīvu tiešās lietošanas vajadzībā, bet virsniekiem pēc viņu iestāšanās dienestā izsniedz vienu apģērba komplektu par brīvu, bet pēc tam katru gadu viņi var vienu apģērba komplektu par samaksu.³³¹

1919.gada oktobra – decembra mēnesī Latvijas armijas apakšvienības saņēma apģērbu no šādiem avotiem (procentuāli):³³²

³²⁸ Radziņš P.Latvijas atbrīvošanas karš, 8.lpp.

³²⁹ LNA LVVA, 1307.f.(Ministru kabineta sekretariāts), 1.apr., 1563.l., 35.lp.

³³⁰ LNA LVVA, 3606.f.(Intendantūras pārvalde), 1.apr., 961.l., 671.lp.

³³¹ Turpat, 2.apr., 21.apr., 11.lp.

³³² LNA LVVA, 1469.f.(Apgādes pārvalde), 1.apr., 2226.l., 37.-43.lp.

Tabula nr.2 Latvijas armijas apģērba iegūšanas veids.

Priekšmeta nosaukums	Apgādības ministrija	Sabiedroto piegādes	Rekvizīcijas komisija	Ražots armijas darbnīcās	Iepirkts	Ziedojumi
Mēteļi, svārki	0,1%	64,6%	18,8%	7%		9,5%
Svārki, bikses, virskrekli	0,1%	28%	6,5%	3,7%	0,3%	61,4%
Apavi	0,4%	49,8%	2,4%	3,4%		44%
Veļa	2,9%	8,3%	16,8%	6,3%		65,7%
Ekipējuma priekšmeti	10,8%	78%		2,9%		8,3%

Šajā laikā armijas saimniecības pārvaldei bija padotas kalēju – remonta, apavu, apģērbu, seglinieku darbnīcas un linu austuve.³³³ No saņemtajiem priekšmetiem nebija iespējams veidot uzkrājumus, jo viss iegūtais uzreiz bija jāatdod karaspēka daļām. Vēl joprojām lielākā daļa karavīru nēsāja personisko apģērbu, kurā viņi tika mobilizēti. Daudzi no izsniegtajiem apgādes priekšmetiem bija ļoti neizturīgi. Sevišķi tas sakāms par rekvizētajiem un savāktajiem apģērbiem, kas bija lietoti. Atsūtītie britu apģērbi un apavi bija lietoti, netīri un gandrīz visi neliela izmēra. Līdz pat 1920.gada janvāra beigām karavīriem izsniedza tikai vienu apakšveļas komplektu.³³⁴ 1920.gada 3.februārī Armijas virspavēlnieks izdeva pavēli par to, ka „lai likvidētu netaisnību sakarā ar to, ka karavīriem pienākas no valsts saņemt apģērbu par brīvu, bet ne vienmēr tas notiek”, armija no jauniesaucamajiem karavīriem atpērk to personīgo apģērbus, kurā viņiem nācās pirmo laiku dienēt.³³⁵

³³³ LNA LVVA, 3606.f.(Intendantūras pārvalde), 1.apr., 927.l., 47.lp.

³³⁴ Gelderiņš E. Latvijas armijas karavīru ietērps, atšķirības zīmes un noteikumi to nēsāšanai. 1918-1940, 49.lp.

³³⁵ LNA LVVA, 3606.f.(Intendantūras pārvalde), 2.apr., 21.l., 13.lp.

1920.gada sākumā ar atbilstošam gadalaikam apgādātu apģērbu bija apgādāti apmēram 50% no karavīriem. Šajā laikā Intendantūras darbnīcas tika ievērojami paplašinātas, atklāta ādu apstrādes fabrika, transporta darbnīca un linu austuve. Vilnu iepirka un ieveda no ārzemēm pēc Apgādes ministrijas pasūtījuma, pēc tam šo iepirkto vilnu iekšzemes uzņēmumos pārstrādāja vadmalā un gatavo produkciju atdeva Intendantūras darbnīcām. Darbnīcās izgatavoto apģērbu tomēr visai armijai nepietika un apģērbī (mēteļi, svārki, virsbikses) arī šajā gadā bija jāiepērk no ārzemēs. 1920.gada pavasarī un vasarā situācija uzlabojās, jo armijas personālsastāvs vairs nebija jāapgādā ar ziemas apģērbu un to varēja sagatavot nākamajai ziemai pienācīgā daudzumā. Bez tam armijas personālsastāvs skaitliskā ziņā kļuva mazāks un varēja sākt domāt par apģērba un uzkabes priekšmetu rezervju veidošanu. Līdz 1920.gada beigām – 1921.gada sākumam armijas apgādi ar apģērbu un apaviem jau varēja uzskatīt par visumā apmierinošu.³³⁶

Pirmo Latvijas Republikas Pagaidu valdības kontrolēto karaspēka vienību akūtā nepieciešamība Neatkarības kara apstākļos bija nodrošināt savus karavīrus ar intendantūras materiāliem: pārtiku, elpi, apģērbu un uzkabes priekšmetiem. Karaspēka apgādes jautājumu risināšanai izveidoja Galveno rekvizīcijas komisiju Iekšlietu ministrijas pārziņā un speciālu valsts institūciju – Apgādības ministriju, kuras uzdevums bija rūpēties par armijai nepieciešamās pārtikas, apģērba un pirmā nepieciešamības priekšmetu sagādi, vēlāk šos savāktos priekšmetus nododot armijas apgādes jaunformējamo struktūru rīcībā. Grūtības radīja apstākļi, ka Latvijas valsts teritorijā jau vairākus gadus bija risinājusies 1.pasaules kara darbība, sējumu platības bija samazinājušas, šeit karojošo valstu armijas vairākus gadus bija veikušas pārtikas līdzekļu un citu kara materiālu rekvizīcijas. Tāpat 1918.gada beigās un 1919.gada pirmajā pusē, jau Neatkarības kara apstākļos, rekvizīcijas un pārtikas produktu izņemšanas akcijas Latvijas teritorijā bija veikuši gan P.Stučkas vadītās Padomju Latvijas varas iestādes, gan šeit esošās Vācijas un Igaunijas armijas intendantūras. Tāpat 1920.gada sākumā, Latgales atbrīvošanas operācijas laikā, Latvijas armijas apgādes dienestiem bija jānodrošina zināms pārtikas līdzekļu daudzums pret lieliniekiem operējošam Polijas karaspēkam. Neatkarības kara apstākļos dramatiskā situācija izveidojās ar Latvijas armijas pirmo vienību apgādi ar

³³⁶ Turpat, 81.-84.lp.

apgērbu un ekipējuma priekšmetiem. 1.pasaules kara apstākļos izpostītā Latvijas rūpniecība vairs neražoja šo priekšmetu gatavošanai nepieciešamās izejvielas un apgādē ar šiem kara materiāliem Latvijas armija galvenokārt balstījās uz piegādēm un iepirkumiem no ārzemēs (galvenokārt no Lielbritānijas un ASV). Armijas apgādes dienesti izveidoja pirmās šūšanas un remontdarbnīcas, ar kuru saražoto produkciju mēģināja novērst apgērbu, apavu un ekipējuma priekšmetu akūto trūkumu Latvijas armijas apakšvienībās. Neatkarības kara beigās (t.i. 1920.gada vasarā) tikai nedaudz vairāk par 50% no Latvijas armijas personālsastāva varēja uzskatīt par ietērptiem atbilstoši minimālām karadienesta prasībām.

3. Latvijas armijas intendantūras dienesti pēc Neatkarības kara beigām, dienestu attīstība un organizācija 1921.-1933.g.:

3.1. Latvijas armijas apgādes sistēma pēc armijas pārejas uz miera laika stāvokli 1921.g.

Pēc armijas pārejas uz miera laiku štatim 1921.gada 1.aprīlī sākās armijas apgādes dienestu pārveide. Šoreiz tas bija saistīts ar uzdevumu maiņu karaspēka apgādē. Latvijas armijas galvenais uzdevums bija aizstāvēt valstisko neatkarību un teritoriālo neaizskaramību. 1921.gada 1.aprīlī Armijas saimniecības pārvaldes vietā izveidoja Kara saimniecības pārvaldi kā Apsardzības ministrijas centrālās pārvaldes iestādi.³³⁷ Armijas apgādes dienestu uzdevums bija apgādāt miera laika armiju ar nepieciešamajiem kara priekšmetiem, kā arī gatavot pārtikas un mantu uzkrājumus iespējamās mobilizācijas gadījumā, saskaņā ar izstrādājamajiem mobilizācijas un armijas papildu apakšvienību izvēršamajiem plāniem. Šādus plānus Latvijas armijas vadība sāka izstrādāt jau tūdaļ pēc armijas pārvešanas uz miera laika štatu. Bez tam, tā kā 1921.gada maijā tika likvidēta Apgādības ministrija – institūcija, kura līdz armijas pārejai uz miera laika štatu bija atbildīga par karaspēka apgādi ar pārtikas produktiem un daļēji arī ar ekipējuma priekšmetiem, Kara saimniecības pārvalde pārņēma Apgādības ministrijas funkcijas.³³⁸

Pārdēvēšanas brīdī pārvaldes struktūra saglabājās iepriekšējā, 1921.gada rudenī tika nodibināta sakņkopības nodaļa.³³⁹ 1922.gada 12.jūlijā Kara saimniecības pārvaldei apstiprināja apsardzības ministra 28.jūnijā izziņoto jaunu štatu saskaņā ar kuru pārvaldē bija piecas nodaļas: Kanceleja, Saimniecības nodaļa, Apgādāšanas nodaļa, Norēķināšanās nodaļa, Mobilizācijas nodaļa. Pārvaldes pārraudzībā palika pārtikas un mantu noliktavas, kā arī apģērbi, apavu un zirglietu darbnīcas.³⁴⁰

1924.gada 18.jūlijā ar kara ministra pavēli Kara saimniecības pārvalde tika pārdēvēta par Galveno intendantūras pārvaldi, bet pārvaldes priekšnieks – par armijas Galveno intendantu.³⁴¹ Armijas galvenā intendantam amatā iecēla pulkvedi

³³⁷ LKM 4-29660/1074 – 1-3- dk. Apsardzības ministra pavēle Nr.13., 1.§. Rīga, 1922.gada 28.jūnijs.

³³⁸ Latvijas armija 20 gados, 301.lpp.

³³⁹ LNA LVVA, 6033.f., 1.apr., 282.l., 5.lp.

³⁴⁰ Turpat, 3606.f., 1.apr., 3.l., 112.lp.

³⁴¹ Turpat, 4.l., 14.lp.

(no 1926.gada – ģenerāli) Antonu Zviedri.³⁴² Vienlaicīgi tika pārdēvētas vairākas pārvaldes pārraudzībā esošās iestādes: Kara saimniecības Galvenā mantu noliktava – par Intendantūras galveno mantu noliktavu, Kara saimniecības pārtikas un elpes galvenā mantu noliktava – par Intendantūras galveno pārtikas noliktavu, Kara saimniecības Liepājas noliktava – par Intendantūras Liepājas noliktavu, Kara saimniecības Valmieras noliktava – par Intendantūras Valmieras noliktavu, Kara saimniecības Rīgas maizes ceptuve – par Intendantūras dzirnavām un maizes ceptuvi, Kara saimniecības mantu darbnīca – par Intendantūras mantu darbnīcu, Kara saimniecības transporta bataljons – par Kara transporta bataljonu.³⁴³ Galvenās intendantūras štatā bija astoņas daļas: Administratīvā daļa, Vispārējā daļa ar tās pārraudzībā esošajām Personāla, Zirgu un Transporta nodaļām, Pārtikas daļa - ar Apgādāšanas un Norēķināšanās nodaļām, Mantu daļa - ar Apgādāšanas, Izdalīšanas un Norēķināšanās nodaļām, Būvniecības daļa, Vispārējā un Naudas nodaļa, Tehniskā komiteja un Mobilizācijas nodaļa.³⁴⁴

1929.gadā par armijas Galvenā intendantu vietas izpildītāju iecēla bijušo ģenerāli Pēteri Skrapci, kurš līdz tam no 1927.gada bija galvenā intendantu palīgs.³⁴⁵

3.2. Intendantūras dienestu darbība 1921.-1933.gadā

3.2.1.Pārtikas apgāde

Gatavojoties armijas pārejai uz miera laika štatu, bija nepieciešama kardināla armijas apgādes ar pārtikas līdzekļiem sistēmas maiņa. 1921.gada 31.martā bija likvidēta Apgādības ministrija kā tipiska kara laika institūcija. Armijas apgāde ar pārtiku pilnībā pārgāja Kara saimniecības pārvaldes ziņā. Tā kā likvidētā apgādības ministrija nodeva Kara saimniecības pārvaldei tikai nelielus pārtikas uzkrājumus, kuros bija sevišķi maz rudzu un rudzu miltu, tad nekavējoties vajadzēja papildināt šos krājumus. Jūlijā un augustā bija noslēgti pirmie līgumi par 115 000 pudu rudzu piegādi armijai, tādā veidā nodrošinot armiju ar maizi 1921.gadā. Kara saimniecības

³⁴² Latvijas armijas augstākie virsnieki 1918-1940, 515.lpp.

³⁴³ LNA LVVA, 3606.f., 1.apr., 4.l., 14.lp.

³⁴⁴ Turpat, 5192.f., 1.apr., 307.l., 49.-50.lp.

³⁴⁵ Latvijas armijas augstākie virsnieki 1918-1940, 241.-242.lpp.

pārvaldes uzdevumu nedaudz atviegloja apstākļi, ka armijas personālsastāvs šajā laikā nepārtraukti samazinājās.³⁴⁶

Līdz ar pāreju uz miera laika štatu, Latvijas armijā izveidojās apgādes dienestu trīs pakāpju sistēma. Armijas apakšvienībās apgādes struktūras bija pulkiem un divīzijām. Pulku un tiem pielīdzināto karaspēka vienību apgādes struktūras nodrošināja savas daļas karavīru apgādi ar pārtiku, katru nedēļu sūtot pārtikas produktu pieprasījumu divīzijas saimnieciskajām struktūrām, līdz ar to pulkiem pakļautie bataljoni bija pilnībā atbrīvoti no apgādes jautājumu risināšanas. Pulka līmeņa vienībām nebija savas pārtikas noliktavas, arī pārtika netika uzkrāta vairāk nekā divām trim dienām. Latvijas armijas kājnieku pulkā bija nelielas aizmugures daļas: pulkā apgādes struktūra bija saimniecības komanda jeb rota, no kurienes pārtikas devas uz mazākām apakšvienībām tika sūtītas katru dienu, pēc nedēļas uz priekšu iesniegtā pieprasījuma, noteiktam karavīru skaitam.³⁴⁷

Divīzijas līmeņa vienībās jau bija sava pārtikas noliktava, kurā glabājās pārtika gan izsniegšanai vienībām ikdienas lietošanai, gan arī zināms daudzums pārtikas „dzelzs devas” jeb neaizskaramās rezerves. 1939.gadā šīs neaizskaramās rezerves daudzums katras divīzijas pārtikas noliktavā bija jābūt 23 755 kg jeb lai varētu apgādāt 12 950 karavīrus. Dienas uztura normas lielums bija apmēram 1,5 kg vienam karavīram.³⁴⁸ Šāds karavīru daudzums aptuveni atbilda divīziju kara laika štatam pēc to galīgās nokomplektēšanas ar cilvēkiem, taču Latvijas armijā starpkaru periodā nevienā divīzijā nekad nav bijis šāds cilvēku skaits. Trešajā apgādes sistēmas līmenī ierindojamās Latvijas armijas apgādes centrālās iestādes – galvenās pārtikas noliktavas Rīgā, Liepājā un Daugavpilī. Šajā noliktavās uzkrājās stratēģiskās pārtikas rezerves, kuras aprēķināja balstoties uz armijas mobilizācijas plāniem, kurus sāka izstrādāt jau 1920.gadu sākumā. Pavisam līdz 1939.gada rudenim Latvijas armijas vadība izstrādāja četrus mobilizācijas plānus, kā galveno iespējamo ienaidnieku trijos pirmajos nosakot Padomju Savienību, bet ceturtajā - Vāciju. Visos šajos četros mobilizācijas plānos bija noteikti mobilizācijas rajoni, kas atbilda jaunu Latvijas armijas karaspēka daļu veidošanās rajoniem. Galvenajai

³⁴⁶ Turpat, 5.lpp.; Apsardzības ministrijas darbība//Valdības vēstnesis, 1921., nr.261 (17.novembris), pielik.nr.1., 8.lpp.

³⁴⁷ Rozenšteins H.Divīzijas, pulka un bataljona vadības organizācija un darbība kara laikā – Rīga, 1937. – 14.lpp.

³⁴⁸ Karaspēka daļu organizācija un dienesti taktiskām mācībām, manevriem un karaspēlēm – Rīga, 1939., 69.-75.lpp.

pārtikas noliktavai Rīgā un intendantūras centrālajām noliktavām Liepājā un Daugavpilī bija jānodrošina, ka šajās jauno karaspēka vienību veidošanas vietās pēc mobilizācijas izsludināšanas būtu operatīvi piegādājamas pārtikas rezerves tieši mobilizācijas laikam (mobilizācijas laiku rēķināja kā 2- 3 dienas lielu). Pēc tam šajos rajonos sāktu darboties pārtikas savākšanas dienesti, kas nodrošinātu pārtikas produktu rekvizīciju valsts noteikto obligāto nodevu veidā.³⁴⁹ Rekvizīcijas un nodevas mobilizācijas un kara gadījumā tiktu ieviestas pamatojoties uz 1929.gadā pieņemtajiem Ministru kabineta „Noteikumiem par nacionālo apgādi un rekvizīcijām”, kuri paredzēja, ka šādos apstākļos karaspēka apgādē ar pārtiku un elpi jāpiedalās visiem Latvijas iedzīvotājiem, produktus nododot bruņoto spēku rīcībā pret valsts noteikto samaksu (skat. Pielikumu nr.2).³⁵⁰

1920.gadu sākumā Armijas saimniecības pārvaldes pārziņā bija vairākas pārtikas produktu un elpes noliktavas. Rīgā izvietotā Armijas saimniecības pārvaldes Galvenā pārtikas un furāžas noliktava sastāvēja no vairākām, dažādās pilsētas vietās izvietotām daļām: šķūnis (noliktava) nr.16 – Rīgas preču stacijā (kara resors šo ēku īrēja no Latvijas Dzelzceļa virsvaldes), šķūnis nr.9 – Rīgas Krasta stacijā (tāpat tika īrēts no Latvijas Dzelzceļu virsvaldes), Arsenālnoliktava – pie Jēkaba ielas, sakņu pagrabs (noliktava) – bijušajā Ķimeļa alus brūzī Bruņinieku un Nikolaja ielu stūrī, noliktava Rūpniecības ielā nr.32 (īrēja no Rīgas Komerbankas) – šajā noliktavā atradās Rīgas garnizona neaizskaramā pārtikas rezerve. Gaļas produktu noliktavas atradās Rīgas pilsētas lopkautuves teritorijā, Furāžas nodaļa – Aleksandra vārtu dzelzceļa stacijas šķūnī un „Gramafona” fabrikas telpās Pēterburgas šosejā nr.10, taras nodaļa – Rīgas Krasta stacijās šķūnī.³⁵¹

Tas, ka Galvenā pārtikas un furāžas noliktava kā viena juridiska vienība sastāvēja no vairākām, pa visu pilsētu izvietotām ēkām radīja grūtības pārtikas produktu izsniegšanas procesā – karaspēka daļu pārstāvjiem pēc nepieciešamajiem pārtikas produktiem bija jābrauc uz dažādām vietām. Tāpat tas radīja grūtības šo ēku apsardzē, jo līdz 1927.gadam apsardze bija uzticēta privātajiem apsardzes uzņēmumiem, kas Latvijas armijas vadību neapmierināja, jo biežas bija zādzības un

³⁴⁹ LNA LVVA, 1474.f., 1.apr., 3190.l., 2.lp.

³⁵⁰ Noteikumi par nacionālo apgādi un rekvizīcijām// Likumu un ministru kabineta noteikumu krājums, 1929., 154.

³⁵¹ LNA LVVA, 1468.f., 1.apr., 109.l., 68.lp.

pārtikas preču pazušanas gadījumi.³⁵² Izeja bija visas Galvenās pārtikas un furāžas noliktavai padotās daļas apvienot vienā ēku kompleksā. 1927.gada janvārī noliktavas dažādās struktūras no dažādām Rīgas malām pārvietoja uz speciāli noliktavas vajadzībām pārveidoto ēku kompleksu, kas atradās Bruņinieku un Rumpmuižas ielas krustojumā, bijušajā Kleina čugunlietuvē. Jaunizbūvētais ēku komplekss sastāvēja no labības noliktavas 2000 tonnu graudu uzglabāšanai, gaļas sālītavas, labības kaltes, kviešu un auzu noliktavām, dzirnavām un maizes ceptuves. Šajā ēku kompleksā bija ierīkots arī dzelzceļa atzars no Rīgas – Valkas dzelzceļa.³⁵³

Noliktava Rīgā apgādāja visu pilsētas garnizonu un daļu no Latgales divīzijas vienībām. 1920.gados – 1930.gadu sākumā noliktavas apgrozījums katru gadu bija apmēram vienāds, kā piemēru var minēt apgrozījuma pārskatu par 1925./1926.budžeta gadu, jo šis ziņojums bija pirmais, kur svars norādīts kilogramos un ir vispilnīgākais ar precīzu produktu uzskaitījumu³⁵⁴:

Tabula nr.3

Produkta nosaukums	Daudzums (kilogramos)
Cukurs	202 000
Tēja	4500
Kafija	57 000
Sviests	3000
Kaltēti sīpoli	10 000
Svaigi sīpoli	2100
Pipari	778
Gaļas konservi	2733 bundžas
Burkāni	2677
Kāļi	23 823
Bietes	7283
Svaigi kāposti	89 959
Skābēti kāposti	185 959
Maize kaltēta	11 117
Lapu tabaka	35
Vaļēja tabaka	82
Tabaka (1 mārciņas paciņās)	1819 paciņas
Tabaka (pusmārciņas paciņās)	4345 paciņas

³⁵² LNA LVVA, 1468.f., 1.apr., 86.l., 12.-13.lp.

³⁵³ Armijas pārtikas glabātuve//Latvijas kareivis, 1927., nr.12., 16.janv., 3.lpp.

³⁵⁴ Sastādīts pēc: LNA LVVA, 1486., 1.apr., 109.l., 17.-18.lp.

Tabaka (ceturdaļmārciņas paciņās)	82 270 paciņas
Tabaka (astotdaļmārciņas paciņās)	171 paciņa
Cigāri	710 gab
Papirosi	1 301 100 gab.
Cigaretes	2 081 320 gab.
Ziepes	271 138 gab.
Siļķes	100 230
Nekaltētas auzas	3 190 249
Kaltētas auzas	638 455
Kaltēti kvieši	427 707
Kaltēti mieži	518 380
Nekaltēti mieži	963 424
Nekaltēti rudzi	756 452
Kaltēti rudzi	288 070
Rudzi no valsts rezerves fonda	4 994 502
Rudzu milti	659 574
Kviešu milti	298 045
Putraimi	478 367
Grūbas	81 562
Rīsi	119 981
Kaltēti zirņi	377 689
Nekaltēti zirņi	79 167
Kaltētas pupas	46
Nekaltētas pupas	4501
Svaiga cūkas gaļa	381 041
Sālīta cūkas gaļa	170 510
Sālīta cūkas gaļa ar speķi	105 499
Cūkas speķis, svaigs	13 328
Cūkas speķis, sālīts	292 630
Amerikas speķis ³⁵⁵	74 613
Cūkas tauki	15 437

Bez minētajiem objektiem 1920.gadu pirmajā pusē Kara saimniecības pārvaldes pārziņā vēl bija noliktavas Valmierā, Vecgulbenē, Stukmaņos, Jelgavā, Liepājā, Daugavpilī un Ieriķos. Pie katras no šīm noliktavām tika noorganizētas lopu kautuves, maizes ceptuves un sakņu dārziņi, atsevišķos gadījumos karaspēka

³⁵⁵ Neatkarības kara (1918-1920) laikā no ASV militārajām iestādēm iepirktais, bet vēl neizlietotais speķis

vienības pašas slēdza līgumus ar zvejniekiem par svaigu un sālītu zivju piegādi savām vajadzībām. No vietējiem ražotājiem tieši bez starpniekiem tika pirkti rudzi, kvieši, mieži, zirņi, pupas, auzas, svaigā cūkgaļa.³⁵⁶

1921.gada 23.augustā Kara saimniecības pārvaldes priekšnieks sasauca pārvaldes padotībā esošo apakšstruktūru sapulci, kurā pārrunāja pārtikas un elpes normas, turpmāku pārtikas un elpes iegādes kārtību. Šajā sapulcē klātesošie atzina, ka pastāvošās pārtikas un elpes devas: karavīriem – 750 gramu maizes, bet zirgiem – 2 kg auzu un 7,2 kg siena dienā, ir nepietiekoša un ierosināja palielināt devas līdz 800 gramu maizes, bet elpes devu līdz 4 kg auzu un 4 kg siena dienā. Nolēma, ka turpmāk labība iepērkama no privātajiem uzņēmējiem, lauksaimniecības kooperatīviem un biedrībām publisku izsoļu (torgu) ceļā, bet koloniālpreces arī turpmāk jāiegādājas Kara saimniecības pārvaldei pirkumu veidā, ievērojot saimnieciskā izdevīguma principu. Turpmāk svaiga gaļa bija karavīru uzturā bija jānodrošina 2-3 reizes nedēļā un gaļas izsniegšanu jānodrošina no Kara saimniecības pārvaldes noliktavām, bet attālākajiem garnizoniem – jāveido savi uzkrājumi. Cūkgaļas iegāde karaspēka vajadzībām jārealizē Kara saimniecības pārvaldei, kurai to centralizēti jāiepērk tieši no lauksaimniekiem, izvairoties no starpnieku pakalpojumiem, jo tādā veidā iepirkums sadārdzinājās. Kara saimniecība pārvaldei bija jāiepērk svaiga cūkgaļa un jānodrošina tās sagatavošana sālītā veidā, pie tam iepirkums jāveic ar aprēķinu, ka iepirktajam daudzumam gaļas bija jāprietiek nākamajai vasarai visas armijas vajadzībām. Kartupeļi un sīpoli bija jāiepērk rudenī un daļa no šiem sakņaugiem bija jāglabā karaspēka vienību noliktavā – pagrabos. Elpi pēc iespējas bija jāgādā pašām vienībām un tādā daudzumā, lai neveidotos uzkrājumi, kurus nevar izlietot līdz siena sabojāšanai.³⁵⁷

1921.gada 5.septembrī pēc apsardzības ministra ierosinājuma ministrijā notika starpresoru pārstāvju apspriede, kurā piedalījās Apsardzības, Zemkopības, Iekšlietu ministrijas, Kara saimniecības pārvaldes un Galvenā štāba pārstāvji. Šajā apspriedē tās dalībnieki pārrunāja gaļas, labības un siena piegādes jautājumu armijas vajadzībām. Apspriedē nolēma, ka svaiga gaļa armijas vajadzībām turpmāk iepērkama tikai publisko izsoļu ceļā, bet cūkgaļa tūlītējai lietošanai iepērkama tieši no lauksaimniekiem – ražotājiem. Apspriedē nolēma saskaņot labības iepirkšanu

³⁵⁶ LNA LVVA, 3606.f., 2.apr., 21.l., 81.lp..

³⁵⁷ Latvijas armija 20 gados, 301.lpp.

ministriju starpā un iepirkt labību pēc iespējas lielākos apmēros, neierobežojot iepirkuma veidus, vienīgi stingri ievērojot saimnieciskā izdevīguma principu.³⁵⁸

Sākot ar 1924.gadu labības iegādes sistēma mainījās. Par Galveno intendantūras pārvaldi pārdēvētā Kara saimniecības pārvalde sāka slēgt līgumus ilgtermiņa līgumus ar lauksaimnieku kooperatīviem par labības piegādi armijas vajadzībām. Par intendantūras noliktavās Rīgā, Liepājā un Daugavpilī pieņemto labību Galvenā intendantūras pārvalde maksāja cenas, ko periodiski noteica galvenais intendants Tāpat par noteiktām cenām tieši no lauksaimniekiem armijas vajadzībām iepirka sakņaugus, sienu, salmus. Šāda iepirkumu sistēma Latvijas armijā pastāvēja līdz 1940.gada vasarai.³⁵⁹ Izņēmums bija 1926./1927.budžeta gads, kad nelabvēlīgo laika apstākļu izraisītās neražas dēļ labību armijas apgādes dienestiem nācās iepirkt izsoļu ceļā.³⁶⁰

Tāpat pastāvēja kārtība, ka zināmu daļu no produktiem par kara resora noteiktām iepirkuma cenām iepirka Galvenās intendantūras pārvaldes noliktavas. Piemēram, Intendantūras Galvenā pārtikas noliktava laika posmā no 1924.gada līdz 1932.gadam tieši no ražotājiem iepirka rudzus, kviešus, miežus, zirņus, pupas, auzas, svaigu cūkas gaļu.³⁶¹ Šajā laikā pārtikas produktu uzkrājumus veidoja lielajās pārtikas noliktavās Rīgā, Daugavpilī un Liepājā, pašās karaspēka vienībās lielus pārtikas uzkrājumus veidot nebija iespējams piemērotu un speciāli aprīkotu telpu trūkuma dēļ. 1933.gada 1.janvārī Galvenajā pārtikas noliktavā Rīgā uzkrājumā bija 1 124 936 kg rudzu, 35 000 kg rudzu miltu, 476 400 kg kviešu, 10 000 kviešu miltu, 70 224 kg miežu, 10 000 kg putrainu, 10 000 kg grūbu, 99 928 kg zirņu, 80 388 kg cukura, 301 kg kafijas, 85 000 sāls, 315 319 bundžu gaļas konservu, 51 958 kg labības galešu, 72 000 kg sālītas cūkgaļas, 60 695 kg sālīta speķa. Daugavpils pārtikas noliktavā 1933.gada 1.janvārī krājumā bija 130 000 kg rudzu, 27 088 kg zirņu, 146 608 kg auzu, 2541 kg cukura, 5920 kg tējas, 775 kg kafijas, 2329 kg sāls, 55 432 bundžas gaļas konservu, 1110 kg labības galešu, 8301 porcijas kafijas konservu, 87 000 kg rudzu miltu. Liepājas pārtikas noliktavā 1933.gada 1.februārī kā pārtikas rezerve skaitījās 171 963 kg rudzu, 18 716 kg rudzu miltu, 84 362 kg kviešu, 17 398 kg zirņu, 252 512 kg auzu, 13 699 kg cukura, 649 kg kafijas, 40 kg

³⁵⁸ LNA LVVA, 6033.f., 1.apr., 282.l., 13.lp.

³⁵⁹ Latvijas armija 20 gados, 302.lpp.

³⁶⁰ LNA LVVA, 3606.f., 2.apr., 21.l., 83.lp.

³⁶¹ Turpat, 1484.f., 1.apr., 109.l., 18.lp.

piparu, 13 309 kg sāls, 42 852 bundžu gaļas konservu, 8040 kg sālīta speķa, 14 777 kg labības galešu.³⁶²

Lai dotu iespēju plašākām lauksaimnieku lokam izmantot intendantūras noteiktās labības un cūkgaļas cenas, 1929.gadā Galvenā intendantūras pārvalde sāka veidot speciālas iepirkumu komisijas, kuras, iepriekš izziņojot par to ar laikrakstu palīdzību, noteiktās vietās organizēja lauksaimniecības produktu iepirkumu no lauksaimniekiem. Komisijas darbojās un organizēja iepirkumus visā valsts teritorijā (galvenokārt dzelzceļa stacijās), tādejādi, lauksaimniekiem bija ērtāk piegādāt produktus pārdošanai. Tai pašā laikā produktu iepirkšana turpinājās arī intendantūras noliktavās.³⁶³

Maizes apgādei karaspēka vajadzībām vēl 1919.gada augusta sākumā Kara saimniecības pārvalde ierīkoja Rīgas maizes ceptuvi, kas darbojās visu Latvijas armijas pastāvēšanas laiku. 1920.gadā ar Rīgas maizes ceptuvi apvienoja arī kafijas dedzinātavu, bet 1924.gadā maizes ceptuvei pievienoja miltu dzirnavas un visu kompleksu pārdēvēja par Intendantūras maizes dzirnavām.³⁶⁴ Intendantūras maizes dzirnavas pakāpeniski pārbūvēja un paplašināja lai dzirnavās varētu pārstrādāt rudzus, kviešus, miežus, cigoriņus, ražot maizi, miltus, putraimus, grūbas, galetes, makaronus un kafiju.³⁶⁵ Visu Latvijas armijas pastāvēšanas laiku Intendantūras maizes dzirnavas nodrošināja ar šiem produktiem visas karaspēka daļas un šos produktus no malas pirkta armijas intendantūrai nevajadzēja.

Lai arī kara ministrs bija izdevis speciālu rīkojumu, ka karaspēka vajadzībām visi produkti bija tieši jāiepērk no vietējiem ražotājiem „izslēdzot jebkuru starpniecību”, tomēr šis rīkojums ne vienmēr tika pildīts. Kā 1930.gadā noskaidroja Valsts kontroles pārbaude Vidzemes divīzijas vienības, tad bieži bija gadījumi, kad šis rīkojums ticis apiets un karaspēka daļas izmantojušas starpnieku pakalpojumus un iepirkušas nezināmas izcelsmes produktus no nezināmām personām. Lai izslēgtu šādas rīcības iespējamību, tad 1930.gada 19.augustā kara ministrs izdeva rīkojumu, ka turpmāk par visiem intendantūras pārtikas noliktavās nonākušajiem produktiem un precēm jā sastāda saraksts, tajā norādot preču daudzumu un izcelsmi, kā arī pierakstot preces piegādātāja vārdu, uzvārdu un liekot šai personai ar parakstu

³⁶² Turpat, 1469.f., 1.apr.,1724.l., 2.-34.lp.

³⁶³ Turpat, 3606.f., 1.apr., 10.l., 82.lp.

³⁶⁴ Turpat, 6033.f., 1.apr., 283.l., 17.lp.

³⁶⁵ Latvijas armija 20 gados, 303.lpp.

aplūcināt preces izcelsmes norādīšanas pareizību, tādā veidā garantējot, ka prece būtu vietējā ražojuma.³⁶⁶ Tāpat Valsts kontroles pārbaudē bija atklājies, ka daudzas vienības par ietaupījumiem līdzekļiem bija iegādājušās dažādus eksotiskus produktus, piemēram, firziķus, aprikozes, mandarīnus, kakao, saldskābo maizi, konservētus tomātus, medus kvasu, eksporta alu, uc. 1931.gada 11.maijā kara ministrs speciālā rīkojumā divīziju un tām pielīdzināto vienību komandieriem norādīja, ka „šādi produkti nav uzturam vitāli nepieciešami un bez tiem var iztikt. Dārgi ārzemju produkti ir ļoti viegli aizvietojami ar vietējiem: bumbieriem, plūmēm, ķiršiem, cigoriņu kafiju”.³⁶⁷

Armijas rīcībā bija 23 dažādu nolietojuma pakāpju un lieluma pārvietojamās maizes ceptuves, kas 1930.gadu otrajā pusē jau bija stipri nolietojušās un intensīvā režīmā nespēja darboties ilgu laiku, tāpēc vietējo garnizonu vajadzībām ar Apgādes pārvaldes atļauju karaspēka vienības slēdza īstermiņa vai ilgtermiņa līgumus par gatavās maizes piegādi karaspēka daļām. 1930.gados šādas situācijas izveidojās Cēsīs, Rēzeknē, Valmierā un Tukumā³⁶⁸ Daugavpilī un Krāslavā, kā arī šo pilsētu apkārtnēs izvietotās karaspēka daļās ar maizi apgādāja Daugavpils garnizona maizes ceptuve, tā bija novietota Daugavpils cietoksnī. Krāslavas garnizonam maizi sūtīja pa dzelzceļu. Daugavpils maizes ceptuve dienas vajadzībām izgatavoja 684 pudi jeb 11 203 kg maizes. Šis daudzums maizes Daugavpils un Krāslavas garnizoni patērēja divās dienās.³⁶⁹

1920.gadu sākumā saskaņā ar Kara saimniecības pārvaldes veiktajiem aprēķiniem Latvijas armijas karavīrs dienā saņēma uzturu, kurā bija 3058 kalorijas. Viena vidēja fiziska darba strādnieka dienas norma bija 3024 kalorijas, tātad Latvijas armijas karavīri uzturā saņēma nedaudz vairāk.³⁷⁰

1923.gadā saskaņā ar Valsts kontroles pārbaudes materiāliem viena karavīra dienas uztura deva bija 4082 kalorijas, kas naudas ziņā izmaksāja 0,64 – 0,72 Ls.³⁷¹ Turpmākajos gados dienas uzturdevas izmaksas nedaudz pieauga tomēr līdz pat 1940.gadam nepārsniedza 1 Ls robežas. 1925.gadā karavīra dienas uztura devas lielums pieauga līdz apmēram 4240 kalorijām, kas bija labākais rādītājs starp

³⁶⁶ LNA LVVA, 1526.f., 1.apr., 790.l., 27.lp.,

³⁶⁷ Turpat, 129.lp.

³⁶⁸ Turpat, 1474.f., 1.apr., 3138.l., 18.-23.lp.

³⁶⁹ Turpat, 5192.f., 1.apr., 1346.l., 11.lp.

³⁷⁰ Turpat, 6033.f., 1.apr., 282.l., 12.lp.

³⁷¹ Turpat, 1312.f., 2.apr., 88.l., 17.lp.

Eiropas valstu armijām. Salīdzinājumam – 1925.gadā Padomju Savienības Sarkanajā armijā dienas uztura devas lielums bija 3017 kalorijas, Lielbritānijas armijā – 3326 kalorijas, ASV armijā – 3658 kalorijas. Beļģijas armijā – 3800, Itālijas armijā – 3330 kalorijas.³⁷²

1932.gadā Kara ministrija izdeva „Noteikumus par karavīra uzturu” (skat pielikumu nr.3), kuri turpmāk noteica karavīra dienas uztura normu. Saskaņā ar noteikumiem karavīra dienas devas norma bija: rudzu maize – 600 gr.vai rudzu milti – 450 gr., kvieši maize – 200 gr. vai kviešu milti – 160 gr., rudzu maize – 800 gr. vai rudzu milti – 600 gr., galetes – 600 gr.; svaigas gaļas norma bija 300 gr., ko varēja ar sālītu gaļu – 240 gr. vai konserviem – 250 gr. vai svaigām, sālītām vai žāvētām zivīm – 500 – 300 gr.; piens – 800 gr., biezpiens – 320 gr., olas – 5 gab.; svētdienās un svētku dienās karavīru devā bija tikai svaiga gaļa – 400 gr. Miežu, auzu un griķu putraimi, grūbas, kviešu milti, pupas, rīsi un kviešu mannā – 300 gr. vai makaroni – 280 gr. vai svaigi kartupeļi, bietes, kāļi, burkāni, kāposti – 1500 gr. vai skābi kāposti – 800 gr.; kafija – 10 gr., cukurs – 30 gr. Tāpat noteikumi regulēja ēdienu izgatavošanas kārtību. Katrai karaspēka daļai, vadoties pēc šajos noteikumos iestrādātās ieteicamās ēdienkartes, bija jā sastāda ēdienu saraksts, raugoties, lai katrā nedēļas dienā būtu savādāka ēdienkarte, respektīvi, lai ēdieni neatkārtotos. Tāpat bija noteikta ēdienu specifikācija un ieteicamā receptūra, kā arī izmaiņas karavīra uzturā manevru laikā un laikā, kad karavīrs neatrodas savā patstāvīgajā izvietojuma vietā.³⁷³

3.2.2. Apgāde ar apģērbu un ekipējuma priekšmetiem 1920.-1933.

Armijas apgādi ar apģērbu un ekipējuma priekšmetiem pirmajā gadā pēc Neatkarības kara beigšanās raksturo Kara saimniecības pārvaldes Mantu nodaļas pārskats par darbu 1921.un 1922. gadā. Situācija 1920. gada 1. aprīlī: ar apģērbu, apaviem, mēteļiem, frenčiem un virsbiksēm bija apgādāti visi ierindā esošie karavīri, taču tikai 50 % no šiem ekipējuma priekšmetiem bija armijas parauga mantas, pārējie – bija no civilpersonām rekvizētās.

³⁷² LNA LVVA, 3606.f., 2.apr., 21.l., 103.lp.

³⁷³ LKM 4-29660/1074-10-11-dk. Kara ministra pavēle nr.9., 1.pielikums. Rīga, 1932.gada 12.aprīlis.

Tā kā tuvojās ziema, tad Armijas saimniecības pārvaldes priekšnieks izsūtīja divīziju un atsevišķu vienību komandieriem apkārtrakstu ar rīkojumu iesniegt ziņas par nepieciešamajiem apģērba priekšmetiem, vēlējās noskaidrot, kāda situācija ir vienībā un kādi priekšmeti ir nepieciešami pirmkārt.

Tabula nr. 4..1920.gada vasaras beigās vajadzīgo priekšmetu saraksts:³⁷⁴

Priekšmets	Steidzami vajadz.	I.šķiras vajadz.	II.šķ.vajadz.
Virsbikses, vadmalas	35 000	-	50 000
Frenči	31 000	-	50 000
Mēteļi	17000	-	50 000
Virsnieku frenči	1500	-	-
Virsnieku bikses	1500	-	-
Virsnieku mēteļi	1500	-	-
Lietus mēteļi		10 000	29 000
<i>Apavi</i>			
Šņorzābaki	10 000 pāri		42 000 pāri
Zābaku smēre		5 mucas(500 pudu)	
Krekli, ziemas		44 000	100 000
Apakšbikses ziemas		68 000	100 000
Apakšbikses vasaras	150 000		
Krekli vasaras	150 000		

1920.gada 1.septembrī Armijas saimniecības pārvaldes priekšnieks pulkvedis R.Dambītis raksturoja kā kritisku, jo pārvaldes mantu noliktavās nekādu krājumu no šiem nosauktajiem apģērbiem nebija – tikai daži simti priekšmeti no sarakstā minētā. Šajā gadījumā nevarēja cerēt uz Armijas saimniecības pārvaldes mantu darbnīcu, jo tur nebija izgatavošanas izejvielu rezervju, pati darbnīca

³⁷⁴ Sastādīts pēc LNA LVVA, 1469.f., 1.apr., 4980.l., 200.lp.

darbojās ar pārtraukumiem, jo materiāli no Apgādības ministrijas darbnīcai bija piegādāti neregulāri. Esošajos apstākļos mantu darbnīca nevarēja nodrošināt armijas turpmāko apgādi ar apģērbu, nemaz nerunājot par armijas karavīru ietērpu vienādu izskatu, kas, kā atzina R.Dambītis, nav mazsvarīgi disciplīnas un kaujas spēju uzlabošanai. Tika nolemts, ka armijai nepieciešamie apģērbi jāiepērk ārzemēs, ko 1920.gada 21.augustā Latvijas valdība atļāva, uzdodot vajadzīgo mantu daudzumu Apgādības ministrijai iepirkt Lielbritānijā. Kā savu pārstāvi Apsardzības ministrija Apgādības ministrijas izveidotajā iepirkuma komisijā delegācijā, kura devās uz Lielbritāniju iekļāva pulkvedi A.Zviedri. 1920. gada 29. septembra ziņojumā pulkvedis A.Zviedris rakstīja: „Apgādības ministrijas pārstāvji iesākumā griezušies pie Anglijas valdības, kur jaunu priekšmetu pārdošanā nav bijis. Bijuši tikai lietoti, tīrīti un labā stāvoklī, kurus varējuši pirkt bez izvēles mēra un labuma ziņā par 30 šiliņiem gabalā. Ievērojot, ka britu apģērbi man piemēroti mūsu karavīru augumiem, es ieteicu no britu valdības pa tiešo neko nepirkt, jo tieši tobrīd pienākuši vairāki piedāvājumi no kādas privātas firmas, kura piedāvājusi lietotas drēbes par 31 šiliņu gabalā ar izvēli kā augumā, tā labuma ziņā. Tika noslēgts līgums, kurš tomēr bija jālauž, tāpēc, ka firma bija attiekusies dot atļauju ņemt apģērbus ar izvēli. Ievadītās sarunas nedeļa vajadzīgo rezultātu. Ievērojot, ka tādā veidā ticis zaudēts gandrīz pusotrs mēnesis, bet ziema tuvojās, mums bija jāpiekrīt iegādāties apģērbus no britu valdības pēc augšminētajiem nosacījumiem. Vēl jo vairāk, tāpēc, ka mums bija uzradies konkurents: Somija arī bija pasūtījusi 200 000 komplektus”.³⁷⁵

Nopirktos apģērbus un zābakus Rīgā ar kuģi nogādāja 1920.gada 1.oktobrī. Pēc mantu pieņemšanas un novietošanas Galvenajā mantu noliktavā, Armijas saimniecības pārvaldes tehniskās komitejas ierēdņi konstatēja, ka Lielbritānijā iepirktie apģērbi bija zemas kvalitātes un stipri nolietoti, pie tam pēc dezinfekcijas lielākā daļa no tiem bija deformēti. Pavisam tika izdalīti: mēteļi – 52 936 gab., frenči – 49 932 gab., bikses – 49 705 gab. Šis sūtījums novērsa kritisko situāciju armijas apakšvienībās 1920./1921.gada ziemā.³⁷⁶

Jau pēc karadarbības beigām, 1920.gada 1.oktobrī armijas apgādes dienestu vadība lēma par apģērba un ekipējuma priekšmetu neaizskaramā krājuma izveidošanu. Neaizskaramais krājums bija jāveido rēķinoties ar nepieciešamību

³⁷⁵ LNA LVVA, 3606.f., 1.apr., 877.l, 36.lp.

³⁷⁶ Turpat, 37.lp.

pilnībā ietērt līdz 50 000 vīru lielu armiju. Tāpat šajā laikā Armijas saimniecības pārvaldes tehniskās komitejas speciālisti izrēķināja, cik lieli krājumi nepieciešami tūlītejai armijas vienību apgādei, rēķinot nepieciešamību ietērt 60 000 vīru lielu karaspēku:

Tabula nr. 5. Aprēķini par armijas vajadzībām nepieciešamajiem apģērba un ekipējuma priekšmetu neaizskaramajiem krājumiem. 1920.gada 1.oktobris.³⁷⁷

Apģērbs	Neaizskaramie krājumi 50 000 vīru lielai armijai	Krājumi, nepieciešamie tūlītējai 50 000 vīru liela karaspēka apģērbšanai	Kopā nepieciešami krājumi
Kažoki	15 000	-	15000
Puskažoki	3500	-	3500
Posteņu kažoki	14 250	-	14250
Mēteļi	50 000	16 200	66200
Lietus mēteļi	50000	38 100	88 100
Frenči vadmalas	50 000	30 500	80 500
Frenči vasaras	50 000	30 300	80 300
Virsbikses vadmalas	50 000	34 400	84 400
Virsbikses vasaras	50 000	35 700	85 700
Ādas frenči	2000	-	2000
Ādas bkses	2000		2000
Cepures	50 000	23 700	73 700
Cimdi vilnas	100 000		1000 00
Cimdi ādas	2000		2000
Apavi garie zābaki	8000	2300	10 300
Šņorzābaki	42 000		42 000
Tūbas zābaki	14200		14250
Stilbu zābaki	42 000	39 700	81 700
Krekli ziemas (veļa)	100 000	43 000	143 000
Krekli vasaras	150 000	167 000	317 000
Apakšbikses ziemas	150 000	67 600	167 600
Apakšbikses vasaras	150 000	165 100	315 100
Zeķes	100 000	41 700	141 700
Auti	150 000	174 500	324 500
Gultas maisi	50 000	56 400	106 400
Galvas maisiņi	50 000	60 000	110 000
Gultas deķi	50 000	25 000	75 000

³⁷⁷ LNA LVVA, 1469.,1.apr.,4980.lp.

Palagi	100 000	112 900	212 900
Ekipējuma priekšmeti			
Patronu somas	100 000	40 200	140 200
Muguras somas	50 000	15 300	65 300
Sānu somas	50 000	20 900	70 900
Viduču somas	50 000	27 200	77 200
Katliņi	50 000		50 000
Ūdens pudelas	50 000	31 700	81 700
Krūzītes	50 000	11 100	61 100

1920.gada 17.decembrī ar kuģi Rīgas ostā pienāca Apgādības ministrijas ASV iepirktie 49 866 krekli un 47 517 apakšbikses. Šīs mantas izrādījās pārāk plānas, bet krekli vēl arī ar īsām rokām. Armijas saimniecības vadība atzina šo iepirkumu par nederīgu lietošanai un šos apģērbus virsnieki varēja nopirkt lietošanai par personīgajiem līdzekļiem. Tāpat no Lielbritānijas bija iepirkts arī ap 20 000 aršinu³⁷⁸ vadmalas frenčiem un formas tērpa biksēm, kurus varēja nopirkt par personīgajiem līdzekļiem.³⁷⁹ Laikā no 1920.gada 1.aprīļa līdz 1921.gada 1.aprīlim apavu Armijas saimniecības pārvaldes apavu darbnīcā izgatavoti 28 500 pāri jaunu zābaku un izlaboti 3800 pāru apavu.³⁸⁰

Pēc tam, kad armija bija pārgājusi uz miera laika štatu, notika pārkārtošanās arī apģērba izsniegšanas kārtībā. Karadarbības laikā apģērbu un ekipējuma priekšmetus no noliktavām un darbnīcām izsniedza pēc to faktiskās vajadzības, sākot ar 1919.gada 1.aprīli visām mantām, kā noliktavās, tā arī karaspēka daļās tika noteikti nolietojšanas termiņi, kurus vajadzēja ievērot, pēc nolietojšanas termiņu beigām mantas bija jāsamaina. 1921.gadā Armijas saimniecībās pārvaldes Apavu un apģērbu nodaļu izvērta par Kara saimniecības pārvaldes Mantu daļu. Seglinieku, kalēju – remonta un apģērbu darbnīcas apvienoja vienā darbnīcā, kurā izgatavoja visus ietērpus un ekipējuma priekšmetus. No 1921.gada šajā apvienotajā darbnīcā sāka izgatavot visus armijai miera laikā nepieciešamos priekšmetus – ietērpu, transportu, zirglietas. Darbnīcas I nodaļā izgatavoja apģērbu un visa veida speciālos ietērpus, līdz 1925.gadam nodaļas štātā bija vairāki drēbnieki, kuru uzdevums bija

³⁷⁸ 1 aršina – 71, 12 cm

³⁷⁹ LNA LVVA, 3606.f., 1.apr., 877.l., 38.lp.

³⁸⁰ Valdības vēstnesis, 1921.g., 17.novembris, pielikums nr.1. Apsardzības ministrijas darbība

gatavot virsnieku ietērpu pēc mēra. Taču šādas īpašas drēbnieku grupas pastāvēšana pie masu produkciju izgatavošanas darbnīcām nebija loģiska un 1925.gadā virsnieku apģērbu pēc mēra uz pasūtījuma sāka šūt Armijas ekonomiskajā veikalā. Darbnīcas II nodaļa ražoja dažādus ādas un brezenta uzkabes priekšmetus (segļus, plecu siksnas, mantu somas, arī remontēja apavus – darbnīcās jaunus apavus neizgatavoja), bet III nodaļa gatavoja un remontēja armijas transporta ratus, lauku virtuves un to piederumus. Šajā nodaļā gatavoja sprādzes, gredzenus, asu dzelžus, uc.zirglietas.³⁸¹

1923. gadā karavīru apģērbu, apavu, veļas un citu ietērpu priekšmetu un uzkabes izgatavošanas izejmateriālu iegādei, kā arī atsevišķu gatavu priekšmetu iegādei Kara ministrija tērēja vidēji 15 – 18% no visas ministrijas budžeta kopsummas: 1923/1924.budžeta gadā- 5 840 244, 00 latu (17,84 % no budžeta kopsummas), nākamajā 1924./1925.budžeta gadā - 6 829 255,00 Ls (15,67% no budžeta kopsummas). Karavīru ietērpa un uzkabes priekšmetu pagatavošanai Kara ministrija sāka iepirkt izsoļu ceļā no vietējiem ražotājiem.³⁸² Dažos gadījumos gan nebija garantiju, ka pašmāju uzņēmēji patiešām pārdeva iekšzemes ražojumus, tomēr pārsvarā gadījumu Valsts kontroles ierēdņiem nav bijušas šaubas par armijas vajadzībām iepērkamās izejvielas norādītās izcelsmes pareizību.³⁸³ Formas tērpu un uzkabes priekšmetu aksesuārus: pogas, treses, saru drēbes utt. Pirka brīvajā tirgū pēc saimnieciskā izdevīguma principa. Ietērpu un uzkabes priekšmetus gatavoja Intendantūras darbnīcā, bet apavus gatavā veidā piegādāja vietējie rūpnieki, jo 1923. gadā Intendantūras pārvalde slēdza savu apavu darbnīcu tā paša saimnieciskā izdevīguma dēļ – iepirkt apavus no civilajām apavu ražošanas vietām izrādījās lētāk.³⁸⁴

Tabula nr.6 Karavīra ietērpa komplekta izmaksas:

<i>Veids</i>	<i>1923/24</i>	<i>1924/25</i>
Virsnieka ietērps	164,13 Ls	171,85
Kadeta	Nav izgatavoti	158,21
Kareivja kājnieka	128,39	112,81

³⁸¹ Puķe E.Mūsu mantu darbnīcas// Daugavas Vanagu mēnešraksts, 1970., nr.6., 30.-33.lpp.

³⁸² LNA LVVA, 1312.f. 2.ap., 88.l., 19.lpp.

³⁸³ Turpat, 89.l., 12.lp.

³⁸⁴ Turpat, 88.l., 19.lp.

Kareivja jātnieka	67,65 (bez mēteļa vērtības)	123,64
Kareivja artilērista	133,64	118,20
Matroža	116,21	117,25
Viena veļas komplekta vērtība	11,44	11,51
Gultas piederumi	24,89	32,03
Šņorzābaki bez kapes aizsargiem	14,20-15,40	14,25
Šņorzābaki ar kapes aizsargiem	15,60-16,00	15,25
Garie zābaki	22	26,45
Garie zābaki kadetiem	31	29

Jau drīz pēc Armijas saimniecības pārvaldes pārveidošanas par Kara saimniecības pārvaldi pie tās sāka darboties Tehniskā komiteja, kas sāka izstrādāt pirmos noteikumus par apģērbu, apavu, veļas, gultas veļas, zirgu lietu, aizjūgu, uzkabes un citu priekšmetu kvalitāti un veidi armijas vajadzībām un noteica šo priekšmetu lietošanas termiņus. 1921. gadā izstrādāja minēto priekšmetu aprakstus, bet 1922. gadā izstrādāja pirmos tehniskos noteikumus kokvilnas un vilnas audumiem.³⁸⁵ Sākot ar 1921.gada 21.aprīli visiem armijas apģērbiem un apaviem tika noteikti lietošanas termiņi, vienlaikus vedot stingru uzskaiti un atzīmējot armatūras sarakstā karavīriem izsniegtās mantas.³⁸⁶

1922. gadā Rīgā un provincē bija nodibinājušies vairāki rūpniecības uzņēmumi, kas izgatavoja vilnas audumus armijas vajadzībām, tā kā importēt vajadzēja tikai kokvilnas un lina audumus. Nedaudz vēlāk Latvijā sāka darboties arī kokvilnas un lina apstrādāšanas ražotnes. No 1924.gada vietējā tekstilrūpniecība jau pilnībā spēja apmierināt visas armijas vajadzības. Tehniskā komiteja vairāku gadu laikā novērsa karavīru ietērpa praksē novērotos trūkumus un turpināja darbu pie armijai nepieciešamo tekstilizstrādājumu un citu priekšmetu kvalitātes uzlabošanas.³⁸⁷

³⁸⁵ Gelderiņš E. Latvijas karavīru ietērps, atšķirības zīmes un noteikumi to nēsāšanai 1918-1940, 56.lpp.

³⁸⁶ LKM 4-29660/1074-1-3-dk. Apsardzības ministra pavēle nr.19. , 8.§. Rīga, 1921.gada 21.aprīlis.

³⁸⁷ LNA LVVA, 6033.f., 1.apr., 282.l., 14.lp.

1921.gadā izstrādāja pirmos apavu izstrādāšanas noteikumus, kas paredzēja to ražošanu sešos lielumos. Vēlākie 1927.gadā pārstrādātie noteikumi jau paredzēja 10 lielumu karavīru apavus, bet pēc 1934.gada tika izveidotas speciālas apavu veidoles, un no tā laika apavus izgatavoja desmit pamatlielumos un katru no tiem trīs platumos, pielāgojot apavus individuālam kājas pēdas pacēlumam. Pavisam kopā tika izgatavoti 30 dažāda lieluma apavu veidi, tā kā katram karavīram bija iespējams piemeklēt ērtākos apavus.³⁸⁸

Pirmajā gadā pēc Neatkarības kara noslēguma Latvijas armijas karavīru ietērps joprojām bija ļoti dažāds. Tikai neliela daļa karavīru, galvenokārt virsnieki, nēsāja vietējā ražojuma formas tērpus. Tika lietoti gan vācu, gan britu, gan krievu armiju ietērpus ar uzšūtām latviešu karavīru zīmotnēm. Tas karaspēkā radīja nesakārtotības iespaidu. „Karaspēka apģērbs un uzskabe ir viens no svarīgākajiem jautājumiem, jo no viņas pareizas atrisināšanas bija atkarīgs kā armijas kustīgums, tā arī ļaužu veselības stāvoklis. Apģērbs nedrīkst apgrūtināt karavīru, tam ir jābūt vienkāršam, lētam, izturīgam, vieglam, skaistam; tam jābūt piemērotam klimatiskajiem apstākļiem un gada laikam; pie zināmas vienveidības tam jānes izšķirības pazīmes, lai varētu viegli redzēt, pie kādas daļas kareivis pieder, un beidzot – pie apģērba nedrīkst būt spožu atšķirības zīmju, lai karavīrs, sevišķi virsnieks, nebūtu ienaidniekam par acīs krītošu mērķi”.³⁸⁹ Tāpēc armijas vadība miera laika apstākļos izvirzīja uzdevumu izveidot visai armijai vienotu ietērpu. Optimālā formas tērpa varianta meklējumi prasīja laiku un tikai 1921.gada 31.maijā izdotajā apsardzības ministra pavēlē tika noteikts, ka Latvijas armijas formas tērps sastāv no mēteļa, frenča, virsbiksēm, cepures un virskrekla haki krāsā. Šajā pavēlē bija noteiktas arī atšķirības zīmju krāsas atsevišķiem spēka veidiem.³⁹⁰ Latvijas armijas karavīra ietērpa uzlabošana turpinājās, 1922.gada vasarā apsardzības ministrs izdeva jaunu pavēli ar kuru Latvijas armijā ieviesa tieši Latvijai raksturīgu, vienotu formas tērpu.³⁹¹ Izstrādājot šo formas tērpu bija apredzēts, ka turpmāk visai

³⁸⁸ Latvijas armija 20 gados, 306.lpp.

³⁸⁹ Taktika. Kara skolas kurss/ Sast.Lindners, Karlsons, Spandegs – Rīga, 1922. – 37.lpp.

³⁹⁰ LKM 4-29660/1074-1-3-dk. Apsardzības ministra pavēle nr.25. , 3.§. Rīga, 1921.gada 31.maijs.

³⁹¹ LKM 4-29660/1074-1-3-dk. Apsardzības ministra pavēle nr.17. , 1.§., pielikums. Rīga, 1922.gada 29.jūlijs

armijai šis tērps ar visiem piederumiem tiks šūts no vietējām izejvielām un materiāliem.³⁹²

Pirmajos gados pēc armijas pārejas uz miera laika štatu karavīru apgāde ar apģērbu un ekipējuma priekšmetiem bija nepietiekoša, bet dažās karaspēka vienībās pat ļoti slikta. Tā, piemēram, pulkvedis R.Kļaviņš ziņoja armijas štābam par savas inspekcijas rezultātiem 1923.gada 1.februārī pārņemot 4.Valmieras kājnieku pulka komandiera amatu: „Runājot par pulka saimniecību un kareivju nodrošinājumu: cimdi izdoti nelietojami – dūraiņi ar atsevišķu pirkstu, sašūti no dažādām lupatām. Kareivji izdotos cimdus neņem pretī, iztiek pavisam bez vai valkā savējos. 90% kareivju veļas tikai divi pāri, turklāt 70% apakšbikšu pilnīgi saplīsušas, tā kā ir bijuši gadījumi, kad kareivji tiek atsvabināti no mācībām ar ārsta zīmi apakšbikšu trūkuma dēļ. Zeķes un auti uz katra kareivja izdoti kopā divi pāri. Zeķes – 60% saplīsušas un tālākai lietošanai nederīgas, kas izskaidrojams ar to, ka tās iztur tikai ¼ daļu no norādītā termiņa. Liela daļa kareivju nēsā savu veļu, zeķes. 90% gultas segu ar notecējušu nēsāšanas termiņu un pilnīgi nederīgas turpmākai lietošanai. Turklāt kādiem 100 karavīriem apskates laikā deķi pavisam nebija iedoti to trūkuma dēļ, daļai kareivju ir savi deķi, bet lielākā daļa sedzas ar mēteļiem.[...] Kareivji bāli un diezgan vāji apģērbti. Vecas cepures un zīmotnes, pagonas bez trafaretiem, mēteļi stipri nonēsāti un daži pavisam saplīsuši, jo apmēram 1/5 daļai nēsāšanas termiņš pavisam notecējis. Bikses un zābaki apmierinošā stāvoklī: uzkabe nevienāda un slikti pielāgota.”³⁹³

1932.gada 3.maijā kara ministrs savā pavēlē nr.11 izsludināja jaunpieņemto „Armijas apgādes sadalījuma instrukciju” (skat.pielikumu nr.4) , saskaņā ar kuru noteica armijas apgādes dienestu atbildību. Intendantūra bija viens no apgādes veidiem, līdzās artilērijas, inženieru, sakaru, aviācijas, spēkratu, flotes, sanitāri veterinārās apgādes dienestiem. Intendantūras apgādes dienesta pārziņā, saskaņā ar šo instrukciju bija apgādāt armijas vienības ar pārtiku, elpi, tabaku, papirosiem, ietērpu (ar ko instrukcijas izpratnē saprata apavus, apģērbu un veļu), speciālo ietērpu. Turklāt intendantūras nozare neapgādāja armiju ar speciālajiem lidotāju ietērpiem, speciālajiem ūdenslīdēju tērpiem, speciālajiem ķīmisko dienestu un elektriķu apģērbiem – to visu gādāja attiecīgi aviācijas, flotes un inženiertehnisko

³⁹² Gelderiņš E. Latvijas armijas karavīru ietērps, atšķirības zīmes un noteikumi to nēsāšanai. 1918-1940, 63.lpp.

³⁹³ LNA LVVA, 5192.f., 1.apr., 314.l., 55.lp.

dienestu speciālisti. Intendantūras apgādes dienests tāpat gādāja par uzkabes priekšmetu sagādi: patronu somas, durkļu makstis, teltenes, dažādas jostas, katliņi, ūdens pudeles, arī visāda vieda aizjūgi, pakavi, zirgu rati un to rezerves daļas, bet negādāja speciālos darba rīkus un speciālos transportlīdzekļus karaspēka tehniskajām vienībām.³⁹⁴ Šādas instrukcijas pieņemšana neko nemainīja Latvijas armijas intendantūras apgādē, tās uzdevumi joprojām palika iepriekšējie.

3.3. Intendantūras speciālistu sagatavošana

Latvijas armijā virsnieku sagatavošanas sistēma veidojās jau Neatkarības kara laikā, kad radās pirmās virsnieku apmācību iestādes. 1920.gadā izveidojās Kara skola ar vairākām militāro specialitāšu nodaļām, kas pastāvēja līdz 1940.gada jūlijam. Augstākās militārās izglītības iegūšanai 1922.gadā izveidoja Vecāko virsnieku kursus, kuri vēlāk tika pārdēvēti par Virsnieku akadēmiskajiem kursiem un Augstāko kara skolu. Šeit varēja iegūt augstāko militāro izglītību.

Domājot par virsnieku sagatavošanu atsevišķās militārās specialitātēs, 1922.gada 17.jūnija pavēlē apsardzības ministrs G.Zemgals izsludināja „Noteikumus par virsnieku – speciālistu sagatavošanu pie Latvijas augstskolas 1922./1923.mācību gadā”.³⁹⁵ Tā bija pirmā reize, kad Latvijas armijas virsnieki tika sūtīti apmācībā uz kādu no Latvijas augstākajām mācību iestādēm. Saskaņā ar šiem noteikumiem Apsardzības ministrija šajā mācību gadā nosūtīja 12 virsniekus studijām Latvijas Universitātē, lai sagatavotu speciālistus dažādās militārajās nozarēs, tai skaitā intendantūras nozarē paredzēja divu virsnieku nosūtīšanu uz mācībām Latvijas Universitātes Ķīmijas fakultātē. Kā pretendenti varēja pieteikties visu karaspēka veidu virsnieki leitnanta, virsleitnanta un kapteiņa dienesta pakāpē, kuri virsnieka amatā bija nodienējuši ne mazāk kā trīs gadus, no tiem ne mazāk kā divus Latvijas armijā un kuru pēdējās atestācijas novērtējums bija pozitīvs. Saskaņā ar izsludinātajiem noteikumiem pretendentiem uz mācībām Latvijas Universitātē bija jāiztur iestājpārbaudījumi pie Tehniskās divīzijas Apmācība daļas speciāli šim mērķim dibinātās komisijas priekšā. Iestājpārbaudījumi sastāvēja no jautājumiem

³⁹⁴ LKM 4-29660/1074-10-11-DK, Kara ministra pavēle nr.11, 1.§., 1.pielikums, Rīgā, 1932.g.3.maijs

³⁹⁵ LKM 4-29660/1074-1-3-dk. Apsardzības ministra pavēle nr.15., 3.pielikums. Rīga, 1922.gada 17.jūnijs

matemātikā, fizikā, ķīmijā un vācu, franču vai angļu valodā pēc izvēles. Šajos pārbaudījumos pretendentiem bija trīs vērtējumi: „ļoti sekmīgi”, „sekmīgi” un „neapmierinoši”.³⁹⁶ Visas mācību maksas sedza Apsardzības ministrija. 1922./1923.mācību gadā intendantūras un artilērijas virsnieku mācību maksa par studijām Ķīrijas fakultātē bija 20 000 Latvijas rubļu.³⁹⁷ Pagaidu mācību programmu izstrādāja universitātes starpfakultāšu un apsardzības ministrijas izveidotā darba grupa Latvijas Universitātes docenta, inženierzinātņu doktora Artura Trambaha un Bruņošanās pārvaldes priekšnieka, pulkveža J.Ruškeviča vadībā. Intendantūras nozares programmu izstrādāja toreizējais Ķīrijas fakultātes sekretārs, docents Jūlijs Auškāps. Bija paredzēts, ka intendantūras nozarē virsnieki studijās pavadīs sešus semestrus un gala pārbaudījums būs nevis parasts eksāmens, bet speciāls pārbaudījums civilajā un militārajā specialitātē.³⁹⁸

Neraugoties uz to, ka bija paredzēta divu cilvēku nosūtīšanu mācībām intendantūras nozarē, mācības Latvijas Universitātes Ķīrijas fakultātē šajā specialitātē uzsāka tikai viens – Kara saimniecības pārvaldes kapteinis Arturs Dālbergs.³⁹⁹

Nolūkā kara resoram sagatavot nepieciešamos speciālistus dažādās militārajās nozarēs 1924.gada 7.jūlijā pie Latvijas Universitātes tika izveidoti Kara politehniskie kursi.⁴⁰⁰ Šajosursos uzņemtajiem virsniekiem bija iespēja iziet pilnu augstskolas un kara ministrijas apstiprinātu apmācību kursu pie vairākām Latvijas Universitātes fakultātēm: kara būvniecības nozarē – pie Inženierzinātņu fakultātes; autoartilērijas, aviācijas un elektrotehniskajās nozarēs – pie Mehānikas fakultātes; artilērijas un intendantūras (jeb kara saimniecības) – pie ķīmijas fakultātes. Minētajās fakultātēs bez attiecīgo fakultāšu programmu apstiprinātajiem priekšmetiem Kara politehnisko kursu klausītāji apguva arī speciālos militāros priekšmetus.⁴⁰¹

Kara politehniskajosursos uzņēma visu ieroču šķiru virsniekus līdz kapteiņa dienesta pakāpei (ieskaitot), kuri bija beiguši kara skolu pēc miera laika programmas vai virsnieku kursus, un kuri nodienējuši virsnieku dienesta pakāpē ne

³⁹⁶ turpat

³⁹⁷ LNA LVVA 1470.f., 1.apr., 55.l., 7.lp.

³⁹⁸ Turpat, 13.lp.

³⁹⁹ turpat, 1.lp.; LKM 4-29660/1074- 1-3-dk. Apsardzības ministra pavēle nr.21., 3.§. Rīga, 1922.gada 8.septembris.

⁴⁰⁰ LKM 4-29660/1074- 4-6-dk. Kara ministra pavēle nr.27. Rīga, 1924.gada 7.jūlijs.

⁴⁰¹ LNA LVVA, 1470. f., 1.apr., 55.l., 3.lp.

mazāk par trim gadiem, kā arī pēdējā atestācijā bija saņēmuši pozitīvu vērtējumu. Tāpat bija jāiztur iestājpārbaudījumi matemātikā, fizikā, ķīmijā, angļu, franču vai vācu valodā pēc izvēles. Būvinženieru nozares pretendentiem vēl bija jākārtoto iestājpārbaudījums fortifikācijā, bet autoartilērijas un artilērijas – ķīmijā.⁴⁰² Kara politehniskajosursos uzņemtie klausītāji mācību laikā (mācības ilga 4-5 gadus) tika piekomandēti pie Tehniskās divīzijas štāba, savukārt savās karaspēka vienībās viņi skaitījās ilgstošā komandējumā esoši. Tiesību ziņā viņi bija pielīdzināti universitātes brīvklāusītājiem bez tiesībām piedalīties studentu dzīvē, organizācijās un vēlēšanās.⁴⁰³

1927.gada 17.septembrī Kara politehniskosursos pakļāva Virsnieku akadēmisko kursu priekšniekam.⁴⁰⁴ No šī gada šajosursos varēja uzņemt virsniekus līdz virsleitnanta dienesta pakāpei, agrāko kapteiņu vietā. Saskaņā ar 1928.gada 5.novembrī izsludinātajiem Ministru kabineta „Noteikumiem par aukstākajiem militārajiem kursiem” Kara politehniskosursos apvienoja ar Kara akadēmiskajiem kursiem Galvenā štāba priekšniekam pakļautajos Augstākajos militārajosursos.⁴⁰⁵ Līdz ar kursu reorganizāciju mainījās klausītāju statuss: cursos apmeklējušie virsnieki vairs neskaitījās universitātes brīvklāusītāji, bet gan tika ieskaitīti tās fakultātes studentu sarakstos, pie kuras notika apmācība. Politehnisko cursos programma līdz ar to tika paplašināta un ietvēra kā attiecīgajā fakultātē pasniedzamos priekšmetus, tā arī attiecīgās militārās nozares speciālos priekšmetus.

Laika gaitā Augstākajos militārajosursos un vēlāk pārdēvētajā Augstākajā kara skolā nedaudz mainījās uzņemšanas noteikumi. 1929. gada 31.janvarī izsludinātajā „Likumā par Augstākajiem militārajiem kursiem” noteica, ka šajosursos var tikt uzņemti tie virsnieki, kuri aktīvajā dienestā virsnieka dienesta pakāpē nodienējuši ne mazāk kā seši gadi agrāko četru gadu vietā.⁴⁰⁶ Savukārt 1932. gada grozījumi likumā par Augstākajiem militārajiem kursiem paplašināja pretendentu loku: iestāšanās tiesības ieguva virsnieki līdz 40 gadu vecumam un pulkveža – leitnanta dienesta pakāpei (ieskaitot), atvieglojumi pie iestāšanās bija paredzēti

⁴⁰² Turpat, 6.lp.

⁴⁰³ Turpat.

⁴⁰⁴ LKM 4-29660/1074- 7-9 -dk. Kara ministra pavēle nr.27., 2.§. Rīga, 1927. gada 17. septembris

⁴⁰⁵ Valdības vēstnesis, 1928., 5. novembris, nr.251., 1.lpp.; Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums, 1928g., nr.24., 192. (Noteikumi par Augstākajiem militārajiem kursiem); LNA LVVA, 1470.f., 1.apr., 55.l., 3.lp.

⁴⁰⁶ Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums, 1929.g, nr.3., 23. (Likums par Augstākajiem militārajiem kursiem)

Neatkarības kara un bijušo latviešu strēlnieku cīņu dalībniekiem.⁴⁰⁷ 1935.gada „Likums par kara mācību iestādēm” noteica, ka Augstākajā kara skolā bez Vispārējās nodaļas pastāv arī speciālā nodaļa, kuras uzdevumi saskanēja ar Kara politehnisko kursu nostādni – dot virsniekiem armijai nepieciešamo augstāko speciālo militāro izglītību.⁴⁰⁸

1931.gada 29.maijā Augstāko militāro kursu priekšnieks ģenerālis R.Bangerskis apstiprināja kopā ar Latvijas Universitātes Ķīmijas fakultātes mācībspēkiem izstrādāto intendatūras nozares speciālistu sagatavošanas mācību programmu.

I mācību gads: augstākā matemātika, projekciju matemātika, tehniskā mehānika, fizika, neorganiskā ķīmija, ievads kristalogrāfijas praktiskajos darbos, ievads petrogrāfijā, grāmatvedība, kristalogrāfija un mineraloģija, mikroskopija, praktiskie darbi laboratorijas ķīmijā, mikroķīmija;

II mācību gads : ģeoloģija, būvmāksla, organiskā ķīmija, analītiskā ķīmija, mašīnu mācība, fizika un elektroķīmija, siltuma un ūdens tehnoloģija, laboratorija – praktiskie darbi, dispersoidoloģija, cukuri un augstmolekulārās vielas;

III mācību gads – sākās speciālie un militārie kursi. Intendantūras nozarē: vispārējā taktika, apgādības taktika, politiskā ekonomija, rūpniecības mobilizācija un statistika, kara darbības pārskats, kara administrācija: karaspēka pārvalde kara laikā, kara saimniecība un likumi, apgādības vēsture un ārzemju armijas apgāde, ratu teorija, lauksaimniecības ražojuma uztura un barības līdzekļi, dzirnavas, uztura un baudu vielu ķīmija. Militārā un speciālā mācību gadā pirmkārt bija jāapgūst militārie mācību priekšmeti. Ja kara akadēmisko kursu mācību plāns neatļāva noklausīties kādus priekšmetus, tad šo mācību priekšmetu noklausīšanās bija jāatliek un tā vietā jānoklausās ekvivalents lekciju stundu skaits no pēdējo gadu priekšmetiem;

IV mācību gads: Ķīmiskās rūpniecības tehniskie pamati, ievads elektrotehnikā, ķīmijas vēsture, tauku un eļļu tehnoloģija, ķīmisko šķiedrvielu un ādas tehnoloģija, krāsvielu tehnoloģija, lauksaimniecības tehnoloģija, tehniskā mikoloģija, elektroķīmijas tehnoloģija, praktiskie darbi laboratorijā;

V mācību gads: fabriku projektēšana, ķīmijas literatūra.

⁴⁰⁷ Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums, 1932.g., nr.10., 119. (Pārgrozījumi un papildinājumi likumā par Augstākajiem militārajiem kursiem)

⁴⁰⁸ Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums, 1935.g., nr.14., 107. (Likums par kara mācību iestādēm).

Vasarā bija paredzēta prakses programma: pirmā gada vasara – iepazīšanās ar intendantūras iestādēm (dzirnavas un ceptuve, mantu darbnīca, galvenās noliktavas) – trīs mēneši; otrā gada vasara – praktiska iepazīšanās ar kājnieku pulku un vienību saimniecību – trīs mēneši; trešā gada vasara – praktiskie darbi vispārējā taktikā kopā ar kara akadēmiskajiem kursiem – trīs mēneši; ceturta gada vasarā – iepazīšanās ar mantu un materiālu pieņemšanas gaitu pieņemšanas komisijās un intendantūras tehniskajā komisijā. – trīs mēneši. Diplomdarbs Intendantūras nozarē – vienā no iepriekšējā gada tehnoloģijām. Komisijas pārbaudījumi: neorganiskā ķīmija, organiskā ķīmija, fizikālā ķīmija, ķīmiskās rūpniecības tehniskie pamati.⁴⁰⁹

1930.gadu otrajā pusē intendantūras nozarē studējošajiem pie esošajiem mācību priekšmetiem piepulcējās tirdzniecības tiesības, speciālais kurss intendantūras dienestā, dzirnavu uzbūve un darbība - ceturtajā mācību gadā, ķīmijas rūpniecība un ekonomiskie pamati – piektajā mācību gadā. Nāca klāt vēl sestais mācību gads, kurā bija jāapgūst ķīmijas literatūru un fabriku projektēšanas teoriju.⁴¹⁰

Intendantūras nozarē beigušajiem, pilnu apmācību kursu un sekmīgi pārbaudījumus nokārtojušajiem klausītājiem bija paredzēts piešķirt kara inženiertehnologa grādu. Kā pirmais šādu akadēmisko nosaukumu 1926.gada 30.novembrī ieguva sekmīgi Latvijas Universitātes Ķīmijas fakultāti un Kara politehniskos kursus pabeigušais kapteinis A.Dālbergs.⁴¹¹

1924.gada jūlijā Bruņošanās pārvaldē notikušajā apspriedē par Latvijas Universitātē uzņemamo virsnieku skaita noteikšanu 1924./1925.mācību gadā Kara politehniskajosursos varēs uzņemt 12 virsniekus pēc ikgadējā plāna un vēl piecus virs plāna, jo 1922.gadā universitātē paredzēto 12 virsnieku vietā uzņemti septiņi, tai skaitā intendantūras nozarē paredzēto divu virsnieku vietā tikai viens.⁴¹² 1924.gadā intendantūras nozarē bija paredzēts uzņemt trīs virsniekus, tomēr tā kā nepieteicās neviens pretendents, tad šajā nozarē uzņemamo togad, tāpat kā vēl četrus gadus nebija.⁴¹³ Iespējams tas saistīts ar stingajiem atlases kritērijiem un nopietnajiem iestājpārbaudījumiem. Tāpat nav zināms vai kāds virsnieks 1924.-1928.gados ir mēģinājis iestāties Kara politehniskajosursos intendantūras nozarē,

⁴⁰⁹ LNA LVVA, 1470.f., 1.apr., 55.l., 3, 98. – 99.lp.

⁴¹⁰ Turpat, 218.-219.lp.

⁴¹¹ Turpat, 55.lp.;

⁴¹² Turpat, 30.lp.

⁴¹³ Turpat.

jo nav saglabājušies iestājpārbaudījumu novērtēšanas komisijas materiāli. 1928.gadā bez iestājpārbaudījumiem Kara politehnisko kursu intendantūras nozarē uzņemti virsleitnants Gustavs Grīvāns (Armijas komandiera štāba Operatīvās daļas virsnieks) un virsleitnants Otto Kaņepējs (Armijas štāba sakaru rota). Šiem virsniekiem iestājpārbaudījumi nebija jākārto, jo viņi jau studēja Latvijas Universitātē: G.Grīvāns – Ķīmijas fakultātē, bet O.Kaņepējs – Tautsaimniecības - Tiesību zinātņu fakultātes pēdējā kursā.⁴¹⁴

Nākamos klausītājus intendantūras nozarē Augstākajos politehniskajosursos uzņēma 1929.gada augustā. Šajā gadā uz iestājpārbaudījumiem šajā nozarē ieradās 12 virsnieki, no kuriem iestājpārbaudījumus izturēja seši: virsleitnants Sergejs Stiprais (Elektrotehniskais divīzions), virsleitnants Nikolajs Katiševs (Kara skola), virsleitnants Pēteris Lapiņš (Autotanku pulks), virsleitnants Kārlis Valters (Autotanku pulks), virsleitnants Ādolfs Vītoļiņš (Bruņoto vilcienu pulks) un virsleitnants Ernests Mangols (Smagās artilērijas pulks).⁴¹⁵ K.Valters izturējis pārbaudi vācu valodā, pārējie kā svešvalodu kārtojuši krievu valodu.⁴¹⁶ Visi šie seši virsnieki 1929.gada 21.septembrī tika uzņemti Latvijas Universitātes Ķīmijas fakultātē un Kara politehnisko kursu intendantūras nodaļā.⁴¹⁷

Sekoja vairāki gadi, kad intendantūras nozarē klausītāji netika uzņemti. Tā kā šajā laikā nenotiek iestājpārbaudījumi intendantūras nozarē, tad var secināt, ka armijas vadība tobrīd neuzskatīja par nepieciešamu uzņemt Kara politehniskajosursos klausītājus papildus jau studējošajiem. Tā laika militārajā presē vairākkārt parādās publikācijas par intendantūras speciālistu sagatavošanu ārvalstīs. Galvenās intendantūras pārvaldes Administrācijas un zirgu apgādes nodaļas priekšnieks pulkvedis Aleksandrs Apsītis aprakstīja situāciju ar apgādes virsnieku apmācību Polijā: „Cik lielu nozīmi poļu armijā piešķir intendantūras dienestam un speciālu virsnieku sagatavošanai šo funkciju veikšanai, redzams no nesen iznākušajiem norādījumiem Polijas armijas Augstāko intendantūras kursu kandidātiem. Šo norādījumu mērķis ir uzaicināt ierindas virsniekus (it īpaši no galvenajām ieroču šķirām) kandidēt uz Augstākajiem intendantūras kursiem, atvieglot tiem sagatavošanas darbu, kā arī informēt par darbu Augstākajos intendantūrasursos. Šajosursos var iestāties ne mazāk kā sešu gadu nodienēšanas virsnieka dienesta

⁴¹⁴ Turpat, 67.lp

⁴¹⁵ Turpat..

⁴¹⁶ Turpat, 68.lp.

⁴¹⁷ Turpat, 70.lp.

pakāpē. Pa šo laiku daudzas teorētiskas zināšanas, kas nepieciešamas speciālās izglītības turpināšanai būs aizmirsušas. Principiālās prasības šādas: kandidāta gatavības apliecības atzīmēm jābūt augstākām par vidējo, apliecībai jābūt matrikulētai tieši pēc ģimnāzijas beigšanas, bez tam kandidātam jābūt ar labām sekmēm beigušam Kara skolu [...] Speciālās intendatūras virsnieka funkcijas uzliek viņam lielu atbildību kā morālisku, tā arī materiālu. Attiecīgas audzināšanas, uzticības un intereses trūkums, negodīgums un neapķērība no intendatūras virsnieka puses var atnest neskaitāmus ļaunumus kā apgādājamajam karaspēkam, tā arī valstij un nereti var būt par cēloni kara darbības neveiksmei. Tāpēc intendatūras virsniekam jābūt ar stingru, nelokāmu un godīgu raksturu un plašām vispārējām un speciālām zināšanām. Augstāk par visu jāizceļas viņa inteliģencei, elastīgumam un sintētiskam prātam, kā arī veselai rindai citu izcilu īpašību, kā par piemēru uzcītībai, dziņai papildināt savas zināšanas un sasniegt lielāku personīgu pilnību”.⁴¹⁸

Lai arī Latvijas armijas vadība izteica viedokļus par nepieciešamību paaugstināt pašmāju intendatūras dienestu speciālistu kvalifikāciju⁴¹⁹, tomēr nākamā uzņemšana Augstākās kara skolas speciālās nodaļas intendatūras nozarē notika tikai 1936.gada augustā. 1.augustā notika Augstākās kara skolas vadības apspriede, kurā izvēlējās kandidātus iestājeksāmeniem intendatūras nozarē. Tādi bija izvēlēti vienpadsmit virsnieki virsleitinantu dienesta pakāpē: Augusts Ķeksis, Pauls Sisenis (abi no Kurzemes artilērijas pulka), Alberts Brants, Maksis Latsons (abi no Štāba bataljona), Voldemārs Luturs, Jānis Nāzers (abi no Sapieru pulks), Pēteris Brīniņš (Jātnieku pulks), Jānis Krievs (Latgales divīzijas štābs), Hermanis Rogenmanis (12.Bauskas kājnieku pulks), Kārlis Briesma (3.Jelgavas kājnieku pulks), Jānis Sikсна (Zemgales artilērijas pulks).⁴²⁰ Pēc iestāj pārbaudījumiem studijām intendatūras nozarē Latvijas Universitātes Ķīmijas fakultātē uzņēma piecus virsniekus: P.Siseni, M.Latsonu, J.Nāzeru un J.Siksni.⁴²¹

1937.gada 9.martā Apgādes pārvaldes priekšnieks ģenerālis J.Ruškevičs rakstīja Augstākās kara skolas priekšniekam ģenerālim H.Rozenšteinam, ka pārvaldes vajadzībām nepieciešams, lai rudenī mācības intendatūras nozarē

⁴¹⁸ Apsītis A. Kā virsniekus sagatavo intendatūras dienestam// Militārais apskats, 1932., nr.4., 667.-672.lpp.

⁴¹⁹ Balodis R. Daži armijas apgādes jautājumi saimnieciskās krīzes laikmetā// Militārais apskats, 1932., nr.5., 882.-884.lpp.; Dālbergs A. Intendantūras apgādes nodrošināšana kara laikā ar mūsu rūpniecību un importu// Militārais apskats, 1933., nr.9., 1616.-1621.lpp.

⁴²⁰ LNA LVVA, 1407.f., 1.apr., 55.l.,

⁴²¹ Turpat, 153.lp.

uzsāktu pieci virsnieki, kuri varētu aizpildīt tobrīd vēl aizņemtās, bet nākotnē vakantās štata vietas. H.Rozenšteins savā atbildē norādīja, ka rudenī Speciālās nodaļas intendantūras nozarē varētu uzņemt vienu virsnieku.⁴²² Taču 12.augustā Augstākajā kara skolā notikušajā apspriedē par uzņemamajiem Speciālajā nodaļā intendantūras nozarē kandidātus neizskatīja. H.Rozenšteins šajā sapulcē izteica visu akceptētu viedokli, ka kārtējo klausītāju uzņemšana intendantūras nozarē varētu notikt pēc tam, ka 1936.gadā uzņemtie virsnieki būs šo nodaļu un, attiecīgi, Latvijas Universitātes Ķīmijas fakultāti pabeiguši. Tam vajadzēja notikt 1942.gada rudenī, taču šajā laikā Latvijas valsts jau bija okupēta un Latvijas armija nepastāvēja.

1939.gada pavasarī armijas štāba priekšnieks ģenerālis M.Hartmanis ziņoja Augstākās kara skolas priekšniekam ģenerālim H.Rozenšteinam, ka ir jāizskata priekšlikums 1939./1940.mācību gadā deleģēt vairākus virsniekus uz apmācībām ārzemēs, tai skaitā vienu klausītāju uz Polijas intendantūras akadēmiju. Potenciālajiem ārzemju augstāko militāro iestāžu klausītājiem bija jānodrošina zināšanu pārbaude Latvijas Augstākajā kara skolā, pēc tam jānokārto iestājpārbaudījums attiecīgas valsts valodā un tikai pēc tam šie cilvēki var tikt deleģēti uz mācībām šajās kara skolās vai akadēmijās.⁴²³ Intendantūras nozarē šāds nodoms neīstenojās, jo Eiropā sākās 2.pasaules kara darbība un Polijas valsti okupēja Padomju Savienība un Vācija.

3.4. Armijas Ekonomiskais veikals

Latvijas bruņoto spēku vēsturē nozīmīgu vietu ieņēma Armijas ekonomiskais veikals – aizsardzības resora tirdzniecības uzņēmums, kura uzdevums bez parastās tirdzniecības funkcijām jau sākotnēji bija par iespējami zemākām cenām apgādāt Latvijas armijas karavīrus ar viņiem nepieciešamajām precēm, kā arī risināt karaspēka daļu un karavīru kreditēšanas jautājums. Starpkaru posmā Latvijas Republikas Armijas ekonomiskais veikals bija ievērojams faktors ne tikai bruņoto spēku ikdienas dzīvē, bet bija arī viens no lielākajiem tirdzniecības uzņēmumiem valstī, ar tam laikam pietiekoši sazaroto filiāļu tīklu tas kļuva par vienu no sava laika simboliem un bija viens no pirmajiem lielveikaliem valstī.

⁴²² Turpat, 234.lp..

⁴²³ Turpat, 61.l., 14.lp.

Armijas ekonomiskais veikals tika izveidots 1919.gada 1.novembrī Rīgā no Atsevišķās latviešu brigādes jeb Armijas Dienvidu grupas kantīnes. Sākotnējais pamatkapitāls bija pavisam niecīgs – 37 000 Latvijas rubļu jeb vēlākajā valūtas pārrēķinā nedaudz vairāk par 370 Ls. Līdz 1919.gada 17.novembrim šī militārā resora struktūrvienības nosaukums bija Armijas apgādības kara veikals. Tas atradās Rīgā, tagadējā K.Barona ielā 20 un tajā strādāja seši algoti darbinieki virsleitnanta Aleksandra Tetermaņa vadībā.⁴²⁴ A.Tetermanis veikalu vadījis līdz 1920.gada 1.oktobrim.Vēlāk Armijas ekonomisko veikalu bija vadījuši leitnants Jānis Briedis (no 1920.gada 2.oktobra līdz 1920.gada 31.decembrim), virsleitnants Jūlijs Olle-Oliņš (no 1921.gada 1.janvāra līdz 1928.gada 15.aprīlim), pulkvedis – leitnants Augusts Alksnis (no 1928.gada 16.aprīļa līdz 1931.gada 8.janvārim), pulkvedis Alfrēds Lejassaus (no 1931.gada 9.janvāra līdz 1940.gada 8.jūlijam) , pulkvedis Alberts Romans (no 1940.gada 9.jūlija līdz veikala likvidēšanai). Kopš savas darbības pirmsākumiem Armijas Ekonomiskais veikals bija Apsardzības (no 1922.gada – Kara) ministrijas Budžetu un kredītu pārvaldes nodaļa, bet no 1928.gada Armijas Ekonomiskais veikals jau bija patstāvīga Kara ministrijas struktūrvienība juridiskās personas statusā. 1928.gadā izdoti arī jauni Ministru kabineta Noteikumi par Armijas Ekonomisko veikalu, kas aizstāja iepriekšējo darbību regulējošos Apsardzības ministra 1921.gada noteikumus par Armijas ekonomisko veikalu. Šajos noteikumos bija definēti veikala kā atsevišķas kara ministram pakļautas juridiskas iestādes uzdevumi: bez parastās tirdzniecības apgādāt karavīrus ar speciāli viņiem nepieciešamajiem priekšmetiem un precēm par iespējami zemākām cenām. Saskaņā ar šiem noteikumiem veikalam bija tiesības ierīkot darbnīcas un dažādu materiālu pārstrādes uzņēmumus, kā arī atvērt nodaļas un noliktavas. Armijas ekonomiskais veikals maksāja valstij nodokļus, kas bija paredzēti tirdzniecības uzņēmumiem, taču juridiski piederēja aizsardzības resoram. Veikala tūrā peļņa bija jāsadala sekojoši: 10% paredzēti rezerves fonda veidošanai (rezerves fonds bija izveidots, lai nepieciešamības gadījumā varētu nodrošināt nepārtrauktu uzņēmumu darbību), 30% karavīru izglītības veicināšanai, kulturālās dzīves bagātināšanai un karavīru atbalstīšanai nelaimju un slimību gadījumos, 15% - bija jāizsniedz veikala darbiniekiem prēmiju veidā (katram cilvēkam nepārsniedzot trīs mēnešu algas apmērus), 10% ieskaitāmi valsts budžetā,

⁴²⁴ Mūsu armija tapšanā, valsts izcīnīšanā un tagadējos sasniegumos, 136.lpp.

pārējā peļņas daļa – rīcības kapitāla palielināšanai līdz tas būs sasniedzis 3 000 000 Ls.⁴²⁵

Jau savas darbības sākumā Armijas Ekonomiskais veikals izvērta savu darbību ne tikai valsts galvaspilsētā, bet arī aktīvi apguva no ārējiem ienaidniekiem atgūtos Latvijas novadus. 1919. gada 27.novembrī tika atklāta veikala filiāle (jeb kā toreiz teica – nodaļa) Jelgavā, 1920.gada 1.janvārī Stukmaņos (šo nodaļu vēlāk pārvietoja uz Rēzekni) un 1920.gada 1.jūlijā arī Daugavpilī. Šajā laikā noorganizētas divas pārvietojamās nodaļas vilcienu vagonos, kas pārvietojās pa karaspēka dislokācijas vietām.⁴²⁶ 1920.gada 1.aprīlī, sakarā ar Jelgavas garnizona personālsastāva skaitlisko samazināšanos tika aizvērta un likvidēta Armijas Ekonomiskā veikala Jelgavas nodaļa. 1921.gada 27.februārī Armijas ekonomiskais veikals atvērta nodaļu Krāslavā, taču jau pēc dažiem mēnešiem, 15.aprīlī, Krāslavas garnizona virsnieku neapmierinātības dēļ (šīs neapmierinātības iemesls dokumentos netiek paskaidrots) Krāslavas nodaļu likvidēja.⁴²⁷

No mazajām telpām Rīgā, K.Barona ielā armijas ekonomiskais veikals 1920.gada 7.jūlijā pārvietojās uz plašākām telpām Mārstaļu ielā 16, kur uzsāka tirdzniecību ar audumiem un gatavajiem apģērbiem. Bija paredzēts, ka veikals pārvietosies uz Kara ministrijas ēku K.Valdemāra un Elizabetes ielas stūrī, kur tam bija paredzēts izvietoties ēkas apakšstāvā, taču šis telpas aizņēma karavīru kooperatīvs. 1923.gada 24.novembrī Armijas ekonomiskais veikals pārvietojās uz Audēju ielas namu nr.16, kur bez veikala telpām bija iekārtota arī saldētava un preču noliktavas.⁴²⁸

Armijas ekonomiskais veikals bija Kara ministrijas uzņēmums, tomēr par ēkas nomu tas Kara ministrijai maksāja nomas maksu, kā arī maksāja valstij nodokļus. Šajā laikā veikalā strādāja 69 darbinieki. Līdz 1936.gadam veikala štata darbinieku skaits (ieskaitot ne tikai galveno veikalu Rīgā, bet arī filiāles reģionos) bija izaudzis līdz 450

⁴²⁵ Likumu un ministru kabineta noteikumu krājums, 1928., nr.1., 17. (Noteikumi par armijas ekonomisko veikalu)

⁴²⁶ Kā izveidojies Armijas ekonomiskais veikals// Latvijas Kareivis, 1929., 29.oktobris, 1.lpp.

⁴²⁷ Īss pārskats par Armijas Ekonomiskā veikala darbību 15 gados (nepublicēts manuskripts, atrodas Latvijas Kara muzejā)

⁴²⁸ Kā izveidojies Armijas ekonomiskais veikals// Latvijas Kareivis, 1930., 29.oktobris, nr.246., 1.lpp.

cilvēkiem.⁴²⁹ Līdz 1928.gadam veikalā darbojās četras nodaļas: manufaktūras, apavu, pārtikas un vairumtirdzniecības.⁴³⁰

Armijas ekonomiskā veikala galvenais uzdevums savas darbības pirmsākumos bija uzlabot armijas vienību personālsastāva apgādi ar pirmās nepieciešamības precēm, ļaujot karavīriem šādas preces – gan pārtiku, gan apģērbu, gan personiskās higiēnas preces, utt, iegādāties par saviem līdzekļiem tieši bez starpniekiem. Beidzoties karadarbībai veikals un tā nodaļas savu darbību neizbeidza, bet gan pārorientējās izvēršot darbību ne tikai karavīru, bet arī civiliedzīvotāju vajadzību apmierināšanai, kļūstot par savdabīgu tirdzniecības centriem gan Rīgā, gan provincē. Armijas ekonomiskā veikala priekšrocība attiecībā pret citiem tirdzniecības uzņēmumiem bija, ka šeit tirdzniecība noritēja nevis ar kādu konkrētu plaša patēriņa produkcijas veidu (piemēram, tikai pārtiku, vai tikai apģērbu), bet gan tas bija daudznozaru tirdzniecības uzņēmums, kur pircēji varēja iegādāties visu ikdienai nepieciešamo preču klāstu. Armijas ekonomiskais veikals (ar nodaļām) bija pirmais tāda veida tirdzniecības uzņēmums valstī. Latvijas armijas karavīriem un aizsardzības resora ierēdņiem iepērkoties Armijas ekonomiskajā veikalā bija paredzētas zināmas atlaides: šī pircēju kategorija varēja pirkt vadmalu un manufaktūras izstrādājumus ar 5-10% atlaidi, tāpat šiem pircējiem bija iespējams preces iegādāties uz 4-6 mēnešu nomaksu.⁴³¹ Tāpat veikals sadarbojās ne tikai ar savām nodaļām jeb filiālēm citās Latvijas pilsētās, bet arī piegādāja preces dažādu armijas apakšvienību kantīnēm, kā arī piešķīra šiem karaspēka daļu tirdzniecības uzņēmumiem kredītus nepieciešamo preču iegādei. Šādiem nolūkiem līdz 1934.gada beigām Armijas ekonomiskais veikals bija izdalījis 1 250 000 latu.⁴³²

Kopš savas izveidošanas Armijas ekonomiskais veikala apgrozījums pieauga.

Tabula nr.7. Armijas ekonomiskā veikala apgrozījums līdz 1939.gadam.⁴³³

Gads	Apgrozījums (Latos)
1920	632 675. -

⁴²⁹ Armijas ekonomiskā veikala priekšnieka uzruna veikala jaunceltnes pamatakmens likšanas svinībās 1936. gada 26.septembrī (nepublicēts manuskripts, atrodas Latvijas Kara muzejā)

⁴³⁰ LNA LVVA, 1483.f.(Armijas ekonomiskais veikals), 3.apr., 1.l., 1.lp.

⁴³¹ Turpat, 2.l., 54.lp.

⁴³² Armijas ekonomiskā veikala 15 gadi (nepublicēts manuskripts, atrodas Latvijas Kara muzejā)

⁴³³ Sat pēc: LNA LVVA, 1483.f. (Armijas ekonomiskais veikals), 1.apr., 5.l., 67.lp.; turpat, 82.l., 1.-3.lpp., Atskaite par Armijas ekonomiskā veikala 15 gadiem (nepublicēts manuskripts, atrodas Latvijas Kara muzejā)

1921	2 037 659. -
1922	2976 903. 56
1923	4 195.435. 55
1924	5 830 009. 06
1925	7 519 798. 74
1926	8 404 800. 55
1927	8 807 734.90
1928	9 138 805. 39
1929	10 439 073.66
1930	11 549 553.59
1931	13 059 339.16
1932	12 862 924.95
1933	13 646 227.95
1934	13 714 316.23
1935	16 227 000.00
1936	19 189 000.00
1937	22 553 000.00
1938	25 035 000.00
1939	31 622 000

1929.gada janvārī Armijas Ekonomiskā veikalā Rīgā bija šādas nodaļas: Pārtikas, Delikatešu, Saldumu, Vīnu, Vairumtirdzniecības, Kungu drānu, Dāmu drānu, Veļas auduma, Galantērijas, Apavu nodaļas, Apaksštāva un Augštāva kontrolgaldi.⁴³⁴

Tā kā veikalu apgrozījums augu un vienlaicīgi auga arī pircēju plūsma un skaits, tad vairākās pilsētās sākās jaunu, tieši veikalu vajadzībām būvētu ēku celtniecība. 1934.gada 17.jūnijā veikala iekārtošanas vajadzībām aizsardzības resors iepirka nekustamo īpašumu Liepājā, pilsētas centrā, Rožu laukumā. 1935.gadā šeit pēc arhitekta Aleksandra Rāceņa projekta uzcēla jaunu veikala vajadzībām domātu

⁴³⁴ LNA LVVA, 1483.f., 1.apr., 41.l. 24.lp.

ēku⁴³⁵. 1936.gada 26.septembrī Rīgā ielika pamatakmeni jaunajai Armijas ekonomiskā veikala galvenais celtnei Audēju ielā. Šo ēku cēla pēc arhitekta, pulkveža A.Galindoma projekta un atklāja 1939.gada beigās. Jauna ēka bija nepieciešama arī veikala Daugavpils nodaļai. 1936.gadā Kara ministrija Daugavpils Latviešu biedrības vadība vienojās par jauna, kopēja nama celšanu un arī par kopējo apsaimniekošanu. Jauno ēku atklāja 1937.gada 19.decembrī.⁴³⁶

1939.gada decembrī kara ministrs atļāva galvenajā veikalā Rīgā ierīkot jaunas nodaļas: azaida galdu, tabakas, gaļas, dāmu, bērnu apģērbu, kungu modes preču, dāmu modes preču, dāmu un bērnu veļas, parfimērijas, mājturības piederumu, porcelāna un kristāla, sporta, zvejas un medības piederumu nodaļas. Ar jauno nodaļu darbības uzsākšanu savu darbu izbeidza galantērijas un mājturības nodaļas.⁴³⁷

1940.gada 6.janvārī sakarā ar jaunā Armijas Ekonomiskā veikala jaunās ēkas Rīgā pabeigšanu galvenajā veikalā tika atvērtas jaunas nodaļas: tabakas piederumu, mājturības piederumu, porcelāna un kristāla, kungu apģērbu darbnīca, dāmu un bērnu apģērbu darbnīca.⁴³⁸

17.jūnijā Latvijā ienāca Sarkanās armijas palielināts kontingents un sākās Latvijas okupācija. Armijas Ekonomiskais veikals, kā Kara ministrijas struktūrvienība, tika pakļauts tām izmaiņām, kā visi mūsu valsts bruņotie spēki. 1940.gada 24.jūlijā AEV iecēla politisko vadītāju – Pēteri Pēteronu, kurš par savu galveno uzdevumu uzskatīja Darba vietas komitejas izveidošanu, kurai, savukārt, bija jācīnās pret „vecā, plutokrātiskā” paliekām darba vietā, proti, šī komiteja varēja apstrīdēt veikala priekšnieka jebkuru rīkojumu kā jaunajai kārtībai neatbilstošu. Viens no pirmajiem jaunās Darba vietas komitejas rīkojumiem bija tējas dzeršanas aizliegums visiem bez izņēmuma veikala darbiniekiem darba laikā. Vēl sekoja aizliegums uzrunāt klientus ar uzrunu „kungs”, tagad bija jāsaka „pilsoni” vai „biedri”.⁴³⁹

⁴³⁵ Īss pārskats par Armijas ekonomiskā veikala darbību 15 gados (Nepublicēts manuskripts. Atrodas Latvijas Kara muzejā)

⁴³⁶ Čiganovs J. Armijas Ekonomiskā veikala Daugavpils nodaļas darbība // Vēsture: Avoti un cilvēki. Daugavpils universitātes XVII zinātniskie lasījumi – Daugavpils, 2009., - 59.lpp.

⁴³⁷ LNA LVVA, 1483.f. , 1.apr., 41.l., 113.lp.

⁴³⁸ Turpat, 45.l., 3.lp.

⁴³⁹ Turpat, 41.l., 57.lp.

Latvijas armiju, līdzīgi kā citas neatkarīgās valsts institūcijas, padomju okupācijas vara likvidēja. Taču atšķirībā no citām karaspēka vienībām Armijas Ekonomisko veikalu un tā filiāles nepārņēma Sarkanās armijas Baltijas Sevišķais kara apgabals. 1940.gada 2.oktobrī Latvijas Tautas armijas likvidācijas komisija nodeva Armijas Ekonomisko veikalu ar visu kustāmo un nekustāmo īpašumu LPSR Tirdzniecības Tautas komisariāta bilancē. 1940.gada 7.oktobrī saskaņā ar LPSR Tirdzniecības tautas komisāra rīkojumu Armijas ekonomisko veikalu likvidēja, galveno veikalu Rīgā pārdēvēja par Rīgas universālveikalu, bet 1940.gada 29.oktobrī tam iecēla jaunu vadītāju – Juliānu Jurgelānu.⁴⁴⁰ 1940.gada 25.novembrī tika likvidētas Armijas ekonomiskā veikala filiāles Rēzeknē, Daugavpilī un Liepājā, attiecīgi tās pārdēvējot par universālveikaliem un izņemot no kara resora bilances.⁴⁴¹

Pēc Neatkarības kara beigām sakās armijas pāreja uz miera laiku štatiem, vienlaicīgi sākās apgādes dienestu pārveidošana atbilstoši jaunajiem uzdevumiem. Līdz ar Apgādības ministrijas likvidēšanu 1921.gada maijā tās funkcijas pārņēma Kara saimniecības pārvalde. Armijas apgādes sistēmas uzdevums bija nodrošināt miera laika armiju ar nepieciešamajiem kara priekšmetiem, kā arī gatavot pārtikas un mantu uzkrājumus iespējamās mobilizācijas gadījumā, saskaņā ar izstrādājamajiem mobilizācijas un armijas apakšvienību izvēršamajiem plāniem. Šādus plānus Latvijas armijas vadība sāka izstrādāt jau tūlīt pēc armijas pāriešanas uz miera laika štatiem. Līdz ar pāreju uz miera laika štatu Latvijas armijā izveidojās apgādes dienestu trīs pakāpju sistēma: apgādes centrālās iestādes, divīziju intendantūras un pulku, kā arī tiem pielīdzināto karaspēka vienību apgādes struktūras. 1924.gada 18.jūnijā Kara saimniecības pārvaldi pārveidoja par Galveno intendantūras pārvaldi, kuras pārraudzībā atradās visi ar pārtikas un mantu apgādi saistītie dienesti. Šāda armijas apgādes organizācijas struktūra pastāvēja līdz 1933.gadam. Pirmajos gados pēc Neatkarības kara beigām izveidojās sistēma armijas apgādei ar pārtiku. Pārtiku un elpi armijas vajadzībām iepirka pārsvarā centralizēti no vietējiem lauksaimniecības produktu ražotājiem un pārtikas rūpniecības uzņēmumiem, pēc iespējas cenšoties izvairīties no starpnieku pakalpojumiem, ievērojot saimnieciskā izdevīguma principu. Pēc 1929.gada Galvenā intendantūras pārvalde sāka veidot visā valsts teritorijā

⁴⁴⁰ Turpat., 154.lp

⁴⁴¹ Turpat., 221.lp.

darbojošās speciālas iepirkuma komisijas, kuras organizēja lauksaimniecības produktu iepirkumu no ražotājiem. Jau pirmajos gados pēc Neatkarības kara beigām armijas apgāde ar pārtikas līdzekļiem un elpi notika tikai ar vietējiem produktiem un vietējo ražotāju izstrādājumiem.

Pirmajos gados pēc armijas pārejas uz miera laika štatiem Latvijas armijas karavīru apgāde ar apģērbu un ekipējuma priekšmetiem bija nepietiekoša, bet dažās karaspēka vienībās pat slikta. Gandrīz visas izejvielas armijas apģērba un ekipējuma priekšmetu izgatavošanai bija jāimportē. Liela nozīme armijas apgādē ar apģērbu bija 1920.gada izveidotajai Kara saimniecības pārvaldes Tehniskajai komitejai, kura izstrādāja pirmos noteikumus par apģērbu, apavu, veļas, ekipējuma priekšmetu kvalitāti un veidu armijas vajadzībām un noteica šo priekšmetu lietošanas termiņus. 20.gadsimta 20.gadu sākumā bija izstrādāti arī karavīru apģērbu un ekipējuma tehniskie apraksti. Šajā laikā armijas vajadzībām audumu un dažādus ekipējuma priekšmetu izgatavošanas materiālus sāka ražot vietējie ražošanas uzņēmumi un sākot ar 1924.gadu armijas intendantūras apgādes priekšmetus ražoja tikai no Latvijā izgatavotajiem materiāliem.

Latvijas armijā virsnieku sagatavošanas sistēma veidojās jau Neatkarības kara laikā, kad radās pirmās virsnieku apmācības iestādes. 1920.gadā izveidojās Kara skola ar vairākām militāro specialitāšu nodaļām, kas pastāvēja līdz 1940.gada jūlijam. Augstākās militārās izglītības iegūšanai 1922.gadā izveidoja Vecāko virsnieku kursus, kuri vēlāk tika pārdēvēti par Virsnieku akadēmiskajiem kursiem un Augstāko kara skolu. Šeit varēja iegūt augstāko militāro izglītību. No 1922.gada armijas vadība deleģēja vairākus virsniekus karaspēkam nepieciešamās izglītības iegūšanai uz Latvijas Universitāti. 1924.gadā pie Latvijas Universitātes un Virsnieku akadēmiskajiem kursiem bija nodibināti atsevišķi Kara politehniskie kursi, kuru klausītāji izgāja apmācības Kara akadēmiskajosursos un vienlaicīgi studēja vairākās Latvijas Universitātes fakultātēs un tika sagatavoti dienestam štābos, augstākajā komandējošajā sastāvā, kā arī dažādās militārajās specialitātēs. No 1922.gada Latvijas Universitātes Ķīmijas fakultātē mācījās arī intendantūras nozares virsnieki.

4.Latvijas armijas apgādes sistēmas un intendantūras dienestu reorganizācija 1933.gadā un darbība pēc reorganizācijas (1933.-1939.)

4.1. Latvijas armijas apgādes sistēmas un intendantūras dienestu reorganizācija 1933.gadā.

1920.un 1930.gadu mijā Latvijas armijas intendantūru skāra jaunas organizatoriskās pārmaiņas. Kopš Latvijas armijas izveidošanas Neatkarības laikā, vairākkārt bija reorganizētas iestādes, kuras nodarbojās ar karaspēka apgādi ar dažāda rakstura kara mantām un piederumiem: ieročiem, munīciju, bruņojumu un tehniku, organizatoriskās izmaiņas skāra arī sanitāro un veterināro jomu. Latvijas armijas apgādes ar pārtiku, apģērbu, bruņojumu un medikamentiem funkcijas 1920.gadu beigās – 1930.gadu sākumā pildīja Kara ministrijas Galvenā intendantūras pārvalde, Bruņošanās pārvalde, Kara sanitārā pārvalde, Kara būvniecības, Budžeta un kredīta pārvalde. Laika gaitā, paplašinoties pārvalžu darbības sfērām, un veicamajiem uzdevumiem pieauga pārvalžu centrālā aparāta štats. Saskaņā ar 1929.gada jūnijā apstiprinātajiem štatiem piecās centrālajās pārvaldēs, kas nodarbojās ar dažādu karamateriālu piegādi Latvijas armijai, pēc saraksta skaitījās 222 cilvēki: Galvenajā intendantūras pārvaldē – 88, Bruņošanās pārvaldē – 42, Būvniecības pārvaldē – 37, Budžeta un kredītu pārvaldē – 33, Kara sanitārajā pārvaldē – 22 cilvēki.⁴⁴² Faktiskais šajās pārvaldēs strādājošo un dienšo darbinieku skaits bija lielāks, jo štatā paredzētos darbiniekus algoja par Kara ministrijas budžeta līdzekļiem, bet pašas pārvaldes par saviem budžeta līdzekļiem (t.i.šie cilvēki neskaitījās Kara ministrijas algu sarakstos, bet gan tieši pārvalžu algu sarakstos) algoja kopā vēl ap 40 cilvēku: Galvenā intendantūras pārvalde – četrus darbiniekus (vienu tehniskās komitejas inženieri, vienu mantu – materiālu pieņemšanas komisijas inženieri – laborantu, vienu mašīnrakstītāju un vienu apkalpotāju); Kara būvniecības pārvalde – 29 darbiniekus, Bruņošanās pārvalde – septiņus darbiniekus, kā arī vairākus tehniskos darbiniekus uz noteikta laika vai gabaldarbu.⁴⁴³

Netika novērsts paralēlisms pārvalžu darbā, jo bieži vienas un tās pašas funkcionālās darbības veica vairākas apakšstruktūras, piemēram, budžeta līdzekļu

⁴⁴² LNA LVVA, 1458.f., 1.apr., 158.l., 59.lp.

⁴⁴³ Turpat, 1312.f., 2.apr., 88.l., 36.lp.

pieprasījumus gatavoja gan Kara ministrijas Budžeta un kredītu pārvalde, gan arī attiecīgo pārvalžu finanšu nodaļas. Rezultātā izveidojās situācija, kad līdzekļu pieprasījumu gan visam finanšu gadam, gan konkrētajām vajadzībām gatavoja uzreiz divas struktūras vienlaicīgi. Līdzīgi bija arī ar pārtikas līdzekļu un mantu pieprasījumiem, kurus gatavoja gan pārvalžu centrālais aparāts, gan Galvenā intendantūras pārvalde.⁴⁴⁴ Šāda kārtībā bija neelastīga, piemēram, plānojot atsevišķu karaspēka vienību budžeta gada izdevumus par pārtiku un apgādes priekšmetiem, jo bija jāraksta vieni un tie paši budžeta pieprasījumi uz vairākām iestādēm, kā arī šāda kārtība padarīja ilgāku pašu budžeta apstiprināšanas procesu. Tas savukārt radīja grūtības karaspēka vienībām, plānojot savu apmācību un ikdienas organizācijas procesu. Tāpat Galvenās intendantūras pārvaldes finanšu daļas ierēdņi pret karaspēku vienību budžeta pieprasījumiem pārtikai un apģērbiem, bieži vien izturējās formāli, uzskatos, ka neraugoties uz to, ka viņiem šādi pieprasījumi bija jāizskata un jāizvērtē, ka tas vairāk bija Kara ministrijas Budžeta un kredītu pārvaldes darbinieku uzdevums. Šādam apstāklis uzmanību pievērsa Galvenās intendantūras pārvaldes priekšnieka vietnieks pulkvedis J.Baltiņš, 1930.gada 28.un 29.aprīlī izdarot pārbaudi Intendantūras galvenajā pārtikas noliktavā (tai skaitā noliktavas grāmatvedībā).⁴⁴⁵

Tāpat biežās šo pārvalžu reorganizācijas noveda pie tā, ka pārvalžu štata darbinieki ne vienmēr ir spējīgi izpildīt savus amata pienākumus pienācīgā līmenī un pārvalžu centrālā aprāta štati ir pārāk lieli, ja raugās pēc armijas miera laika vajadzībām Uz šo apstākli norādīja Valsts kontroles ziņojums Saeimas Kara lietu komisijai, par 1931.gada janvārī veikto pārbaudi Kara ministrijas centrālo pārvalžu iestādēs.⁴⁴⁶ Pārbaudot šo iestāžu darbību Valsts kontroles ierēdņi centās noskaidrot vai pārvalžu štats atbilst darbības patiesajai nepieciešamībai. „Lielais darbinieku skaits neatbilst ne mūsu armijas miera laika sastāvam, nedz arī valsts finanšu iespējām [...] Centrālo pārvalžu štati armijas dzīvei, ievirzoties miera laika normālās sliedēs, nav savā laikā pietiekošā mērā samazināti. Tādēļ štatu pieskaņošana izpildāmam darbu daudzumam būtu tagad realizējama caur pārvalžu dažu funkciju apvienošanu, bet, lai darbinieku skaita samazināšanu izvestu dzīvē, tad būtu nepieciešams grozīt centrālo iestāžu organizāciju un noteikumus, kas regulē

⁴⁴⁴ Turpat, 37.lp.

⁴⁴⁵ Turpat, 3606.f., 1.apr., 11.l., 32.lp.

⁴⁴⁶ Turpat, 5969.f., 1.apr., 425.l., 2.-6.lp.

karaspēka saimniecību, izskaužot resorā ieviesušos paralēlismu, pārmērīgo formālismu, birokrātiju un komisiju sistēmu”, secināja Valsts kontroles II departamenta ierēdnis Kārlis Gertners savā ziņojumā. Šajā ziņojumā tāpat norādīts, ka Latvijas armijas dažādu apgādes dienestu centrālo pārvalžu štati ir nesamērīgi lieli, ja tos salīdzina ar analogiskajiem dienestiem kaimiņvalsts Igaunijas armijā, kas pēc lieluma un organizācijas uzbūves principiem bija līdzīga mūsu valsts bruņotajiem spēkiem. Igaunijas armijā visās apgādes nozarēs, ieskaitot būvniecības pārvaldi pēc štata bija paredzēti 137 darbinieki.⁴⁴⁷

Lai optimizētu Latvijas aizsardzības resora centrālo pārvaldes aparātu Valsts kontrole ieteica Kara ministrijai nekavējoties sākt plānot dažādo centrālo pārvalžu reorganizāciju, cenšoties izskaust paralēlismu un pārāk lielos štatus. 1931.gada februārī savos ziņojumos Valsts prezidentam gan Valsts kontrole, gan Latvijas Republikas Saeima ieteica likvidēt Kara ministrijas Budžeta un finanšu pārvaldi, decentralizējot finanšu līdzekļu pieprasījumu un naudas izsniegšanas kārtību, tādā veidā izskaužot paralēlās grāmatvedības struktūras. Tāpat bija ieteikts samazināt pārvalžu štatus sekojoši: Kara būvniecības pārvaldi – par sešām štata vienībām, Bruņošanās pārvaldi – par trīs štata vienībām, Galveno intendantūras pārvaldi – par 16 štata vienībām, Kara sanitāro pārvaldi – par sešām štata vienībām. Šajos ziņojumos netika runāts par vajadzību mainīt Kara ministrijas pārvalžu organizācijas struktūru.⁴⁴⁸

Nepieciešamību mazināt štatus un optimizēt pārvažu darbību finanšu līdzekļu taupīšanas nolūkā tāpat noteica saimnieciskās krīzes gadi, kas nopietni skāra arī Latvijas valsts ekonomiku. Tāpat kā visās valsts pārvaldes struktūrās, arī bruņoto spēku centrālajā pārvaldes sistēmā sākās dažāda līmeņa un veidu reorganizācijas, kas izpaudās, galvenokārt, štatu samazināšanā un darbinieku atlaišanā. Pamatojoties uz nepieciešamību racionalizēt esošo pārāk plašo pārvalžu štatu, kā arī cenšoties ekonomēt valsts līdzekļus, saskaņā ar kara ministra 1933.gada 1.aprīļa pavēli nr.6 visas minētās pārvaldes apvienoja vienā armijas vienību intendantūras dienestā – Apgādes pārvaldē⁴⁴⁹, kura pastāvēja līdz armijas bojā ejai padomju okupācijas rezultātā 1940.gada vasarā.

⁴⁴⁷ Turpat, 3.lpp.

⁴⁴⁸ Turpat, 6.-7.lp.

⁴⁴⁹ LKM, 4-29660/ 1074 – DK, Kara ministra pavēle nr.6. Rīga, 1933.g. 1.aprīlis

Par Apgādes pārvaldes priekšnieku nozīmēja ģenerāli P.Ruškeviču. Bijušās Kara ministrijas centrālās pārvaldes reorganizējās par apgādes pārvaldes daļām. Galvenā intendantūras pārvalde pārveidojās par Apgādes pārvaldes intendantūras daļu ar pulkvedi R.Dambīti kā daļas priekšnieku. Apgādības pārvaldes intendantūras daļā reorganizācijas rezultātā štatā bija četras nodaļas: Pārtikas nodaļa (priekšnieks – administratīvais virsleitnants Ādolfs Purviņš), Mantu nodaļa (atbildēja par saimniecisko piederumu iegādi, priekšnieks – pulkvedis-leitnants Daniels Dukāts), Tehniskā nodaļa (atbildēja par apģērbu specifikāciju un nomenklatūras izstrādi, priekšnieks – pulkvedis-leitnants Arturs Dālbergs) un Mobilizācijas nodaļa (priekšnieks – pulkvedis-leitnants Jēkabs Lakstīgala).⁴⁵⁰

Pēc vienotas Apgādes pārvaldes nodibināšanās tās padotībā kā atsevišķas iestādes bija arsenāls, galvenā artilērijas noliktava, artilērijas laboratorija, intendantūras galvenā mantu noliktava, intendantūras galvenā pārtikas noliktava, intendantūras dzirnavas un maizes ceptuve, mantu darbnīca, intendantūras Liepājas un Daugavpils noliktavas, kara sanitārā noliktava, Rīgas kara slimnīca, Liepājas kara slimnīca, Daugavpils kara slimnīca un līdz tam Kara būvniecības pārvaldē ietilpstošie būvniecības rajoni.⁴⁵¹ 1938.gada 30.septembrī ar kara ministra pavēli sakarā ar štatū samazināšanu Intendantūras mantu darbnīcu apvienoja ar Intendantūras galveno mantu noliktavu vienā iestādē.⁴⁵² 1939.gadā šo iestādi pārdēvēja par Armijas 11.noliktavu. Mainījās nosaukumi vēl vairākām Apgādes pārvaldes Intendantūras daļas iestādēm: Intendantūras dzirnavas un maizes ceptuvi pārdēvēja par Armijas 12.darbnīcu, Intendantūras Liepājas noliktavu – par Armijas 12.noliktavu, Intendantūras Daugavpils noliktavu - par Armijas 13.noliktavu.⁴⁵³

Kara ministrijas Apgādes pārvaldes organizācijā strukturālas pārmaiņas netika veiktas līdz 1940.gada vasarai.

⁴⁵⁰ LNA LVVA, 1469.f., 1.apr., 276.l., 35.lp.

⁴⁵¹ Turpat, 1.l., 1.lp.

⁴⁵² LKM 4-29660/1074- 16-19 – DK, Kara ministra pavēle, nr.16., 3.§., Rīga, 1938.g., 30.septembris

⁴⁵³ Skat. Latvijas armijas augstākie virsnieki.1918.-1940., 519.-520.lpp.

4.2.Latvijas armijas intendantūras dienestu darbība 1933.-1939.g.

4.2.1. Latvijas armijas apgāde ar pārtiku

Pasaulē izraisījusies saimnieciskā krīze 1920./1930.gadu mijā skāra arī Latviju. Pasaules ekonomiskā krīzē Latviju aptvēra vēlāk nekā citas Eiropas valstis. Pirmie krīzes simptomi bija vairumtirdzniecības cenu krišanās iekšējā tirgū un Latvijas eksporta produkcijai ārzemēs, valsts zelta un ārzemju valūtas rezervju samazināšanās. Sarūkot pieprasījumam pēc daudziem izstrādājumiem, ārzemēs sašaurinājās ražošanas apjoms un nodarbinātība rūpniecībā. Latviju ekonomiskā krīze aptvēra 1930.gada otrajā pusē, kad sāka slīdēt uz leju Latvijas kokapstrādes ražojumu cenas, jo ap šo laiku pasaules tirgū sāka pieaugt PSRS lēto kokmateriālu piedāvājums. Nākamajā gadā krīze Latvijas rūpniecībā pieauga. Samazinājās iedzīvotāju pirktspēja, aizplūda ārzemju kapitāli, sašaurinājās ražošana, samazinājās rūpniecībā nodarbināto strādnieku skaits. Krīze skāra metālapstrādi, mašīnbūvi, keramikas rūpniecību, kokrūpniecību, kurās ražošana samazinājās gandrīz uz pusi. Daudz mazāk krīze skāra ražošanas nozares, kuras strādāja iekšējam tirgum: poligrāfijas, apģērbu un apavu ražošana, ādu apstrādes uzņēmumi, tekstilfabrikas, bet jo sevišķi pārtikas un garšvielu rūpniecība. Pēdējās no krīzes cieta pavisam maz.⁴⁵⁴

Armijas apgāde ar pārtiku un elpi saimnieciskās krīzes gados nemainījās Valsts izdevumi aizsardzībai palika iepriekšējā līmenī.⁴⁵⁵ Arī pēc apgādes dienestu reorganizācijas intendantūras uzdevums pārtikas apgādes ziņā palika iepriekšējais: apgādāt ar pārtiku esošās karaspēka daļas un gatavot mobilizācijas krājumus eventuālai armijas palielināšanai iekšpolitiskās vai ārpolitiskās krīzes gadījumā. Karaspēka daļu apgāde ar pārtiku organizācija joprojām palika iepriekšējā, tādējādi, tas, ka armijas vajadzībām pārtikas produkti tika iepirkti tikai no vietējiem ražotājiem jūtami atvieglāja situāciju pārtikas ražošanas nozarē, sniedzot savu ieguldījumu kopējā valsts saimniecības stāvokļa uzlabošanā.⁴⁵⁶

1935.gada 1.maijā Apgādes pārvaldes Intendantūras daļas štatā tika ieviests pavāra – instruktora amats. Pavāra – instruktora uzdevums bija periodiski doties

⁴⁵⁴ 20.gadsimta Latvijas vēsture. II sējums. Neatkarīgā valsts.1918-1940 – Rīga, 2003.,- 436.-437.lpp.

⁴⁵⁵ Skat.Latvijas valsts finanses 1918/1920-1931/1932 – Rīga, 1932., 115.lpp.; Bērziņš V., Bambals A. Latvijas armija, 99.lpp.

⁴⁵⁶ Mūsu armijas apgāde//Latvijas kareivis, 1923., nr.265., 23.nov., 1.-2.lpp.

komandējumos uz dažādām karaspēka vienībām ēdienu sadalījuma izstrādāšanai, karaspēka daļu pavāru apmācībai, kā arī pavāra – instruktora pienākumos ietilpa kontrolēt pārtikas produktu uzglabāšanas veidus un ēdienu gatavošanā lietojamo pārtikas produktu kvalitāti.⁴⁵⁷ 1930.gadu otrajā pusē Latvijas armijas karavīru dienas uztura devas vērtība bija apmēram 4198,58 kalorijas.⁴⁵⁸

Kā viens no armijas apgādes struktūru uzdevumiem bija sagatavot pārtikas un karamateriālu rezerves iespējamajam karaspēka palielinājumam mobilizācijas rezultātā. Bija paredzēts, ka iespējamā militārā konflikta un valsts iedzīvotāju mobilizācijas karadienestam mobilizācijas gadījumā jauno karaspēka daļu formēšanas vietās pārtiku, apģērbu un nepieciešamos karamateriālus izdalīs no tuvāk esošajām armijas noliktavām, bet turpmākā gaitā pārtiku ievāks rekvizīciju un karalaika iepirkumu veidā. Armijas vadība uzskatīja, ka karaspēka apgādi ar pārtiku kara laikā noorganizēt tā, lai praktiski visus nepieciešamos produktus sagādātu uz vietas valsts teritorijā, jo iespējamā militārā konflikta gadījumā nevarētu paļauties uz ārzemēs veiktajiem iepirkumiem. Šāda pārtikas sagādes veida pareizību uzsvēra toreizējais Apgādes pārvaldes Intendantūras daļas priekšnieks pulkvedis R.Dambītis: „Tomēr no domām meklēt kara laikā ārzemēs pārtiku armijai mums kategoriski jāatsakās vispirms tādēļ, ka līdz ar kara sākumu visas mūsu ostas var bloķēt un līdz ar to pārtrauksies visi tirdznieciskie sakari ar pasaules pārtikas tirgiem pa lētajiem jūras ceļiem. Es pielaižu, ka mūsu eskadra tomēr būs par mazu, lai novērstu blokādi. Gan ar dažām robežām mums vēl paliks dārgā dzelzceļu satiksme, bet kas dos garantijas, ka vajadzīgā brīdī tur nerodas kādi neparedzēti traucējumi. Bez tam visi pirkumi un pasūtījumi ārzemēs būs jāapmaksā ārzemju valūtā. Ieturēt piegādes termiņus ārzemes pasūtījumos kara laikā nav viegli. Tamdēļ, je mēs gribam nostādīt mūsu armijas apgādi ar pārtiku uz drošiem pamatiem, mums jāatsakās no to pārtikas līdzekļu iegādes ārzemēs, kurus mēs ražojam pašu zemē. Bez pārtikas būs vēl ļoti daudz vajadzību citās apgādes nozarēs, kuras patiešām savā zemē mēs nevaram apmierināt un kuras prasīs ļoti daudz valūtas. Tā tad jānāk pie noteikta secinājuma, ka pārtikas iegādēm kara laikā ārzemēs būs jāizpaliek un armijas apgāde ar uzturu būs organizējama no vietējiem līdzekļiem.”⁴⁵⁹

⁴⁵⁷ LNA LVVA, 1469.f., 1.apr., 276.l., 40.lp.

⁴⁵⁸ Mednis E. Kā padarīt vēl veselīgāku karavīru uzturu// Militārais Apskats, 1938., nr.6., 1147.lpp.

⁴⁵⁹ Dambītis R. Kā jānoorganizē armijas apgāde ar uzturu? // Militārais apskats, 1933., nr.5., 796.lpp.

1935.gada 10.novembrī Armijas štāba vadības apspriedē par mobilizācijas jautājumiem Kara saimniecības daļas 2.nodaļas priekšnieks pulkvedis-leitnants Jānis Zivtiņš ziņoja, ka armijas mobilizācijas un iespējamās karadarbības pirmajiem četriem mēnešiem armija bija nepieciešamas 14 880 tonnas maizes produktu un 3 040 000 gaļas konservu kārbas.⁴⁶⁰ Šādu krājumu armijas rīcībā tobrīd nebija, tie bija jāveido. Veidojot rezerves uzkrājumus bruņoto spēku vadība no 1938.gada sāka izmantot Valsts labības biroja savāktos labības produktus. 1935.gadā Zemkopības ministrijas pārraudzībā izveidotais Valsts labības birojs katru gadu no vietējiem ražotājiem iepirka lauksaimniecības produktus ar mērķi veidot pārtikas produktu uzkrājumus. 1937.gada 5.novembrī Kara ministrijas Apgādes pārvalde noslēdza vienošanos ar Zemkopības ministrijas Valsts labības biroju par to, ka pēdējais piegādās aizsardzības resoram daļu no attiecīgā gada ražas, pretī saņemot naudas atlīdzību. 1937.gadā Valsts labības birojs piegādāja Kara ministrijas Apgādes pārvaldei 1500 tonnas kaltētu rudzu (par 193 Ls tonnā), 2100 tonnu kaltētu kviešu (par 293 Ls tonnā), 400 tonnu kaltētu miežu (par 203 Ls tonnā), 180 tonnu kaltētu zirņu (baltos – par 318 Ls tonnā, zaļos – 308 Ls tonnā, pelēkos – 239 Ls tonnā), 3450 tonnas kaltētu auzu (193 Ls tonnā), 950 tonnas nekaltētu auzu (par 183 Ls tonnā).⁴⁶¹ Labības nodošanas vietas un uzglabāšanas vietas bija ne tikai Intendantūras galvenā pārtikas noliktava Rīgā, bet arī Intendantūras pārtikas noliktavas Liepājā, Jelgavā un Daugavpilī.⁴⁶² Bez tam Zemkopības ministrijas rīcībā bija elevatori Rīgas Andrejostā (16 000 t un 12 000 t tilpumā), Liepājā (7500 t tilpumā), Ventspilī (5000 t tilpumā), Daugavpilī (4000 t tilpumā), Jelgavā, Bauskā, Valmierā (pa 1000 t tilpumā katrs), Rēzeknē, Valkā, Gaujienā, Skrundā, Grīvā (pa 250 t tilpumā katrs), kuri nepieciešamības gadījumā nonāktu kara resora rīcībā.⁴⁶³ 1936.gada 27.aprīlī kara ministrs J.Balodis nosūtīja vēstuli zemkopības ministram, kurā norādīja, ka „valsts drošības labā būtu vēlams, lai elevatoros (domāts Zemkopības ministrijas rīcībā esošajos – J.C.) atrastos vienmēr zināmi labības krājumi un tie nenoslīdētu zem noteiktās normas: rudzi zem 10 000 t., kvieši – 3000 t, mieži – 4500 t., auzas 7 t. Rudzi un kvieši paredzēti kara darbībai pirmo četru mēnešu vajadzībām, bet mieži un auzas tikai divu mēnešu vajadzībām. Būtu vēlams, lai šie krājumi glabātos vairākos elevatoros: vislabāk Rīgas, Valmieras, tad

⁴⁶⁰ LNA LVVA, 1474.f., 1.apr., 3188.l., 57.lp.

⁴⁶¹ LNA LVVA, 1484.f., 1.apr., 125.l., 351.lp.

⁴⁶² Turpat, 13.-14.lp.

⁴⁶³ Turpat, 1469.f., 1.apr., 2451.l., 13.lp.

Skkrundas un Jelgavas elevatoros. Valsts robežu tuvumā uzcelto elevatoru labības krājumus vajadzēs evakuēt uz valsts iekšieni”.⁴⁶⁴ Šādi krājumi Zemkopības ministrijas pārraudzītajos elevatoros izveidoti netika un kara ministra ierosinātā sistēma netika ieviesta.⁴⁶⁵

Līdzīgi līgumi ar Valsts labības biroju tika noslēgti arī nākamajos divos gados. 1938.gadā kara resoram birojs piegādāja 2300 tonnas kaltētu rudzu (193,50 Ls tonnā), 1850 tonnu kaltētu miežu (203,50 Ls tonnā), 550 tonnu kaltētu zirņu (318,50 Ls tonnā), 250 tonnu kaltētu auzu (193,50 Ls tonnā), 2050 tonnu kaltētu auzu (193,50 Ls tonnā), 1950 tonnu nekaltētu auzu (183,50 Ls tonnā).⁴⁶⁶ No šiem krājumiem Apgādes pārvaldes Intendantūras daļa saviem spēkiem sāka organizēt maizes galešu izgatavošanu, sākumā veicot šo darbu armijas dzirnavās un maizes ceptuvē, bet no 1939.gada vasaras – nododot galešu izgatavošanu privātajiem uzņēmumiem, kuriem galetes bija jāizgatavo saskaņā ar Kara ministrijas apstiprinātajiem „Galetu izgatavošanas un iesaiņošanas noteikumiem”. Šis produkts nebija paredzēts tūlītējai lietošanai, bet ilgstošai glabāšanai kā pārtikas rezerve armijas palielināšanas gadījumā.⁴⁶⁷

Līdzīga bija situācija ar gaļas konserviem. Lai nodrošinātu armiju iespējamās mobilizācijas un karadarbības gadījumā Apgādes pārvalde sāka veidot gaļas konservu rezervi, līdz 1939.gada rudenim no A/S „Bekona eksports” iepērkot apmēram 1 200 000 konservu kārbu.⁴⁶⁸ Pēc 1939.gada septembra Apgādes pārvalde noslēdza vēl vairākus līgumus ar A/s „Bekona eksports” un A.Serensena konservu fabriku par gaļas konservu izgatavošanu. Konserviem bija jāatbilst 1939.gada 18.septembrī Apgādes pārvaldes priekšnieka apstiprinātajiem noteikumiem par gaļas konservu izgatavošanu: katrā konservu kārbā jāievieto 242 gramu liellopu vai cūkas gaļas, četri - pieci gramu vārāmā sāls, četri gramu sīpolu, četri piparu graudiņi un puse no lauru lapas.⁴⁶⁹

1938.gadā Liepājas pārtikas noliktavā mobilizācijas gadījumam paredzētajos rezerves krājumos atradās: maize - 61242,8 kg (jeb 76 554 porcijas), gaļa- sālīta cūkgaļa 5944 kg (33017 porcijas), gaļas konservi – 7222 kg (28 888 porcijas),

⁴⁶⁴ Turpat, 12.lp.

⁴⁶⁵ Turpat, 3.lp.

⁴⁶⁶ Turpat, 1484.f., 1.apr., 125.l,13.lp.

⁴⁶⁷ Turpat, 26.lp.

⁴⁶⁸ Turpat, 132., 140.,147.lp.

⁴⁶⁹ Turpat., 133.lp.

labības produkti un dārzeņi – 9279 kg (30 930 porcijas), aizdars un pavalgs (tai skaitā sālīts speķis, sviests, eļļa) – 5442 kg (77 743 porcijas), garšvielas – 622 (31 100 porcijas), dzērieni (kafija un kafijas konservi) – 312 kg (31 200 porcijas), cukurs – 1239 kg (30 975 porcijas), ziepes – 5198,10 kg (17 324 gabali), elpe jeb auzas – 12 528 kg (30 975 porcijas), kā arī krājumi kara laikam: maize jeb sausiņi, kaltētas rudzu un kviešu galetes– 300 000 porcijas, kaltēta labība un kaltēti dārzeņi – 80 000 porcijas, sāls – 600 000 porcijas, cukurs – 370 000 porcijas, auzas – 50 000 porcijas. Saskaņā ar Liepājas pārtikas noliktavas ziņojumu Kurzemes divīzijas komandierim, šie krājumi (izņemot kara laika krājumus) bija paredzēti esošajām un jaunmobilizējamajām vienībām no trijām līdz piecām dienām.⁴⁷⁰

Intendantūras galvenās pārtikas noliktavas krājumu vērtība 1939.gada 1.aprīlī kopā sastādīja 3 652 592 Ls (no tiem: pārtika - 2 867 091 Ls, elpe – 544 034,79 Ls, iesaiņojumi jeb tara – 241 465,86 Ls).⁴⁷¹

1938.gada 30.aprīlī Apgādes pārvaldes Intendantūras daļas priekšnieka amata izpildītājs pulkvedis-leitnants D.Dukāts savā apkārtrakstā divīziju un tām pielīdzināto vienību komandieriem lūdza izteikt viedokli vai nebūtu lietderīgi tuvākajā laikā sarīkot vienību pavāru kursus „lai savas zināšanas varētu papildināt nevien pašreiz nodarbinātie pavāri, bet galvenokārt, lai sagatavotu jaunus darbiniekus šajā nozarē, ņemot vērā, ka jaunās lauku virtuves prasa piemērotas zināšanas”.⁴⁷² Visai apjautātie vienību komandieri atbildēja, ka šādus kursus sarīkot būtu ļoti vēlams, jo pavārus nākas gatavot pašiem pārsvarā no jaunkareivjiem, kuri šādam amatam parasti nav gatavi.⁴⁷³

1938.gada 6.oktobrī bija apstiprināti Apgādes pārvaldes priekšnieka noteikumi par pavāru kursiem. Kursus vadīja divīziju intendantanti, bet kā vieslektoros piesaistīja dažādu nozaru speciālistus: ārstus, veterinārārstus, saimniecības kursus beigušos virsniekus). Pavāru kursus sāka rīkot 1938.gada decembrī: sākumā Rīgā – 4.Valmieras kājnieku pulka izvietojumā Vidzemes divīzijas intendanta vadībā. Pēc tam kursus rīkoja Daugavpilī, 10.Aizputes kājnieku pulka izvietojumā Zemgales divīzijas intendanta vadībā, vēl pēc mēneša – Liepājā, 1.Liepājas kājnieku pulka izvietojumā Kurzemes divīzijas intendanta vadībā. Kursu ilgums katrā vietā bija

⁴⁷⁰ LNA LVVA, 1485.f., 1.apr., 369.l. 2.-40.lp.

⁴⁷¹ Turpat, 1484.f., 1.apr., 108.l., 4.lp.

⁴⁷² turpat, 1469.f., 1.apr., 244.l., 1.-3.lp.

⁴⁷³ Turpat, 4.-9.lp.

divas nedēļas, turklāt kursus nerīkoja vienlaicīgi, bet Pavāru kursu apmācību priekšmeti bija šādi: virtuves un to iekārtas, stacionārās virtuves iekārtas, mašīnas, trauki un to uzglabāšana, tīrīšana; kaitēkļi un to iznīcināšana; lauka virtuves un to iekārtojums; svāri un to lietošana; pārtikas līdzekļu iesaiņošana; uztura normas un maiņas produkti; uzturvielas, to sagatavošanas nosacījumi, uzglabāšanas nosacījumi, gaļas novērtēšana un lopu kautķermeņa sadalīšana; ēdienkartes un ēdienu pagatavošanas nosacījumi. Kursanti apguva gan teorētiskos priekšmetus, gan bija paredzētas praktiskās nodarbības. 1938.gadā uz pavāru kursiem bija komandēti 57 cilvēki no dažādām karaspēka vienībām.⁴⁷⁴ Vēlāk savos ziņojumos Apgādes pārvaldes priekšniekam karaspēka vienību komandieri norādīja, ka pārsvarā gadījumu divu nedēļu kursi to pabeigušajiem pavāriem tomēr bija nepietiekami, jo tik īsā laikā nevar apgūt profesijas nianšes un tāpēc nepieciešama detalizētāka apmācība, it sevišķi nepieciešamas praktiskās nodarbības.⁴⁷⁵

4.2.2. Latvijas armijas apgāde ar apģērbu un ekipējuma priekšmetiem

Pēc 1934.gada 15.maija ministru prezidenta K.Ulmaņa veiktā valsts apvērsuma un autoritārā režīma nodibināšanās pārmaiņas armijas dzīvē skāra galvenokārt ideoloģisko jomu. Pēc apvērsuma armijā pastiprinājās nacionāli patriotiskā audzināšana, īpašu uzmanību pievēršot obligātā dienesta karavīriem, tos izglītojot un cenšoties mazināt iespējamo svešu ideoloģiju ietekmi. 1930.gadu otrā puse iezīmējās ar centieniem nodrošināt armijas apgādi ar valsts rūpniecības uzņēmumu produkciju. Iepriekš materiālu piegāde tika nodrošināta, organizējot iepirkumu izsoles no privātajiem uzņēmumiem. Taču pēc militāro speciālistu atzinuma, šāda kārtība nevarēja garantēt piegāžu nepārtrauktību iespējamā militārā konflikta gadījumā.⁴⁷⁶

Uzlabojot karavīru apgādi ar apģērbu, tika izstrādāti jauni noteikumi par ietērpa lietošanu karaspēka daļās. Valstī un armijā notika aizsardzības spēku

⁴⁷⁴ Turpat, 13.-15.lp.

⁴⁷⁵ Turpat, 16.lp.

⁴⁷⁶ Dālbergs A. Intendantūras apgādes nodrošināšana kara laikā ar mūsu rūpniecību un importu// Militārais apskats, 1933., nr.9., 1616.- 1621.lpp.

pilnveidošana, kurai vajadzēja atspoguļoties arī formas tērpos.⁴⁷⁷ 1935.gadā izsludināja grozījumi kara ministra 1932.gada 21.pavēlē par ietērpu.⁴⁷⁸

Sadarbībā ar valsts uzņēmumiem pakāpeniski tika pārveidota nepieciešamo armijas apgādes priekšmetu izgatavošana, izmantojot pēc iespējas vietējas izejvielas un ražojumus. Lai karaspēka apgādi padarītu pēc iespējas neatkarīgāku no ārzemju pievedumiem, armijas vadība un intendantūra centās pielāgot un pārkārtot dažus vietējos rūpniecības uzņēmumus, lai tie vajadzības gadījumā varētu ātri un bez traucējumiem uzsākt kara mantu ražošanu, vienlaicīgi veidojot ražošanai nepieciešamās importa precu rezerves. Līdz ar nacionālo saimniecisko uzņēmumu izveidošanu visus galvenos materiālus kā vilnu, linus, pakulas, linu un pakulu audumus, dažādas ādu šķirnes un dzelzs materiālus armijas mantu darbnīcām piegādāja jaundibinātie nacionālie rūpniecības uzņēmumi. Šie uzņēmumi daļēji nodrošināja arī armijas apgādi pastiprinātu pieprasījumu gadījumos, kā tas bija 1939.gada rudenī. Izgatavotās mantas kā apģērbi un ekipējuma priekšmeti glabājās darbnīcu noliktavās.⁴⁷⁹

Mobilizācijas krājumu izgatavošana un uzkrāšana arvien bija viens no svarīgākajiem Apgādes pārvaldes uzdevumiem. Saskaņā ar Armijas štāba 1936.gadā veiktajiem aprēķiniem mobilizācijas periodā un pirmajos četros karadarbības mēnešos izlietojamā apģērba un uzkabes priekšmetu komplektu izgatavošanai būs nepieciešami 22 515 600,00 latu. Naudas izlietojums bijā jāplāno tā, ka uzreiz būtu jānodrošina mobilizācijas krājumu izgatavošana (tas izmaksātu 11 820 800,00 Ls), bet katrā karadarbības mēnesī būtu jāizgatavo apģērbs un ietērpa priekšmeti vēl par 5 628 900,00 Ls katru mēnesi.⁴⁸⁰ Šādu priekšmetu izgatavošana pārsvarā notika Apgādes pārvaldes Intendantūras daļas mantu darbnīcā Rīgā un Liepājas Kara ostas darbnīcās. Atsevišķus ekipējuma un ietērpa priekšmetus iepirka ārzemēs vai no privātajiem ražotājiem Latvijā. Jau tad bija skaidrs, ka tikai militārajam resoram piederošās mantu darbnīcas nespēs nodrošināt visu armijai mobilizācijas un kara gadījumā nepieciešamo apģērba un uzkabes priekšmetu izgatavošanu, tāpēc būtu nepieciešams uzsākt apzināt tos ražošanas uzņēmumus, kas varētu piedalīties armijas apgādē iespējamā karadarbības gadījumā. Pagaidām vēl šāda veida

⁴⁷⁷ Gelderiņš E. Latvijas armijas karavīru ietērps, atšķirības zīmes un noteikumi to nēsāšanai, 88.lpp.

⁴⁷⁸ Kara ministra pavēle nr.21, 1.§, Rīgā, 1935.gada 1.septembrī.

⁴⁷⁹ Puķe E.Mūsu mantu darbnīcas// Daugavas Vanagu mēnešraksts, 1970., nr.6., 30.-33.lpp

⁴⁸⁰ LNA LVVA, 1474.f., 1.apr,m 3138.l., 1.lp.

apzināšana vēl nenotika, par tās nepieciešamību tika runāts tikai vēlāmā formā militāro teorētiku publikācijās.⁴⁸¹

1937.gadā Apgādes pārvaldes Intendantūras daļas pārraudzībā sākās jaunas lauku virtuves modeļa projektēšana, jo līdz tam Latvijas armijā lietoja Krievijas armijas parauga virtuvi ar vienu kapara katlu, kura tīrīšana un atkārtota alvošana prasīja līdzekļus un attīstoties kapara oksīdam varēja izraisīt lietotājos saindēšanos. Intendantūras mantu darbnīcās sāka projektēt jauna veida lauku virtuves ar trim nerūsējošiem katliem.⁴⁸² Līdz 1940.gadam jaunā veida lauka virtuves armijas vienībās vēl nebija nonākušas.

Tāpat tika plānota arī armijas mantu darbnīcu darbs iespējamās karadarbības apstākļos. 1939.gada 29.aprīlī Apgādes pārvaldes vadībai tika iesniegts 11.mantu darbnīcas darbības rīcības plāns karaspēka mobilizācijas apstākļos. Šādā plānā bija paredzēts, ka pie tobrīd esošā štatu aizpildījuma un pie nosacījuma, ka netiek traucēta darbnīcas apgāde ar izejmateriāliem, šī iestāde kā miera, tā kara laikā viena mēneša laikā var izgatavot šādu skaitu armijas apģērbu un uzkabes priekšmetu:⁴⁸³

Tabula nr.8.

Priekšmeta veids	Skaits, ko 11.armijas darbnīca izgatavos vienā mēnesī
Šineļi	2850
Ziemas krekli	2850
Bikses	2850
Cepures	2850
Apakškrekli	5700
Apakšbikses	5700
Ziemas kājauti	5700 pāri
Dvieļi	3800
Stilbtņi	2800 pāri

⁴⁸¹ Skat. Mednis E. Kaŗa saimniecība jaunāko atziņu gaismā//Militārais apskats, 1936., nr.9., 1730.-1737.lpp.; Lapiņš O. Valsts kara saimniecība pasaules kara pētījumu prizmā//Militārais apskats, 1938., nr.1., 23.-34.lpp.

⁴⁸² Puķe E. Mūsu armijas mantu darbnīcas,33.lpp.

⁴⁸³ Sastādīts pēc LNA LVVA, 1.apr., 1469.f., 2478.l., 7.-9.lp.

Ekipējuma komplekts (plecu un vidus josta, patronsoma, mantu soma, pārtikas soma un teltene)	475 komplekti
Apavu izgatavošanas sagataves	3400 pāri
sedli	15 komplekti
Artilērijas zirgu aizjūgi	15 komplekti
Vezumnieku zirgu aizjūgi	15 komplekti
Divriči	10
Transporta rati vai lauku virtuves	3
	Skaits, kuru mēneša laikā var izremontēt
Apavi	1000 pāri
Apģērba komplekti	1000 komplekti
Ekipējuma komplekti	1000 komplekti

Gadījumā, ja no darbnīcas personālsastāva aktīvā karaspēka rindās iesauc pēc mobilizācijas plāna paredzēto cilvēku skaitu, tad darbnīcas izgatavoto priekšmetu skaits samazināsies: apģērbs – par 25%, apavu – par – 40%, bet ekipējuma priekšmetus neražos vispār.⁴⁸⁴

Šajā laikā armijas vadība sāka pievērst pastiprinātu uzmanību intendantūras virsnieku un administratīvo ierēdņu kvalifikācijas paaugstināšanai. 1938.gada 2.aprīlī Apgādes pārvaldes priekšnieks izdeva noteikumus par mantziņu kursiem. Šos kursus bija paredzēts periodiski rīkot pie Apgādes pārvaldes Intendantūras daļas un kursu mērķis bija sagatavot zemākā līmeņa saimnieciskos ierēdņus, tāpēc uz šiem kursiem pārvaldes priekšnieks pavēlēja komandēt tos virsdienesta karavīrus un instruktorus, kuri savās vienībās ieņēma pārtikas pārziņa vai mantziņa amatus. Pirmo reizi kusi notika 1938.gadā no 23.aprīļa līdz 28.maijam. Kursu programmas sastāvēja no teorētiskajiem priekšmetiem, kurus lasīja no karaspēka daļām un Apgādes pārvaldes Intendantūras daļas virsnieku vidus piesaistītie lektori. Kursu teorētiskajā daļā kursanti klausījās lekcijas par dažādu pārtikas produktu uzglabāšanas un pagatavošanas veidiem, apguva noteikumus intendantūras priekšmetu pieņemšanā, uzskaitē un glabāšanā, intendantūras priekšmetu

⁴⁸⁴ Turpat, 9.lp.

nomenklatūru, karaspēka apgādes teoriju. Praktisko darbu sadaļā bija paredzētas nodarbības karaspēka daļu ēdnīcās, lauku virtuvēs, pārtikas un mantu noliktavās, taču praktiskie darbi šajosursos proporcionāli laika ziņā sastādīja nelielu daļu, līdz ar to kursanti galvenokārt apguva teorētiskās zināšanas. Sursos piedalījās 30 klausītāju, no kuriem visi tos pabeidza ar vidējo atzīmi „11”.⁴⁸⁵ Vēl Apgādes pārvaldes organizēti mantziņu kursi notika no 1940.gada 15.janvāra līdz 15.februārim, arī bija paredzēti 30 klausītājiem.

1939.gada 26.janvārī armijas komandieris apstiprināja „Noteikumus par saimniecības virsnieku kursiem”. Sursos organizēja sākot ar 1939.gada 8.februāri un tie ilga trīs mēnešus. Sursos piedalījās 30 virsnieki, kuri šajā laikā apguva dažādus teorētiskos priekšmetus un piedalījās praktiskajās nodarbībās. Kursu programma sastāvēja no 375 akadēmiskajām stundām un tajās ietilpa šādi priekšmeti: apgādes teorija (kara un miera laika apgāde), intendantūras dienesti, ķīmija, noteikumi par karaspēka daļu saimniecību, grāmatvedība, budžeta veidošana, labība un tās pārstrādes produkti, maize, maizes cepšana un ceptuves, transporta līdzekļi un lauka virtuves, animālās uzturvielas (gaļa, gaļas produkti, zivis), elpe un tās novietošana, zirgkopība, vispārējā taktika, armijas dienestu darbība, pārtikas uzglabāšana un kaitēkļu apkarošana, telpu remontu un būvmateriāli, sakaru apgāde, intendantūras mantas: iedalījums, apgāde, izgatavošana, mantu un materiālu pieņemšanas nomenklatūra, munīcija un sprāgstvielas, mobilizācijas sagatavošana intendantūras dienestā. Lekcijas šajos priekšmetos lasīja paši Apgādes pārvaldes Intendantūras daļas virsnieki.⁴⁸⁶

Armijas apgādes funkcijas 1920.gadu beigās un 1930.gadu sākumā pildīja Kara ministrijas Galvenā intendantūras pārvalde, kura pārzināja armijas apgādi ar pārtiku, apģērbu un ekipējuma priekšmetiem. Bez šīs pārvaldes dažādas armijas aizmugures nodrošināšanas funkcijas pildīja vēl vairākas pārvaldes. Pamatojoties uz nepieciešamību racionalizēt pārāk plašo pārvalžu štatu, kā arī cenšoties ekonomēt līdzekļus 1933.gada 1.aprīlī Galveno intendantūras pārvaldi, kopā ar citām kara ministrijas pārvaldēm apvienoja vienā Latvijas armijas aizmugures nodrošināšanas

⁴⁸⁵ Turpat, 2445.l.,4.,6.-10.lp.

⁴⁸⁶ Turpat, 2443.l., 6.,25.lp.

dienestā – Apgādes pārvaldē, kas pastāvēja līdz armijas bojā ejai padomju okupācijas rezultātā.

Jau tūlīt pēc Neatkarības cīņu beigām Latvijas armijas vadība sāka izstrādāt valsts teritorijas aizsardzības plānus iespējamā kādas valsts neatkarībai nedraudzīgas valsts uzbrukuma gadījumā. Starpkaru posmā tika izstrādāti kopā pieci aizsardzības plāni, par potenciālo agresoru Latvijas armijas vadība uzskatīja Padomju Savienību, kā arī, saredzot draudus, no Vācijas puses. Armijas intendantūras dienestiem valsts aizsardzības un mobilizācijas plānos bija jāizstrādā armijas stratēģisko rezervju sagatavošanas un izvietojuma plāni. Plānojot armijas stratēģisko rezervju izvietojumu tika paredzēts, ka uzsākot sagatavošanos iedzīvotāju mobilizācijai, un jaunu karaspēka vienību veidošanai, šo jaunformējamo karaspēka vienību formēšanās rajonos tiks izvietotas nepieciešamo karamateriālu (tai skaitā pārtikas, elpes, apģērbu un ekipējuma priekšmetu) rezerves, ekvivalentas veidojamo karaspēka vienību lielumam. Armijas intendantūras dienestu uzdevums bija sagatavot šīs rezerves, sagatavot potenciālās izvietojuma vietas un nepieciešamības gadījumā pārvietot saskaņā ar mobilizācijas plāniem. Bija paredzēts, ka iespējamā militārā konflikta un valsts iedzīvotāju mobilizācijas karadienestam mobilizācijas gadījumā jauno karaspēka daļu formēšanas vietās pārtiku, apģērbu un nepieciešamos karamateriālus izdalīs no tuvāk esošajām armijas noliktavām, bet turpmākā gaitā pārtiku ievāks rekvizīciju un karalaika iepirkumu veidā. Armijas vadība uzskatīja, ka karaspēka apgādi ar pārtiku kara laikā noorganizēt tā, lai praktiski visus nepieciešamos produktus sagādātu uz vietas valsts teritorijā, jo iespējamā militārā konflikta gadījumā nevarētu paļauties uz ārzemēs veiktajiem iepirkumiem.

5. Izmāņas Latvijas armijas apgādes sistēmā un intendantūras dienestu darbībā pēc 2. pasaules kara sākuma Eiropā (1939.IX – 1940.VIII)

5.1. Izmāņas Latvijas armijas intendantūras dienestu darbībā 1939.gada rudenī – ziemā

1939.gada septembra beigas bija uzskatāmas par sākumu intensīvām izmaiņām Latvijas bruņoto spēku aizsardzības plānos un armijas apgādes nodrošināšanā. Sākotnēji izmaiņas izpaudās kā karaspēka daļu dislokācijas vietas maiņa. Bet vēlāk sāka mainīt arī mobilizācijas plānus, ņemot vērā 1939. gada septembrī veiktās izmaiņas mobilizācijas īstenošanas kārtībā. Mobilizācijas plāna un mobilizācijas kārtības maiņa bija arī apstākļu spiesta – tā kā Latvijas teritorijā saskaņā ar Latvijas – PSRS 1939.gada 5.oktobrī noslēgto līgumu tika izvietotas PSRS Sarkanās armijas bāzes, tad šāda situācija prasīja plānu izmaiņu, jo vairākās iepriekšējā mobilizācijas plānā paredzētās jauno vienību formēšanās vietās tas vairs nebija iespējams. Vēlāk (1940.gada sākumā) šīs izmaiņas nosauca par jaunu - 5. mobilizācijas sadalījumu. Jau 1939. gada 9. oktobrī Armijas komandieris sasauca augstāko armijas komandieru sapulci, lai apspriestu radušos situāciju. Sapulcē piedalījās Kara ministrs ģenerālis J.Balodis, armijas komandieris ģenerālis K. Berķis, jaunais štāba priekšnieks ģenerālis H. Rozenšteins, visi divīziju un armijas dienestu komandieri.⁴⁸⁷ Sapulcē pieņēma lēmumu principiāli izmainīt mobilizācijas kārtību, pārejot uz teritoriālo komplektēšanas principu.

Lai to īstenotu, Latvijas armijas vadība sāka jaunu vienību formēšanu un pārvietošanu. Piemēram, 8. Daugavpils kājnieku pulku 1940. gada janvāra sākumā pārformēja četrus bataljonu sastāvā, viens atradās tiešā robežas tuvumā - Apē, bet viens bija novietots Smiltēnē. Abi šie bataljoni skaitījās sedzošās vienības, un sākoties karadarbībai formētu vienu kājnieku pulku. 1939.gada 30. novembrī Armijas Komandieris izdeva rīkojumu sākt pārformēšanas darbus arī Vidzemes kājnieku divīzijā.⁴⁸⁸

Paralēli sāka risināt jautājumu par mobilizācijas rezervju krājumu novietošanu. 1939. gada 30. novembrī balstoties uz Armijas štāba priekšnieka ģen. Rozenšteina mutisku pavēli sasauca apspriedi, kurā piedalās visi divīziju komandieri un visi armijas dienestu priekšnieki. Apspriedes mērķis - noteikt kādas telpas ir derīgas

⁴⁸⁷ Turpat, 1516.f., 1. apr., 458. l., 534. lp.

⁴⁸⁸ Turpat, 1526.f., 1.apr., 552.l., 17. lp.

krājumu novietošanai un noteikt kārtību kā šīs telpas būtu sagādājamas.⁴⁸⁹ Galvenais apspriedē pieņemtais lēmums - noliktavas izraudzīties karaspēka daļu formēšanas rajonu tiešā tuvumā. 1939.gada 1.decembrī Armijas štāba priekšnieks izdeva pavēli visiem divīziju komandieriem sākt nepieciešamo telpu meklēšanu, to nobeidzot līdz 15.decembrim.⁴⁹⁰ Pēc vietu apsekošanas sākās karaspēka vienību pārvietošana.

Visplašākā bija Kurzemes divīzijas pārvietošanu uz Austrumiem no Ventas līnijas - Liepājā palika tikai viens kājnieku bataljons no 1. Liepājas kājnieku pulka sastāva un viena kājnieku rota (3. rota) Ventspilī no 2. Ventspils kājnieku pulka sastāva. Pārējām karaspēka vienībām 1939. gada oktobra beigās ļoti lielā steigā vajadzēja izvākties no ieņemtajām telpām, lai atbrīvotu vietu Sarkanās Armijas karaspēkam. 1940.gada janvāra sākumā Kurzemes divīzijas daļas bija novietotas praktiski pa visu Rietumkurzemi un Zemgali.⁴⁹¹ 1. Liepājas kājnieku pulka daļas - Liepājā, Valtaiķos, Kursišos, Saldū (štābs), Pilsblīdenē, Kaulačos, Aucē. 2. Ventspils kājnieku pulka daļas - Ventspilī, Kuldīgā, Spārē, Talsos (štābs), Tukumā. 3. Jelgavas kājnieku pulks - Jelgava, Brūnumuiža, Dobeles, Bauska. Kurzemes artilērijas pulks - Tukumā, Vecmokās, Pastendē, Lielsvētē. Jaunās dislokācijas vietas bija cieši saistītas ar paredzēto 5. mobilizācijas sadalījuma izstrādi. Pārvietošana skāra lielāko daļu Latvijas armijas plānoto kara laika vienību. Plānoto 3. un 6. divīziju veidošanās rajonus izvirzīja Austrumu robežas virzienā, kur tās paredzēts nokomplektēt, izmantojot teritoriālo principu. Miera laikā 3. divīzijas mobilizācijas plānošanu pārzināja Latgales divīzijas komandiera palīgs ģenerālis Rūdolfs Klinsons un Latgales divīzijas štāba priekšnieka palīgs pulkvedis-leitnants Emīls Rinkovičs.⁴⁹² Abi šie virsnieki jau miera laikā atradās savas vēl neesošās divīzijas štābā – Gulbenē un kārtoja visus jautājumus saistībā ar mobilizāciju un apgādi paredzētajos 7. un 15. kājnieku pulkos. Šajā pat laikā 3. Latgales divīzijas pārvalde pārvietota no Pļaviņām uz Cēsīm, kur paredzēts formēt 5. divīziju. Uz Pļaviņām no Rīgas pārvietots 2. Vidzemes divīzijas komandiera palīgs ģenerālis Jānis Ezeriņš ar štāba priekšnieka palīgu pulkvedi-leitnantu Pēteri Soveru, lai sagatavotu 6. divīzijas mobilizācijas plānus.⁴⁹³ 4. mobilizācijas sadalījuma lielākais

⁴⁸⁹ Turpat, 1515.f., 1. apr., 1000. l., 3. lp.

⁴⁹⁰ Turpat, 997. l., 1. lp.

⁴⁹¹ Turpat., 894. l., 6. lp.

⁴⁹² Turpat., 1516. f., 1. apr., 1408. l., 5. lp.

⁴⁹³ Turpat, 1526. f., 1. apr., 602. l., 32. lp.

trūkums- lielā atkarība no dzelzceļa līnijām jau bija pārvarēta, jo tagad paredzēja, ka kara laika karaspēka vienības formēsies tajos rajonos, kuros atrodas tās formējošās miera laika vienības. Tāpat arī nākamās 7. divīzijas potenciālā vadība jau bija novietota iespējamās karadarbības rajonā - Jelgavas, Dobeles un Bauskas apkaimē. Taču jāņem vērā, ka visa iepriekš minētā karaspēka daļu pārvietošana nozīmēja tikai kadra pārvietošanu. Lai varētu īstenot mobilizāciju, vienalga pēc kura mobilizācijas sadalījuma, bija jāpārvieto arī mobilizācijas krājumi - ieroči, munīcija, ietērps, pārtika, dažādu dienestu mantas. Latvijas bruņotie spēki no 1939.gada novembra līdz 1940.gada maijam atradās ļoti vārgā situācijā - karaspēka daļas jau pārvietotas, bet mobilizācijas krājumi vēl nē, mobilizēties pēc 4. sadalījuma vairs nevar, pēc 5. vēl nevar.

1940.gada 31. janvārī Armijas komandieris izdeva pavēli dienestu priekšniekiem sākt mobilizācijas rezerves krājumu pārdalīšanu un pārkārtošanu atbilstoši 5. sadalījumam.⁴⁹⁴ Pavēli nosūtīja uz visām divīzijām atbilstošo divīzijas dienestu priekšniekiem. Pavēlē bija norādīts jaunformējamās vienības nosaukums numurs vai apzīmējums no divu burtu kombinācijas. Bija norādīta vienības formēšanas vieta un mobilizācijas rezerves krājumu glabāšanas vieta. Piemēram, Vidzemes divīzijas komandiera palīgs ģenerālis Jānis Ezeriņš pēc mobilizācijas izsludināšanas kļuva par 6. divīzijas komandieri Pļaviņās.⁴⁹⁵

Līdz 1940. gada 15. aprīlim bija paredzēts pabeigt visu ar ieročiem un munīciju saistīto krājumu pārkārtošanu un pārvietošanu. Katram rīkojumam klāt nāca tabula, kurā norādīja - cik konkrētais karaspēka daļai pienācās attiecīgo mobilizācijas krājumu pēc kara laika štatiem, cik piešķirts pēc 5.sadalījuma, cik reāli atrodas karaspēka daļā, ja ir iztrūkums, no kādām karaspēka daļām tas saņemams, ja pārpalikums, kur jāsūta. Tajā pašā laikā pienāca rīkojumi - no Armijas Sakaru dienesta priekšnieka 23. aprīlī par sakaru dienesta mantu sadalījumu, no Armijas Inženieru dienesta priekšnieka 12. aprīlī, no Apgādes pārvaldes priekšnieka - 15. aprīlī. Visos rīkojumos - sākt mantu pārkārtošanu un nobeigt līdz aprīļa beigām.⁴⁹⁶

⁴⁹⁴ Turpat, 1515. f., 1. apr., 999. l., 1. lp.

⁴⁹⁵ Turpat, 1526. f., 1. apr., 547. l., 13. lp.

⁴⁹⁶ Turpat, 1515. f., 1.apr., 1001. l., 3.1 p.

Intensīvi pārvadājumu darbi turpinājās līdz 1940.g. maija beigām. Armijas komandieris 18. maijā izdod rīkojumu, lai pasteidzinātu mantu sakārtošanu atbilstoši 5.mobilizācijas sadalījumam. Tām karaspēka daļām, kuras pārkārtošanu nebūs pabeigušas, līdz 25. maijam jāiesniedz Armijas štābā rakstisks ziņojums, kas nav izdarīts un kādēļ.

1940.gada 20.maijā armijas komandieris ģenerālis K.Berķis parakstīja „Instrukciju karaspēka daļu (iestāžu) apgādei mobilizācijas vai kara draudu uzsākšanas gadījumā”, kurā bija noteikta gan jau esošo, gan potenciālo jaunformējamo karaspēka vienību apgādes kārtība. Armijas apgādes struktūrām visi esošie un turpmāk savāktie pārtikas, apģērbi, medicīniskie un karamateriālu krājumi ir jādala divās daļās: mobilizācijas un kara laika krājumos. Mobilizācijas krājumi bija domāti bruņoto spēku apakšvienību apgādei tajā brīdī, kad šīs vienības formējās un sasniedz kara laika lielumu. Mobilizācijas krājumi jāsāk izdot kopš mobilizācijas izsludināšanas brīža. Savukārt kara laikā krājumi ir jāgatavo un jāizsniedz tad, kad izbeidzas mobilizācijas krājumi.⁴⁹⁷

Saskaņā ar Apgādes pārvaldes priekšnieka 1940.gada 1.jūnijā sniegto izziņu kara ministram intendantūras priekšmeti divīziju apgādei iespējamās mobilizācijas gadījumā atrodas sekojošās apdzīvotajās vietās: Kurzemes divīzija – Jelgava (centrālais apgādes punkts), Tukums, Vecmokas, Talsi, Saldus. Liepāja, Kursīši, Valtaiķi, Ventpils, Kuldīga, Spāre, Kaulači, Pilsblīdene, Bauska, Dobeles, Auce; Vidzemes divīzija – Rīga (centrālais apgādes punkts), Pļaviņas, Madona; Latgales divīzija – Cēsis (centrālais apgādes punkts), Gulbene, Alūksne, Liepna, Viļaka, Balvi, Smiltene, Valmiera, Ape, Rēzekne, Kārsava, Ludza, Limbaži; Zemgales divīzija – Daugavpils (centrālais apgādes punkts), Birži, Jēkabpils, Bebrene, Dagda, Jelgava; artilērijas vienības – Rīga, Cēsis, tehniskās vienības – Rīga (centrālais apgādes punkts), Gulbene, Krustpils.⁴⁹⁸

Paralēli ieroču, munīcijas un aprīkojuma daudzuma plānošanas notika intensīvi aprēķini par iespējamiem rezervistu, zirgu un transportlīdzekļu pienākšanas laikiem. Lai šīs ziņas Armijas štābs varētu saņemt karaspēka daļas sūtīja pieprasījumu atbilstošo kara aprīņķu, priekšniekiem pieprasījumus. Kara aprīņķu priekšnieki veica aprēķinus par rezervistu ierašanās laiku un šīs ziņas sūtīja

⁴⁹⁷ Turpat, 1474.f., 1.apr., 1322.l., 74.-75.lp.

⁴⁹⁸ Turpat, 1469.f., 1.apr., 2478.l., 10.lp.

karaspēka daļu komandieriem. Līdz 1940.gada maija beigām Armijas štābs saņēma visas nepieciešamās ziņas gatavības laika noteikšanai.⁴⁹⁹

Vienlaikus notika to rūpniecības un lauksaimniecības uzņēmumu apzināšana, kuriem būtu iespējama pārprofilēšanās un kuri pēc mobilizācijas uzsākšanas varētu sākt strādāt militārā resora labā. Atbildīga par saimnieciskās mobilizācijas sagatavošanu bija Armijas štāba Kara saimniecības daļa. Šai struktūrai bija uzdots izstrādāt valsts ekonomikas mobilizācijas plānu un pēc plānā paredzēto darbību uzsākšanas jāseko tā īstenošanai.⁵⁰⁰ Par daļas priekšnieku iecēla pulkvedi J.Zivtiņu. 1939.gada beigās un 1940.gada sākumā starp Kara saimniecības daļu un citām valsts institūcijām notika plaša sarakste par rīcību, kāda būtu nepieciešama, lai nodrošinātu valsts ekonomikas mobilizāciju aizsardzības vajadzībām. Par galvenajiem uzskatīja divus uzdevumus: pirmkārt, noskaidrot tos ražošanas uzņēmumus, kuri būtu spējīgi ražot militārajam resoram nepieciešamo produkciju, noskaidrot, cik lielā daudzumā šie uzņēmumi būtu apgādājami ar nepieciešamajām izejvielām un darbaspēku. Vispārējās mobilizācijas izsludināšanas gadījumā šajos uzņēmumos strādājošie netiktu iesaukti militārajā karadienestā, bet paliktu strādāt savās iepriekšējās darbavietās. Otrkārt, bija jāizstrādā plāns rūpniecībai nepieciešamo izejvielu iegādei, turklāt – galvenokārt izmantojot vietējos resursus. Jau sākoties 2.pasaules kara darbībai Eiropā Latvijas ekonomika nonāca ļoti grūtā situācijā – lielākai daļai rūpniecības uzņēmumu būtu jāpārtrauc ražošana izejvielu trūkuma dēļ. Intendantūras nozare tāpat saskārās ar apstākli, ka no ārzemēm vairs nevarēja iepirkt izejvielas dažādu karavīra pirmās nepieciešamības preču izgatavošanai un tāpēc meklēja iespējas aizstāt šādas izejvielas ar vietējiem materiāliem: tā, piemēram, 1940.gada sākumā militārajam resoram radās grūtības ar augu tauku iepirkšanu, kuru izmantoja ziepju izgatavošanai. Karadarbības apstākļos šo stratēģisko izejvielu no ārzemēm piegādāt vairs nebija iespējams. 1940.gada 21.februārī Apgādes pārvaldes priekšnieks apstiprināja lēmumu, ka turpmāk ziepes armijas vajadzībām gatavos tikai no vietējiem materiāliem: dzīvnieku vai augu taukiem, ar nelielu linsēkļu eļļas piedevu. Līdzīgi bija ar ietērpa priekšmetos izmantojamo plastmasu un metālu, kuru aizstāja ar vietējo produkciju.⁵⁰¹

⁴⁹⁹ Turpat, 1515. f., 1.apr., 1001. l., 6.lp.

⁵⁰⁰ Turpat, 1474.f., 1.apr., 328.l., 131.lp.

⁵⁰¹ Turpat, 1484.f., 1.apr., 126.l., 58.lp.

1940.gada 5.janvārī Kara saimniecības daļa priekšnieks iesniedza Armijas štāba priekšniekam sarakstu ar tiem rūpniecības uzņēmumiem, kuri potenciāli varētu kara laikā strādāt militārā resora labā. Šajā sarakstā norādīti arī tie uzņēmumi, kuri varētu tikt iesaistīti armijas apgādē ar intendantūras priekšmetiem (pārtiku, audumu, apģērbu, uzkabes priekšmetiem): 1.Rīgas maizes fabrika, a/s „Maiznieks”, „Ž.Legzdiņa maizes ceptuve”, M.Līcīša maizes ceptuve, J.Grīnberga maizes ceptuve (visas atradās Rīgā), E.Ozoliņa maizes ceptuve Liepājā, A.Stirnas – Gutfelča maizes ceptuve, M.Ivanova maizes ceptuve, R.Brieža maizes ceptuve, A.Krūmiņa maizes ceptuve, L.un E.Rumeļa maizes ceptuve (visas Jelgavā) – maize un maizes izstrādājumi, a/s „Dzirnavnieks” Rīgā – pārstādās labību, a/s „Bekona eksports” Rīgā– gaļas produkti, a/s „Atoms”Rīgā – ziepes, a/s „Jelgavas ādu un vilnas fabrika” – ādu un audumu izgatavošana, gumijas fabrika „Varonis” Rīgā – apavi un gumijas izstrādājumi, trikotāžas fabrika „Rīts”- audumi, siltā veļa, veļa, E.Krūmiņa filca fabrika Rīgā – tūbas sedliem un aizjūgiem, tūbas zābaki, a/s „Rīgas vilnas rūpnieks” – vilnas audumi, vate, a/s „Rīgas tekstilfabrika” – vilnas audumi, dzija, cimdi, sabiedrība „Lenta” Rīgā – diegi, kokvilnas izstrādājumi, lentes audumi, a/s „Latvijas kokvilna” Rīgā – linu audumi, kokvilnas audumi, linu manufaktūra „J.un L.Hoffs” Jelgavā – linu diedziņi, pārsienamo materiālu fabrika „Samo”Rīgā – vate, pārsienamie materiāli, a/s „Metāltehnika” Rīgā – katliņi, krūzītes, ūdens pudelas, ēšanas piederumi. Šis saraksts nebija pilnīgs un bija paredzēts, ka to vēl papildinās.⁵⁰² Tāpat šajā sarakstā nebija lauksaimniecības produktu izgatavotāji, jo Apgādes pārvaldes Intendantūras daļas vadība apzinājās, ka plānot lauksaimniecības produktu izgatavošanu un sagādi kara laikā var tikai aptuveni, sakarā ar to, ka iespējamās karadarbības rezultātā valsts teritorijas daļu aizstāvēt neizdosies un to ieņems nedraudzīgas valsts karaspēks – saskaņā ar 5.mobilizācijas plānu par šādām teritorijām tika uzskatīta Latvijas austrumu pierobeža (robežas ar PSRS rajoni) un teritorija no Kurzemes piekraste līdz Ventas upes līnijai (teritorija, kurā bija izvietotas Sarkanās armijas bāzes).⁵⁰³ Intendantūras daļai bija uzdevums censties sagādāt no šiem rajoniem pēc iespējas vairāk lauksaimniecības produktu un izvest tos un jauno karaspēka daļu mobilizācijas vietām, lai tur veidotu mobilizācijas krājumus.⁵⁰⁴

⁵⁰² Turpat, 1474.f., 1.apr., 3187.l., 25.-29.lp.

⁵⁰³ Turpat, 1523.f., 1.apr., 443.l., 7.lp.

⁵⁰⁴ Turpat, 1484.f., 1.apr., 126.l., 57.lp.

Likumdošanas bāze Latvijas rūpniecības pārkārtošanai darbam kara apstākļos tika sagatavota līdz ar 1940.gada 15.maijā izsludināto „Likumu par valsts aizsardzību” (Skat. pielikumu nr.5). Šis likums noteica, ka vēl miera laikā varētu būt nepieciešama valsts saimniecības pāreja militārā resora pārziņā.⁵⁰⁵

1940. gada 1. jūnijā Armijas komandieris visām karaspēka vienībām caur Armijas štāba organizācijas - mobilizācijas daļu izsūtīja pavēli par 5. mobilizācijas plāna izstrādi. Tas nozīmēja, ka 5. mobilizācijas sadalījums bija izstrādāts, t.i. armijas kopējais mobilizācijas pasākumu plāns bija pilnībā izstrādāts. Veikto pārkārtojumu rezultātā Latvijas bruņotie spēki, bija pilnībā izmainījuši karaspēka vienību dislokāciju iespējamās karadarbības veikšanai, kā arī principiāli tika izmainīta karaspēka komplektācijas sistēma. Karaspēka vienību novietojums precīzi norāda Latvijas bruņoto spēku vadības priekšstatu par iespējamās karadarbības pretinieku. Apstiprinātā plānu īstenošanai katrai karaspēka vienībai bija jāizstrādā savs individuāls mobilizācijas pasākumu plāns. Noteiktais gatavības laiks svārstījās no piecām (sedzošās karaspēka vienības) līdz 36 stundām (armijas lazaretēs, noliktavas utt.), caurmērā bruņoto spēku kaujas vienību mobilizācija bija jāpabeidz 24 stundu laikā. Mobilizācijas plānu izstrāde bija jāpabeidz līdz 1940. gada 1. jūlijam. Līdz ar šo pavēli atcēla 4. mobilizācijas sadalījumu, un pavēlēja to iznīcināt.⁵⁰⁶ Ja gadījumā tiktu izsludināta mobilizācija, tā būtu veicama pēc 5. mobilizācijas sadalījuma. 25.maijā Kurzemes divīzijas komandieris ģenerālis Hermanis Buks ziņoja, ka pārkārtojumi pēc 5.mobilizācijas sadalījuma praktiski pabeigti, ar nelieliem izņēmumiem.⁵⁰⁷ Līdz 1940.gada 1.jūlijam mobilizācijas punktos, kuri pārsvarā gadījumu bija arī jaunformējamo daļu veidošanas vietas bija jāpagatavo vai jāuzkrāj visas nepieciešamās mobilizācijas rezerves, tai skaitā arī pārtika un intendantūras priekšmetu krājumi.

1940.gada 11.jūnijā Apgādes pārvaldes Intendantūras daļas priekšnieks ziņojumā kara ministram un Apgādes pārvaldes priekšniekam norādīja, ka kopumā armijas intendantūras noliktavās karaspēka mobilizācijas fāzei pārtika ir uzkrāta. Noliktavās Rīgā, Jelgavā un Daugavpilī krājumos atrodas: cukurs – vienam mēnesim, kafija – četriem mēnešiem, sāls – trim mēnešiem, ziepes – diviem ar pusi mēnešiem, sālīta cūkgaļa – diviem ar pusi mēnešiem, žāvēšanai sagatavota cūkgaļa

⁵⁰⁵ Likums par valsts aizsardzību //Valdības vēstnesis, 1940., 15.maijs., 1.lpp.

⁵⁰⁶ LNA LVVA, 1515. f., 1. apr., 998. 1, 16. lp.

⁵⁰⁷ Turpat, 1027.l., 82.lp.

– diviem ar pusi mēnešiem, sālīts speķis – četriem mēnešiem. Armijas 11.noliktavā Rīgā rezerves krājumos atradās 21 000 tonnas sālītas cūkgaļas un 459 tonnas žāvētas cūkgaļas. Tāpat noliktavā atradās 1940.gada 1.februārī no Valsts cukura monopola iegādātās 120 tonnas smalkā cukura. Armijas 12.noliktavas Liepājā krājumi daļēji bija izvesti uz jaunformējamo karaspēka daļu mobilizācijas un veidošanas vietām.⁵⁰⁸ Tomēr kopumā no armijas intendantūras noliktavām uz atsevišķu jaunformējamo vienību veidošanas vietām pārtikas rezerves bija pārvietotas ļoti gausi, neskatoties uz to, ka Apgādes pārvaldes Intendantūras daļas priekšnieks bija saņēmis Apgādes pārvaldes priekšnieka rīkojumu sākt pārtikas rezervju pārvietošanu jau 12.aprīlī (skat. augstāk). Lielākai daļai jaunizveidojamo vienību to formēšanas vietās 1940.gada jūnijā sākumā vispār nebija pārtikas rezervju, bet dažām vienībām – tikai trijām četrām dienām.⁵⁰⁹ Šāds iztrūkums konstatējams tajās vienībās, kuras bija plānots apgādāt no noliktavām Rīgā un Daugavpilī, attiecīgi: pārtikas rezervju nebija Vidzemes, Latgales un Zemgales divīzijas vienībām. Līdz 1940.gada 17.jūnijam situācija ar pārtikas rezervju veidošanu neuzlabojās, lai gan ieroču, munīcijas, apģērbu un uzkabes priekšmetu rezerve visās Latvijas armijas vienībās 1940.gada sākumā bija nokomplektēta saskaņā ar 5.mobilizācijas plānu.⁵¹⁰ 1940.gada 1.jūnijā intendantūras centrālajās noliktavās un jaunformējamo vienību mobilizācijas vietās atradās 110 160 komplektu karavīru apģērbu (svārku un bikšu), 116 250 kreklu un mēteļu, 99 200 pāru zābaku, 332 500 komplektu apakšveļas – tā apkārtrakstā divīziju un citu lielāko karaspēka vienību komandieriem rakstīja Armijas štāba priekšnieks ģenerālis H.Rozenšteins.⁵¹¹ Ja virsdrēbes un apakšveļas bija pietiekošā daudzumā, lai nodrošinātu visu mobilizējamo karavīru apgādi, tad apavu skaits bija nepietiekošs. Tā Kurzemes divīzijas komandieris vēl 25.maijā ziņoja, ka mobilizācijas gadījumā 3.Jelgavas kājnieku pulkā trūkst 1000 zābaku pāru.⁵¹²

Trūkumu novēršana intendantūras apgādē tupinājās jūnija pirmajā pusē, līdz 1.jūlijam katrai karaspēka daļai bija jāpabeidz izstrādāt karaspēka daļas mobilizācijas plānus – ar to saprotot to darbību kopumu izstrādi, kas bija jāveic, lai

⁵⁰⁸ Turpat, 1484.f., 1.apr., 110.l., 74.-75.lp.

⁵⁰⁹ Turpat, 1516.f., 1430.l., 1.-15.lp., 1431.l., 1.-23.lp.

⁵¹⁰ Kuzmins V. Latvijas bruņoto spēku mobilizācijas plāni 1939.gada beigās – 1940.gada sākumā// Otrais pasaules karš un Latvija: notikumi un sekas. 20.gadsimta 40.-60.gadi. Latvijas vēsturnieku komisijas raksti. 27.sēj. – Rīga, 2011., - 278.lpp.

⁵¹¹ LNA LVVA, 1515.f., 1.apr., 231.l., 18.lp.

⁵¹² Turpat, 1027.l., 82.lp.

sekmīgi varētu uzsākt mobilizāciju un uz jau esošo karaspēka vienību bāzes veidotu jaunas vienības. Šajā plānā ietilpa arī sagatavot plānu katras konkrētās karaspēka vienības apgādei ar pārtiku un intendantūras priekšmetiem, norādot uz šādu priekšmetu esamību vai arī neesamību.⁵¹³ Šo darbu pārtrauca 1940.gada 15.-17.jūnija notikumi.

5.2. Latvijas armijas un intendantūras dienestu likvidācija 1940.gada vasarā – rudenī

1940.gada 17.jūnijā Latvijas robežu šķērsoja Padomju Savienības Sarkanās armijas palielināts karaspēka kontingents, uzsākot Latvijas teritorijas okupāciju. Latvijas neatkarība bija likvidēta, sekoja neatkarīgās Latvijas varas institūciju varmācīga demontāža un Latvijas sabiedriski politiskās dzīves pārveidošana pēc padomju valsts parauga. Pārmaiņas skāra arī Latvijas armiju, tai skaitā Latvijas armijas apgādes sistēmu. Vēl pirms Latvijas oficiālās inkorporācijas Padomju Savienībā okupācijas vara 1940.gada 11.jūlijā ar PSRS Aizsardzības tautas komisāra pavēli nr.0141 trīs formāli vēl neatkarīgo Baltijas valstu teritorijā izveidoja savu militāro struktūru – Baltijas Īpašo kara apgabalu.⁵¹⁴

Vienlaicīgi sākās pakāpeniska Latvijas armijas materiāli tehniskās bāzes pārņemšana. 1940.gada 20.augustā Baltijas Īpašā kara apgabala pavēlnieks ģenerālpulkvedis Aleksandrs Laktionovs pamatojoties uz PSRS Tautas aizsardzības komisāra 1940.gada 17.augusta direktīvu, izdeva pavēli par to, ka visas trīs okupēto Baltijas valstu armijas pārveidojamas par teritoriālajiem strēlnieku korpusiem, Latvijas armija – par Sarkanās armijas 24.teritoriālo strēlnieku korpusu pēc Sarkanajā armijā pastāvošajiem šāda veida vienību štatiem.⁵¹⁵ No visiem trim pārveidojamajiem Baltijas valstu armiju štābiem pieprasīja līdz 1940.gada septembrim pieprasīja sniegt Sarkanās armijas Baltijas Īpašā kara apgabala štābam apkopotas ziņas par karaspēka vienību skaitlisko sastāvu, apbruņojumu un dislokāciju, kā arī šajā pavēlē noteica, ka Latvijas, Lietuvas un Igaunijas armiju noliktavas, darbnīcas, aerodromi, nometnes, poligoni, hospitāļi, citi nekustāmie

⁵¹³ Kuzmins V. Latvijas bruņoto spēku mobilizācijas plāni 1939.gada beigās – 1940.gada sākumā, 281.lpp.

⁵¹⁴ Latvijas okupācija un aneksija 1939-1940. Dokumenti un materiāli /Sast. Grava – Kreituse I., Feldmanis I., Goldmanis J., Stranga A. – Rīga, 1995., - 461.-462.lpp.

⁵¹⁵ ПГВА, Ф. 37848, Оп.1, Д. 8, Л.2

īpašumi un dzīvojamais fonds kopā ar visu inventāru, kā arī, protams, bruņojums un munīcija, pāriet Sarkanās armijas rīcībā bez tiesībām kādām civilajām iestādēm iejaukties šajā īpašuma pārņemšanā.⁵¹⁶ Pēc tam darbu vajadzēja uzsākt specialajām komisijām, kurām laika posmā no 1940.gada 25.augusta līdz 10.septembrim bija jāapraksta un jāpieņem Sarkanās armijas bilancē visu bijušo Baltijas valstu armiju mantu. 1940.gada 19.jūlijā Apgādes pārvaldes priekšnieks pulkvedis A.Dālbergs izsūtīja apkārtrakstu Latvijas armijas divīziju un citu lielāko karaspēka daļu komandieriem ar rīkojumu visus mobilizācijas un rezerves krājumus, kuri vēl pirms dažiem mēnešiem bija nogādāti uz saskaņā ar Latvijas armijas 5.mobilizācijas plānā paredzētajām jaunformējamo daļu veidošanas vietām, nodot intendantūras noliktavās Rīgā, Jelgavā, Liepājā un Daugavpilī, bet vēlāk daļu no šiem krājumiem nodot Sarkanās armijas daļu rīcībā.⁵¹⁷

1940.gada 27.augustā ar Latvijas PSR Tautas komisāru padomes lēmumu tika izveidota Latvijas armijas likvidācijas.⁵¹⁸ Likvidācijas komisijas galvenais uzdevums bija vadīt Latvijas armijas karaspēka vienību likvidāciju un sagatavot visu Latvijas armijas materiālo un tehnisko līdzekļu nodošanu Sarkanajai armijai.

Nākamajā dienā kara ministrs, ģenerālis R.Dambītis pavēlē nr.28 pavēlēja visu kustamo un nekustamo Latvijas armijas īpašu nodot Baltijas Īpašā kara apgabala rīcībā.⁵¹⁹

1940.gada 27.septembrī komisija likvidēja kara ministra amatu un visas kara ministra tiesības un pienākumus pārņēma likvidācijas komisija. Par likvidācijas komisijas pilnvaroto iecēla komisijas locekli, bijušo kara ministru ģenerāli R.Dambīti.⁵²⁰ 1940.gada 1.oktobrī likvidēja visas flotes daļas.⁵²¹ 1940.gada 3.oktobrī komisija nodeva Armijas Ekonomisko veikalu Rīgā kopā ar tā filiālēm reģionos Tirdzniecības tautas komisariāta rīcībā.⁵²² Līdz ar to armijas ekonomiskais veikals bija vienīgā bijušās Latvijas armijas apakšstruktūra, kura nosacīti palika okupētās Latvijas tautsaimniecības bilancē.

⁵¹⁶ Turpat, JI.59

⁵¹⁷ LNA LVVA, 1485.f., 1.apr., 376.l., 19.lp.

⁵¹⁸ Turpat, 1528.f., 1.apr., 9.l., 1.-2.lp.

⁵¹⁹ Turpat.

⁵²⁰ Turpat.

⁵²¹ Turpat, 153.l., 3.lp.

⁵²² Turpat, 1483.f., 4.apr., 1.l., 154.lp.

1940.gadā 9.oktobrī likvidēja Armijas komandiera amatu. 1940.gada 27.oktobrī likvidēja visas bijušās Kara ministrijas centrālās iestādes (kara ministrijas sekretariāts, Armijas štābs un apgādes pārvalde). Līdz ar to nodibināja likvidācijas komisijas biroju. Ar 1940.gada 1.novembri likvidētas visas divīzijas un divīziju komandieri atbrīvoti no amatiem. Atsevišķās karaspēka daļās atstāti tikai likvidatori, kuri bija tieši pakļauti likvidācijas komisijai. Ar 1941. gada 1. janvāri likvidācijas komisijas birojā atstāja tikai 30 brīvā līguma strādniekus Kara ministrijas likvidācijas darbu pabeigšanai.⁵²³ Līdz tam laikam praktiski visas Latvijas armijas vienības jau skaitījās likvidētas un to īpašumi un manta bija nonākuši Sarkanās armijas bilancē, taču daļu mantu un bruņojumu turpināja izmantot latviešu karavīri, kuri bija pārskaitīti Sarkanās armijas 24.teritoriālajā strēlnieku korpusā.

Likvidācijas birojs darbu izbeidza tikai 1941. gada 15. martā un visas nepabeigtās lietas tika nodotas Latvijas PSR Finanšu tautas komisariāta kredītu un banku daļai.⁵²⁴

Atgriežoties pie Latvijas armijas materiāli tehnisko līdzekļu pārņemšanas: visa okupētās valsts bruņoto spēku īpašuma pārņemšanai bija jāsāk veidot speciālas pieņemšanas nodošanas komisijas, kuras Latvijas gadījumā vadīt uzdeva Baltijas Īpašā kara apgabala štāba priekšnieka vietniekam aizmugures nodrošināšanas jautājumos, ģenerālmajoram Fjodoram Kuzņecovam. Šādas komisijas bija paredzēts izveidot visās likvidējamajās karaspēka vienībās. Saskaņā ar A.Laktionova pavēli, pieņemšanas nodošanas komisijām bija līdz 1940. gada 10. septembrim jāapraksta un jāpieņem Sarkanās armijas bilancē visa bijušās neatkarīgās Latvijas armijas manta. Bez ģenerālmajora F.Kuzņecova personīgi pārraudzītās bruņojuma pārņemšanas komisijas izveidoja speciālās jauktās (no latviešu un padomju pārstāvjiem sastāvošas) komisijas katras karaspēka vienības īpašuma pārņemšanai, dzīvojamā fonda un nekustāmo īpašumu pārņemšanai.⁵²⁵

Īpašā direktīvā Augusta Kirhenšteina valdības kara ministrs, ģenerālis R.Dambītis noteica, kādas funkcijas būs šīm komisijām: sastādīt aktus sarakstus par visu karaspēka vienībās esošo kustāmo un nekustāmo mantu norādot tā skaitu un vērtību latos saskaņā ar Latvijas kara ministra 1940.gada 10.pavēlē noteiktām

⁵²³ Turpat, 1528.f., 1.apr., 9.l., 1.-2.lp.

⁵²⁴ Turpat.

⁵²⁵ ПГБА, Ф. 37848, Оп.1, Д. 8, Л.14

apgādes priekšmetu cenām.⁵²⁶ Lai gan šis darbs bija jāizdara līdz 1940.gada 10.septembrim, nevienā vienībā tas netika paveikts, jo, tā kā akti saraksti bija stādīti latviešu valodā, tad padomju puses pārstāvji tos bieži vien atteicās parakstīt. Līdz ar to komisiju darbu pagarināja sākumā līdz decembrim, pēc tam atsevišķos gadījumos - līdz 1941.gada janvāra beigām. Daudzās vienībās uzskaites darbs bija paveikts ne līdz galam, uz ko norāda arī likvidācijas komisijas saimniecības un finanšu nozares likvidatori savās atskaitēs: tikai dažās bija saskaitīta kopējā mantu vērtība latos – Kurzemes divīzijā, Latgales artilērijas pulkā, vēl dažās. Citās likvidatori neapgrūtināja sevi ar mantu vērtību kopējo kalkulēšanu, bieži vien aktos ailītē „vērtība” nenorādot neko. Tā piemēram, armijas 22.noliktavā vispār nebija veikta pieņemšana nodošana, līdz ar ko 1941.gada 1.janvārī Tautas armijas likvidācijas birojs pieņēma lēmumu noliktavu ar visu inventāru un tajā esošo mantu nodot Sarkanās armijas rīcībā bez jebkādiem nodošanas aktiem.⁵²⁷ Tas skaidrojams ar steigu, kādā tika veikta uzskaitē un likvidācija, kā arī ar to, ka latos vērtība 1940.gada beigās bija pavisam cita, nekā pirms padomju okupācijas sākuma. Bez tam padomju puses pārstāvji dažviet pieprasīja pārvērst šo summu rubļos, ko Latvijas puses likvidatori nemācēja paveikt, summas norādot ļoti aptuveni.⁵²⁸ Līdz šim runājot par Latvijas armijai atņemtā bruņojuma materiālo vērtību figurē aptuvenais cipars – 470 000 000 latu.⁵²⁹ Šī summa ir uzskatāma par aptuvenu, jo 1940.gadā, bijušās Latvijas armijas bruņojuma pārņemšanas laikā jauktās bruņojuma un inventāra pieņemšanas komisijas neaprēķināja nododamo priekšmetu kopējo vērtību.

Apkopojums par visu Sarkanajai armijai nodoto bijušās Latvijas armijas kustamo un nekustamo īpašumu tika paveikts līdz 1941.gada 11.februāri, kad bijušais Latvijas armijas štāba Būvniecības pārvaldes priekšnieks ģenerālis Arturs Galindoms sniedza ziņojumu armijas likvidācijas komisijas biroja vadītājam:

„Izpildot bij. Apgādes pārvaldes Būvniecības daļas un padoto būvrajonu un kara muzeja likvidāciju, ziņoju, ka minēto likvidāciju esmu nobeidzis sekojošā kārtā:

⁵²⁶ LNA LVVA, 1528.f., 1.apr., 3.l., 74.lp.

⁵²⁷ Turpat, 7.l., 61.lp.

⁵²⁸ Turpat, 30.l., 23.lp.

⁵²⁹ Upmalis I., Tilgass Ē., Dinēvics J., Gorbunovs A. Latvija – PSRS karabāze. 1939.-1998.:materiāli un dokumenti par Padomju armijas atrašanos Latvijā un tās izvešanu, 26., 190.lpp.

A. Būvniecības daļai piekrītošas apgādes nodošanu:

1. Visi kara resoram piederošie nekustāmie īpašumi, kā ēkas, tā zemes, ir nodotas Baltijas Kara apgabalam pēc aktiem, pievienotiem pie rajonu ziņojumiem. Visu nodoto īpašumu kopvērtība uz 1940.gada 1.septembri bija:

ēkām – 60 050.600, - Ls.

zemēm – 13.898, 500 – Ls

kopā - 73.949.100, - Ls.

2. Karaspēka daļu un iestāžu rīcībā esošais telpu inventārs un materiāli ir nodoti karaspēku daļām un iestādēm tieši sarkanarmijas daļām vai iestādēm. Pēc klātpievienotā saraksta uz 1940.gada 1.septembri minētais inventārs novērtēts uz 5.107.582, 02 Ls.

3. Visus kurināmos materiālus (kā malka, ogles, koks) , kā arī apgaismošanas materiālus (kā spuldzes, sveces, petroleja) karaspēka daļas un iestādes līdz ar ēkām nodeva tieši sarkanarmijas daļām un iestādēm. Būvniecības daļas rīcībā esošo materiālu atlikums uz 1940.gada 1.septembri bija vērtībā par 577.479,01 Ls. Visi akti par šo materiālu nodošanu ir nosūtīti līdz ar naudas izmaksas dokumentiem Finanšu nozarei.

4.Kara muzejs ar nodaļām „Airītes” un Nāves sala uz Likvidācijas komisijas lēmuma pamata tiks nodoti LPSR Izglītības komisariātam. Akti ir nodoti likvidācijas biroja Administratīvajai nozarei.[...]

B. Būvniecības daļas iekšējās daļas darbības, mantu un inventāra nodošana.

Rajoni savu darbību likvidēja, saskaņā ar klāt pielikto rajonu vadītāju ziņojumiem. Būvniecības daļas mantu – materiālu grāmata līdz ar attaisnojošiem dokumentiem nosūtīta Likvidācijas komisijas biroja Administratīvai nozarei. Saimnieciskais inventārs nodots Sarkanarmijai saskaņā ar klāt pieliktiem aktiem un kvītīm. Plāni, ēku lietas, ziņojumi, bibliotēkas un kartes ir nodotas Sarkanarmijai pēc klāt pieliktā saraksta

C. Attiecībā uz izvedamajiem būvdarbiem un apgādēm, visi būvdarbi tika nobeigti uz 1940.gada 1.decembri un izvesta norēķināšanās. Par būvdarbiem tika informēts Baltijas kara apgabala štāba ēku ekspluatācijas daļa . Visi būvniecības nozares neapmaksātie norēķini par būvdarbiem nosūtīti Finanšu nozarei apmaksai.

*Telpu nomas līgumi ir nodoti Baltijas kara apgabala Ēku ekspluatācijas daļai, bet norēķināšanās izvesta līdz 1940.gada 10.novembrim, atkarībā no iesūtītiem rēķiniem uz 1941.gada 8.februāri, saskaņā ziņojumu no 1941.g 8.janvāra.”.*⁵³⁰

Ieroču, bruņojuma un tehnikas pārņemšana ritēja daudz raitāk. Sarkanās armijas bilancē viss bruņojums skaitījās pārņemts jau līdz 1940.gada decembra beigām. Komisijas strādāja diezgan pavis, par ko liecina apstākļi, ka daudzos gadījumos latviešu puses dati nesaskanēja ar sarkanarmijas puses komisiju datiem. Tāpat, kā jau bija teikts iepriekš, komisijas parasti sevi neapgrūtināja ar pārņemtā inventāra un bruņojuma cenas noteikšanu, lai gan tas bija jādara saskaņā ar Baltijas Sevišķā kara apgabala štāba rīkojumu.⁵³¹

Latvijas Jūras kara flotes vienības pārņēma PSRS Baltijas jūras kara flote. Saskaņā ar PSRS Tautas komisāru padomes rīkojumu nr.1427-560 (1940.gada 13.augustā) Latvijas kara flotes pārņemšanai izveidoja komisiju, kura sastāvēja no 2.ranga kapteiņa Kļevenska kā priekšsēdētāja, 3.ranga kapteiņa Rodimova, 2.ranga kapteiņa Goļenbakova un 3.ranga kapteiņa Puškarjova, kā arī katras konkrētās likvidējamās Latvijas Kara flotes vienības pārstāvjiem. Sarkanflote jau 1940.gada 13.augustā pārņēma Liepājas jūras kara bāzi kopā ar visu inventāru, Mīnu divizona inventāru, noliktavu, tehnisko inventāru, Kara ostas darbnīcas, remontbāzi un visus Latvijas kara kuģus: divas zemūdenes „Ronis” un „Spīdola”, trīs mīnu aizžogotāju tralerus „Virsaitis”, „Viesturs” un „Imanta”, divi palīgflotes kuģus, bāzes kuģi, mācību kuģis, hidrogrāfiskais kuģis, ledlauzis, lielā admirāļa motorjahta, torpēdu laiva jūras motorlaiva un 18 dažādu lielumu kuteri.

Padomju okupācijas varai likvidējot Latvijas valsti, tika likvidēta arī tās armija. Daļu no bijušās Latvijas personālsastāva, kopā ar daļu bruņojuma pārskaitīja jaunizveidotajā Sarkanās armijas 24.teritoriālajā strēlnieku korpusā, kas pastāvēja līdz padomju – vācu kara pirmajiem mēnešiem. Vienlaicīgi ar bruņoto spēku likvidāciju sākās Latvijas armijas materiāli tehnisko līdzekļu pārņemšana Padomju Savienības Sarkanās armijas rīcībā. Latvijas Kara flotes materiāli tehnisko bāzi un inventāru pārņēma Padomju Savienības Baltijas jūras kara flote. Latvijas armijas bruņojums, kustāmais un nekustāmais īpašums, saimnieciskais inventārs tika pārņemts bez jebkādas atlīdzības, bieži vien pavis sastādot pieņemšanas un

⁵³⁰ Turpat, 193.l.,1.-3.lp.

⁵³¹ РГВА, Ф. 37848, Оп.1, Д. 8, Л.155-158.

nodošanas aktus, līdz ar to nav iespējams precīzi finansu vērtības izteiksmē novērtēt kopējo Padomju Savienības militāro struktūru pārņemto likvidētās Latvijas armijas un kara flotes inventāru. Saskaņā ar dažādu pieņemšanas – nodošanas komisiju ziņojumiem precīzi novērtēts ir visu bijušajam Latvijas Republikas kara resoram piederošo nekustāmo īpašumu (zeme un ēkas) materiālā vērtība – 73 949 100 Ls; kā arī novērtēti bija Sarkanajai armijai nodotie bijušās Latvijas armijas karaspēka daļu un iestāžu rīcībā esošie telpu inventāri un materiāli – 5 107 582 Ls. Historiogrāfiskajā literatūrā figurē arī skaitlis 470 000 000 Ls, vērtība, kurā būtu lēšama Latvijas armijas un kara flotes bruņojuma vērtība 1940.gada rudenī. Taču armijas bruņojuma pārņemšanas laikā tā kopējā vērtība naudas izteiksmē netika aprēķināta, tāpēc šī summa ir uzskatāma par aptuvenu.

Pēc 2.pasaules kara sākuma Eiropā situācija mainījās arī Baltijas reģionā. 1939.gada 5.oktobrī Latvija bija spiesta parakstīt līgumu ar Padomju Savienību par padomju militāro bāzu ierīkošanu un Sarkanās armijas kontingenta izvietojumu tajās. Steidzīgā kārtā nācās pārstrādāt mobilizācijas plānus un steidzīgi mainīt karaspēka izvietojumu. Armijas vadība uzsāka plānot visas Latvijas tautsaimniecības iespējamo mobilizāciju militārajām vajadzībām. Vienlaikus sākās gatavošanās vispārējai iedzīvotāju mobilizācijai Latvijas armijā. Bija paredzēts, ka 1940.gada sākumā sākās mobilizācijas krājumu pārvietošana uz jauno karaspēka vienību veidošanas vietām. Tāpat paredzēja, ka uz šīm jaunajām karaspēka dislokācijas vietām no intendantūras noliktavām Rīgā, Daugavpilī un Liepājā tiks pārvietotas arī stratēģiskās pārtikas un apģērba rezerves, taču līdz 1940.gada vasaras sākumam tas tika izdarīts tikai nelielā daudzumā.

Pēc 1940.gada 17.jūnijā notika Padomju Savienības īstenota Latvijas teritorijas okupācija un Latvijas Republikas valstiskuma „de facto” likvidēšanas padomju okupācijas vara likvidēja visas neatkarīgās valsts institūcijas. Visa Latvijas armijas manta, aprīkojums, kustāmais un nekustāmais īpašums bez jebkādas atlīdzības pārgāja Padomju Savienības Sarkanās armijas un Baltijas jūras Kara flotes rīcībā. Likvidējot Latvijas armiju okupācijas vara likvidēja arī armijas apgādes dienestus. Viss Latvijas armijas bruņojums, kustamais un nekustamais īpašums nonāca Sarkanās armijas Baltijas īpašā kara apgabala rīcībā, bieži ļoti pavisām uzskaitīts un bez jebkādas kompensācijas Latvijas tautsaimniecībai. Par

Sarkanās armijas 24.teritoriālā strēlnieku korpusu pārveidoto bijušās Latvijas armijas vienību apgāde ar materiāli tehniskajiem līdzekļiem un pārtiku sāka strauji pasliktināties. Salīdzinājumā ar Latvijas armiju kļuva sliktāka arī korpusa karavīru medicīniskā aprūpe, kā arī bieži vien korpusa daļām iedalītās kazarmas neatbilda dzīvošanas vajadzībām.

Secinājumi

Latvijas bruņotie spēki: Latvijas armija, kara flote un aviācija, ieņēma nozīmīgu lomu valsts uzbūves sistēmā un bija viens no Latvijas ārējās drošības garantiem. Neapšaubāmi nozīmīga loma Latvijas armijai bija Neatkarības karā (1918.-1920.), kad tieši pateicoties armijas uzvarām tika nodrošināta Latvijas Republikas pastāvēšana. Starpkaru posmā bruņoto spēku uzturēšanai un attīstīšanai katru gadu no valsts budžeta tika izdalīti salīdzinoši lieli līdzekļi. Latvijas valsts bruņotos spēkus uzturēja un gatavoja vienīgai valsts aizsardzībai, jo Latvija nevienu citu valsti neapdraudēja. Tajā pašā laikā Latvijas armijai un dienestam tajā vajadzēja nostiprināt pilsoņu patriotismu un apņēmību nepieciešamības gadījumā ar viņiem uzticētajiem ieročiem aizstāvēt savas valsts neatkarību un teritoriju.

Tūlīt pēc Latvijas Republikas proklamēšanas 1918.gada 18.novembrī Pagaidu valdības rīcībā nebija savu bruņoto spēku, nebija arī iespēju topošās karaspēka daļas apgādāt ar karamateriāliem, apģērbu un pārtiku. Tūlīt pēc valsts proklamēšanas uzsāktajā Latvijas karaspēka vienību veidošanas procesa sākumā galvenā uzmanība bija pievērsta kaujas sastāva organizēšanai, kā arī jaunizveidotajai valstij nebija līdzekļu, lai saviem spēkiem uzsāktu jaunformējamo bruņoto spēku vienību apgādi. Tā kā pirmās latviešu karaspēka vienības veidojās ar ārvalstu bruņotā spēka atbalstu – 1.Latviešu atsevišķā brigāde ar Vācijas 8.armijas un Ziemeļlatvijas brigāde – ar Igaunijas armijas atbalstu un šīs vienības saņēma nepieciešamos pārtikas līdzekļus un karamateriālus no šo armiju intendantūru noliktavām, tad Latvijas karaspēka vienību apgādes sistēma sāka veidoties tikai pēc šo daļu galīgās saformēšanās. Tā kā bija izveidotas divas savstarpēji izolētas lielākas Latvijas karaspēka vienības, tad arī šo latviešu karaspēka grupu intendantūras veidojās organizatoriski atšķirīgas. Reālā kopējā intendantūru dienestu veidošanās sākās pēc vienotas Latvijas armijas izveides 1919.gada 11.jūlijā, kad armijas Virspavēlniecība izveidoja vienotu armijas apgādes iestādi – Kara apgādības pārvaldi.

Pirmo Latvijas Republikas Pagaidu valdības kontrolēto karaspēka vienību akūtā nepieciešamība Neatkarības kara apstākļos bija nodrošināt savu karaspēku ar intendantūras materiāliem: pārtiku, elpi, apģērbu un uzkābes priekšmetiem. Karaspēka apgādes jautājumu risināšanai izveidoja Galveno rekvizīcijas komisiju

Iekšlietu ministrijas pārziņā un speciālu valsts institūciju – Apgādības ministriju, kuras uzdevums bija rūpēties par armijai nepieciešamās pārtikas, apģērba un pirmā nepieciešamības priekšmetu sagādi, vēlāk šos savāktos priekšmetus nododot armijas apgādes jaunformējamo struktūru rīcībā. Grūtības radīja tas apstāklis, ka Latvijas valsts teritorijā jau vairākus gadus bija risinājies 1.pasaules kara darbība, sējumu platības bija samazinājušas, šeit karojošo valstu armijas vairākus gadus bija veikušas pārtikas līdzekļu un citu karamateriālu rekvizīcijas. Tāpat 1918.gada beigās un 1919.gada pirmajā pusē, jau Neatkarības kara apstākļos, rekvizīcijas un pārtikas produktu izņemšanas akcijas Latvijas teritorijā bija veikuši gan P.Stučkas vadītās Padomju Latvijas varas iestādes, gan šeit esošās Vācijas, Igaunijas, Polijas un Lietuvas armijas intendantūras. Tāpat 1920.gada sākumā, Latgales atbrīvošanas operācijas laikā, Latvijas armijas apgādes dienestiem bija jānodrošina zināms pārtikas līdzekļu daudzums pret lieliniekiem operējošam Polijas karaspēkam.

Neatkarības kara apstākļos dramatiska situācija izveidojās ar Latvijas armijas pirmo vienību apgādi ar apģērbiem un ekipējuma priekšmetiem. 1.Pasaules kara apstākļos izpostītā Latvijas rūpniecība vairs neražoja šo priekšmetu gatavošanai nepieciešamās izejvielas un apgādē ar šiem karamateriāliem Latvijas armija galvenokārt balstījās uz piegādēm un iepirkumiem no ārzemēm. Armijas apgādes dienesti izveidoja pirmās šūšanas un remontdarbnīcas, ar kuru saražoto produkciju mēģināja novērst apģērbiem, apavu un ekipējuma priekšmetu akūto trūkumu Latvijas armijas apakšvienībās. Neatkarības kara beigās, 1920.gada vasarā tikai nedaudz vairāk par 50% no Latvijas armijas personālsastāva varēja uzskatīt par ietērptiem atbilstoši minimālām karadienesta prasībām.

Turpmākajos gados vairākkārt tika pārveidota un reorganizēta dažādas Apsardzības ministrijas, bet no 1922.gada – Kara ministrijas pārraudzībā esošajās pārvaldēs. Saskaņā ar Latvijā valdošo militāri doktrīnu armijas intendantūras nozare pārziņāja apgādi ar pārtiku, elpi, apģērbiem un ekipējuma priekšmetiem. Pēc armijas pārejas uz miera laika štatu, 1921.gada 31.martā, visu apgādi ar pārtiku, elpi, apģērbiem un ekipējuma priekšmetiem pārņēma Apsardzības (no 1922.gada – Kara) ministrijas apgādes struktūras. Armijas apgādes sistēmas uzdevums bija nodrošināt miera laika armiju ar nepieciešamajiem kara priekšmetiem, kā arī gatavot pārtikas un mantu uzkrājumus iespējamās mobilizācijas gadījumā, saskaņā ar izstrādājamajiem

mobilizācijas un armijas apakšvienību izvēršamajiem plāniem. Šādus plānus Latvijas armijas vadība sāka izstrādāt jau tūlīt pēc armijas pāriešanas uz miera laika štatiem.

1920.gados pakāpeniski uzlabojās paralēli valsts tautsaimniecības atjaunošanās procesam. Jau dažus gadus pēc Neatkarības kara beigām Latvijas armijas apgāde ar pārtiku notika tikai ar vietējām lauksaimnieku saražotām precēm. Armijas intendantūra iepirka pārtikas produktus no vietējiem lauksaimniekiem izsoļu ceļā un slēdzot ilgtermiņa līgumus par dažādu ražojumu iegādi.

Līdz ar pāreju uz miera laika štatu Latvijas armijā izveidojās apgādes dienestu trīs pakāpju sistēma: apgādes centrālās iestādes, divīziju intendantūras un pulku, kā arī tiem pielīdzināto karaspēka vienību apgādes struktūras. 1924.gada 18.jūnijā Kara saimniecības pārvaldi pārveidoja par Galveno intendantūras pārvaldi, kuras pārraudzībā atradās visi ar pārtikas un mantu apgādi saistītie dienesti. Šāda armijas apgādes organizācijas struktūra pastāvēja līdz 1933.gadam. Pirmajos gados pēc Neatkarības kara beigām izveidojās sistēma armijas apgādei ar pārtiku. Pārtiku un elpi armijas vajadzībām iepirka pārsvarā centralizēti no vietējiem lauksaimniecības produktu ražotājiem un pārtikas rūpniecības uzņēmumiem, pēc iespējas cenšoties izvairīties no starpnieku pakalpojumiem, ievērojot saimnieciskā izdevīguma principu. Pēc 1929.gada Galvenā intendantūras pārvalde sāka veidot visā valsts teritorijā darbojošās speciālas iepirkuma komisijas, kuras organizēja lauksaimniecības produktu iepirkumu no ražotājiem. Jau pirmajos gados pēc Neatkarības kara beigām armijas apgāde ar pārtikas līdzekļiem un elpi notika tikai ar vietējiem produktiem un vietējo ražotāju izstrādājumiem.

Pirmajos gados pēc armijas pārejas uz miera laika štatiem Latvijas armijas karavīru apgāde ar apģērbu un ekipējuma priekšmetiem bija nepietiekoša, bet dažās karaspēka vienībās pat slikta. Gandrīz visas izejvielas armijas apģērba un ekipējuma priekšmetu izgatavošanai bija jāimportē. Liela nozīme armijas apgādē ar apģērbu bija 1920.gada izveidotajai Kara saimniecības pārvaldes Tehniskajai komitejai, kura izstrādāja pirmos noteikumus par apģērbu, apavu, veļas, ekipējuma priekšmetu kvalitāti un veidu armijas vajadzībām un noteica šo priekšmetu lietošanas termiņus. 20.gadsimta 20.gadu sākumā bija izstrādāti arī karavīru apģērbu un ekipējuma tehniskie apraksti. Šajā laikā armijas vajadzībām audumu un dažādus ekipējuma priekšmetu izgatavošanas materiālus sāka ražot vietējie ražošanas uzņēmumi un sākot ar 1924.gadu armijas intendantūras apgādes priekšmetus ražoja tikai no Latvijā izgatavotajiem materiāliem.

Jau tūlīt pēc Neatkarības cīņu beigām Latvijas armijas vadība sāka izstrādāt valsts teritorijas aizsardzības plānus iespējamā kādas valsts neatkarībai nedraudzīgas valsts uzbrukuma gadījumā. Starpkaru posmā tika izstrādāti kopā pieci aizsardzības plāni, par potenciālo agresoru Latvijas armijas vadība uzskatīja Padomju Savienību, kā arī saredzot draudus no Vācijas puses. Armijas intendantūras dienestiem valsts aizsardzības un mobilizācijas plānos bija jāizstrādā armijas stratēģisko rezervju sagatavošanas un izvietojuma plāni. Plānojot armijas stratēģisko rezervju izvietojumu tika paredzēts, ka uzsākot sagatavošanos iedzīvotāju mobilizācijai un jaunu karaspēka vienību veidošanai, šo jauformējamo karaspēka vienību formēšanās rajonos tiks izvietotas nepieciešamo karamateriālu (tai skaitā pārtikas, elpes, apģērbu un ekipējuma priekšmetu) rezerves, ekvivalentas veidojamo karaspēka vienību lielumam. Armijas intendantūras dienestu uzdevums bija sagatavot šīs rezerves, sagatavot potenciālās izvietojuma vietas un nepieciešamības gadījumā pārvietot saskaņā ar mobilizācijas plāniem. Bija paredzēts, ka iespējamā militārā konflikta un valsts iedzīvotāju mobilizācijas karadienestam mobilizācijas gadījumā jauno karaspēka daļu formēšanas vietās pārtiku, apģērbu un nepieciešamos karamateriālus izdalīs no tuvāk esošajām armijas noliktavām, bet turpmākā gaitā pārtiku ievāks rekvizīciju un karalaika iepirkumu veidā. Armijas vadība uzskatīja, ka karaspēka apgādi ar pārtiku kara laikā noorganizēt tā, lai praktiski visus nepieciešamos produktus sagādātu uz vietas valsts teritorijā, jo iespējamā militārā konflikta gadījumā nevarētu paļauties uz ārzemēs veiktajiem iepirkumiem.

Pēc 1934.gada 15.maija ministru prezidenta K.Ulmaņa veiktā valsts apvērsuma un autoritārā režīma nodibināšanās pārmaiņas armijas dzīvē skāra galvenokārt ideoloģisko jomu. Pēc apvērsuma armijā pastiprinājās nacionāli patriotiskā audzināšana, īpašu uzmanību pievēršot obligātā dienesta karavīriem, tos izglītojot un cenšoties mazināt iespējamo svešu ideoloģiju ietekmi. 1930.gadu otrā puse iezīmējās ar centieniem nodrošināt armijas apgādi ar valsts rūpniecības uzņēmumu produkciju. Iepriekš materiālu piegāde tika nodrošināta, organizējot iepirkumu izsoles no privātajiem uzņēmumiem. Taču pēc militāro speciālistu atzinuma, šāda kārtība nevarēja garantēt piegāžu nepārtrauktību iespējamā militārā konflikta gadījumā.

Sadarbībā ar valsts uzņēmumiem pakāpeniski tika pārveidota nepieciešamo armijas apgādes priekšmetu izgatavošana, izmantojot pēc iespējas vietējas izejvielas un ražojumus. Lai karaspēka apgādi padarītu pēc iespējas neatkarīgāku no ārzemju

pievedumiem, armijas vadība un intendantūra centās pielāgot un pārkārtot dažus vietējos rūpniecības uzņēmumus, lai tie vajadzības gadījumā varētu ātri un bez traucējumiem uzsākt kara mantu ražošanu, vienlaikus veidojot ražošanai nepieciešamās importa preču rezerves. Līdz ar nacionālo saimniecisko uzņēmumu izveidošanu visus galvenos materiālus kā vilnu, linus, pakulas, linu un pakulu audumus, dažādas ādu šķirnes un dzelzs materiālus armijas mantu darbnīcām piegādāja jaundibinātie nacionālie rūpniecības uzņēmumi. Šie uzņēmumi daļēji nodrošināja arī armijas apgādi pastiprinātu pieprasījumu gadījumos, kā tas bija 1939.gada rudenī. Izgatavotās mantas kā apģērbi un ekipējuma priekšmeti glabājās mantu darbnīcu noliktavās.

Situācija kardināli mainījās pēc 1939.gada 5.oktobra, kad Latvija bija spiesta parakstīt līgumu ar Padomju Savienību par militāro bāzu ierīkošanu un Sarkanās armijas kontingenta izvietošanu tajās. Steidzīgā kārtā nācās pārstrādāt mobilizācijas plānu un steidzīgi mainīt karaspēka izvietojumu. Armijas vadība uzsāka plānot visas Latvijas tautsaimniecības iespējamo mobilizāciju militārajām vajadzībām. Vienlaikus sākās gatavošanās vispārējai iedzīvotāju mobilizācijai Latvijas armijā. Bija paredzēts, ka 1940.gada sākumā sākās mobilizācijas krājumu pārvietošana un jauno karaspēka vienību veidošanas vietām. Tāpat paredzēja, ka uz šīm jaunajām karaspēka dislokācijas vietām no intendantūras noliktavām Rīga, Daugavpilī un Liepājā tiks pārvietotas arī stratēģiskās pārtikas un apģērba rezerves, taču līdz 1940.gada vasaras sākumam attiecībā uz pārtikas rezervēm jaunveidojamo karaspēka daļu formēšanas vietām tas netika paveikts, bet apģērbs un ekipējuma priekšmeti uz šiem rajoniem bija nogādāti nepietiekošā daudzumā. Tādejādi var uzskatīt, ka jaunformējamās vienības mobilizācijas gadījumā nebija apgādātas ar nepieciešamajiem karamateriāliem.

Latvijas armijā virsnieku sagatavošanas sistēma veidojās jau Neatkarības kara laikā, kad radās pirmās virsnieku apmācību iestādes. 1920.gadā izveidojās Kara skola ar vairākām militāro specialitāšu nodaļām, kas pastāvēja līdz 1940.gada jūlijam. Augstākās militārās izglītības iegūšanai 1922.gadā izveidoja Vecāko virsnieku kursus, kuri vēlāk tika pārdēvēti par Virsnieku akadēmiskajiem kursiem un Augstāko kara skolu. Šeit varēja iegūt augstāko militāro izglītību. No 1922.gada armijas vadība deleģēja vairākus virsniekus karaspēkam nepieciešamās izglītības iegūšanai uz Latvijas Universitāti. 1924.gadā pie Latvijas Universitātes un Virsnieku akadēmiskajiem kursiem bija nodibināti atsevišķi Kara politehniskie kursi, kuru

klausītāji izgāja apmācības Kara akadēmiskajosursos un vienlaicīgi studēja vairākās Latvijas Universitātes fakultātēs un tika sagatavoti dienestam štābos, augstākajā komandsastāvā un dažādās militārajās specialitātēs. No 1922.gada Latvijas Universitātes Ķīmijas fakultātē mācījās arī intendantūras nozares virsnieki

Pēc 1940.gada 17.jūnija notikās Latvijas teritorijas okupācijas un Latvijas Republikas valstiskuma „de facto” likvidēšanas padomju okupācijas vara likvidēja visas neatkarīgās valsts iestādes. Likvidāciju piedzīvoja arī Latvijas armija, tai skaitā armijas intendantūras dienesti. Visa Latvijas armijas manta, aprīkojums, kustāmais un nekustāmais īpašums bez jebkādas atlīdzības pārgāja Padomju Savienības Sarkanās armijas un Baltijas jūras Kara flotes rīcībā.

Avoti

Nepublicētie avoti

Arhīvi

Latvijas Nacionālais arhīvs Latvijas Valsts vēstures arhīvs

Latvijas Nacionālais arhīvs, Latvijas Valsts Vēstures arhīvs (turpmāk LNA LVVA),
1468.f., 1.apr. (Kara ministrijas sekretariāts)
LNA LVVA, 1486.f., 2.apr. (Kara ministrijas Juridiskais departaments)
LNA LVVA, 5486.f., (LR Satversmes sapulce)
LNA LVVA, 5485.f. (LR Saeima)
LNA LVVA, 1303.f. (LR Valsts Prezidenta sekretariāts)
LNA LVVA, 3606.f., 1.-2.apr. (Galvenās intendantūras pārvalde)
LNA LVVA, 1483.f., 1.apr. (Armijas Ekonomiskais veikals)
LNA LVVA, 5601.f., 1.,2.,3.apr. (Armijas štāba personisko lietu kolekcija)
LNA LVVA, 6033.f., 1.apr. (Kara vēstures komisija)
LNA LVVA, 5434.f., 1.,2.,3.apr. (Kara muzejs)
LNA LVVA, 1515.f., 1.apr. (Kurzemes divīzijas pārvalde)
LNA LVVA, 1307.f., 1.apr. (Ministru kabineta kanceleja)
LNA LVVA, 5192.f., 1.apr. (Latvijas armijas Galvenais štābs)
LNA LVVA, 3579.f., 1.apr. (Valkas apriņķa komandantūra)
LNA LVVA, 1526.f., 1.apr. (Vidzemes divīzija)
LNA LVVA, 3601.f., 1.apr. (Armijas Virspavēlnieka štābs)
LNA LVVA, 3597.f., 1.apr. (Artilērijas pārvalde)
LNA LVVA, 3301.f., 1.apr. (Rietumu brīvprātīgo armija)
LNA LVVA, 1474.f., 1.apr. (Armijas štābs)
LNA LVVA, 1528.f., 1.apr. (Tautas armijas likvidācijas komisija)
LNA LVVA, 1481.f., 1.apr. (Artilērijas inspektors)
LNA LVVA, 5969.f., 1.apr. (Latvijas Republikas Valsts prezidenta kanceleja)
LNA LVVA, 1469.f., 1.apr. (Apgādes pārvalde)
LNA LVVA, 1302.f., 1.apr. (Apgādības ministrija)
LNA LVVA, 5317.f., 1.apr. (Apsardzības ministrijas mantu darbnīca Liepājā)
LNA LVVA, 1470.f., 1.apr. (Augstākie militārie kursi, Augstākā kara skola)

LNA LVVA, 1471.f. , 1.apr. (Latvijas armijas kara skola)
LNA LVVA, 3316.f. , 1.apr. (Kara ministrijas Būvniecības pārvalde)
LNA LVVA, 1510.f. , 1.apr.(Daugavpils garnizona virsnieku klubs)
LNA LVVA, 1516.f., 1.apr. (Latgales divīzijas pārvalde)
LNA LVVA, 2498.f., 1.apr.(Latviešu sieviešu palīdzības korpuss)
LNA LVVA, 1484.f., 1.apr. (Armijas 11.noliktava)
LNA LVVA, 1485.f., 1.apr. (Armijas 12.noliktava)
LNA LVVA, 1486., 1.apr., (Armijas 13.noliktava)

Krievijas Valsts Kara arhīvs (Rossijskij Gosudarstvennij Vojennij arkhiv – RGVA)

RGVA, 29.f., 73.apr. (Leņingradas kara apgabals)
RGVA, 2797.f., 1.apr. (Baltkrievijas Īpašais kara apgabals)
RGVA, 33988.f., 12.apr. (Kaļiņinas kara apgabals)
RGVA, 37848.f., 1.,2. apr. (Baltijas Īpašais kara apgabals)

Latvijas Kara muzejs

1. LKM) 4-2966/1076 - dk (Apsardzības ministra pavēles, 1918.-1919.)
2. LKM 3-2796/187-dk (Apsardzības ministra pavēles,1920)
3. LKM 4-29660/1074-(1-3)-dk (Apsardzības, Kara ministra pavēles, 1921.-1922.)
4. LKM 4-29960/1074-(4-5)-dk (Kara ministra pavēles, 1923.-1925.)
5. LKM 4-29960/1074-(6-9)-dk (Kara ministra pavēles, 1926.-1929.)
6. LKM 4-29660/1074-(10-11)-dk (Kara ministra pavēles, 1930.-1932.)
7. LKM 4-29660/1074-(12-15)-dk (Kara ministra pavēles, 1933.-1936.)
8. LKM 4-29660/1074-(16-19)-dk (Kara ministra pavēles, 1937.-1940.)

Periodika

1. Latvijas Kareivis 1919.-1940.
2. Valdības Vēstnesis 1919.-1940.
- 3.Militarais apskats 1933.-1939., 1997., 1998.

Dokumenti un dokumentu krājumi

Dokumenti stāsta. Latvijas buržuāzijas nākšana pie varas/ Sast. Bērziņš V. – Rīga, 1988.

Latvijas okupācija un aneksija 1939-1940. Dokumenti un materiāli /Sast. Grava – Kreituse I., Feldmanis I., Goldmanis J., Stranga A. – Rīga, 1995

Publicētā literatūra

Aizsilnieks A. Latvijas saimniecības vēsture 1914.-1945. – Stockholm, 1968.

Andersons E. Latvijas vēsture, 1914.-1920. – Stokholma, 1976.

Andersons E. Latvijas bruņotie spēki un to priekšvēsture – Toronto, 1983.,

Apsardzības ministrijas darbība//Valdības vēstnesis, 1921., nr.261 (17.novembris), pielik.nr.1., 7.-8.lpp.

Apsītis A. Kā virsniekus sagatavo intendantūras dienestam Polijā// Militārais apskats, 1932., nr.4., 667.- 672.lpp.

8.Daugavpils kājnieku pulka vēsture – Cēsis, 1930.

Balodis R. Daži armijas apgādes jautājumi saimnieciskās krīzes laikmetā// Militārais apskats, 1932., nr.5., 882.-884.lpp

Bambals A. Apsardzības ministrijas pirmie soļi latviešu nacionālā karaspēka veidošanā// Latvijas arhīvi, 1998., nr.1., - 48.-51.lpp.

Bambals A. 1923.gada Karaklausības likums// Militārais apskats, 1997., nr.1., 65.-68.lpp.

Bangerskis R. Mana mūža atmiņas.2.sēj. – Kopenhāgena, 1969.

Berķis K. Kā ziemeļnieki devās cīņā par savu dzimteni//Latvju varoņu gaitas – Rīga, 1938., - 79.lpp.

Bērziņš P. Karaspēka īsa saimniecības vēsture – Rīga, 1924.

Bērziņš P. Latvijas Brīvības cīņas 1918.-1920. – Rīga, 1928.

Bērziņš P. Mobilizācija. Vēsture un teorija. – Rīga, 1925.

Bērziņš V., Bambals A. Latvijas armija – Rīga, 1991., 109.lpp.

Bērziņš V. Valsts aizsardzības problēmu risinājums Latvijas pirmajā Saeimā // Latvijas Vēstures institūta žurnāls, 2006., nr.3., 61.-76.lpp.

Brunners A. Minējumi par nākošā kara operācijām // Militārais apskats, 1940., Nr.6., 826. – 827.lpp.

Cēsu pulks atmiņās – [b.v.], 1986.

Ciganovs J. Bruņotie spēki, karavīri un politika: 1920.-1934. // Latvijas vēsture, 1999., nr.2., 63.-70.lpp.

Ciganovs J. Krievu Rietumu brīvprātīgo armijas veidošanās. 1919. gada vasara – rudens // Latvijas Zinātņu akadēmijas vēstis, 2000., nr.1./2., 13.-22.lpp.

Ciganovs J. Latvijas armijas intendatūras dienestu likvidācija. 1940.-1941. gads // Latvijas vēsturnieku komisijas raksti. 27. sējums. Otrais pasaules karš un Latvija: notikumi un sekas 20. gadsimta 40.-60. gadi. – Rīga, 2011., - 250.-256.lpp.

Čapenko A. Latvijas armijas vadības raksturojums pēc Krievijas Valsts Kara arhīva materiāliem // Latvijas Kara muzeja gadagrāmata VII – Rīga, 2006. – 187.-199.lpp.

9. Rēzeknes kājnieku pulka gaitas – Rīga, 1923.

Dālbergs A. Intendantūras apgādes nodrošināšana kara laikā ar mūsu rūpniecību un importu // Militārais apskats, 1933., nr.9., 1612.-1618.lpp.

Dievs, Tēvija, Pulks – USA, 1980..

Dupuy R.E., Dupuy T.N. The Harper's Encyclopedia of Military History – New York, 1993., - 574.p.

Ekmane B. Latvijas armijas pirmās militārās mācību iestādes (1919-1920) // Latvijas Kara muzeja gadagrāmata VII – Rīga, 2006. – 83.-107.lpp.

Ekmane B. No Latvijas Pagaidu valdības 1918.-1919. gada sēžu protokoliem: ar valsts aizsardzību saistītie jautājumi // Latvijas Kara muzeja gadagrāmata XIII – Rīga, 2012. – 167.-184.lpp.

Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika un starptautiskais stāvoklis – Rīga, 1993.

Gelderiņš E. Latvijas armijas karavīru ietērps, atšķirības zīmes un noteikumi to nēsāšanai. 1918-1940 – Rīga, 2007., 154.lpp.

Jēkabsons Ē. Latvija un Krievu Ziemeļu korpuss (Judeniča Ziemeļrietumu armija) // Latvijas Kara muzeja gadagrāmata II – Rīga, 2001., 54.-86.lpp.;

Jēkabsons Ē. Latvijas armijas jātnieku vienības 1919.-1921. // Latvijas Kara muzeja gadagrāmata V, Rīga, 2004. – 67.-106.lpp.

- Jēkabsons Ē. Lietuvieši latviešu strēlnieku vienībās, Latvijas armijā un latviešu vienībās Vācijas armijā (1915-1920)// Latvijas Kara muzeja gadagrāmata VII – Rīga, 2006. – 52.-83.lpp.
- Jēkabsons Ē. Latgale vācu okupācijas laikā un pulkveža M.Afanasjeva partizānu nodaļas darbība Latvijā 1918.gadā // Latvijas vēstures institūta žurnāls, 1996., nr.1., 42.-60.lpp.
- Jēkabsons Ē.Piesardzīgā draudzība: Latvijas un Polijas attiecības 1919.un 1920.gadā – Rīga, 2007., 244.lpp.
- Jēkabsons Ē. Dienvidlatgales atbrīvošana 1920.gadā. Militārās operācijas norise// Latvijas Zinātņu akadēmijas vēstis, 2000., nr.1./2., 28. - 39.lpp.
- Jēkabsons Ē. Latvijas armijas jātnieku vienības 1919.-1921.gadā// Latvijas Kara muzeja Gadagrāmata V – Rīga, 2004., - 67.-106.lpp.
- Jēkabsons Ē. Latvijas armijas iznīcināšana un Sarkanās armijas 24.teritoriālais strēlnieku korpuss 1940.-1941.gadā: izpētes stāvoklis un iespējas //Latvijas vēsturnieku komisijas raksti. 27.sējums. Otrais pasaules karš un Latvija: notikumi un sekas 20.gadsimta 40.-60.gadi. – Rīga, 2011., - 215.-240.lpp.
- Jundzis T. Latvijas drošība un aizsardzība – Rīga, 1995.
- Mednis E. Kā padarīt vēl veselīgāku karavīru uzturu// Militārais Apskats, 1938., nr.6., 1147. – 1151. lpp.
- Kalniņš E. Ziemeļlatvijas karaspēka cīņas // Latvijas Atbrīvošanas kara vēsture/ Virsred. Peniķis M., 1.sēj. – Linkolna, 1961. – 198.-275.lpp.
- Kangeris K. „Boforsa” lielgabalu iepirkuma lieta//Latvijas Vēstures institūta žurnāls, 1993., nr.4., 67.-75.lpp.
- Karaspēka daļu īsas vēstures – Rīga, 1936., 54.lpp.
- Karaspēka daļu organizācija un dienesti (taktiskām mācībām, manevriem un karaspēlēm) – Rīga, 1939.
- Keegan J. A History of Warfare – New York, 1993., p.435.
- Ķīselis J.Cīņā par dzimteni – Rīga, 1936., 91.lpp.
- Kļīve Ā. Valsts kredīts lauksaimniekiem// Valsts pieci gadi 1918-1923 – Rīga, 1923. – 43. – 48. lpp.
- Kopitin I.Očerki ob istoriji estonskoi armiji 1918.-1940. – Tallin, 2011.
- Krasta artilērijas pulks. Daugavgrīva – Rīga, 1938., 270.lpp.
- Krīpēns A.Kalpaka bataljons un Baloža brigāde – N.S.W. Australia , [b.g].

Kuzmins V. Latvijas bruņoto spēku mobilizācijas plāni 1939.gada beigās – 1940.gada sākumā// Otrais pasaules karš un Latvija: notikumi un sekas. 20.gadsimta 40.-60.gadi. Latvijas vēsturnieku komisijas raksti, 27.sēj. – Rīga, 2011., - 269-286.lpp.

Latvijas armijas augstākie virsnieki . Biogrāfiska vārdnīca/ Sast. Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V. – Rīga, 1998.,

Lācis H. Toreiz, kad Latvijas valsts tapa – [b.v.], 1954., 208.lpp.

Lapiņš O.Valsts kara saimniecība pasaules kara pētījumu prizmā// Militārais apskats, 1938., nr.1., 23.-35.lpp.

Larionovs R. Diskusijas Latvijas sabiedrībā par karaklausības jautājumu līdz likuma pieņemšanai 1923.gadā// Latvijas Kara muzeja Gadagrāmata IV – Rīga, 2003., - 135. – 142. lpp.

Latvijas armija 20 gados /Atb.red.Rozenšteins H. – Rīga, 1940.

Latvijas armija vēstures griežos – Rīga, 1993.

Latvijas iekšējās drošības nostiprināšanas vēsture, 1918.-1925. – Rīga, 1925.

Latvijas Kara skola – Linkolna, Nebraska, 1979.

Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados – Rīga, 1928.

Lavenieks J. Bruņoto vilcienu pulks – Linkolna, Nebraska, 1971., 186.lpp.

Mednis E. Kara saimniecība jaunāko atziņu gaismā// Militārais Apskats, 1936., nr.9., - 1726. - 1730.lpp.

Musajev V. „Drang nach Osten” i russkaja reakcija:istorija „Zapadnoi Russkoi armiji”// Novij Časovoi, 1998., nr.6.-7., 49. - 65.str.

Mūsu armija tapšanā, valsts izcīnīšanā un tagadējos sasniegumos – Rīga, 1929., 173. – 178. lpp.

N.B. Apbruņotā Eiropa un nākotnes karš// Militārais Apskats, 1937., nr.7/8., 1341.lpp.

Niedra A. Tautas nodevēja atmiņas – Rīga, 1998.

2.Ventspils kājnieku pulks – Liepāja, 1936., 422.lpp.

Radziņš P. Latvijas atbrīvošanas karš – Rīga, 1990.

Rinkovičs E. Kara doktrīna // Militārais apskats, 1937. , Nr.9. – 1548. – 1549.lpp.

Rozenšteins H. Latvijas Kara ģeogrāfija – Rīga, 1932., 75.lpp

Rozenšteins H. Divīzijas, pulka un bataljona organizācijas un darbības kara laikā – Rīga, 1937.

Pajurs A. Par Landesvēra kara ietekmi Igaunijā un Latvijā//Cēsu kaujas vēsturnieku skatījumā – Cēsis, 2004., - 30. – 35.pp.

Peniķis M. Latvijas armijas sākums un cīņas Latvijā līdz 1919.gada jūlijam – Rīga, 1932.,

1.Liepājas kājnieku pulka tapšanas un pārbaudīšanas gadi (1919.-1922) – Rīga, 1926., 220.lpp

Priedītis Ē.Ē Latvijas jūras kara flote. 1919.-1940. – Rīga, 2004.,

Puķe E.Mūsu mantu darbnīcas// Daugavas Vanagu mēnešraksts, 1970., nr.6., 30.-33.lpp., 1971., nr.2., 30.-31.lpp.

6.Rīgas kājnieku pulka vēsture. 1919-1929 – Rīga, 1929., 250.lpp.

Seskis J. Latvijas valsts izcelšanās pasaules kara notikumu norisē. Atmiņas un apcerējumi (1914.-1921.) – Rīga, 1991.

Siguldas pulka piemiņai – Nebraska, Linkolna, 1959., 231.lpp.

Silgailis A. Firsta Līvena nodaļa//Daugavas Vanagu mēnešraksts, 1985., nr.1., 82. - 87.lpp.

Taktika.Kara skolas kurss/ Sast.Lindners, Karlsons, Spandegs – Rīga, 1922., 74.lpp.

3.Jelgavas kājnieku pulks – Jelgava, 1929., 265.lpp.

3.Jelgavas kājnieku pulks 1919-1969. 50 gadu dibināšanas, cīņas un darbības atcere – [b.v.], 1970., 282.lpp.

Upmalis I., Tilgass Ē., Dinēvics J., Gorbunovs A. Latvija – PSRS karabāze. 1939.-1998.: materiāli un dokumenti par Padomju armijas atrašanos Latvijā un tās izvešanu – Rīga, 2009.

Valmieras kājnieku pulka vēsture. 1919-1929 – Lincoln, Nebraska, 1976.

Vidzemes artilērijas pulka vēsture- Rīga, 1938., 327.lpp.

Zaiončkovskij A. Pervaja mirovaja voina – St.Peterburg, 2000. – str.834

Pielikums nr.1.

Valsts izdevumi aizsardzībai*

Gads	Ls,tūkst.	% no valsts budžeta
1918/20	24 309	40,1
1920/21	23 521	24,2
1921/22	20 438	30,7
1922/23	32 383	27,8
1923/24	29 867	24,1
1924/25	45 046	30,6
1925/26	44 858	29,6
1926/27	44 851	28,0
1927/28	40 971	25,7
1928/29	39 267	19,3
1929/30	40 352	22,0
1930/31	38 720	22,1
1931/32	38 772	21,8
1932/33	27 042	20,0
1933/34	27 528	20,1
1934/35	29 623	21,2
1935/36	31 033	21,1
1936/37	33 749	20,6
1937/38	41 434	23,0
1938/39	45 888	24,1
1939/40 un 1940**	99 358	27,1

* Sastādīts pēc Bērziņš V., Bambals A. Latvijas armija – Rīga, 1991., 107.lpp

** 1939/40 un 1940. gada apvienotais budžets no 1936.gada 1.aprīļa līdz 1940.gada 31.decembrim.

Pielikums nr.2

Noteikumi par nacionālo apgādi un rekvizīcijām
(Izdoti Latvijas Republikas Satversmes 81.p.kārtībā)

I 1.Mobilizācijas un kara laikā visai tautai jāpiedalās karaspēka apgādē ar pārtiku un elpi pret noteiktu atlīdzību: 1) nacionālās apgādes un 2) rekvizīcijas veidā.

A. Nacionālā apgāde

2. Nacionālā apgāde ir jau miera laikā nodibināta un paredzamiem mobilizācijas un kara apstākļiem pielāgota valstī atrodamo pārtikas un elpes krājumu izmantošana karaspēka vajadzībām mobilizācijas un kara laikā, ar valsts un pašvaldības orgānu piedalīšanos.

3. Nacionālo apgādi organizē un pārziņā kara ministrs. Rīkojumu par nacionālās apgādes izvešanu dzīvē dod mobilizācijas laikā kara ministrs, bet kara laikā – armijas virspavēlnieks.

B.Rekvizīcijas

4. Rekvizīcija ir ārkārtējs līdzeklis, ar kura palīdzību karaspēks ievāc viņam nepieciešamo pārtiku un elpi no iedzīvotājiem spaidu ceļā, vajadzības gadījumā pielietojot varu.

5. Rekvizīcija pielietojama: 1)mobilizācijas un kara apstākļos, kad karaspēka kārtējā apgāde traucēta vai nacionālā apgāde nedod vajadzīgos rezultātus, un 2) kā spaidu līdzeklis pret iedzīvotājiem, kuri nepilda nacionālās apgādes uzliktos pienākumus.

6.Rekvizīcijas tiesības piekrīt divīziju komandieriem un viņiem tiesībās līdzīgiem priekšniekiem savos rajonos, viņu augstākajiem priekšniekiem un galvenajam intendantam.

Neatkarīgi no tam, atsevišķi operējošā karaspēka priekšnieki, neizņemot grupu un patruļu priekšniekus, var pielietot rekvizīciju gadījumos, kad viņiem nav iespējams citādā ceļā sagatavot padotam karaspēkam nepieciešamo pārtiku un elpi un radušies apstākļi nepieļauj rekvizīcijas iepriekšējās atļaujas izprasīšanu. Par izvestās rekvizīcijas iemesliem un apmēru norādītie priekšnieki ziņo padotības kārtībā pie pirmās iespējas.

7. Ienaidnieka teritorijā, uz armijas virspavēlnieka rīkojumu, var izvest rekvizīciju arī bez tūlītējas atlīdzības.

C.Vispārējie noteikumi.

8. Pārtikas un elpes cenas nacionālai apgādei un rekvizīcijām nosaka kara ministrs, bet kara laikā – armijas virspavēlnieks.

9. Izdevumus, kādi rodas attiecīgām valsts un pašvaldību iestādēm ar nacionālās apgādes un rekvizīciju organizēšanu vai izvešanu, sedz šīs iestādes no saviem līdzekļiem, kā miera, tā kara laikā.

10. Tuvākus noteikumus un instrukcijas par nacionālo apgādi un rekvizīcijām izdod kara ministrs - ar Ministru kabineta piekrišanu, bet kara laikā – armijas virspavēlnieks.

II Sodlu likumu 138.pantu papildināt ar sekojošu:

Ja neizpildītais sasītošais noteikums izdots uz likuma pamata par nacionālo apgādi un rekvizīcijām, tad vainīgais sodāms:

- 1) miera laikā – ar arestu uz laiku, ne ilgāku par trim mēnešiem, vai ar naudas sodu, ne augstāku par trīs simtiem latu.
- 2) Kara laikā – ar ieslodzījumu cietumā.

Rīga, 1929. gada 13. jūnijā

Ministru prezidents H. Celmiņš
Kara ministrs A. Ozols

Pielikums nr.3

Pielikums nr.2
Kara ministra 1932.gada 9.pavēles 1.pielikums

Noteikumi par karavīra uzturu.
I vispārējie noteikumi

- 1.Šie noteikumi attiecas uz armiju un floti kā miera, tā arī kara laikā.
2. Katrs karavīrs un kara resora brīva līguma darbinieks saņem uzturu graudā un naudā, kā paredzēts šajos noteikumos.
3. Karavīru klubiem produkti izsniedzami par pašsagatavošanas cenām no intendantūras vai arī no pulku noliktavām. Klubiem vajadzīgo produktu daudzumu, katru mēnesi, apstiprina divīzijas komandieris. Pašsagatavošanas cenas izsludināmas kara ministra pavēlē.
- Kuģošanas laikā uz kuģiem uzņemtie, jūrā izglābtie cilvēki, par viņu atrašanās laiku uz kuģiem, saņem uzturu graudā (bez atlīdzības) līdzīgi karavīriem. Bērniem, jaunākiem par 6 gadiem, izsniedz pusi no karavīra uztura. Pieņemtiem ločiem, ja tiem jāpaliek uz kuģa ilgāk par 6 stundām, izsniedzams karavīru uzturs graudā.
- 5.Karavīru uzturā, ar divīzijas komandiera katrreizēju atļauju, var ieskaitīt aizsargus, skolēnus, autonomo un tml.uzņēmumu darbiniekus, bet tikai pret samaksu, kuras lielumu noteic kara ministrs.

II Uztura izsniegšana naudā.

6. Karavīra dienas uztura (devas) vērtību naudā periodiski noteic kara ministrs.
7. Uzturu naudā atļauts saņemt virsniekiem, virsdienesta instruktoriem un amatu kategorijās ierindotiem brīva līguma darbiniekiem.
- Neprecētiem virsdienesta instruktoriem, kuri dzīvo karaspēka novietošanai ierādītajās telpās, tāpat obligātoriskā dienesta instruktoriem un kareivjiem, kā arī brīva līguma darbiniekiem obligātoriskā dienesta kareivju vietās, kurus kaut kādu iemeslu dēļ nevar ieskaitīt uzturā graudā, - var izsniegt uzturu naudā tikai ar pulka komandiera atļauju.

Komandējuma gadījumos uzturs naudā izmaksājams arī kareivjiem un brīva līguma darbiniekiem, kuri ieņem kareivju vietas un saņem uzturu graudā, neatkarīgi no komandējuma naudas.

8. Uztura naudu (6.p.) palielinātā veidā, ja budžetā uzņemti attiecīgi līdzekļi, saņem:

- a) zemūdeņu jūrnieki kuģošanas laikā ārzemēs ūdeņos par 150 % un iekšzemes ūdeņos, bet tikai par faktiskos braucienos pavadīto laiku, par 50% ;
- b) virsūdens kuģu jūrnieki kuģošanas laikā ārzemes ūdeņos par 100%

III Uztura izsniegšana graudā

A. Uztura normas un izsniegšanas kārtība.

9.Uzturs vienam karavīram, vienā dienā, izsniedzams no zemāk minētiem produktiem, pēc šādām normām (gramos):

n.p. k.		Vispārējā norma	Norma svētku dienas	Norma norīkojumos
	Maize			
1.	a) rudzu maize	600	-	600
	vai rudzu milti	450	-	-
	un kviešu maize	200	800	200

	vai kviešu milti	160	640	-
	vai galetes	150	-	150
	b) vai rudzu maize	800	-	800
	vai rudzu milti	600	-	-
	c) vai galetes	600	-	600
	Gaļa			
2.	Svaiga liellopu un aitu gaļa	300	400	-
	vai sālīta liellopu un aitu gaļa	240	-	-
	vai liellopu iekšas (plaušas, sirdis, aknas)	400	-	-
	vai svaiga teļu gaļa	350	-	-
	vai svaiga cūku gaļa	200	-	-
	vai sālīta cūku gaļa	180	-	-
	vai žāvēta cūku gaļa	160	-	160
	vai sālīts cūku speķis	100	-	-
	vai cūku galvas un kājas (svaigas)	300	-	-
	vai sālītas galvas un kājas (žāvētas)	270	-	-
	vai gaļas konservi	250	-	250
	vai svaigas zivis	500	-	-
	vai sālītas un žāvētas zivis	400	-	-
	vai ķilavas vai siļķes	300	-	-
	vai piens	800	-	-
	vai biezpiens	320	-	-
	vai olas (5 gab.)	250	-	-
	Labības produkti un dārzeņi			
3.	Miežu, auzu un griķu putraini, grūbas, kviešu milti, zirņi, pupas, rīss un kviešu mannā	300	300	-
	vai makaroni	280	280	-
	vai svaigi: kartupeļi, bietes, kāļi, burkāni, kāposti	1500	1500	
	vai skābi kāposti	800	800	
	Aizdars			
4.	sālīts cūku speķis	35	35	-
	vai kausēti cūku tauki	30	-	-
	vai nekausēti cūku tauki	40	-	-
	vai sviests	30	-	-
	vai rafinēti kokosa tauki	45	-	-
	vai margarīns	40	-	-
	vai svaiga liellopu un aitu gaļa	100	-	-
	vai sālīta liellopu gaļa	80	-	-
	vai svaiga cūku gaļa	70	-	-
	vai sālīta cūku gaļa	60	-	-
	vai žāvēta cūku gaļa	50	-	-
	vai piens	250	-	-
	vai marmelāde	60	-	-
	vai olas	80	-	-
5.	un cukurs	10	-	-
	Pavalgs			
6.	sālīts cūku speķis	35	35	70
	vai kausēti cūku tauki	30	-	-
	vai svaiga cūku gaļa	70	-	-
	vai sālīta cūku gaļa	60	-	-
	vai žāvēta cūku gaļa	50	-	100
	vai svaiga liellopu gaļa un aitu	100	-	-

	gaļa			
	vai sviests	30	-	60
	vai siers	60	-	120
	vai biezpiens	100	-	120
	vai piens	250	-	-
	vai marmelāde	60	-	120
	vai ķilavas vai siļķes	100	-	200
	vai žāvētas zivis	130	-	260
	Garšas vielas			
7.	vārāmā sāls	20	20	-
8.	un svaigi sīpoli	20	20	-
9.	un pipari	0,2	0,2	-
	Dzērieni			
10.	kafija	10	10	10
11.	un piens pie kafijas	60	60	-
	vai tēja	2	2	2
	Cukurvielas			
12.	cukurs	30	30	30

Piezīme I Ar 40 gr. Kafijas konservu aizvietojami 10 gr.kafijas vai 2 gr.tējas un 30 gr.cukura
Piezīme II Šīs normas neattiecas uz kadetiem.

10. Kviešu maize un pavalgs izsniedzami brokastīs. Pavalgu nevar lietot kā aizdaru pusdienām vai vakariņām, turpretim pavalgu uz aizdara rēķina palielināt ir atļauts.

11. Šo noteikumu 9.p.paredzētā „norma rīkojumos” izsniedzama, ja karavīrs atrodas tādā norīkojumā, kur nevar izsniegt gatavu ēdienu vai nav iespējams iegādāties uzturu pret samaksu (par uztura naudu).

12. Norma svētku dienās (9.p.) izsniedzama visiem 2.p. minētiem darbiniekiem: jauna gada dienā, lieldienu un vasaras svētku pirmajās dienās, ziemas svētku pirmā un otrajā dienā, 1.maijā, 22.un 24.jūnijā, 11.un 18.novembrī un pulku un iestāžu gada svētku dienās.

13. Bez šo noteikumu 9.p. minētiem produktiem, karavīru uzturam lietojami vēl šādi: svaigas saknes, skābenes, spināti, biešu un kāpostu lapas, tomāti, salāti, gurķi svaigi vai žāvēti āboli, plūmes un citas vietējās ogas; mārrutki, ķiploki, dilles, puravi, selerijas, loki, pētersīļi, apīņi, ķimenes, etiķis, citroni, tīrtais soda (nātrija bikarbonāts), krējums, kartupeļu milti, raugs, medus un sēnes.

14. Jūrnieku uzturam ārzemju braucienos, kad līdzņemtie krājumi patērēti, lietojami ārzemju produkti, kādi vietējos tirgos iegūstami, pie kam stingri jāievēro, lai ārzemēs iegūtie produkti pēc iespējas līdzinātos iekšzemes produktiem.

15. Izņemot 3.un 11.p.p. minētos gadījumus jāizsniedz izgatavota ēdiena veidā, 3 reizes dienā:

a) brokastīs silta, saldināta kafija vai tēja ar kviešu maizi un pavalgs ar rudzu maizi;

b) pusdienās divi silti ēdieni ar maizi, un

c) vakariņās viens silts ēdiens ar maizi, pie kam sausi ēdieni (biezeņi, sautējumi vai sacepumi) jāizsniedz kopā ar saldinātu kafiju vai tēju vai arī maizes kvasu.

Piezīme. Kara laukā un manevros maizi, pavalgu, cukuru karavīriem atļauts izsniegt uz rokām vienai vai vairākām dienām. Siltie ēdieni un dzērieni izsniedzami pēc iespējas un kaujas apstākļiem 1 līdz 3 reizes dienā.

16. Atrodoties patstāvīgā novietojumā un vasaras nometnēs, pulkiem un iestādēm, vadoties pēc šo noteikumu 22.p.paredzētā parauga, 18.p.paredzētām produktu patēriņu normām un 51.-112.p.p.paredzētajiem ēdieniem un produktu

samēriem jāsastāda vietējo apstākļu un katras sezonas prasībām piemērota ēdiena karte, kuras galvenais uzdevums ir panākt:

- a) lai karavīru uzturs būtu barojošs;
- b) lai karavīru uzturā sasniegtu iespējamo dažādību, un
- c) lai samaiņai izmantotu katras sezonas lētākos produktus, netraucējot šī panta a un b punktu prasības.

17. Ēdienu kartes apstiprina divīzijas komandieris.

18. Viena karavīra uzturam mēneša laikā (31 diena) patērējami zemāk minēto produktu vairumi, kuru sastāvs un vērtība ir šādi:

Produkta nosaukums	Patēriņa norma gramos	Patēriņa norma pēc dienas devu skaita	Olbaltumvielas	Tauki	Ogļūdeņi	Pārējās vielas	Siltumvērtība kilogram/kalorijas
Rudzu maize	18600	31	1186,68	78,12	10131,42	630,54	47128,68
Kviešu maize	6200	31	539,40	57,66	3252,52	159,34	16083,42
Svaiga liellopu gaļa	4500	15	554,85	216,45	11,70	523,80	4335,30
Sāl.cūku gaļa	1485	8,25	318,53	399,32	-	188,-	5119,60
Sālītas reņģes	120	0,3	22,72	8,53	-	16,97	172,48
Svaigas zivis	550	1,1	66,22	1,27	-	29,21	283,25
Ķilavas	120	0,4	21,65	17,94	1,38	21,18	261,24
Svaigs piens	4120	5,15	123,60	120,60	193,64	37,08	2448,10
Biezpiens	240	0,75	41,16	2,76	9,48	3,-	233,30
Olas	0,25 gb.	0,05/31	1,57	1,50	0,08	0,13	20,75
Sālīts speķis	2170	31	210,92	1643,78	-	116,75	16151,74
Miežu putraini vai grūbas	1710	5,7	197,51	37,79	1193,58	41,73	6054,94
Zirņi	1260	4,2	293,58	23,44	662,76	103,38	4138,97
Makaroni	560	2	63,06	7,39	418,32	4,32	2042,43
Kviešu milti	570	1,9	62,70	7,35	416,10	5,70	2031,48
Kartupeļi	15350		307,-	23,03	3202,01	317,75	14602,46
Burkāni	2060		24,31	5,97	186,64	55,62	920,61
Kāļi	500		6,95	0,90	36,85	10,90	187,95
Bietes	300		3,93	0,30	20,40	5,61	102,33
Svaigi kāposti	930		14,14	1,40	38,78	19,07	229,99
Skābi kāposti	3040	3,8	41,04	10,34	85,42	124,34	608,61
Žāvēti āboli	100		1,42	0,75	58,88	7,67	254,21
Žāvētas plūmes	30		0,58	0,15	15,95	5,27	69,13
Kartupeļu milti	30		0,26	0,02	24,20	0,19	100,46
Dzērvenes	160		0,10	-	21,70	3,30	93,47
Vārāmā sāls	620	31	-	-	-	-	-
Svaigi sīpoli	620	31	8,06	0,87	58,53	7,94	281,05
Pipari	6,2	31	-	-	-	-	-
Kafija	310	31	13,42	4,34	10,42	257,67	138,11
Piens	1860	31	55,80	55,80	87,42	16,74	1105,21
Cukurs	1240	31	-	-	1233,80	-	5058,58
KOPĀ	31 DIENA		4182,16	2730,77	21371,98	2713,65	130157,85
VAI	Vidēji 1 dienā		134,91	88,09	689,42	87,54	4198,64

Piezīme I . 100 gr. Žāvēti āboli, 30 gr.plūmes, 30 gr.kartupeļu milti un 160 gr. Dzērvenes uzskatāmi kā 0,64 dienas devas apmērā, mazāk izlietoto labības produktu un dārzeņu atvietojuums, iegādāts no ietaupīto produktu summām.

Piezīme II . Dārzeņus ir atļauts vienu ar otru atvietot bez ierobežojumiem.

19. Ja iegādes gaita vai citi svarīgi apstākļi prasītu, galvenajam intendantam ir tiesība 18.pantā pievestās patēriņa normas uz laiku grozīt, kaut arī šāda rīcība būtu pretēja šo noteikumu 16.panta c punkta prasībai.

20. Vairāk par 18.p. aprādīto katra produkta normu, ja tas netraucē 16.panta a un b punktu prasības, var patērēt tos produktus, kuru pašizmaksa ir lētāka par tanī laikā atvietojamā pamatprodukta cenu, t.i. kuru izmaksā par ietaupītajiem produktiem.

Šī panta ierobežojums nav attiecināms uz to produktu patēriņu, kurus iegādā par produktu ietaupījuma summām.

Piezīme I. Šīnī pantā minētie cenu salīdzinājumi aprēķināmi ne uz svara vienību, bet uz karavīra uztura devu vienai dienai.

Piezīme II. Ar miežu putraimiem vai grūbām ir atļauts atvietot, pēc vajadzības, katrā laikā visus citus labības produktus vai dārzājus, nerēķinoties ar šī panta ierobežojumiem.

Piezīme III. Kara laukā un manevros, vispirmā kārtā izlietojami uz vietas iegūtie produkti un šī panta prasības izpildāmas pēc apstākļiem.

21. Lai nodrošinātu iespēju izpildīt šo noteikumu 16.p.prasības, pulkiem ir atļauts no produktu ietaupījumu summām iegādāties katru no šo noteikumu 9.un 13.pantā minētajiem produktiem, kurus intendantūras noliktavas neizsniedz un pulkiem nav jāiepērk no budžetu summām.

Piezīme. Produkti, kuri izmantojami uz šo noteikumu 16.panta c punkta pamata, iepērkami no budžeta summām bez sevišķā rīkojuma.

22. Pulkiem un iestādēm, atrodoties pastāvīgā novietojumā vai vasaras nometnēs, kur iespējama ēdiena pagatavošana virtuvēs, ieteicama šāda ēdiena karte vienam mēnesim:

1.dienā: kotletes, sakņu piena zupa, un zirņu biezenis ar speķi; 2.dienā: skābu kāpostu zupa, miežu putraimu biežputra ar speķi un sautētas saknes ar ķilavām; 3.dienā: zivju zupa, mednieku pudiņš un kartupeļu ar gaļas mērci; 4.dienā: sautēta gaļa, makaronu augļu zupa un miežu biežputra ar mērci; 5.dienā: biešu un citu dārzāju zupa, kartupeļu biezenis un grūbu piena zupa; 6.dienā:skābu kāpostu zupa, makaronu pudiņš, zirņi ar mērci; 7.dienā: sakņu zupa, kartupeļi ar gaļas mērci un imitēta zivju zupa; 8.dienā:makaronu zupa, grūbu biežputra un sakņu gaļas sacepums; 9.diena: zirņu zupa, kartupeļu biezenis un makaronu piena zupa; 10.diena: skābu kāpostu zupa, miežu putraimu biežputra ar speķi un kartupeļi ar gaļas mērci; 11.dienā: mednieku pudiņš, grūbu augļu zupa un miežu putraimu piena zupa; 12.dienā: svaigu kāpostu zupa, miežu putraimu biežputra ar mērci un zirņu biezenis ar speķi; 13.dienā: sakņu zupa, sakņu gaļas sacepums un grūbu piena zupa; 14.dienā: skābu kāpostu zupa, grūbu gaļas sacepums un sālītu reņģu sacepums; 15.dienā:zirņu zupa, kartupeļu biezenis un makaronu piena zupa; 16.dienā: biešu un citu dārzāju zupa, miežu putraimi ar speķi un kartupeļi ar gaļas mērci; 17.dienā:imitēta zivju zupa, minūtklopsis un sautēti kāposti; 18.dienā: sautēta gaļa, makaronu augļu zupa un zirņi ar mērci; 19.dienā: grūbu zupa, gaļas pudiņš un kartupeļu un miežu putraimu piena zupa; 20.dienā: skābu kāpostu zupa, miežu putraimu biežputra ar mērci un kartupeļi ar gaļas mērci; 21.dienā: zirņu zupa, zivis ar kartupeļiem un makaronu piena zupa; 22.dienā: frikadeļu zupa, kartupeļu biezenis un sautēti kāposti; 23.dienā: sautēta gaļa ar saknēm, miežu putraimu piena zupa un zirņu biezenis ar speķi; 24.dienā:grūbu zupa, sakņu gaļas sacepums un kartupeļi ar gaļas mērci; 25.dienā: cūkas gaļas cepetis ar sautētiem kāpostiem, dzērveņu ķīselis ar pienu un zirņi ar mērci; 26.dienā: skābu kāpostu zupa, biežpiena kotletes un grūbu biežputra; 27.dienā: viltotais zaķis, makaronu piena zupa un kartupeļi ar gaļas mērci; 28.dienā: sakņu zupa, kartupeļu biezenis un sālītu reņģu sacepums; 29.dienā: skābu kāpostu zupa, miežu putraimu

biezputra ar speķi un imitēta zivju zupa; 30.dienā: biešu un citu dārzāju zupa, sautēta gaļa un zirņu biezenis ar speķi; 31.dienā: sakņu zupa, kartupeļu un miežu putraimu biezputra un makaronu piena zupa.

Piezīme I. Pirmie divi ēdieni dienā paredzēti pusdienai, bet trešais – vakariņām.

23. Kara laukā un manevros uzturs pagatavojams lauka virtuvēs un tamdēļ, vadoties no prasības, kuras uzstādītas šo noteikumu 16.p. un 20.p.

[...]

B.Produktu sagatavošanas nosacījumi.

24. Ēdiena pagatavotāja galvenais uzdevums ir sasniegt ēdiena garšīgumu, jo caur to panākta katra produkta pilnīga un lietderīga izmantošana. Ēdiena garša atkarājas no produktu labuma, produktu sagatavošanas un no pielietojamām garšvielām.

25. Vietējās garšvielas jo plaši izmantojamas vasarā, svaigā veidā, bet ziemai tās konservējamās. Dilles, pētersīļu zaļumi un citas līdzīgas garšvielas jāatbrīvo no kātiem, novītušām un citām nederīgām sastāvdaļām: jāuzber 2 cm biežā kārtā uz dzelzs sietiem vai maizes plātēm un jāapkaltē pie zemas temperatūras (apm.40-50° C) kamēr pilnīgi izžūst. Uzglabājamās maisos, sausā vietā. Puravus var uzglabāt svaigā veidā, ierokot sausās smiltīs un turot pagrabā. Tos var arī kaltēt līdzīgi dillēm.

26. Par sevišķi labu un plaši pielietojamu garšas vielu var noderēt tomāti kā svaigā, tā konservētā (raudzētā, pasterizētā, sālītā un tml.) veidos. Tomāti, kā garšas viela, izmantojami pie sacepumiem, biezeņiem, mērcēm un skāba krējuma atvietošanai visās vietās.

28. ļoti jaunu lopu (teļu un sivēnu) gaļa ir ūdeņaina, vāja, nabagāka barības vielām un ēdiena gatavošanai neizdevīga, jo vārot vai cepot tā stipri saraujas un prasa lielākas aizdara piedevas.

29. Vecu lopu gaļa ir cieta (sīksta), rupjšķiedraina, tumši sarkana, dzelteniem taukiem; jaunu liellopu gaļa ir gaiši sārta, smalkšķiedraina, maiga, sulīga un ar baltiem taukiem.

30. Visgaršīgākā un saimnieciski izdevīgākā gaļa dažādiem mājlopiem ir sekojošos vecumos: barotiem vēršiem 4-6 gadi, barotām govīm 3-5 gadi, barotiem teļiem 6-10 nedēļas, barotiem teļiem 6-10 nedēļas, barotām aitām (jēriem) 1,5-2 gadi un barotām cūkām 0,5-1,5 gadi. Teļus jaunākus par 3-4 nedēļām nav ieteicams kaut, jo gaļa nav garšīga un ēdienu gatavošanai neizdevīga.

31. Labi turētu un barotu lopu gaļa ir cauraugusi taukiem, sulīga, garšīga un arī izdevīgāka sališānai un žāvēšanai, jo gaļas labā garša mazāk cieš un svara zudums ir mazāks kā sālītai, slikti barotu lopu gaļai. Ēdienu gatavošanai labi barotu lopu gaļa ir izdevīgāka, neprasa aizdara piedevu, bet pat atlicina taukus citiem ēdieniem un paši ēdieni ir garšīgāki.

32. Sevišķi neizdevīga ir ar garām dzirām un daudz sūkalām barotu cūku gaļa, jo tām speķis ir mīksts, slikti pie cepšanas atdala taukus, gaļa ir ūdeņaina un pie sālīšanas un žāvēšanas dod lielu zudumu.

33. Tūliņ pēc lopu nokaušanas gaļa ēdienu gatavošanai nav lietojama, jo tad tā ir cieta, sīksta un negaršīga. Gaļai nepieciešami jāatdziest un jānobriest. Nobriešana sākas drīzi pēc gaļas sastingšanas un nobriestot sastingums atkal mazinājās. Gaļa jānobriedina vēsās, labi vēdinātās telpās. Normālos apstākļos nobriešanai dodamas 6-24 stundas. Ja muskuļaudus šķērsām pārgriežot izdalās gaļas sula, tad gaļa ir nobriedusi, bet ja sula neizdalās, tad gaļa nav nobriedusi.

34. Ja gaļa ir brīva no netīrumiem, tad viņa ir tikai stingri jānoslauka ar tīru, mitru drānu. Ja gaļa ir notraipīta ar netīrumiem, smiltīm u.c., tad viņa, lai izsargātos

no barības vielu zuduma, nemērcējot, ātri, rūpīgi jānomazgā tīrā, aukstā ūdenī, liekais ūdens jānosaida un ja gatavo zupas, kauli smalki jāšacērt un tūlīt jāliek katlā.

35. Ja gatavo cepeti vai sautētu gaļu, kas iepriekš jāapcep karstos taukos, lai gaļa ātri pārklātos ar sulu necaurlaidošu garozu, tad tā pēc mazgāšanas rūpīgi jānosusina ar sausu, tīru drānu, pretējā gadījumā gaļa lēni apcep, zaudē daudz vielas un cepetis ir sauss un negaršīgs.

36. Ja gaļa vai zivis ir stipri sālītas, tad liekais sāls iepriekš gatavošanas jānomērcē.

37. Cepšanai paredzētā gaļa pēc iespējas jāatbrīvo no kauliem, plēvēm un stiegrām, kurus var izlietot zupām. Cepetis jāliek karstos, brūnos taukos un karstā krāsnī, lai gaļa apraujas brūna. Kad gaļa apcepusi, tad uz pannas palej karstu ūdeni, kas pēc izgarošanas arvien ir jāpapildina, lai tauki un no gaļas izdalījušās olbaltumvielas nesadegtu un mērce nebūtu rūgta. Cepetis pēc iespējas bieži jāaplaista un jācep kamēr gaļa izcepusi (mīksta). Pa cepšanas laiku siltums krāsnī var būt vājāks, jo, cepot ļoti karstā krāsnī, cepetis var apdegt, ja to bieži neaplaista.

38. Gaļas gatavību var noteikt iedurot cepamā gaļā ar dakšiņu vai koka irbulīti un vērojot, kādas krāsas sula izdalās no gaļas, ja tā ir sarkana, gaļa vēl nav izcepusies, ja gaiša, tad tā ir gatava. Priekš gatavības noteikšanas teļa gaļai šis paņēmiens neder, jo arī negatavas teļa gaļas sula ir gaiša. Teļa gaļas cepeša gatavību var noteikt vai pēc cepšanas ilguma, rēķinot uz 1 kg 24-30 minūtes cepšanas laiku, vai arī pēc cepeša spraiguma. Ja cepetis ir gatavs, no spiediena uz virsmas viņš viegli pašķiras, ja vēl nav izcepis, tad stingrs.

39. Izdevīgāki ir gaļu pēc apbrūnināšanas cept ar vāku slēgtā traukā, jo tad tas retāk jāaplaista un cepetis ātrāk cep. Ja tāda trauka nav, to var atvietot ar otru, virsū pārliktu pannu. Lai izsargātu cepeti no apsvilšanas no apakšas, uz pannas zem cepeša paliekami daži lapu koka skaliņi. Ar sāli gaļa ierīvējama tikai īsi pirms cepšanas, jo sāls izvelk gaļas sulu un cepetis var iznākt sauss.

40. Ja vāra zupas, tad gaļa jāšagriež mazākos gabalos un jāliek vārīties aukstā ūdenī. Ja gatavo vārītas gaļas ēdienu, tad gaļa jāliek vārīties lielā gabalā vārošā ūdenī, pie kam ūdens jāņem tikai tik daudz, lai gaļa būtu pārklāta. Buljons, kuru iegūst vārot gaļu, var izlietot mārrotku, gurķu un sīpolu mērču pagatavošanai vārītai gaļai.

41. Vecāku lopu gaļa ir vairāk piemērota sautētas vai maltas gaļas ēdienu un zupu gatavošanai. Ja zupā vārīta gaļa tomēr nav irdena, tad zupas gaļu var samalt un izlietot sacepumos (puķiņos), bet sutināmai gaļai irdenumu var panākt, ja sutināšanas laiku pielej dažas ēdamkarotes spirta vai etiķa.

42. Svaigu gaļu nav ieteicams glabāt koka traukā, vai arī pa gatavošanas laiku ilgi turēt uz koka dēlīšiem vai galdiem, jo koks izvelk gaļas sulu.

43. Dažādās lopa ķermeņa daļās gaļa ir dažāda labuma. Labākā un garšīgākā gaļa ir tajās ķermeņa daļās, kuras mazāk ir nodarbinātas, mazāk kaulu un stiegru. Gaļas izlietošanas iedalījums šāds:

a) Galvu, kaklu un kāju gaļa jālieto aukstiem gaļas ēdieniem (zilcēm) un zupām. Kaklus, mēles un smadzenes vai izlietot sutinātas un maltas gaļas ēdieniem.

b) Pleca gabalus – mīkstumu- maltas un sautētas gaļas ēdieniem, kaulus zupām.

c) Krūšu gabalus, ribas un mugurkaulu zupām.

d) Mīksto gaļu no skausta un krustu gabala – cepšanai mazā gabalā, cepešiem, sautētas, maltas un vārītas gaļas ēdieniem. Šķiņķi – cepešiem, maltas un sautētas gaļas ēdieniem, kaulus zupām. Šķiņķi ir labi arī sālīšanai.

e) Vēdera gabals, iepriekš novārot zupās, izlietojams gaļas sacepumos (puķiņos).

f) Aknas, plaušas, sirdi, nieres, smadzenes, tesmeņi – sautētas un maltas gažas ēdienos un desu pagatavošanai.

g) Asinis – asins putraimu desu un asins pankūku izgatavošanai, vai uzkaršējot sarecina, recekli atdala no sulas, sagriež šķēlēs, apviļā ar miltiem un cep. Galdā jāsniedz kopā ar sīpolu mērci un kartupeļiem.

44. Kauli izlietojami zupām vai buljonam pagatavošanai mērcēm. Kauli iepriekš vārīšanas gareniski jāšacērt, jāliek vārīt aukstā ūdenī un jāvāra uz lēnas uguns. Ar vienreizēju vārīšanu visas barības vielas no kauliem izvārās un tamdēļ pēc pirmās vārīšanas, pieliekot klāt svaigus, vai cepešu kaulus, tie kaulu laužamā mašīnā sasmalcināmi un otrreiz pārvārāmi, caur ko vēl var iegūt labu buljonu, sevišķi priekš tumīgām zupām vai mērcēm.

45. Ja gaļa sasalusi, viņu var ilgi uzglabāt svaigu. Atlaidināmas tikai iepriekš gatavošanas, vēsā telpā un pēc atlaidināšanas tūlīt izlietojama. Gaļa pēc atlaidināšanas ilgāki stāvēt izdala gaļas sulu, paliek sausāka, nav tik garšīga, un ļoti ātri bojājas.

46. Labības produkti iepriekš vārīšanas jānoskalo. Pākšaugi jāuzbriedē.

47. Ja biezputrai jābūt saistīgai, tad putraimi jāliek vārīties aukstā ūdenī, bet ja irdenai – tad karstā.

48. Zupām visi labības produkti jāliek vārīties vārošā ūdenī vai buljonā.

49. Maizes atgriezumi un garozas ir jākaltē, jāuzkrāj un jāuzglabā labi vēdināmā sausā telpā. Izkaltētie un uzkrātie maizes atgriezumi un garozas jāizlieto maizes zupām vai maizes kvasa pagatavošanai.

50. Dārzāji iepriekš lobīšanas rūpīgi jānomazgā, jāloba un sīkāki jāšagriež tikai pirms katlā likšanas. Ja gadījumā dārzāji (sevišķi kartupeļi) tomēr būtu jānoloba agrāki, tad, lai nepaliktu tumši, tie pēc nolobīšanas, nesagriezti, jāpārlej ar ūdeni. Lai neietu zudumā vērtīgās barības vielas, kuras par stāvēšanas laiku no dārzājiem ir izskalojušās ūdenī, tad ūdens, kurš ir bijis pārliets nolobītiem dārzājiem, izlietojams zupu vārīšanai, vai arī gaļas un dārzāju sautēšanai. Ūdens, kurš ir bijis pārliets nolobītiem kartupeļiem, ir jālej prom, jo ja to lej klāt zupām, tad tās ir tumšas un nav garšīgas. Dārzāju vārāmie ūdeņi ir jāizlieto mērcēm vai zupām, jo tie ir bagāti ar vērtīgām barības vielām.

[...]

Norakstīts pareizi:
Armijas štāba administratīvās daļas priekšnieks
pulkvedis Rozītis

Pielikums Nr. 4.

Kara ministra 1932.gada 11.pavēles 1.pielikums

Armijas apgādes sadalījuma instrukcija

1. Armijas apgāde sadalās šādos apgādes dienestos:

1) intendantūras, 2) artilērijas, 3) inženieru, 4) sakaru, 5) aviācijas, 6) spēkratu, 7) flotes, 8) sanitār-veterinārā.

2. Apgādes dienestu pārzināšana miera laikā uzdots:

- 1) intendantūras – galvenajam intendantam,
- 2) artilērijas – artilērijas inspektoram,
- 3) inženieru – armijas inženierim,
- 4) sakaru – armijas sakaru priekšniekam,
- 5) aviācijas – aviācijas inspektoram,
- 6) spēkratu – auto-tanku pulka komandierim,
- 7) flotes – eskadras komandierim,
- 8) sanitār-veterinārās – sanitārās pārvaldes priekšniekam.

3. Apgādes dienestu pārzinošām amatu personām:

1) jā rūpējas par sava dienesta nodrošināšanu ar visu nepieciešamo kara laikam, t.i. jāizstrādā mantu tabulas, vajadzīgie noteikumi un instrukcijas par mantu piegādi karaspēkam, papildināšanu, izslēgšanu un c. Jāpārbauda savā nozarē karaspēka daļu mobilizācijas plāni un matu krājumi; jā rūpējas par mantu un viņu iesaiņojumu aprakstu un zīmējumu sastādīšanu, pārvadāšanas, glabāšanas un lietošanas noteikumu izstrādāšanu; savlaicīgi, atkarībā no apstākļiem jāierosina tabulu, instrukciju, noteikumu grozījumi un papildinājumi.

Piezīme: Mantu un to iesaiņojumu tehniskos aprakstus, pārvadāšanas, glabāšanas, lietošanas un atsvaigošanas noteikumus un instrukcijas izstrādā iegādājošās pārvaldes, saziņā ar amatu personām, kas pārzina apgādes dienestu.

2) Jāseko sava dienesta mantu saudzīgai un taupīgai lietošanai miera laikā. Jāizstrādā miera laika apmācībai vajadzīgo mantu un līdzekļu normas un to izlietošanas instrukcijas un plāni.

4. Apgādes dienestus pārzinošās amatu personas visos iepriekšējā 3.punktā minētos jautājumos rīkojās saskaņā ar armijas vadības norādījumiem.

A. Intendantūras apgādes dienests

Dienestā ietilpstošo mantu nosaukums	Kam piekrīt iegāde
1. Zirgi	Galvenajai intendantūras pārvaldei
2. Pārtika, elpe, pakaiši, tabaka, papirosi, sērkokociņi un to iesaiņojums	Galvenajai intendantūras pārvaldei
3. Ietērps (apavi, apģērbs, veļa) siltais un speciālais ietērps, apavu	Galvenajai

smēre un to iesaiņojums. Piezīme: Intendantūras apgādes dienests nepārzina: a) speciālo lidotāju ietēru, kas ietilpst aviācijas apgādes dienesta pārzināšanā; b) speciālo ūdenslīdzēju ietēru, kas ietilpst flotes apgādes dienesta pārzināšanā; c) speciālo ķīmiskā dienesta un elektrizētu kavēkļu pārvarēšanas ietēru, kas ietilpst inženieru apgādes dienesta pārzināšanā.	intendantūras pārvaldei
4. Gultas piederumi, uzguļas materiāli	Galvenajai intendantūras pārvaldei
5. Nometņu teltis, teltenes, to piederumi	Galvenajai intendantūras pārvaldei
6. Kaujastērpa: bruņucepures, šauteņu un karabīņu patronu somas, mantu, pārtikas un karšu somas, durkļu maksts turētāji, vidus jostas ar plecu siksnām, teltenes- lietus mēteļi, katliņi ar karotēm, krūzītes, ūdens pudeles ar makstīm, pieši ar siksnām. Piezīme: Intendantūras apgādes dienests nepārzina speciālo darba rīku, mantu un materiālu somas, ja somās nesamie darba rīki un materiāli nav Intendantūras apgādes dienesta mantas.	Bruņošanas pārvalde Galv.intend.pārv. 6.p. piezīmē minēto somu iegāde piekrīt Galvenajai intendantūrai
7. Saimniecisko zirgu transporta rati un ragavas, to rezerves daļas un piederumi, kā arī speciālā zirgu transporta (mobilizācijas un rekvizīcijas ceļā iegūtie vai iegūstamie) nepielāgotie rati un ragavas	Galvenajai intendantūras pārvaldei
8. Ratu smēres	Galvenajai intendantūras pārvaldei
9. Visāda veida aizjūgi un segli, nastu segli, aizjūga un segļu piederumi: zirgu lietu smēres. Piezīme: speciālais artilērijas aizjūgs ietilpst artilērijas apgādes dienesta pārzināšanā	Galvenajai intendantūras pārvaldei
10. Pakavi, pakavu naglas, pakavu radzes un darba rīki zirgu aukstai apkalšanai un to iesaiņojums.	Galvenajai intendantūras pārvaldei
11. Lauka virtuves, maizes ceptuves un to iekārta	Galvenajai intendantūras pārvaldei
12. Veļas mazgātavas, pirtis un to iekārta frontes joslā	Galvenajai intendantūras pārvaldei
13. Ziepes	Galvenajai intendantūras pārvaldei
14. Seglinieku, kurpnieku, drēbnieku darba rīki, materiāli un to iesaiņojums; miesnieku darba rīki un to iesaiņojums;	Galvenajai intendantūras pārvaldei

Likums par valsts aizsardzību.

Pirmā nodaļa
Vispārīgi noteikumi

1.Valsts patstāvības, neatkarības un teritorijas neaizskaramības uzturēšanai visas tautas, iestāžu, uzņēmumu, organizāciju un katra pilsoņa pienākums ir piedalīties valsts aizsardzībā ar saviem fiziskajiem un garīgajiem spēkiem un saviem materiālajiem līdzekļiem.

2. Valsts savas aizsardzības nolūkā organizē un uztur bruņotus spēkus.

3. Valsts bruņotie spēki ir sevišķi organizēta un apbruņota tautas daļa, kas tieši un aktīvi piedalās valsts aizsardzībā.

4. Valsts bruņoto spēku sastāvdaļas ir: 1) armija, kurā apvienoti sauszemes, jūras un gaisa spēki, 2) robežsargi, 3) aizsargi.

5. Valsts aizsardzības un bruņoto spēku augstākais vadonis ir Valsts Prezidents.

6. Kara ministrijas vadītājs ir kara ministrs. Armijas tiešais vadītājs miera laikā ir armijas komandieris. Kara laikā bruņoto spēku tiešais vadītājs ir virspavēlnieks. Robežsargu brigāde miera laikā pakļauta iekšlietu ministram un Aizsargu organizācija – sabiedrisko lietu ministram.

7. Valsts aizsardzībai ir nepieciešami miera laikā: 1) noorganizēt bruņotos spēkus tā, lai kara laikā tos varētu izvērst vajadzīgos apmēros; gādāt par to pienācīgu sagatavošanu; nodrošināt tiem ātru pāreju no miera uz kara stāvokli un apgādāt tos ar laika prasībām atbilstošu apbruņojumu vajadzīgā daudzumā; 2) sagatavot valsts un tautas saimniecību ātrai pārejai no miera uz kara stāvokli, nodrošinot visu valsts un tautas spēku un līdzekļu lietderīgu izmantošanu valsts aizsardzībai; 3) izstrādāt valsts aizsardzības plānu un nodrošināt tā izpildīšanu.

8. Valsts aizsardzības sagatavošanas darbus veic un valsts aizsardzības plānu iedzīvina Ministru Prezidents, Ministru kabinets, kara ministrs, armijas komandieris, ministri, pašvaldības iestāžu un kameru vadītāji un pilsoņi. Kara resora sadarbībā ar valsts un pašvaldības iestādēm un kamerām valsts aizsardzības laukā komandierim piekrit uzraudzība par aizsardzības sagatavošanu militārajā, bet kara ministram – saimnieciskajā nozarē. Piekritības jautājumus izšķir Valsts Prezidents.

9. Visi vīriešu kārtas pilsoņi pakļauti karaklausībai. Ja valsts aizsardzība to prasa, tad likumos paredzētajā kārtībā pilsoņiem, kas nav aktīvajā kara dienestā, var norādīt darbu un darba vietas, līdzšinējās vai jaunas, kā arī norīkot viņus valsts aizsardzības un tautas saimniecības svarīgās nozarēs un vietās, tāpat valsts aizsardzības vajadzībām var pakļaut uzņēmumus un iesaistīt mantiskos līdzekļus.

10. Valsts aizsardzības sagatavošanas un nodrošināšanas darbā saistīto valsts un pašvaldības iestāžu, kameru, dienesta personu un pilsoņu, kā arī uzņēmumu un organizāciju piemākums ir kārtīgi un laikā izpildīt dotos valsts aizsardzības uzdevumus un neizpaust par valsts aizsardzību atklātībai neparedzētās ziņas.

11.Iekšlietu ministram pakļautie robežsargi un sabiedrisko lietu ministram pakļautie aizsargi, ciktāl šajā likumā nav noteikts citādi, darbojas uz īpašu likumu pamata.

12. Jautājumi, kas saistās ar valsts aizsardzību, ciktāl tie nav izšķirti šajā likumā, kārtojami atbilstoši likumiem.

13. Par valsts aizsardzības darbu savlaicīgu un lietderīgu izpildīšanu kā miera, tā kara laikā ir atbildīga ikviena persona savas pārziņas un pienākuma robežās.

Otrā nodaļa

Valsts aizsardzības sagatavošana miera laikā

I Valsts Prezidents

14. Valsts Prezidents: 1) vada valsts aizsardzības plāna izstrādāšanu, ko sadarbojoties un saskaņojoties veic kopīgi kara ministrs un armijas komandieris; kara ministrs izstrādā valsts aizsardzības plāna saimniecisko, bet armijas komandieris – militāro daļu; 2) apstiprina kara ministra un armijas komandiera kopīgi iesniegto valsts aizsardzības plānu; 3) nosaka armijas sastāvu un organizāciju kara laikā; 4) uzrauga, lai bruņotie spēki tiktu lietderīgi organizēti, vispusīgi sagatavoti, laika prasībām atbilstoši apgādāti un atrastos vispilnīgajā kaujas gatavībā; 5) dod bruņotajiem spēkiem vajadzības gadījumā pavēles un rīkojumus; 6) uzaicina un ieceļ amatā miera laikam armijas komandieri un bruņoto spēku virspavēlnieku; 7) ieskaita armijas sarakstos nopelniem bagātus bijušos aktīvās armijas karavīrus un ieceļ aizsargu organizācijas goda locekļus; 8) saskaņā ar karavīru dienesta likumu, paaugstina karavīrus virsnieka dienesta pakāpēs, pārvieto, uzņem un atvaļina virsniekus no aktīvā kara dienesta, ieceļ tos amatos un nosaka karavīru dienesta gaitu; 9) saskaņā ar likumu par valsts robežu apsardzību paaugstina robežsargu brigādes karavīrus virsnieka dienesta pakāpēs, pārvieto virsniekus un ieceļ tos amatos; 10) saskaņā ar likumu par Aizsargu organizāciju dod vadošus norādījumus aizsargiem organizācijas un komplektēšanas jautājumos, kā arī ieceļ amatos komandierus; 11) nosaka bruņoto spēku dienesta personu pienākumus un tiesības, ciktāl tas nav noteikts likumā; 12) dod norādījumus militārajai sadarbībai ar sabiedrotajiem; 13) dod pavēli mobilizācijai un demobilizācijai; 14) dod pavēli kara darbības uzsākšanai, ja ienaidnieks uzbrūk valstij un ja ir jāpilda aizsardzības savienības un savstarpējās palīdzības līgumi; 15) izšķir pārējos valsts aizsardzības jautājumus.

15. Bruņotajiem spēkiem un valsts aizsardzības lietās Valsts Prezidenta pavēles paraksta līdzī kara ministrs, cits attiecīgs ministrs vai armijas komandieris, ja Valsts Prezidents nav noteicis citādi.

16. Valsts Prezidents saskaņo 6. pantā minēto amatpersonu darbības valsts aizsardzībā un izšķir piekritības jautājumus viņu starpā.

II Valsts aizsardzības padome

17. Valsts aizsardzības padome darbojas kā Valsts Prezidenta padomdevēja.

18. Valsts aizsardzības padomes priekšsēdētājs ir Valsts Prezidents; padomes locekļi ir Ministru Prezidents vai viņa biedrs, kara, ārlietu, finanšu, satiksmes, tirdzniecības-rūpniecības, iekšlietu un sabiedrisko lietu ministri, armijas komandieris, armijas štāba priekšnieks, flotes komandieris un armijas aviācijas priekšnieks. Valsts Prezidents var uzaicināt padomē par locekļiem vai arī uz atsevišķām sēdēm arī citus ministrus, ja apspriežamie jautājumi skar viņu darbības loku. Sēdēs Valsts Prezidents var uzaicināt arī lietpratējus. Apspriežamos jautājumus var ierosināt arī Ministru kabinets.

19. Valsts aizsardzības padome uz Valsts Prezidenta, Ministru kabineta, armijas komandiera vai kara ministra priekšlikumu slēgtās sēdēs apspriež militārus,

saimnieciskus, pārvaldības, likumdošanas un rīcības jautājumus, kas saistīti ar bruņoto spēku, aizsardzības, ierīču, tautas saimniecības un valsts iedzīvotāju sagatavošanu valsts aizsardzībai, un dod par tiem savu atzinumu. Tāpat Valsts aizsardzības padome dod atzinumus par valsts aizsardzības plānu un tā izstrādāšanu, kā arī apspriež piesardzības līdzekļus un soļus pret to, kas varētu vājināt, traucēt vai izjaukt valsts aizsardzības darbu.

20. Valsts aizsardzības padomes galvenais referents ir armijas komandieris; par katru padomē apspriežamu jautājumu viņš dod savu atzinumu. Atzinumu dod arī kara ministrs.

21. Valsts aizsardzības padomes atzinumus Valsts Prezidents var nodot Ministru kabinetam iedzīvināšanai.

22. Valsts aizsardzības padomes sēdes sasauc Valsts aizsardzības padomes priekšsēdētājs uz savu vai arī kara ministra vai armijas komandiera ierosinājumu. Valsts aizsardzības padomes sēdes vada Valsts Prezidents vai viņa nozīmēta persona.

23. Valsts aizsardzības padomes darba kārtību tuvāk noteic Valsts Prezidents, nozīmējot arī pārējos padomes prezidija locekļus.

24. Valsts aizsardzības padomes darbvedību pārziņā armijas štāba priekšnieks. Dažādu jautājumu noskaidrošanai valsts aizsardzības lietās armijas štāba priekšnieks sazinās tieši ar attiecīgu ministru.

25. Armijas komandieris padots tieši Valsts Prezidentam, bet budžeta un saimnieciskos jautājumos – arī kara ministram. Robežsargu brigāde un aizsargu organizācija pakļauti armijas komandierim apmācības, kara organizācijas, mobilizācijas un operatīvajā ziņā.

26. Armijas komandieris sagatavo valsts bruņotos spēkus karam un pieprasa materiālos līdzekļus bruņoto spēku vajadzībām miera laikā un kara darbības gadījumam.

27. Armijas komandieris: 1) vada bruņoto spēku mobilizācijas sadalījuma un operatīvā plāna izstrādāšanu un iesniedz tos Valsts prezidentam apstiprināšanai; 2) pārbauda bruņoto spēku mobilizācijas gatavību un segšanas vienību kaujas gatavību; 3) ierosina satiksmes un sakaru tīkla izveidošanu un nodrošināšanu ar materiāliem līdzekļiem atbilstoši valsts aizsardzības vajadzībām; 4) kārtu un pārbauda valsts teritorijas sagatavošanu fortifikācijas ziņā un rūpējās par valsts aizsardzībai vajadzīgo militāro būvju celšanu; 5) nosaka ar valsts prezidenta piekrišanu armijas vienību dislokāciju un kārtu, saziņā ar kara ministri, vienību un iestāžu novietojumu; 6) vada un pārbauda bruņoto spēku apmācību un armijas audzināšanu un gādā par armijas disciplīnu, modrību un stāju; 7) nosaka armijas miera laika organizāciju; 8) nosaka bruņoto spēku organizāciju kara laikam; 9) saziņā ar kara ministri nosaka pilsoņu tuvākas iesaukšanu aktīvajā dienestā un atvaļināšanu; lemj par satiksmes un transporta līdzekļu un zirgu iegādi un sadalījumu; 10) kārtu rezervistu iesaukšanu un pārējo pilsoņu sagatavošanu; 11) sastāda un iesniedz kara ministram rezerves krājumu iegādes plāna projektu, nosakot arī iegādes pakāpenību; 12) nosaka taktiskās prasības bruņoto spēku vajadzībām iegādājamam apbruņojumam u tehniskajiem līdzekļiem un apstiprina kaujas līdzekļu paraugus un normas; 13) sastāda izdevumu budžeta projektu viņiem piekritīgās armijas sagatavošanas nozarēs, kā arī kapitāliem iedevumiem; 14.)raugās, lai armija saņemtu laikā, noteiktā labumā un daudzumā nepieciešamos apgādes priekšmetus un lai sanitārie, pārtikas un veterinārie apstākļi armijai atrastos vajadzīgā augstumā, sazinoties par trūkumiem ar kara ministru; 15) ierosina, saziņā ar kara ministri, viņam padoto virsnieku apbalvošanu, paaugstināšanu, iecelšanu, pārvietošanu un atvaļināšanu no aktīvā kara dienesta un saziņā ar atbilstošu likumu karavīrus paaugstina, pārvieto un ieceļ amatos; 16) izdod noteikumus par

karavīra tērpa valkāšanas kārtību; 17) pārzina armijas garīgo dzīvi; 18) dod norādījumus Iekšlietu ministrijai iekšējās aizsardzības plāna izstrādāšanai, pārbauda to un iesniedz Valsts Prezidentam apstiprināšanai; 19) vada militāro sadarbību ar sabiedrotajiem, saziņā ar Ārlietu ministriju; 20) seko militārās attīstības gaitai citās valstīs; 21) informē kara ministri par stāvokli un darbības projektiem savā nozarē un var, saziņā ar kara ministri, apskatīt un iepazīties ar Kara ministrijas daļām, iestādēm, pasākumiem un uzņēmumiem; 22) saziņā ar attiecīgu ministri pārbauda gatavību visās valsts un pašvaldības iestādēs, kā arī kamerās un uzņēmumos, kam doti valsts aizsardzības sagatavošanas uzdevumi militārā un sabiedriskā nozarē, kā arī jaunatnes audzināšanas ziņā.

28. Ministru kabineta sēdēs, kurās apspriež tādus jautājumus, kas skar valsts aizsardzību, piedalās ar vārda tiesību armijas komandieris. Viņam ir tiesība ierosināt likumprojektus, kas skar valsts aizsardzību, un iesniegt tos kara ministram tālākai virzīšanai.

29. Armijas komandiera pavēles un rīkojumi attiecībā uz militāro sagatavošanu un mobilizācijas un operatīvo gatavību jāizpilda arī Kara ministrijas iestādēm un amatpersonām.

30. Armijas komandiera palīgorgāns ir Armijas štābs. Štābs un armijas komandierim tieši padotie vienību komandieri darbojas uz Valsts Prezidenta apstiprinātu noteikumu pamata.

31. Armijas komandierim ir tiesība sarakstīties tieši ar ministriem un citām amatpersonām un pieprasīt ziņas no visām valsts un pašvaldību iestādēm un kamerām valsts aizsardzības jautājumos.

IV. Ministru prezidents un Ministru kabinets

32. Ministru prezidents: 1) gādā, lai tautā valdītu un tiktu stiprināta griba aizsargāt savu valsti, kā arī vada cīņā pret visu, kas varētu mazināt tautas gribu aizsargāt valsti; 2) vada un saskaņo atsevišķo ministru rīcību valsts aizsardzības darbā; 3) sadala starp ministrijām valsts aizsardzības uzdevumus; 4) seko ministru darbībai valsts aizsardzības laukā, pieprasa no viņiem paskaidrojumus un dod vajadzīgos norādījumus, un rūpējas, lai uzliktos pienākumus kārtīgi un īstā laikā izpildītu; 5) dod norādījumus, kādi valsts aizsardzības mērķiem domātie likumprojekti nosūtāmi kameru atsauksmei; 6) ziņo par Ministru kabineta darbību valsts aizsardzības lietās Valsts Prezidentam un dara zināmus Ministru kabinetam Valsts Prezidenta lēmumus un norādījumus.

33. Ministru kabinets: 1) rūpējas par tautas saimniecības un visu citu valsts dzīves nozaru sagatavošanu valsts aizsardzībai; 2) nodrošina valsts aizsardzības vajadzību apmierināšanu, uzņemot nepieciešamos līdzekļus budžetā, un gādā, lai valsts aizsardzības fondā līdzekļi ienāktu kārtīgi; 3) uzrauga un sekmē valsts aizsardzības plāna sagatavošanu un izpildīšanu atsevišķos resoros; 4) seko, lai iestādes un pilsoņi laikā un kārtīgi izpildītu uzliktos valsts aizsardzības uzdevumus;) ierosina jautājumus, kas apspriežami valsts aizsardzības padomē; 6) izlīdzina atsevišķo ministriju darbību valsts aizsardzības lietās.

V Ministri

34. Ministri: 1) valsts aizsardzības lietās rīkojas saskaņā ar noteikumiem par ministriju iekārtu un atsevišķās ministrijas satversmi un, piegriezdamī izcilu vērtību valsts aizsardzības prasībām, ierosina un iesniedz Ministru kabinetam projektus likumiem, noteikumiem un rīkojumiem, kas nepieciešami valsts aizsardzības uzdevumu sekmīgai veikšanai; 2) rūpējas, lai ministriju budžetos uzņemtu vajadzīgos

līdzekļus valsts aizsardzības lietās uzlikto pienākumu pildīšanai, un seko šo līdzekļu lietderīgai izlietošanai; 3) pārbauda pakļauto iestāžu un personu darbību valsts aizsardzības lietās, nodrošinot viņu sagatavotību darbībai kara gadījumā; 4) pārbauda paši vai uzdod pārbaudīt pakļautajām amatpersonām to iestāžu vai uzņēmumu darbību valsts aizsardzības lietās, kas valsts aizsardzības darbam dabūjuši ministrijas rīkojumus; 5) sniedz noteiktos termiņos un kārtībā darbības pārskatus un ziņojumus Valsts Prezidentam un Ministru kabinetam par darbu gaitu valsts aizsardzības lietās.

VI Kara ministrs

35. Kara ministrs vada Kara ministriju, kārtojot viņu pārziņas robežās ietilpstošās lietas un izpilda Valsts Prezidenta un Ministru kabineta lēmumus un uzdevumus tajās valsts aizsardzības un bruņoto spēku nozarēs, kas ietilpst kara ministra uzdevumus un pienākumus. Budžeta un saimnieciskos jautājumos viņam padots armijas komandieris.

36. Kara ministrs: 1) pārvalda Kara ministriju, tai padotās iestādes un uzņēmumus; 2) vada armijas apgādi, ieskaitot materiālo līdzekļu iegādi katram, informējot armijas komandieru, ieskaitot materiālo līdzekļu iegādi karam, informējot armijas komandieri, kādos apmēros bruņotie spēki nodrošināti ar rezerves krājumiem; 3) vada rezerves krājumu iegādes plāna un tautsaimniecības mobilizācijas plāna izstrādāšanu; 4) vada kara resora budžeta sastādīšanu, ievērojot armijas komandiera prasības, un pārzina budžeta izlietošanu; 5) lemj par kara resoram nepieciešamo būvju celšanu; 6) kārtro sanitārās un veterinārās lietas kara resorā un sagatavo to kara gadījumam; 8) dod vispārīgus norādījumus valstiskai audzināšanai armijā; 9) ierosina, saziņā ar armijas komandieri, Kara ministrijas un tai padoto uzņēmumu virsnieku apbalvošanu, iecelšanu, pārvietošanu un atvaļināšanu un saskaņā ar attiecīgu likumu ieceļ amatos Kara ministrijas un tai padoto uzņēmumu virsniekus; 10) vada Kara ministrijas uzņēmumus saskaņā ar atbilstošiem likumiem; 11) dod Latvijas Sarkanajam Krustam uzdevumus sagatavoties sanitārai un ārstnieciskai darbībai kara laikā un uzrauga to izpildīšanu; 12) informē armijas komandieri par Kara ministrijas stāvokli un darbības projektiem un saziņā ar armijas komandieri apskata un iepazīstas ar darba gaitu karaspēka daļās un iestādēs; 13) saziņā ar attiecīgu ministri pārbauda gatavību visās valsts un pašvaldību iestādēs; 13) saziņā ar attiecīgu ministri pārbauda gatavību visās valsts un pašvaldību iestādēs, arī kamerās un uzņēmumos, kuriem doti valsts aizsardzības sagatavošanas uzdevumi saimnieciskā nozarē; 14) rūpējas par likumu un noteikumu izstrādāšanu un izdošanu, kas nepieciešami valsts aizsardzības sagatavošanai saimnieciskajā nozarē; 15) iesniedz Ministru kabinetam armijas komandiera ierosinātos likumu un noteikumu projektus; 16) izpilda atbilstošos likumos paredzētos pienākumus, zīmējoties uz robezsargu brigādi un Aizsargu organizāciju.

37. Kara ministra pavēles un rīkojumi apgādes, sanitārās un veterinārās lietās ir sasītoši visai armijai.

38. Kara ministra iesniegumiem valsts aizsardzības lietās Ministru kabinetam vai caur pēdējo Valsts Prezidentam pievienojami armijas komandiera atzinumi, ja šie iesniegumi skar armijas komandierim padoto nozaru jautājumus.

39. Kara ministrs rīkojas likumos ministriem paredzētās varas robežās, ciktāl šis likums nenosaka citādi.

Noteikumus par Kara ministrijas iestāžu un dienesta personu darbību, pienākumiem un tiesībām, ciktāl tie nav noteikti likumā, izstrādā kara ministrs un apstiprina Valsts Prezidents.

VII Ministrijas, valsts iestādes, pašvaldības un kameras

40. Ministrijas, pašvaldības, kameras un citas iestādes, katra savas pārziņas robežās, sagatavo valsts un tautas spēkus un mantiskos līdzekļus valsts aizsardzībai. Tām jāievēro savs darbības plāns un rūpīgi jāizpilda dotie uzdevumi ciešā sadarbībā kā savā starpā, tā arī ar kara ministri un armijas komandieri, stiprinot bruņoto spēku, kaujas spējas un sekmējot visu līdzekļu lietderīgu un savlaicīgu izmantošanu valsts aizsardzībai un tām pakļauto iestāžu, uzņēmumu un darba nozaru sagatavošanu kara laika uzdevumiem.

41. Finanšu ministrija izstrādā tautsaimniecības mobilizācijas plānu finanšu nozarē un rūpējas par naudas līdzekļu sagādāšanu un uzkrāšanu.

42. Tirdzniecības un rūpniecības ministrija izstrādā tautsaimniecības mobilizācijas plānu tirdzniecības un rūpniecības nozarē, kā arī ūdensceļu transportam, kara laikā viņa gādā par iedzīvotāju nodrošināšanu ar pirmās nepieciešamības priekšmetiem un rūpējas par uzņēmumu apgādāšanu ar izejvielām un ražošanas līdzekļiem.

43. Zemkopības ministrija izstrādā tautsaimniecības mobilizācijas plānu lauksaimniecības nozarē, apgādā armiju un tautu ar pārtiku un pašu zemes kurināmajiem materiāliem kara gadījumā un ir palīdzīga kara resoram valsts teritorijas sagatavošanā karam.

44. Iekšlietu ministrija izstrādā valsts iekšējās apsardzības plānu un ir palīdzīga kara resoram operatīvā plāna iedzīvināšanā.

45. Satiksmes ministrija izstrādā tautsaimniecības mobilizācijas plānu dzelzceļu un zemes ceļu transporta nozarē un ir palīdzīga kara resoram pārvadāšanas un sakaru plāna iedzīvināšanā.

46. Tautas Labklājības ministrija sagatavo ārstniecības un sanitāro nozari valstī un veic priekšdarbus sabiedriskās palīdzības sniegšanai karavīru ģimenēm un pilsoņiem, kas cietuši no kara darbības.

47. Ārlietu ministrija savas pārziņas robežās rūpējas par izdevīgiem politiskiem, saimnieciskiem un drošības nolīgumiem ar ārvalstīm, kā arī kārtu ar tām informācijas apmaiņu kara gadījumā.

48. Izglītības ministrija noorganizē valsts aizsardzībai noderīgus pētījumus augstākajās mācību iestādēs un veicina skolu jaunatnes militāro apmācību un valstisku audzināšanu.

49. Sabiedrisko lietu ministrija izstrādā propagandas plānu un ir palīdzīga kara resoram operatīvā un mobilizācijas plāna iedzīvināšanā.

50. Valsts statistikas pārvalde uz Kara ministrijas priekšlikumu un saziņā ar to ievāc, apstrādā un sakopo vajadzīgas statistiskās ziņas, saskaņā ar valsts aizsardzības apsvērumiem.

51. Latvijas darba centrāle izstrādā tautsaimniecības mobilizācijas plānu darbaspēka sadalīšanas nozarē.

52. Pašvaldības iestādes, kā arī kameras valsts aizsardzības sagatavošanas nozarē izpilda viņām uzliktos pienākumus un palīdz ministrijām viņu uzdevumu pildīšanā.

53. Tuvākus saistošus norādījumus valsts aizsardzības plāna sastādīšanai ministrijām, pašvaldībās, kamerās un citās iestādēs izstrādā Kara ministrija saziņā ar armijas komandieri un apstiprina Valsts Prezidents, pamatojoties uz Valsts aizsardzības padomes atzinumiem.

Personu rādītājs:

A

Aleksanders, Herlods (*Alexander, Harold*), *pulkvedis, Latvijas vācu zemessargu komandieris* - 38

Alksnis, Augusts, *pulkvedis* - 124

Aparnieks, Artūrs, *pulkvedis-leitnants* – 68

Apinis Jānis, *pulkvedis* - 32

Apsītis, Aleksandrs, *pulkvedis* – 20, 121

Andersons, Edgars - 23

Auškāps, Jūlijs, *Latvijas Universitātes docents* - 117

B

Balodis, Jānis, *ģenerālis, kara ministrs* – 32,41, 60, 66, 76, 93

Balodis, Roberts - 20

Bangerskis, Rūdolfs, *ģenerālis, kara ministrs* – 26, 58, 119

Bambals, Ainars – 24,26

Baltiņš, Kārlis, *pulkvedis* - 132

Bermonts Pāvels, *pulkvedis* – 39,40,41,42, 47, 68, 69, 83

Berķis, Krišjānis, *ģenerālis, armijas komandieris* – 23,146, 148

Bērziņš, Pēteris - 21

Bērziņš, Valdis – 24, 25

Blumbergs, Jānis, *Galvenās rekvizīcijas komisijas priekšsēdētājs, apgādības ministrs* - 74

Brants, Alberts, *virslleitnants* - 122

Briesma, Kārlis, *virslleitnants* - 122

Briedis, Jānis, *leitnants* - 123

Brīniņš, Pēteris, *virslleitnants* - 122

Brunners, Aleksandrs – 20

Buivids, Jānis, *ģenerālis* - 48

C

Celmiņš, Herberts, *leitnants* - 82

D

Dālbergs, Artūrs, *ģenerālis* – 19, 120, 134, 155

Dambītis, Roberts, *ģenerālis* – 19, 31, 53, 71, 75, 76, 89, 108, 109, 134, 136, 155

Dankers, Oskars, *ģenerālis* - 41

Dukāts, Daniels, *pulkvedis-leitnants* - 134

E

Eberhards M - 42

Egle, Andrejs – 68

Ekmane, Barba - 26

Ezeriņš, Jānis, *ģenerālis* – 147, 148

F

G

Galindoms, Artūrs, *pulkvedis* – 125

Gelderiņš, Egils - 25
Gofs, Hjūberts (Gough, Hubert), *britu armijas ģenerālleitnants* - 38
Golcs, fon der, Rīdigers (Goltz, von der, Rüdiger), *vācu ģenerālis* – 34, 38, 39, 75, 76
Goldmanis, Jānis - 47
Grīvāns, Gustavs, *virslleitnants* - 121
Grundmanis, Nikolajs, *virslleitnants* - 33
Gulbis, Vilis, *agronoms* - 76

H

Hartmanis Mārtiņš, *ģenerālis* – 51, 123

I

J

Jēkabsons, Ēriks – 25
Jundzis, Jūlijs – 129
Jundzis, Tālavš – 25

K

Kaizerlings Arčibalds, *admirālis* – 46, 50
Kalpaks, Oskars, *pulkvedis* – 34, 63, 64, 73, 75
Kampe, Jānis - 47
Kaņepējs, Otto, *virslleitnants* - 121
Katiševs, Nikolajs, *virslleitnants* - 121
Klīve, Ādolfs - 72
Kļaviņš, Roberts, *ģenerālis* - 134
Krievs, Jānis, *virslleitnants* - 122
Kurelis, Jānis, *ģenerālis* – 46
Kuzmins, Valdis - 25

Ķ

Ķeksis, Augusts, *virslleitnants* - 122
Ķēvietis Kārlis, *virslleitnants* – 68
Ķīselis, Jānis - 23

L

Lācis, Hugo - 55
Laidoners Juhans (*Laidoner, Johan*), *Igaunijas armijas ģenerālis* - 37
Laktionovs, Aleksandrs – 154, 155
Lakstīgala, Jēkabs, *pulkvedis-leitnants* - 134
Lapiņš, Pēteris, *virslleitnants* – 121
Lapiņš, Oto - 20
Larionovs, Roberts - 26
Latsons, Maksis, *virslleitnants* - 122
Lejassaus, Alfrēds, *pulkvedis-leitnants* - 124
Luturs, Voldemārs, *virslleitnants* - 122

M

Maliņš, Aleksandrs - 83
Manteifelis, fon, Hanss – 34, 35, 38

Mangolds Ernests – 121
Mednis, Edvīns – 19, 20

N

Nāzers Jānis - 121
Niedra Andrievs – 40, 65
Nisels, Anrī, Albērs (*Niessel, Henri, Albert*), *Francijas armijas ģenerālis* - 42

O

Olle-Oliņš, Jēkabs, *kapteinis* - 124
Ozols, Pēteris, *kapteinis* - 68

P

Pēders, Ernests (*Pödder, Ernst*), *Igaunijas armijas ģenerālis* - 36
Peniķis, Mārtiņš, *ģenerālis* – 46, 48
Pētersons, Pēteris, *AEV politiskais vadītājs* - 128
Pfeifers, Hermanis - 35
Purviņš, Ādolfs, *virslieņants* - 134
Puskars, Viktors (*Puskar, Victor*), *Igaunijas armijas pulkvedis* - 35

R

Rācenis, Aleksandrs, *arhitekts* - 127
Radziņš, Pēteris, *ģenerālis* – 22, 41, 45, 48, 86
Ramanis, Jānis, *garīdznieks* – 35, 36, 67
Rinkovičs, Emīls, *pulkvedis-leitnants* - 20
Rogenmanis, Hermanis, *virslieņants* - 122
Romans, Alberts, *pulkvedis-leitnants* – 124
Rozenšteins, Hugo – 22, 57, 122, 123, 146
Rubulis, Kārlis – 64, 66, 73, 83
Ruškevičs, Jēkabs, *ģenerālis* – 68, 117., 122, 134

S

Sanders, Tālivaldis - 66
Saulītis, Viktors, *pulkvedis-leitnants* - 53
Seskovs, Georgs - 65
Siksna, Jānis, *virslieņants* - 122
Silenieks, Pēteris, *pulkvedis* - 68
Sisenis, Pauls, *virslieņants* - 122
Sīmansons, Dāvids, *ģenerālis* – 37, 41
Skrapce, Pēteris, *pulkvedis* - 98
Sniķeris, Pēteris, *ģenerālis* – 68
Soste, Kārlis - 20
Sovers, Pēteris, *pulkvedis-leitnants*- 147
Sprincis, Otto - 65
Stiebris, Augusts, *pulkvedis-leitnants* - 68
Stiprais, Sergejs, *virslieņants* - 121

Š

Šaiberts, Oskars - 32

Šancbergs, Kārlis, *pulkvedis* – 90
Svīders, Kārlis, kapteinis - 89

T

Tabaks, Arnolds - 53
Taube, fon, Georgs - 38
Tenisons, Jāns (*Tonisson, Jaan*), *Igaunijas Ministru prezidents*- 37
Tenteris, Kārlis - 20
Tetermanis, Aleksandrs, virsleitnants – 124
Tilgass, Ēriks - 25
Trambahs, Artūrs, *Latvijas Universitātes docents* - 67

U

Ulmanis, Kārlis – 22, 30, 35, 36, 37, 60, 65, 66, 140

V

Valters, Kārlis, *virsleitnants* – 121
Valters, Miķelis, *iekšlietu ministrs* - 34
Vankins, Teodors - 65
Vinnigs, Augusts (*Winnig, August*) – 30, 63, 72
Vītoliņš, Ādolfs, virsleitnants - 121

Z

Žālītis, Jānis, *apsardzības ministrs* – 31, 33, 34, 76
Zemgals, Gustavs - 116
Zemitāns, Jorgis – 35, 36, 39, 40, 67
Zivtiņš, Jānis, *pulkvedis* – 137, 150
Zviedris, Antons, ģenerālis – 98, 109

ANOTĀCIJA

Promocijas darbā "Latvijas armijas Intendantūras dienesti 1919.-1940" balstoties un Latvijā pieejamajiem publicētajiem un nepublicētajiem avotiem un materiāliem pētīta un analizēta Latvijas armijas intendantūras dienestu veidošanās, attīstība un darbība laika posmā no Latvijas Republikas dibināšanas, nacionālo bruņoto vienību veidošanās sākuma un vienotas Latvijas armijas izveidošanas 1919.gada jūlijā līdz Latvijas neatkarīgas valsts un Latvijas armijas likvidācijai padomju okupācijas rezultātā 1940.gada vasarā.

Armijas apgādes jeb intendantūras sistēma ir svarīga bruņoto spēku kopējai funkcionēšanai: armijas kopumā un atsevišķu apakšvienību nodrošināšanai ar kara materiāliem, finanšu līdzekļiem, pārtiku un elpi.

Kopš Latvijas armijas izveidošanas Neatkarības kara laikā, tās apgādes sistēma bija vairāk kārt pārveidojusies un reorganizējusies dažādas Apsardzības ministrijas, bet pēc tam - Kara ministrijas pārraudzībā esošās pārvaldēs. Armijas apgādes funkcijas 20. gadu beigās – 30.gadu sākumā pildīja Kara ministrijas Galvenā intendantūras pārvalde, Bruņošanās pārvalde, Kara sanitārā pārvalde, Kara būvniecības, Budžeta un kredīta pārvalde. Pamatojoties uz nepieciešamību racionalizēt esošo pārāk plašo pārvalžu štatu, kā arī cenšoties ekonomēt līdzekļus, saskaņā ar kara ministra 1933. gada 1.aprīļa pavēli visas minētās pārvaldes apvienoja vienā armijas vienību intendantūras dienestā – Apgādes pārvaldē, kura pastāvēja līdz armijas bojā ejai padomju okupācijas rezultātā 1940.gada vasarā. Divdesmit neatkarības gados Latvijas armijā bija izdevies izveidot labi funkcionējušu bruņoto spēku apgādes mehānismu. Latvijas armija varēja pilnībā sevi nodrošināt ar pārtiku, uzkabi, formas tērpiem, saimniecisko inventāru, medicīnisko inventāru un aprūpi, daļēji ar munīciju un kara materiāliem.

ANOTATION

Doktoral thesis "*Latvian Army's Quartermaster Services in 1919 - 1940.*" Are based on available published and unpublished sources and materials in Latvia, the researches and analyzes of the development of Latvian army quartermaster service formation, its development and activity starting from the period of the foundation of the Republic of Latvia, national armed unit formation beginning and unite Latvian Army establishment in July 1919, till the liquidation of the independent Latvian state and the Latvian army as the result of the Soviet occupation in summer 1940.

Army supply or quartermaster system is important for overall functioning of the armed forces: to ensure the war materials, financial resources, food supply and forage for army as a whole and for the individual army subunits provision.

Since the establishment of the Latvian army during the Liberation struggle, its supply system was repeatedly transformed and reorganized under the supervision of different administrations from the Guard Ministry, but afterwards the War Ministry. Army supply functions at the end of the 20s and early 30s was performed by the Ministry of War and its Main Board of quartermaster, Armaments administration, War Sanitary administration, Military Construction, Budget and credit administration. Based on the need to rationalize the existing too broad administration staff, as well as trying to save resources, according to the order issued by the Minister of War on April 1, 1933, all the mentioned administrations got united into a single army unit quartermaster service – supply administration, that existed till the collapse of the army due to the Soviet occupation fact in summer 1940. During the 20 independence years the Latvian army had established a well-functioning supply mechanism of the armed forces. Latvian army was fully able to support itself with food, equipment, uniforms, economical inventory, medical equipment and care, partly with ammunition and war materials.